
BIBLIOTECA VITT. EMANUELE
FONDO EBORENSE
42
1 A
16

SCOPVS

BIBLICVS VETERIS ET NOVI TESTAMENTI, CVM ANNOTATIONIbus summam doctrinæ Christianæ complectentibus,

Authore Alberto Nouicampiano.

Sapient. XIII.
Vani sunt omnes homines, in quibus non est scientia Dei.

ANTVERPIAE.
Apud Ioan. Bellerum sub Aquila aurea.
M. D. LXXII.
CVM PRIVILEGIO.

Priuilegij Sententia.

NE quis in Regis ditione præter Ioannem Bellerum proximo sexennio imprimat *Scopum Biblicum Veteris & Noui Testamenti, authore Alberto Nouicampiano*, aut ab alijs impressum venalem habeat, Regia sanctione cautū est. Bruxellæ XXII. Octobris M. D. LXXI.

Per Regem in suo Consilio.

De Witte.

ILLVSTRISSIMO PRINCIPI

Ioanni Sigismundo, Ioannis Regis Hūgariæ, Dalmatiæ, Croatiæ filio, Duci Opoliēsi, Ratibo- [redacted] *rien. &c.* [redacted]

ALBERTVS NOVICAMpianus S. P. D.

Sigismundus Augustus Rex Poloniæ inclitissimus, pietateque insignis, cùm me ad te instituendū mitteret, Ioannes Sigismūde, id vnum, inter cætera, diligentissimè monuit, sedulò niterer, vt legendis literis sacris animū tuum teneris ab annis pietate Christiana imbuere studerem. Neq; id temerè. Bene etenim ille pro sua singulari prudentia, & experiētia mira in administrando regno parta, perspectum habet, pietatem sacrarumq; literarum lectionē, his qui Reipub. præfuturi sunt in primis necessariam esse. Quippe qui si impij improbiq; fuerint, non sibi solum nocituri, sed alios etiam pessundaturi sint. Partim quòd multum mali in exēplo illorū sit. Talis enim ciuitas esse solet (inquit Plato) quales sunt principū mores. Studiose nāque pleriq;, præsertim in hanc partem, facta principum imitātur,

Præfuturis Reipu. quid in primus necessariū.

Improbitas principum quantum officiat.

caque ſuis vitijs prætexunt, perſuaſum habentes, illa, aut nõ indecora eſſe: aut, licet parum recta ſint, exemplo principũ, quorum authoritate maximè nituntur, defendi poſſe. Partim quod quicquid principes delirẽt, plebs plerunque plecti ſoleat, & pro illorum malefactis, Deo irato pœnas luat. Quamuis autem ea res minimè dubia ſit, atque ob id teſtib⁹ nõ egeat: tamẽ cùm tecum, qui puer es, agã, exẽpla eorum quorum res geſtas aliquãdo à me audiſti, ad hanc rem pertinentia proferã. Eſt enim per exempla iter docendi efficax. An nõ faſtu & impietate Nabuchodonozoris regis factum, vt in furorem actus, nullo diſcrimine à beſtia differens, fœnum vt bos comederet? Saul rex cur obſecro à Deo deſertus & proiect⁹, ne rex fieret? Nõ ob aliud ſanè quàm ob verbi diuini contemptũ. Nonne mollicies & effœminati mores Sardanapali cauſam belli contra ſe ſuſcipiendi ſuis præbuere? An non auaritia & ſæuitia Sergium Galbam Romanis inuiſum ac exoſum ſic reddidit, vt iugularetur? Quid aliud quæſo quàm fœdum ingeniũ & luxuria qua turpiter diffluebat, Vitellio Cæſari exitio fuit? adeò vt manibus poſt tergũ reuinctis, & laqueo collo iniecto, furcaq; ſub mentùm poſita, diu per vrbẽ tractus, quibuſdã fimo cœnoq; in-

Iter docendi per exẽpla efficax.

Nabuchodonozor.

Saul.

Sardanapalus.

Sergius Galba Cæſar

Vitellius Cæſar.

incessentibus: deinde numerosis ictibus confossus interierit, postremoq; vnco in Tyberim tractus sit. Taceo Demetriū quē Macedones reliquerunt, vniuersiq; ad Pyrrhum confugerunt. Et Phalarim, cuius præter cæteros nobilitata est crudelitas, in quē vniuersa multitudo Agrigentinorū impetū fecit. Iuliū itē Cæsarē viginti trib⁹ vulnerb⁹ cōfossum, quòd iura diuina & humana peruerterat. Prætermitto Petrum regem hungariæ, bis propter tyrānidem regno exclusum, Abam quoque in eodē regno ob parem culpam peremptum. Nolo referre Pompiliū parricidam Poloniæ Monarcham à muribus (mirabile dictu) exesum, nulla vi impetum illorū reprimere valēte. Boleslaum quoq; audacem propter nefanda scelera corona priuatum, & regno pulsum, ad extremumque amentem à canibus discerptum: vt verum sit illud:

Demetrius. Phalaris. Iulius Cæsar. Petrus Rex Hungariæ. Aba. Rex Hungariæ. Pompilius. Boleslaus audax.

Ad generum Cereris sine cæde & vulnere pauci
Descendunt reges, & sicca morte tyrāni.

Iuuenalis.

Quàm vero ad mala patranda, principes suo exemplo pellicere soleant suos, authoritatéue adducere, etsi exempla sæpißimè suppeditentur plurima, tamen aliqua proferam. Lucij Luculli summi veri (ait Cicero) virtutem quis? at quàm multi villarum magnificen-

Exēpla mala Principū. Lucullus.

Ieroboam. *tiam imitati sunt? Ieroboam (vt sacra*
3.Reg.12. *tractans, ex sacris exempla proferam) vitulos conflatiles colens, ad adorandos illos, qui eius imperio suberant, perduxit.*
Achab. *De Achab idem idololatra, sic exem-*
3.Reg.19. *plum cepêre sui, vt Elias propheta se solùm ab idololatria alienum relictũ esse quereretur, Neque id inultum tule-*
3.Reg.13. *runt. Ieroboam enim idolis thus adolenti, manus quam in prophetam corripiẽtem se extenderat, mandans apprehendendum subitò aruit, vt illam inflectere*
2.Para.13. *minime quiret. Huc accessit quod quingenta millia hominũ ex Israël bello vno*
3.Re.17.18 *die periere, Ieroboamque à Domino percussus mortem oppetijt. Achab verò regnante, cum tribus annis & sex mensibus non pluisset, fame plurimi misera-*
3.Reg.22. *biliter enecti sunt. Porrò Achab in prælio vulnere accepto, extinctus est, & linxerunt canes sanguinem eius, iuxta verbum Domini. Ita quidem principes & homines ad malũ exemplũ principũ sese cõponentes grauissimas pœnas dare so-*
Principe delinquente populus pœnas dat. *lent. Neq; solũ id ex errore principũ peccantibus accidere solet, verùm etiã solo principe delinquẽte. Cui⁹ rei exemplũ in*
Dauid. *Dauide videre est. Qui cũ instinctu sata-*
2.Reg.vlt. *næ populũ numerasset, nimirũ eius nume-*
1.Para.21. *rum nosse percupiens, septuaginta milia virorum peste ciciderunt. Quam*

luem

luem miseratus Dauid, cernens angelũ populum cædentem, in eam vocem prorupit: Ego sum qui peccaui, & ego iniquè egi, isti qui oues sunt quid fecerunt? Blasphemæ item voces in Deum Balthasaris regis, interitum regni totius attulerunt, id quod futurum ostenderat manus in pariete visa, scribens Balthasarem cum toto regno periturũ esse. Nec defuit euentus. Persæ enim & Medi subita irruptione facta, Babylonios obruerunt, regnoque potiti Balthasarem occiderunt. Duritia Pharaonis, et cor pœnitere nescium, quantis calamitatibus? quantis ærumnis? quantis cædibus Aegyptum afflixit? Postremò et ipsum Pharaonem cum toto exercitu aquis rubri maris obrui fecit. Quin & Sedechias Ieremiæ prophetiam cõtemnẽs, à Nabuchodonozore rege captus, in cõspectu suo filios trucidari vidit, ipsi autẽ eruti sunt oculi. Ierosolyma funditus euersa: templum iussu Dei erectũ, destructum est: selectißima pars Iudaici populi vnà cũ rege in seruitutẽ Babylonicam abducta est quã septuaginta annis pertulit. Tempus me deficeret, si exemplis docere vellem, impietate principum fieri vt bellis, seditionibus omnia ferueant, alia aliò ferantur, omniaque misceantur et mutentur. Ad cuius rei acerbitatem et tristi-

Balthasar. Babyl. Dan. 4.

Pharao. Exod. 8. 9. 10. 14.

Sedechias. 4. Re. vlt. Iere. 38. 39.

Impietate principum omnia bellis feruent & miscen-

tur. *tiam declarandam nonnulli principum,*

Caligula, Nero, Cōmodus *faces orbis & humani generis appellati sunt. Quales fuere Cæsares, Caligula, Domitius, Nero Cōmodus, & cæteri.*

Principes δημοβόροι, ab Homero appellati. *Tales principes Homerus iure δημοβόρους appellat, quasi tu dicas voratores populi, quòd res populi ceu barathra quædā absumant, & abliguriāt. Quin & ipsos populos trucident, & digladiando inter se perdāt. Vides Ioannes Sigismunde ceu in speculo quantùm impij & improbi principes & sibi & alijs officiant:*

Pietas principum quā tū cōferat. *Quamuis autem ex ijs iam colligere poteris, quātopere pietas principum, ipsis & rebus publicis conferat, contrariorum siquidem eadem disciplina est, tamen, vt cœpi, exempla proferam, vt ob oculos ponam, & quasi digito commōstrem ita fieri.*

Moyses. Exod. 17. Nume. 14. *Quid Iudæis contra Amalechitas pugnātibus victoriā attulit, illisq́, aliquando Deum placatum reddidit? Pietas Moysis.*

Samuel. 1. Reg. 12. *Quid effecit ne Samuel eiusdem gentis princeps, bouem aut asinum (vt ipse refert) alicui eriperet? néue quempiam calumniaretur, opprimeret, vel munere à quoquam dato gauderet? Pietas.*

Dauid. 2. Reg. 6. *Quid Dauidem regem impulit, ne illum ante arcam domini saltare, fidibusque canere puderet? Pietas. Præterea vt iniuriam à Semei illatam, quod à Deo*

2. Reg 6. *esset, non vlcisceretur? Pietas. Sauli item*

se

se persequenti vt parceret, cùm illum bis oblata occasione dare neci potuisset? Pietas. Nō enim siuit haec illum afferre manus christo Domini, sed vindicandum Deo relinquere. Eadem factum, vt idem nulla interposita mora, interficeret omnes peccatores terrae, vt disperderet de ciuitate Domini omnes operantes iniquitatē, faceretq́; iudicium et iustitiam omni populo. Quis censeret non propter pietatem Dauidis Dominum pollicitum fuisse protecturum se, & conseruaturum ciuitatem Hierusalem? quod vt verax est, praestitit. Nam cētum octoginta quinque millia Assyriorum, qui Hierusalem obsidione cinxerant, ab angelo percūssa sunt. Non aliunde sanè quàm à pietate profectum existimem, quod Iosaphat rex in ciuitates Iuda praedicatores misisset, qui verbum Dei syncerè docerent. Quamobrē pauor Domini super omnia regna nationum finitimarum irruerat, ne bellum contra Iosaphat ab illis moueretur. Pietate motus Ezechias, serpentem aeneum à Moyse factum, cui Iudaei sacrificabant, contriuit, indignissimum ratus Dei viui gloriam dari sculptilibus. Huius regis precibus quam benignas aures Dominus accommodauerit, indicat strages centum octoginta quinque milliū hostiū ab angelo occiso-

1.Reg 24. 26.

Psal. 100.

2.Reg. 8.

Esaiae. 38.

4.Reg. 19.

Iosaphat. 2.Paral. 17.

Ezechias. 4.Reg. 18.

4.Reg. 19.

rum. Quid putas causæ fuisse nisi pieta-
Constantinus Magn⁹ l. 2. hi. eccl. tem, vt Constantinus ille Magnus præter egregia dona diuorũ templis illata Christum ab omnibus colendum preciperet:
Nicænum concilium. in Nicænaque synodo, cùm sacerdotes inter se contenderent, singulorum libellos quibus culpæ continebantur, in sinu continens, ne illis perscripta, rumoribus differantur, ad Episcopos diceret, illos esse datos hominibus Deos, atque ob id iudicandos ab illo solo, de quo scriptum est: Deus stetit in synagoga Deorum, in me-
Psal. 81. dio autẽ Deos discernit: Proinde missis cõtentionibus, ea quæ fidei sunt, vt discuterent, moneret, libellosq; querimoniarum exuri iuberet, ne palã fieret odium & digladiatio sacerdotum. O mentem pietatis plenam, & monarcha orbis dignam. Ita ille nouerat, quæ regum, quæ sacerdotum sunt propria, neque illa miscere, conturbareque volebat. Pieta-
Theodosi⁹ li. 9. ca. 30. histo. eccle. tem & illud Theodosij Cæsaris factum refert, qui diuum Ambrosium patienter tulerat, cùm illum censuris ecclesiasticis percelleret, templumque ingredi vetaret, monens vt vinculum quo Dominus illum ligarat, susciperet. Qui gemens & flens in regiam reuersus, illi morem gessit. Iusserat enim Theodosius cum Thessalonicæ seditio esset orta, aliquot millia hominũ trucidari. Pietas in

Carolo

Carolo Magno & Lodouico eius filio præclaras virtutes produxit, ob quas ille Christianißimus, hic verò Pius nuncupatus est. Stephanus ille rex Hungariæ, si à pietate alienus fuisset, neutiquam in id toto conatu incubuisset, quò Hungari depulsa veteris vitæ caligine, ad Euangelicæ veritatis lumen accederent, legibusque & institutis optimis firmarētur. Andreas eiusdem Hungariæ Rex, cum in alijs: tum in hoc se pietatis studiosum exhibuit, quòd intellecta vxoris culpa in exemplum seruandæ pudicitiæ, eam iure cæsam à Bācbano iudicauit, & eū à sententia absoluit. Vxorē enim Bācbani illa fratri suo violandā tradiderat. Adeo re ipsa is rex cōprobauit, quòd aliquādo Traianus Cæsar sibi fieri à præfecto mandarat, si minus iustè ageret. Cùm enim ille præfectum prætorio designasset, gladio in manus ei⁹ porrecto, hæc verba subiecit: Vtere hoc aduersus hostes meos, in iustis causis: si minus iustè egero, in meipsum gladium stringito. O factū principe dignum, eo qui Reipublicæ vtilitati magis studet quàm suæ. Nouerat hic iustitiæ vim (cùm illa etiam latronum opus firmet, & augeat) maximā inter leges, & iudicia Reipu. esse. Quātā verò eius bonitatis famā retulerit, acclamationes populi principibus exhiberi solitæ de-

Carolus Magnus. Lodouicus Pius. Stephanus rex Hung. Andreas rex Hung. Traianus Cæsar.

Augusti. felicitas. Bonitas. Traiani. Sigismundus rex Poloniæ. Sapien. 6.

clarant, cùm Augusti felicitatem, bonitatem Traiani his adprecarentur. Hæc eadem pietas Sigismundū illum Regem Poloniæ auum tuum, nunquā satis laudatum, eo perduxit ne regnū Bohemiæ, Hungariæ vltro illi oblatum acceptaret. Diuinis namque disciplinis edoctus fuerat, iudicium durißimum futurum principibus qui sibi solùm in turbis nationū placerent, principum verò munus obirēt minimè. Ad eum modum pietas efficit, vt alij regna contemnant, vbi vident se illis prodesse non posse. De quibus tamē alij inter se non sine maximo suo, & suorum malo contendere solent, etiamsi videant se illa non valere tueri. Iam cùm non pauci principum (licet id Apostolus vetuerit) quouis vento doctrinæ circumferantur, eorum præsertim qui libertatem Christianam dant in occasionem carnis: ille idem Sigismundus (cuius tu crebra mētione gaudes) ceu illustre quoddam omnium virtutum regiarum monumentum pro sua summa pietate & prudentia ab eo sibi & suis diligentissimè cauit, sentiens non vniuscuiusuis, aut priuatorum paucorum, verùm Ecclesiæ catholicæ iudicio standum esse. Cui Christus affuturū se promisit omnibus dieb⁹, vsq; ad consummationē seculi. In sūma pietas facit, vt principes cū-

Ephes. 4. Galat. 5.

Matth. vlt.

cta quæ agūt ad Reipublicæ vtilitatem referāt, obliti commodorum suorum, vt etiam vitam suam profundant, dum ei prodesse student. Quales, inter cæteros plurimos fuere Vladislaus & Lodouicus Reges Hungariæ, qui contra Turcas pugnantes perierunt, ille apud Varnam, hic verò apud Mochacium. Habes Ioannes Sigismunde oculis subiectum, pietatem principum maxime vtilem esse, & omnium virtutum fontem. Vt enim ab impijs (iuxta vetus, & à Dauide vsurpatum prouerbium) impietas: sic contra à pijs pietas egreditur. Atque eam ob rem Paulus Apostolus ad omnia vtilem esse dixit. Pietatem autem voco religionem, hoc est, cultum Deo debitum, obseruationemque præceptorum illius. Quod si hominis quem reueremur, vniceque amamus, iussa animo promptissimo capeßimus, vtique charissimi simus, diligentissimam operā damus: Quomodo non multò maximè, si pietate in Deum flagrauerimus, affectu synceriore plenioribusque obsequijs illum demerebimur? Porro pietatem syncerā ex literis sacris haurien dam esse, in confesso est. Illæ enim sunt quæ docēte Christo, testimoniū de Deo perhibēt. Illas cæleste numē, hoc est, veritas inspirauit. Illæ, mirabile dictu est, quàm rapiāt attētos, moueantq; atq; transfor

Vladislaus Lodouicus reges Hungariæ.

Pietas fons virtutum.
1.Reg.24.
1.Timot.4.

Pietas quid

Pietas syncera ex literis sacris discenda.
Vtilitas sacrarum.

Hier.23. *mentis:atque ob id igni, & malleo contenenti petram, gladioque ancipiti compa-*
Hebræ.4. *rantur. In his ignorãtiæ tenebris hæc est,*
Psal.118. *dicente Dauide, lucerna pedibus, hoc est,*
Psal.22. *lumen semitis nostris. Hæc est (vt idem loquitur) mensa in cõspectu nostro à Deo parata, aduersus eos qui nos tribulant. Non enim aliunde efficacius solamen aduersus tribulationes, quàm ex literis sacris haberi potest. Hæc sunt arma, quibus in militia vitæ nostræ aduersus impetum hostium spiritalium pugnandum nobis est. Quod Christus suo exemplo docuit, cùm diabolo tentanti se, sacrã scri-*
Matth.4. *pturam protulit, qua illum refelleret. Et vt paucis cõplectar, Scriptura sacra (vt Paulus docet) ad omne opus bonum ho-*
Principib. sacri libri legendi. *mo Dei instructus redditur. Quamobrem regibus & Principibus, quorum authoritate maximè homines ducuntur & reguntur, literis sacris præcipitur, vt legem Dei omnibus diebus vitæ suæ legant, vt*
Deut.17. Iosuæ.1. *discant timere Dominum Deum suum, & custodire præcepta eius, à quibus non declinent, nec ad dexteram nec ad sinistram, vt longo tempore regnent, & filij ipsorum. Earum igitur rerum non*
Consilium Sigismũdi Augusti. *ignarus Sigismundus Augustus Rex Poloniæ clementißimus, & verbi diuini amantißimus, tibi ex animo consultum iri cupiens, sedulò hortatus est,*

vt

vt in te docendo primam rationem pietatis habeam. Quod equidem etsi suapte sponte fecissem, tamen illo monente & mandante quã diligẽtißimè id muneris obeã, tu ipse optimus testis esse poteris. Atque vt eius mei conatus, euidentius testimonium, simulque vberior fructus extaret, librum quem, antequàm ad te mandato regio irem, in gratiam studiosorum scribere inchoaueram, Magnificoque Domino Spitconi Castellano Sandecensi nuncupare decreueram, nunc perficiundum ac typis excudendum curaui, vt tibi viam quandam ad literas sacras aperirem, monimentumque mei tibi relinquerem, ex quo audita à me facilius retractare poteris. Eum quidem librum apud te agens, sub nomine tuo libentißimè edidissem, illique planè consecrassem, nisi antè Mœcenati meo, licet imperfectus dicatus fuisset. Tamen cùm illi, in te instituendo, supremam manum addiderim, & propter te perficiundum maturauerim committere nolui, quin Epistolam illi præfigerem, qua tibi à me, & ab eodẽ Magnifico Spitcone tui amantißimo & obseruantißimo offeratur, & commendetur, simulque consilium sapientißimum & saluberrimum Sigismundi Augusti Regis Auunculi tui ostendatur, quò ad id sequendum reddaris

Causa libri præsentis excudendi.

Ratio epistolæ præsentis.

ris alacrior & promptior, tum illius in se animum propensißimum & beneuolentißimũ vel inde agnoscas. Quod si liber hic tibi alijsq; legẽtibus aliquid fructus pepererit, benè mecum agi putabo, quòd finem destinatũ assecutus sim. Sin minus: tamen neq; ea ratione me lusisse operam existimabo, vtpote qui conatum & voluntatem meam, quæ in magnis non temerè reprehendi solet, declarauerim, alijsq; eius faciundi quod ipse præstare non potui, exemplum præbuerim. Si quid autẽ à me erratũ quispiam reperit: primùm id mihi cũ multis, ijsdemque summis cõmune esse sciat. Est enim cuiusuis errare. Deinde sibi persuadeat, me errori assentiri nolle, quòd id non nisi demẽtis esse sciam. Hoc vbi fecerit, paratiorẽ veniã dabit. Nisi fortè ex eorum numero sit, qui in eo se doctos arbitrentur, si alijs detrahãt. Ingenio enim, ait ille, qui velit cedere, rarus erit. Cæterum, vt Græci dicunt, πολλὰ μωμήσασθαι ῥᾷόν ἐςιν ἢ μιμήσασθαι, hoc est, multa cauillari promptius est, quàm æmulari. Nitore verborũ, et sublimitate sermonis, qua parum valeo, res quam scribo, ornari renuit contenta doceri. Accipe igitur munus Ioannes Sigismunde, à me tibi oblatum, mea quidem sententia ratione materiæ, quam tracto, magnum:

Est cuiusuis errare. Hierony.

Multi in eo se doctos arbitrantur, si alijs detrahant. Mart.

Parenesis ad Principem.

gnum: tibiq́ue persuade, te cùm ob alia, tum propter tuam egregiā indolem esse charißimum Sigismundo Augusto, rara quadam & inaudita clementia Regi, Serenißimæque ac grauißimæ Bonæ Sfortiæ Poloniæ Reginæ prudentißimæ. Imprimisq́; matri tuæ Isabellæ Reginæ Hungariæ singulari quadam clemētia, animoq́; planè heroico, ac aduersis rerum vndis immersabili præditæ. Illustri item ac magnifico Domino Comiti Petro VVicz, viro mitißimo & integerrimo, tuiq́ue amantißimo, qui propter te vnū poßeßiones amplißimas in Hungaria dimisit, cæterisq́; omnibus multò tamen te chariorem fore putato, si, vt cœpisti, pietati cæterisque virtutibus, et disciplinis Principe dignis, studueris. Nihil enim charius, nihil amabilius virtute. Regio sanguine, eodemq́; clarissimo ortum ducis. Reges, Principes inclitißimos sanguinis coniunctione deuinctos habes, ipse Princeps. Quamobrem, oculi omnium in te conijciuntur, quidue agas, quemadmodum viuas, inquiritur. Et tanquam in clarißima luce versseris, ita nullum obscurum esse potest nec dictum tuum, nec factum. Quo fiet, vt si quid, quod absit, designaueris, tanto conspecti⁹ futurū sit, nec citra omniū dolorē maximū: Est tibi ingeniū perspicax, est

tenax

tenax memoria. Ne patiare illud ocio turpi torpescere. Verũ ei doctrinã rectãq; institutionem, veluti ferro acuẽdo cotẽ adhibe. Etenĩ cũ ratio humana ignorãtiæ, nebula obfuscata sit, ob idq; in delectu rerũ hallucinetur, hacq; non rectè de reb⁹ iudicante, aut oratio inepta sit oportet, aut nulla: certè ex optimis quibusq; scientijs rerum natura perspecta, de rebus moribusque rectè iudicari potest, & commodius disseri. Neque enim verba sedẽ habere possunt, si res dempseris. Adhæc appetitus rationalis mẽti ipsi parentior redditur, cognitione disciplinarũ emollitus, & quasi correptus. Da igitur operam, vt rationem & orationem, quæ præcipua sunt in homine, optimis quibusq; disciplinis Principe dignis exornes. Quas si exornatas et perfectas habueris, rectè de rebus iudicare & disserere, teq; bene gerere, alijsq; rectè consulere poteris. Nõ est enim cadentis aliũ erigere: nec ignorantis docere: nec inordinati ordinare: nec imperare eius qui non paruerit imperio, hoc est, qui animi & corporis perturbationes, rationis suæ imperio nõ subiecerit. Atque, vt sacræ literæ testãtur, melior est sapiẽtia viribus, et vir prudẽs quàm fortis. Eædemq; docẽt, Regem insipientẽ perdere populum, sapientem cõtra esse stabilimentum populi. Sed ea de

Vtilitas disciplinarũ.

Sapien. 6.

Sapien. 6.

ve habes commentarium à me descriptũ. Sustines apud omnes ferè maximam expectationem imitandæ industriæ optimorum quorumque Regum, & maiorum tuorum, cui non respondere indecorum est. Quare quantùm animo conniti potes, quantum labore contendere, tantùm fac vt efficias, vt tibi honori, & tuis iucunditati vtilitatiq;, & Reipublicæ emolumento esse poßis. Néue committas, vt ne, cum omnia suppeditata sint à tuis, tute tibi defuisse videare. Id autem ita futurum existimato, si in primis pietatis studiosus fueris. Inquirentes enim Dominum (ait Dauid Rex) nõ deficientur vllo bono.

Vale.

Calend. Iulij Anno Domin. 1553.

SPECTABILI AC MAGN.

Domino Spitconi Iordan de Zacliczin & Melſtin, Caſtellano Sandecenſi, & Regni poloniæ Theſaurario ſupremo, Capitaneo Camionacẽſi, &c. Albertus Nouicampianus.

S. P. D.

Ratio Methodi in libro hoc obſeruatæ.

Vmano ingenio id peculiare eſſe Philoſophi grauiſsimi prodidêre, Magnifice Domine, vt in percipiendis diſciplinis, à communioribus ad minus cõmunia progrediatur. Pro-

Proinde efflagitantibus quibuſdã lectiſsimis iuuenibus Polonis & Hungaris, vt illis aliquid in literis ſacris legerẽ: cũ maiora ipſis præſtare non potuiſſem, Ariſtotelis ſcriptis enarrãdis occupatus, cupiebam autem pro pietate Chriſtiana, ea in re illis gratificari, tanquã ad mercaturam bonarũ literarum Cracouiam profectis: congeſsi ſeriẽ & ca-

capita præcipua, con-
tẽtorum in Biblijs ve-
teris & noui Teſtamẽ-
ti, ad quæ ceu ſcopum
omnia diriguntur, his
& annotationes adie-
ci, plenioris ſenſus gra
tia. Quæ quidem illi
habentes, tanquam ſa
gittarij, citius & meli-
us, id quod oportet, at
tingere poterint. Hæc
tandem, volens animi
mei in te promptitu-
dinem tibi teſtatam
eſſe, ſub nominis tui
au-

auſpicio edenda curaui, quippe qui, vt ſpectatiſsimæ probitatis es, literarumq́ue amãtiſsimus: ita probis & doctis, efflореſcendiſq́ue ſtudijs vnicè faues. Maiora quidem danda erant, verùm illa nobis nondum ma turuerunt. Quamuis & hęc, ſi vtilitas ſpectetur, non vſque adeò parua erũt, præſertim à primo limine (quod dicitur) literas ſacras ſalu-

ſalutaturis. Ignorantes enim ſcopum in vnoquoque ſcripto, ſimiles ſunt cæcis, neſcientibus quò ferantur. Neque parui artificij eſt, rem latiſsimè patentem in anguſtum perdiſcendi gratia cõtrahere. Eiuſdemque artificis eſt, copioſè et breuiter dicere. Vale ſtudioſorum ſumme Mecœnas.

IN LIBRVM.

Sint alijs curæ fastus, sint tecta superba,
Hoc studiũ tibi sit, posse placere Deo.
Tum quæ vita bonos maneat, quæ pœna malignos.
Et quibus ad cœli scãditur astra vijs:
Cũcta hæc quo pacto fiãt, quaq́ue arte parentur,
Disces: hunc tãtùm volue, reuolue librum.

S. M.

Candido Lectori.

Aduerte Lector, quod numeri in exteriori margine signati, designent idem argumentum per totum opus sparsim alijs in locis tractari: quorum prior, paginã: posterior paginę versum seu regulam denotat.

SERIES ET CAPITA

PRÆCIPVA CONTENTORUM in Biblijs Veteris & Noui Testamenti, ad quæ, ceu ſcopum omnia diriguntur.

I. *Deus.*
II. *Creatio.*
III. *Peccatum.*
IIII. *Mors.*
V. *Chriſtus promiſſus.*
VI. *Lex.*
VII. *Aduentus Chriſti.*
VIII. *Iuſtificatio.*
IX. *Fides, ſpes, charitas.*
X. *Iudicium.*
XI. *Vita æterna.*

Hæc quomodo INTER SE COHÆreant, sic accipe?

*D*Dus, vnus in essentia, trinus in personis, qui in semetipso beatissimè ab æterno mãsit, procursu tẽporis, verbo ex nihilo, vniuersa propter semetipsum operatus est, vt Salomon ait, nõ quòd ijs indigeret, sed ad ostendendã gloriam suã, abundãtesq́; diuitias gratiæ suæ in bonitate rationali creaturæ. Ea re igitur hominẽ ad imaginẽ & similitudinẽ sui creauit, hoc est, naturã compotem rationis & cogitationis ei impertiuit vt esset qui opera eius intelligeret, qui illius immensam potestatem, sapientiã, bonitatẽ admiraretur, prædicaret, vtq́; cũ cæteræ animantes vẽtri pabuloq́; seruirent:*

Deus. Creatio. Psal 32. Prouer.16. Ephe. 2. Gene.17. 268.16. Eccle.17.

rẽt: ille in diuina Maiestate suspiciẽda ac prædicanda, omnẽ operã, mentẽ deniq; omnẽ collocaret, Deumq; piè colendo, & assiduè contẽplando, summũ bonum consequeretur. Primum autem hominẽ Deus ita condiderat, vt perfunctum obedientiæ munere sine interuentu mortis, angelica immortalitas, & beata æternitas sequeretur. At ille non considerans sibi tantũ honorẽ à Deo exhiberi, præcepto diuino nõ o-
Gene.3. *bediens, fructũ, quo illi in paradiso constituto, Deus interdi-*
Peccatum. *xerat, ex arbore decerptũ, comedit, atque ea ratione, transgresso præcepto diuino, primus*
66.9. *hominũ peccauit, peccatumque inobedientia sua, ex inuidia dia-*
Sapien.2. *boli, qui illum seduxerat profecta, in mundum inuexit tale,*
Rom.5. *tantumque, vt omnes qui ab eo secundum carnem gignerentur, subij-*

subijcerentur peccato, morti, damnationiq́ue æternæ, redacti sub iugum, & tyrannidem diaboli. Porro Deus, qui diues est in misericordia, propter nimiam charitatem suam, qua dilexit nos, filium suum seruatorem se missurum pollicitus est ipsi Adamo, Abrahamo, Isaaco, & reliquis qui à peccato, & à tyrannide diaboli liberaret eos, qui viua fide huic promissioni fiderent, liberationem hanc ab ipso, & per ipsum sperantes. Interim verò dum expectabatur promissus Christus (quoniam apud omnes ferè homines, lex naturæ ita erat obscurata, vt etiam manifesta scelera, perinde ac si scelera non essent, dissimularentur) data fuit lex à Deo quæ ostenderet peccatum, & terreret, conturbaretque conscientiam, non vt

105.6.

MORS. Ephe.2.

179.22.

219.24.

Christus promissus. Gen.3.12. 26.28.35.

LEX. Ro.3.5.7.

143.26.

per incussos hominibus timores perimat: sed vt humanas animas, quasi de innocentia securas, ipsa demonstratione, peccati reas faciat: quò tandem illæ intelligentes peccatum sine gratia vinci non posse, reatus sollicitudine, ad percipiendam gra-
Galat. 3. *tiam promissi mediatoris conuerterētur: vtq́; lege quasi pædagogo, à sceleribus coërcerētur: illisq́; lex esset norma rectè viuendi. Qui quidē mediator, constituto apud se tēpore venire voluerat, quo abūdabat omnis iniquitas, cū diabolus omnē mēsuram malitiæ à Christo delēdæ impleuerat. Vbi autē aduenit plenitu*
Aduentus Christi. *do illa tēporis, natus est ille Chri*
112.7. Isa. 11. *stus Iesus, & ante legē, & tempore legis multis Patribus promissus & prædictus, pœnasq́; pec*
Ioan. 1. *cato hominis debitas ceu verus*
1. Ioan. 2. Heb. 9. 10. *agnus, vera hostia in cruce persoluit*

soluit (id quod futurũ hostijs illis in veteri lege à Deo præscriptis adumbratũ erat) eoq; modo homi- Ephe.2.
nes natura filios iræ existentes, Heb.1.
Deo patri recõciliauit, & à tyrã nide diaboli, cui propter peccatũ erãt subiecti, liberauit, vt sine ti more de manu inimicorũ suorũ liberati, illi seruirẽt in sanctita te & iustitia corã ipso omnibus
diebus suis, Zacharia parẽte præ- Luc.1.
cursoris Domini, Spiritu sancto
repleto ita vaticinante. Vt quod Iustificatio
iustitia illa prima amissa assequi nõ poterãt, nũc adipiscãtur, iusti-
ficati, velut Apostol⁹ ait: Gratis Rom.3.
per gratiã Dei, per redẽptionem quæ est in Christo Iesu, quẽ propo suit Deus mediatorẽ per fidẽ in
sanguine ipsius. Quæ quidẽ fides Fides. 73.16.
in Christo valet, quæ per charita- Galat.5.
tẽ operatur. Hac autem fide su- 2.Cor.5.
scepta, dat Deus Spiritum suum sanctum, quo signat omnes cre-

dentes, qui est pignus & arrabo, nos certò vitam æternam possessuros, testimoniumque reddit spiritui nostro, quòd sumus filij Dei, simulque diffundit charitatem in viscera nostra, quæ Christianorum est quoddam peculiare insigne, & spem, quam vt Paulus ait, sicut ancoram habemus animæ tutam ac firmam, & incedentem vsque ad interiora velaminis, vbi præcursor pro nobis introiuit Iesus, secundum ordinem Melchisedech pontifex factus in æternum. Hic autem Christus Iesus, qui à mortuis tertio die resurgens, per quadragintaque dies apparens suis, & loquens illis de regno Dei, in conspectu discipulorum in cælum ascendit Spiritumque sanctum illis promissum misit: post interfectum spiritu oris sui hominem peccati

Ephe.1. Rom.8. Roma.5. SPES. Ioan.13. Heb.9. Iudicium. Act.1.2. 2. Thess.2

quando

quando mortui resurgent, sedebit in maiestate sua omnes iudicaturus, & redditurus vnicuique propria corporis prout gessit, siue bonum, siue malum, dicturusque his qui à dextris erunt: Venite benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi. Iis autem qui à sinistris: Discedite à me omnes maledicti in ignem æternum, qui paratus est Diabolo, & angelis eius. Tunc finis erit, regnumque Deo patri tradet.

80.12. 2.Cor.5. Vita æterna. 11.10. Matth.25. 1.Cor.5.

Annotationes
IN SCOPVM BIBLICVM VETERIS ET
noui testamenti, summam doctrinæ Christianæ continentes.

Authore

ALBERTO NOVICAMPIANO.

In eo sermone, primò breuis est adhortatio ad Dei cognitionem. Secundò agitur de cognitione Dei & visione. Tertiò Dei descriptio ponitur, eiusq́ explanatio, in qua potissimum quatuor traduntur in Deo credenda.

DEVS.

14.4. *Deus vnus in essentia, trinus in personis, &c.*

Lib.1.de Trinit. VBi quæritur vnitas trinitatis, Pater, & Filius, & Spiritus sanctus, nec periculosius alicubi erratur, nec laboriosius aliquid quæritur, nec fructuosius aliquid inuenitur, ait Augustinus, idq; non

non temerè. Hoc enim qui ignorat, neq; credit, salutem animæ neutiquam consequi potest. Quod equidem summæ infelicitatis esse nemo negauerit. *Quid enim prodest homini, si totum mundum lucretur, animæ verò suæ detrimẽtũ patiatur?* inquit seruator. Cæterũ inde salutẽ animæ cõsequi, idem ostendit, cũ dixit: *Hæc est vita æterna, vt cognoscant te verũ Deũ, & quẽ misisti Iesum Christũ.* Et alibi: *Qui nõ credit, iam iudicatus est, quia nõ credit in nomine vnigeniti Filij Dei.* Vnde apud Hieremiam hortatur Dñs, vt in Dei cognitione solũ vnusquisq; glorietur. *Nõ glorietur* (inquit) *sapiens in sapientia sua, & nõ glorietur fortis in fortitudine sua, et nõ glorietur diues in diuitijs suis: sed in hoc glorietur, qui gloriatur, scire & nosse me, quia ego sum Dominus, qui facio misericordiam & iudiciũ & iustitiam in terra.* Hoc igitur studium paruis & amplis properandum, si verè felices esse velint. Exquisita autem illa comprehensio, & expressa cognitio Dei secundum diuinitatem, nemini contingere potest quin nec & superis virtutibus. De qua re diuus Chrysostomus contra Anomæos hæreticos quinque orationibus abundè disserit, multa testimonia sacræ scripturæ proferens. Vt inter cæ-

Matth. 16.
Ioan. 17.
Ex cognitione Trinita. vita æterna.
Ioan. 3.
Hiere. 9.
In Dei cognitione solum gloriandum.
17. 21.
Expressa cognitio Dei nemini cõtingere potest.

Ioan.1. tera illud Ioannis: *Deum nemo vidit vnquam, vnigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse enarrauit*: Et illud Pau-
1. Timo.6. li: *Rex regũ & Dominus dominantium, qui solus lucem habitat inaccessibilem, quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest*. Et alia permulta. Quæ non solùm de natura humana dicta esse ostendit, sed etiam de superis virtutibus, propterea quòd Ioannes vnigenitum allegaret eius dogmatis præceptorẽ & authorem, & Paulus dixerit: Non quia lux inaccessibilis sit, sed, qui lucem habitat inaccessibilem, scilicet vt intelligatur, quàm ipse Deus habitans inaccessibilis sit, quando domicilium quod inhabitat, inaccessibile est. Quæ tamen non ita refert (inquit) vt Dei locum, aut domum suspicetur quis: sed quo
14.11. latiùs quàm ipse Deus incomprehensibilis sit, accipiat. Quapropter nec lucem incomprehensibilem habitat, dicit: sed inaccessibilem, quòd longè plus quàm incomprehensibile est. Quòd enim inquisitum, inuestigatum comprehendi non potest, id esse incomprehensibile dicimus. Quod autem nec inuestigandi quidem vllo pacto operam patitur, & ad quod nemo propius accedere potest, id inaccessibile est. Ita Chrysostomus. Qui vt confir-

firmet, non solùm hominibus incomprehensibilem esse Deum, sed etiam virtutibus superis illud Esaiæ sexto in medium profert: *Anno quo mortuus est rex Ozias, vidi Dominum sedentem in solio excelso & eleuato, & Seraphim stabant circum eum: sex alæ vni, & sex alæ alteri duabus obuelabant pedes.* Quamobrē (inquit Chrysostomus) alas proponūt, & suas operiunt facies? quid aliud dixeris causæ, quàm splendorem procursantem è solio illo, & vulgo prosiliens ferre nequire. Quanquam non ipsam meram videbant lucem, nec ipsam synceram substantiam: sed quæ videbant condescensus erat, & indulgentia. Est autem condescensus, inquit, cū Deus nō vt est, se ostēdit, sed quoad videre is potest qui aspectū huiusmodi meruit, quatenus firmitati vidētis suam repræsentationē metitur ac tēperat, cōdescendere illū tantisper dicimus: & eiusmodi rē, condescēsum nominamus, & indulgentiā. Cōstat autē illa condescēsum fuisse verbis ipsi⁹ prophetæ: *Vidi Dominū*, inquit, *sedentē*. At Deus nō sedet, corporis enim hic habitus. *et in solio*, cū Deū nullū soliū cōplectatur. Est enim nullius penitus capiēs descriptionis. Attamen ne condescensum quidem ferrre potuerunt, quāquam propinquè.

Locus Esaiæ. 6.

Condescēsus in visione Dei quid est.

Seraphim enim ſtabant circum eum, inquit, quod tamen non loci ſignat pro-
63.26. pinquitatem. Sed cùm Spiritus ſanctus vellet oſtendere illas eſſentias, quanquam diuinæ ſubſtantiæ propiores, non tamen propterea poſſe proſpicere: idcirco dixit: *Seraphim ſtabant circum eum*. Non vt locum & ſpatium indicaret, ſed quò ex ipſa loci propinquitate propius quã nos illas oſtenderet. Deum
18.2. namque incomprehenſibilem eſſe, non pari modo nos atque virtutes nouimus, ſed quantò illæ excretiores, puriores ſunt natura humana, tantò perfectius norunt & melius. Quemadmodum lu-
47.23. cem radiorum ſolis, non tam cæcus, quàm videns, inacceſsibilem nouit: ſic naturam Dei inacceſsibilem, non eodem nos nouimus modo, quo illæ ſuperæ virtutes & incorporeæ. Quantum enim inter hominem cæcum & videntem diſcriminis eſt, tantum illæ à nobis differunt. Quamobrem ſi prophetam, ait Chryſoſtomus, dicentem audis. Vidi Dominum: noli quaſi eius ſubſtantiam viderit, ſuſpicari: ſed condeſcẽſum ipſum vidiſſe intellige, eumque obſcurius, quam virtutes ſuperæ, videant. Non enim tantũ videre quantum Cherubim potuiſſet. Viſum autem in virtutibus ſuperis pro cognitione

Viſus in virtutibus ſuperis.

tione positum arbitrare. Haud enim pupillæ & oculi, & genæ insunt in virtutibus illis supernis, sed quod visus in nobis est, idem in illis cognitio. Et quemadmodum hæc visio Esaiæ condescensus fuit, ita Danielis, Michææ, Amos, & cæterorum. Non enim syncetam ipsam substantiam Dei viderunt, eò quòd varia quisque viderit. Deus enim simplex, ab omni concretione seiunctus, nulla forma aut figura effigiatus est, quē & Paulus ad Timotheum scribens, inuisibilem dixit. At verò illi omnes figuras viderunt varias. Quod idem Deus per alium item prophetam insinuans, ac persuadens, neminem scilicet exquisitè ipsam suam vidisse substātiam, inquit: *Ego visiones multiplicaui, & in manibus Prophetarum aßimilatus sum.* Tum ex his quæ Deus Mosi denegat, liquet. Cum enim ille videre Deum sensu oculorum concupisceret: is, *Nemo videbit faciem meam & viuet* addidit, significans, vt Augustinus ait, quòd nemo potest eum videre in hac vita viuens sicuti est. Nā multi viderant, sed quod voluntas eligit, non quod natura formauit, inquit idem, affirmans Deū videri posse in vita futura, quia hoc in veracißima scriptura legatur. *Beati mūdo corde, quoniā ipsi Deū videbūt:* &c.

Daniel 7. 1. Reg 22. Amos 6. 10. 23.

1. Timo. 5.

Osea. 12. 57. 6. Exod 33.

August. epistolo. 112.

Visio Dei in vita futura

Matth.5. & ita videri posse, sicuti est, quia id fi-
1.Ioan.3. lijs promissum est, de quibus dictũ: *Di-
lectißimi nũc filij Dei sumus, et nondum
apparuit quid erimus, scim⁹ quia cũ appa
ruerit, similes ei erimus, quia videbim⁹
eũ sicuti est.* Visionem autem hanc, cuius
in his sacræ scripturæ locis mentio est,
intelligit eam, quæ mente futura est, &
illa quidem ineffabilis, quã tunc conse-
quemur, cùm æquales angelis Dei facti
Matth.18. fuerimus. De quibus scriptum est: *An-
geli eorũ vident faciẽ patris vestri, qui
in cælis est.* Nõ quia Dei plenitudinem
quisquam non solùm oculis corporis,
sed vel ipsa mente aliquando compre-
hendit. Aliud est enim videre, aliud to-
tum videndo comprehendere. Quan-
doquidem videtur quod præsens vtcun-
que sentitur, totum autem comprehen-
ditur videndo, quod ita videtur, vt ni-
Luc.10. hil eius lateat videntem, aut cuius fines
In Psal.85. circunspici possunt, sicut te nihil latet
super ill. præsentis voluntatis tuæ: circunspice-
20.7. re autem potest fines annuli tui. Hoc
Non est si- ipsum, Dei scilicet plenitudinem esse
milis tibi incõprehensibilem, ipse Seruator docuit
in dijs Do- cùm diceret: *Nemo scit quis sit filius, nisi*
mine. *pater: & quis sit pater, nisi filius, &*
Facilius di *cui voluerit filius reuelare.* Hinc Augu
ctu quid stinus facilius dictu esse ait, quid non
nõ sit De⁹, sit Deus, quàm quid sit. Terram cogi-

tas?

tas? (inquit) non est hoc Deus. Mare cogitas? non est hoc Deus. Omnia quæ sunt in terra, homines & animalia? nō est hoc Deus. Omnia quæ sunt in mari, quæ volant per aërem? non est hoc Deus. Quicquid lucet in cælo, sol, stellæ? non est hoc Deus. Ipsum cælum? non hoc Deus. Angelos cogitas, virtutes, potestates, archangelos, thronos, dominationes? non est hoc Deus. Et quid est? hoc solum potui dicere quòd non sit. Quæris quid sit? quod oculus nō vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit. Quid quæris, vt ascendat in linguam, qui in cor non ascendit? Ea re igitur & apud prophetam interrogat Deus, dicens: *Cui ergo similem fecistis Deum, aut quam imaginē ponetis ei?* Innuens se nulli creaturæ similem. Quamobrem prima cognitio Dei esse dicitur, scire quid non sit. Quòd autem scripturas ait hominem ad imaginem Dei creatum esse, hoc intelligendum hac ratione dictum, quòd rationalis, quòd intellectualis factus sit, non autem quòd eiusdem substantiæ & naturæ sit, cuius Deus est, quod Priscillianistæ sensere, & Antropomorphitæ, fingentes sibi Deū cogitatione carnali in similitudinē hominis. Quin & gentilium philosophi, qui gradibus re-

rum

quàm quid sit.

Esaiæ.40.
Prima cognitio Dei scire quid non sit.
Aug. lib 8. de tri. Homo cur ad imaginem Dei factus dicatur.
58.30.
243.10.
Aug. de essentia diuinitatis.
Priscillian. error.
34.17.
Gentilium Philosophi Deū incomprehensibilē sensere.

rẽt: ille in diuina Maiestate suspiciẽda ac prædicanda, omnẽ operã, mentẽ deniq; omnẽ collocaret, Deumq; piè colendo, & assiduè contẽplando, summũ bonum consequeretur. Primum autem hominẽ Deus ita condiderat, vt perfunctum obedientiæ munere sine interuentu mortis, angelica immortalitas, & beata æternitas sequeretur. At ille non considerans sibi tantũ honorẽ à Deo exhiberi, præcepto diuino nõ o-
Gene.3. *bediens, fructũ, quo illi in paradiso constituto, Deus interdi-*
Peccatum. *xerat, ex arbore decerptũ, comedit, atque ea ratione, transgresso præcepto diuino, primus*
66.9. *hominũ peccauit, peccatumque inobedientia sua, ex inuidia diaboli, qui illum seduxerat profe-*
Sapien.2. *cta, in mundum inuexit tale,*
Rom.5. *tantumque, vt omnes qui ab eo secundum carnem gignerentur, subij-*

subijcerentur peccato, morti, 105.6.
damnationiq́ue æternæ, reda-
cti sub iugum, & tyrannidem MORS.
diaboli. Porro Deus, qui diues Ephe.2.
est in misericordia, propter ni- 179.22.
miam charitatem suam, qua
dilexit nos, filium suum serua- 219.24. Christus
torem se missurum pollicitus promissus.
est ipsi Adamo, Abrahamo, Gen.3.12. 26.28.35.
Isaaco, & reliquis qui à pecca-
to, & à tyrannide diaboli libe-
raret eos, qui viua fide huic pro-
missioni fiderent, liberationem
hanc ab ipso, & per ipsum spe-
rantes. Interim verò dum ex-
pectabatur promissus Christus
(quoniam apud omnes ferè ho-
mines, lex naturæ ita erat ob-
scurata, vt etiam manifesta
scelera, perinde ac si scelera non
essent, dissimularentur) data
fuit lex à Deo quæ ostenderet LEX.
peccatum, & terreret, contur- Ro.3.5.7.
baretque conscientiam, non vt 143.26.
 per

per incussos hominibus timores perimat: sed vt humanas animas, quasi de innocentia securas, ipsa demonstratione, peccati reas faciat: quò tandem illæ intelligentes peccatum sine gratia vinci non posse, reatus sollicitudine, ad percipiendam gratiam promissi mediatoris conuerterētur: vtq; lege quasi pædagogo, à sceleribus coërcerētur: illisq; lex esset norma rectè viuendi. Qui quidē mediator, constituto apud se tēpore venire voluerat, quo abūdabat omnis iniquitas, cū diabolus omnē mēsuram malitiæ à Christo delēdæ impleuerat. Vbi autē aduenit plenitudo illa tēporis, natus est ille Christus Iesus, & ante legē, & tempore legis multis Patribus promissus & prædictus, pœnasq; peccato hominis debitas ceu verus agnus, vera hostia in cruce persoluit

Galat. 3.

Aduentus Christi.

112.7. Isa. 11.

Ioan. 1. 1. Ioan. 2. Heb. 9. 10.

soluit (id quod futurũ hostijs illis in veteri lege à Deo præscriptis adumbratũ erat) eoq; modo homines natura filios iræ existentes, Deo patri recõciliauit, & à tyrãnide diaboli, cui propter peccatũ erãt subiecti, liberauit, vt sine timore de manu inimicorũ suorũ liberati, illi seruirẽt in sanctitate & iustitia corã ipso omnibus diebus suis, Zacharia parẽte præcursoris Domini, Spiritu sancto repleto ita vaticinante. Vt quod iustitia illa prima amissa assequi nõ poterãt, nũc adipiscãtur, iustificati, velut Apostol⁹ ait: Gratis per gratiã Dei, per redẽptionem quæ est in Christo Iesu, quẽ proposuit Deus mediatorẽ per fidẽ in sanguine ipsius. Quæ quidẽ fides in Christo valet, quæ per charitatẽ operatur. Hac autem fide suscepta, dat Deus Spiritum suum sanctum, quo signat omnes cre-

Ephe.2. Heb.1. Luc.1. Iustificatio Rom.3. Fides. 73.16. Galat.5. 2.Cor.5.

dentes, qui est pignus & arrabo, nos certò vitam æternam possessuros, testimoniumque reddit spiritui nostro, quòd sumus filij Dei, simulque diffundit charitatem in viscera nostra, quæ Christianorum est quoddam peculiare insigne, & spem, quam vt Paulus ait, sicut ancoram habemus animæ tutam ac firmam, & incedentem vsque ad interiora velaminis, vbi præcursor pro nobis introiuit Iesus, secundum ordinem Melchisedech pontifex factus in æternum. Hic autem Christus Iesus, qui à mortuis tertio die resurgens, per quadragintaque dies apparens suis, & loquens illis de regno Dei, in conspectu discipulorum in cælum ascendit Spiritumque sanctum illis promissum misit: post interfectum spiritu oris sui hominem peccati

Ephe.1. Rom.8. Roma.5. SPES. Ioan.13. Heb.9. Iudicium. Act.1.2. 2. Thess. 2

quando mortui resurgent, sedebit in maiestate sua omnes iudicaturus, & redditurus vnicuique propria corporis prout gesſit, siue bonum, siue malum, dicturusque his qui à dextris erunt: Venite benedicti patris mei, posſidete paratum vobis regnum à constitutione mundi. Iis autem qui à sinistris: Discedite à me omnes maledicti in ignem æternum, qui paratus est Diabolo, & angelis eius. Tunc finis erit, regnumque Deo patri tradet.

So. 12. 2. Cor. 5. Vita æterna. 11. 10. Matth. 25. 1. Cor. 5.

Annotationes

IN SCOPVM BIBLICVM VETERIS ET

noui testamenti, summam doctrinæ Christianæ continentes.

Authore

ALBERTO NOVICAMPIANO.

In eo sermone, primò breuis est adhortatio ad Dei cognitionem. Secundò agitur de cognitione Dei & visione. Tertiò Dei descriptio ponitur, eiusq́ explanatio, in qua potissimum quatuor traduntur in Deo credenda.

DEVS.

14.4. *Deus vnus in essentia, trinus in personis, &c.*

Lib.1.de Trinit.

VBi quæritur vnitas trinitatis, Pater, & Filius, & Spiritus sanctus, nec periculosius alicubi erratur, nec laboriosius aliquid quæritur, nec fructuosius aliquid inuenitur, ait Augustinus, idq; non

non temerè. Hoc enim qui ignorat, neq; credit, salutem animæ neutiquam consequi potest. Quod equidem summæ infelicitatis esse nemo negauerit. *Quid enim prodest homini, si totum mundum lucretur, animæ verò suæ detrimētū patiatur?* inquit seruator. Cæterū inde salutē animæ cōsequi, idem ostendit, cū dixit: *Hæc est vita æterna, vt cognoscant te verū Deū, & quē misisti Iesum Christū.* Et alibi: *Qui nō credit, iam iudicatus est, quia nō credit in nomine vnigeniti Filij Dei.* Vnde apud Hieremiam hortatur Dn̄s, vt in Dei cognitione solū vnusquisq; glorietur. *Nō glorietur* (inquit) *sapiens in sapientia sua, & nō glorietur fortis in fortitudine sua, et nō glorietur diues in diuitijs suis: sed in hoc glorietur, qui gloriatur, scire & nosse me, quia ego sum Dominus, qui facio misericordiam & iudiciū & iustitiam in terra.* Hoc igitur studium paruis & amplis properandum, si verè felices esse velint. Exquisita autem illa comprehensio, & expressa cognitio Dei secundum diuinitatem, nemini contingere potest quin nec & superis virtutibus. De qua re diuus Chrysostomus contra Anomæos hæreticos quinque orationibus abundè disserit, multa testimonia sacræ scripturæ proferens. Vt inter cætera

Matth. 16.
Ioan. 17.
Ex cognitione Trinita. vita æterna.
Ioan. 3.
Hiere. 9.
In Dei cognitione solum gloriandum.
17.21.
Expressa cognitio Dei nemini cōtingere potest.

Ioan.1. tera illud Ioannis: *Deum nemo vidit vnquam, vnigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse enarrauit*: Et illud Pau-
1. Timo.6. li: *Rex regũ & Dominus dominantium, qui solus lucem habitat inaccessibilem, quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest*. Et alia permulta. Quæ non solùm de natura humana dicta esse ostendit, sed etiam de superis virtutibus, propterea quòd Ioannes vnigenitum allegaret eius dogmatis præceptorẽ & authorem, & Paulus dixerit: Non quia lux inaccessibilis sit, sed, qui lucem habitat inaccessibilem, scilicet vt intelligatur, quàm ipse Deus habitans inaccessibilis sit, quando domicilium quod inhabitat, inaccessibile est. Quæ tamen non ita refert (inquit) vt Dei locum, aut domum suspicetur quis: sed quo
14.11. latiùs quàm ipse Deus incomprehensibilis sit, accipiat. Quapropter nec lucem incomprehensibilem habitat, dicit: sed inaccessibilem, quòd longè plus quàm incomprehensibile est. Quòd enim inquisitum, inuestigatum comprehendi non potest, id esse incomprehensibile dicimus. Quod autem nec inuestigandi quidem vllo pacto operam patitur, & ad quod nemo propius accedere potest, id inaccessibile est. Ita Chrysostomus. Qui vt confir-

firmet, non solùm hominibus incomprehensibilem esse Deum, sed etiam virtutibus superis illud Esaiæ sexto in medium profert: *Anno quo mortuus est rex Ozias, vidi Dominum sedentem in solio excelso & eleuato, & Seraphim stabant circum eum: sex alæ vni, & sex alæ alteri duabus obuelabant pedes.* Quamobrē (inquit Chrysostomus) alas proponūt, & suas operiunt facies? quid aliud dixeris causæ, quàm splendorem procursantem è solio illo, & vulgo prosiliens ferre nequire. Quanquam non ipsam meram videbant lucem, nec ipsam synceram substantiam: sed quæ videbant condescensus erat, & indulgentia. Est autem condescensus, inquit, cū Deus nō vt est, se ostēdit, sed quoad videre is potest qui aspectū huiusmodi meruit, quatenus firmitati vidētis suam repræsentationē metitur ac tēperat, cōdescendere illū tantisper dicimus: & eiusmodi rē, condescēsum nominamus, & indulgentiā. Cōstat autē illa condescēsum fuisse verbis ipsi⁹ prophetæ: *Vidi Dominū*, inquit, *sedentē.* At Deus nō sedet, corporis enim hic habitus. *et in solio*, cū Deū nullū soliū cōplectatur. Est enim nullius penitus capiēs descriptionis. Attamen ne condescensum quidem ferrre potuerunt, quāquam propinquè.

Locus Esaiæ.6.

Condescēsus in visione Dei quid est.

Seraphim enim stabant circum eum, inquit, quod tamen non loci signat pro-
8.26. pinquitatem. Sed cùm Spiritus sanctus vellet ostendere illas essentias, quanquam diuinæ substantiæ propiores, non tamen propterea posse prospicere: idcirco dixit: *Seraphim stabant circum eum*. Non vt locum & spatium indicaret, sed quò ex ipsa loci propinquitate propius quã nos illas ostenderet. Deum
18.2. namque incomprehensibilem esse, non pari modo nos atque virtutes nouimus, sed quantò illæ excretiores, puriores sunt natura humana, tantò perfectius norunt & melius. Quemadmodum lu-
47.23. cem radiorum solis, non tam cæcus, quàm videns, inaccessibilem nouit: sic naturam Dei inaccessibilem, non eodem nos nouimus modo, quo illæ superæ virtutes & incorporeæ. Quantum enim inter hominem cæcum & videntem discriminis est, tantum illæ à nobis differunt. Quamobrem si prophetam, ait Chrysostomus, dicentem audis. Vidi Dominum: noli quasi eius substantiam viderit, suspicari: sed condescẽsum ipsum vidisse intellige, cúmque obscurius, quam virtutes superæ, videant. Non enim tantũ videre quantum Cherubim potuisset. Visum autem in virtutibus superis pro cogni-

Visus in virtutibus superis.

tione

tione positum arbitrare. Haud enim pupillæ & oculi, & genæ insunt in virtutibus illis supernis, sed quod visus in nobis est, idem in illis cognitio. Et quemadmodum hæc visio Esaiæ condescensus fuit, ita Danielis, Michææ, A- Daniel 7.
mos, & cæterorum. Non enim syncera- 3.Reg 22.
tam ipsam substantiam Dei viderunt, Amos 6.
eò quòd varia quisque viderit. Deus e- 10.23.
nim simplex, ab omni concretione seiunctus, nulla forma aut figura effigiatus est, quē & Paulus ad Timotheum 1.Timo.5.
scribens, inuisibilem dixit. At verò illi omnes figuras viderunt varias. Quod idem Deus per alium item prophetam insinuans, ac persuadens, neminem scilicet exquisitè ipsam suam vidisse sub- Osea.12.
stātiam, inquit: *Ego visiones multiplica* 57.6.
ui, & in manibus Prophetarum aßimila Exod 33.
tus sum. Tum ex his quæ Deus Mosi denegat, liquet. Cum enim ille videre Deum sensu oculorum concupisceret: is, *Nemo videbit faciem meam & viuet* addidit, significans, vt Augustinus ait, August.epi
quòd nemo potest eum videre in hac vi- sto.112.
ta viuens sicuti est. Nā multi viderant, sed quod voluntas eligit, non quod natura formauit, inquit idem, affirmans VisioDei in
Deū videri posse in vita futura, quia hoc vita futura
in veracissima scriptura legatur. *Beati mūdo corde, quoniā ipsi Deū videbūt:*

&

Matth. 5. & ita videri posse, sicuti est, quia id fi-
1. Ioan. 3. lijs promissum est, de quibus dictũ: *Dilectißimi nũc filij Dei sumus, et nondum apparuit quid erimus, scim⁹ quia cũ apparuerit, similes ei erimus, quia videbim⁹ eũ sicuti est.* Visionem autem hanc, cuius in his sacræ scripturæ locis mentio est, intelligit eam, quæ mente futura est, & illa quidem ineffabilis, quã tunc consequemur, cùm æquales angelis Dei facti

Matth. 18. fuerimus. De quibus scriptum est: *Angeli eorũ vident faciẽ patris vestri, qui in cælis est.* Nõ quia Dei plenitudinem quisquam non solùm oculis corporis, sed vel ipsa mente aliquando comprehendit. Aliud est enim videre, aliud totum videndo comprehendere. Quandoquidem videtur quod præsens vtcunque sentitur, totum autem comprehenditur videndo, quod ita videtur, vt ni-

Luc. 10. hil eius lateat videntem, aut cuius fines
In Psal. 85. circunspici possunt, sicut te nihil latet
super ill. præsentis voluntatis tuæ: circunspice-
20. 7. re autem potest fines annuli tui. Hoc
Non est similis tibi in dijs Domine. ipsum, Dei scilicet plenitudinem esse incõprehensibilem, ipse Seruator docuit cùm diceret: *Nemo scit quis sit filius, nisi pater: & quis sit pater, nisi filius, & cui voluerit filius reuelare.* Hinc Augu-

Facilius dictu quid nõ sit De⁹, stinus facilius dictu esse ait, quid non sit Deus, quàm quid sit. Terram cogitas?

tas?

tas? (inquit) non est hoc Deus. Mare cogitas? non est hoc Deus. Omnia quæ sunt in terra, homines & animalia? nō est hoc Deus. Omnia quæ sunt in mari, quæ volant per aërem? non est hoc Deus. Quicquid lucet in cælo, sol, stellæ? non est hoc Deus. Ipsum cælum? non hoc Deus. Angelos cogitas, virtutes, potestates, archangelos, thronos, dominationes? non est hoc Deus. Et quid est? hoc solum potui dicere quòd non sit. Quæris quid sit? quod oculus nō vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit. Quid quæris, vt ascendat in linguam, qui in cor non ascendit? Ea re igitur & apud prophetam interrogat Deus, dicens: *Cui ergo similem fecistis Deum, aut quam imaginē ponetis ei?* Innuens se nulli creaturæ similem. Quamobrem prima cognitio Dei esse dicitur, scire quid non sit. Quòd autem scripturas ait hominem ad imaginem Dei creatum esse, hoc intelligendum hac ratione dictum, quòd rationalis, quòd intellectualis factus sit, non autem quòd eiusdem substantiæ & naturæ sit, cuius Deus est, quod Priscillianistæ sensère, & Antropomorphitæ, fingentes sibi Deū cogitatione carnali in similitudinē hominis. Quin & gentilium philosophi, qui gradibus rerum

quàm quid sit.

Esaiæ.40.

Prima cognitio Dei scire quid non sit.

Aug. lib 8. de tri. Homo cur ad imaginem Dei factus dicatur.

58.50.

143.10.

Aug. de essentia diuinitatis.

Priscillian. error.

34.17.

Gentilium Philosophi Deū incomprehensibilē sensere.

Ea de re latius lege, vbi agitur de creatione.

rum inferiorum ad cognitionem Dei vnius peruenerant, Deũ incomprehensibilem esse prodidêre. Plato enim dicit, Θεὸν μὲν εὑρεῖν οὐ ῥᾴδιον, γνῶναι δὲ ἀδύνατον, id est, Deum quidem inuenire haud facile est, intellexisse autẽ impossibile est.

27.16. Platonis sententia.

Et in Timæo, inquit, τὸν μὲν οὖν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦ δὲ τοῦ παντὸς εὑρεῖν τε ἔργον, καὶ εὑρέντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν, hoc est, authorem & parentem huius vniuersitatis inuenire operosum est; & inuentum, fieri non potest, vt in vulgus commodis verbis efferas. In Parmenide verò, de vno illo disputans ait, nullum nomen ei esse inditum, non diffiniri,

19.20. Gentilium philosophi quomodo adcognitionẽ Dei peruenerũt, & qualis fuerit eorũ cognitio.

non scientia capi, non in sensus incurrere, nullam de eo haberi opinionem: quocirca neque nominari, neque dici, neque cogitatione comprehendi, neque cognosci, nec ab vllo ente sentiri. Ita quidem Plato & cæteri philosophi gentilium, qui ad cognitionem Dei à sensibus profectam, rerũ inferiorum gradibus peruenerant, sentientes

56.3. 16.26. Cic. 1. Tusc. Aristote. de mundo.

Deum esse mentem quandam solutam & liberam, & segregatam ab omni concretione mortali, omnia sentientem & mouentem, per quam essent omnia constituta. Quibus illa quæ vim effugiebant intelligentiæ à sensibus pro-

profectæ, quæ scilicet diuinitus reuelata sunt, vt mysterium Trinitatis, & cætera eiusmodi, ignota fuere, testante inter cæteros Dauide: *Qui annũciat verbum suum Iacob, iustitias et iudicia sua Israël. Nõ fecit taliter omni nationi, & iudicia sua nõ manifestauit eis.* Psal. 147.

Nam illa quæ de filio Dei, de creatione mundi per verbum, cæteraq; eiusmodi, quæ videntur consona doctrinæ Christianæ apud Platonem, Mercurium Trismegistum, Plotinum, aliosque reperiuntur, hæc ab illis rectè non intellecta, ex sacris voluminib⁹ accepta sunt, quemadmodum grauissimi scriptores docent. Occupatio Euseb. cap. 10. cap 11. & cap. 7. li. 13. præparationis euangelicæ. Deus igitur secundum diuinitatem exquisitè comprehendi non potest. 15. 25.

Neque id mirum, cùm plurima sint in rebus naturalibus, quæ propria cognitione cognosci non possunt, vt inter cætera materia prima, communis omnium parens, hæc enim νόθῳ λογισμῷ, id est, spuria cogitatione (vt inquit Plato, referente Philopono) cognoscitur: vel, vt Aristoteles loquitur, per analogiam, id est, proportionem. Materia prima impropria cognitione percipitur. lib. 2. Physicorũ.

Quo fit vt illi incassum laborent, qui essentiam diuinam curiosè scrutantur, eã exactè cognoscere cupiẽtes. *Et sicut qui mel multũ comedit* (ait Salomõ) *non est ei bonũ: sic qui scrutator est maiestatis,* Prouer. 25.

opprimetur à gloria. Altiora igitur ne te quæsieris, et fortiora te ne scrutat⁹ fueris, sed quæ præcepit tibi Deus, illa cogita semper, & in pluribus operibus eius ne fueris curiosus, ait sapiens Hebræus.

Eccle. 3.

Descriptio Dei.

De Deo autē hæc nobis literis sacris patefacta sunt, & præcepta, vt credamus

29.4. Deum esse spirituale essentiam, qua nihil potest esse melius ac sapientius, quæ incommutabiliter est sine tempore ab æterno, quæ est ipsum esse, & à qua venit rebus conditis, vt sint aliquo modo: incomprehensibilis, ineffabilis, omnipotens, verax, iusta, in qua nihil adiūctum, nihil creatum.

314.19. Atque hic quidem

Trinitas.

Deus vnitate essentiæ vn⁹ est, & trinus in personis, quarum tamen eadem est deitas, eadem essentia, & coæternitas, eadem omnipotentia, eadem maiestas, eadem sapientia, eadem bonitas. Prima persona appropriatur Patri, secunda Filio, tertia Spiritui sancto. Pater innascibilis est, Filius ab æterno à Patre genitus, generatione ineffabili, qui destinato tempore assumpsit humanam naturam ex Maria Virgine. Spiritus sanctus ab vtroque procedens. Pater per Filium redemit Ecclesiam, per Spiritum sanctū gubernat, regit, viuificat. Hac quidem

Partitio descriptionis Dei.

descriptione Dei quatuor describuntur. Primum essentia Dei qualis sit. Secundum,

dum, vnum Deum esse vnitate essentiæ, trinum in personis. Tertium, communia & propria personarum. Quartum, facta quædā personis peculiaria. Quæ omnia sigillatim paucis declaranda duxi sacræ scripturæ testimonio. Quod primum attinet, vt ab ipso nomine incipiam, Deus (quod nomen, vt ait Augustinus, est potestatis, non proprietatis) à Græco nomine Θεὸς deducitur, hoc verò à Θεῶ, id est video, quod ipsa omnia contēpletur & videat, vel à δέομαι, id est timeo, quod omnibus timendus sit. Apud Hebræos sunt decem nomina, quib⁹ Deus vocatur, vt diuus Hieronim⁹ refert. Primū est El, quod interpretes septuaginta θέον, id est, Deum. Aquila ἰσχυρὸν, id est, fortē interpretatur. Deinde Elohim & eloha, quod & ipsum Deus dicitur. Ait autē Hieronymus Elohim nomen numeri communis esse: quod vnus Deus sic vocetur & plures. Nomen Elohim, referente quodam, etsi pluralitatē designet cum verbo tamen singularis numeri iungi solet, quoties in scriptura sacra pro Deo vero accipitur, vt illud in principio Geneseos, Elohim bara, id est, dij creauit. Idque non sine grandi mysterio factum est. Quia enim, iuxta diui Augustini sentētiam, opera Trinitatis indi-

Deus nomē potestatis. Aug. ser. 125.

Decem nomina mystica Dei.

Primum Nomen. D E I.

Secundum

Tertium.

indiuisa sunt: idcirco Moses ad insinuandum omnes tres personas diuinas Patrem & Filium, & Spiritumsanctum simul ad mundi creationem concurrisse, elohim, id est, dij in plurali dixit, & non eloha, siue el, id est, Deus in singulari. Ad ostendendũ autẽ tres personas illas essentialiter nõ distingui, sed idem omnino esse, hoc est vnum Deum esse & non tres deos, bara, id est, creauit in singulari dixit, & non bareu, id est, creauerunt. Hoc tamen nomẽ elohim cum pro Deo vero sumitur, etiam cum verbo pluralis numeri copulatur. Vt primò Geneseos, & dixit Elohim, id est, dij: faciamus hominem ad imaginẽ nostram, hoc autem nequaquam fieret, si pro vero Deo acceptum semper singulariter teneretur, sicut quidam Iudæi

Quartum nomen. asserunt. Quartum nomen Dei, ait Hieronymus, Sabaoth, quod Septuaginta, virtutum: Aquila, exercituum transtulit.

Quintum. Quintum Elion, quod nos excelsum

Sextum. dicimus. Sextum Eser Eheie, quod in

Exod.3. Exodo legitur. Qui est misit me: non quod sint alij, sed aliud est creatoris esse beneficio quod subsistat, aliud æter-

Septimum. nitate naturæ. Septimũ Adonai, quem nos generaliter dominum appellamus.

Octauum. Octauum Ia, quod in Deo tantum ponitur, & in allelpia extrema quoque syl-

syllaba sonat. Nonũ Sadai, id est, qui sufficit, vel qui sufficiens est, vel qui sufficiẽtiã est. Decimum est tetragrammaton Græcè dictum, id est, quatuor literarum, quod quatuor literis scribatur Iod י He ה Vau ו He ה quæ literæ si punctentur Iehoua efficiunt. Hoc nomen alij generans interpretantur, alij qui essentiat, vel qui dat omnibus esse, alij autem vnus & omnia, siue omnia eminenter continens. Hoc nomẽ diuus Hieronym⁹ ἀνεκφώνητον appellat, hoc est, ineffabile, quod nefas esse apud Iudæos cẽsetur, nomẽ ipsum ore pronunciari, vti ipsæ literæ sonant ex quibus componitur. Quare vbicunque hoc nomen reperiunt, illud haud quaquã proferre audent, sed loco eius, nomen Adonai proferunt, quod est dominus, idq; hac ratione, ꝙ per hoc nomen significetur Deus ineffabilis atq; incõprehẽsibilis. Sacerdotes tñ illud nomẽ, vt scriptũ est, proferebãt, dũ populo in sanctuario benedicebant. Non enim extra sanctuarium ineffabile nomẽ effari licebat. Hæc autem benedictio, nomine DEI quatuor literarum, quæ tribus digitis ambarum palmarum erectis, & duobus depressis fiebat, ad designandam diuinarum personarũ Trinitatem, per ipsum nomen significatam,

Nonum.

Decimum.

Tetragrammaton appellatum. Iehoua. quid significet.

Nomẽ ineffabile. DEI.

Benedictio nomine Dei ineffabilis quomodo fiebat.

tam, in Simeone iusto, qui Christum infantulũ suscepit in vlnas, penitus defecit, vt Rabbi Moses testatur. Nomen tetragrãmaton Iudæi sem hammephoras, id est, nomen̄ expositũ vocauerunt, quia illud veteres Hebræorũ per nomina duodecim & quadraginta duarum literarum exponebant. Porro nomen duodecim literarum, & nomen quadraginta duarum literarum, non sunt verè nomina, quorum alterum ex duodecim, alterum ex quadraginta duabus literis cõstet, sed vnumquodque eorum verba diuersa continet, quæ vnum ostendunt. Nomen autem duodecim literarum nõ aliud fuisse narratur, quàm hæc tria nomina, ab, ben, veruach hacados, id est, pater, filius & spiritussanct⁹, quæ si scribantur Hebraicè, literis duodecim constabunt. Sic duarum & quadraginta literarum nomen Hebræis literis scriptum, numerum prædictum literarum complectitur, quod Latinè sic redditur: Pater Deus, Filius Deus, et Spiritussanctus Deus: Verũmtamen non tres sunt dij, sed vnus Deus. Cæterũm hæc nomina à veteribus illis occultabantur, nec veteres illa docebant, nisi honestos & pudicos in sacerdotio. Sed de nominibus mysticis Dei hactenus, nunc partes descriptionis prosequen-

Galatinus
Nomẽ sem hãmephoras.

Nomẽ Dei duodecim literarum.

Nomẽ Dei quadraginta duarum literarum.

ſequendæ ſunt. Deum eſſe ſpiritualem eſſentiam, Chriſtus docet apud Ioannem: *Spiritus eſt Deus, et eos qui adorāt eū, in ſpiritu et veritate oportet adorare*. Spiritus autem interdū pro flatu ſpiritus aërei accipitur, ſecundum quam appellationem non oportet aliquid ſimile imaginari de Deo: ſed hoc loco ſpiritus ſignificat, id quod eſt incorporeū. Qua ſignificatione & Angeli dicuntur ſpiritus, & animæ humanæ, at ratione incōparabiliter craſsiore. Nulli enim creaturæ Deus ſimilis eſt, vt ante oſtenſum eſt. Bonitate verò adeò anteit omnibus, vt neminem eſſe bonum, ſacra ſcriptura prædicet, niſi ſolum Deum: quòd ſcilicet bonitas non ſit ei accidens, ſed eſſentia: de eiuſque plenitudine acceperunt, qui boni ſunt participatione quadam. Quod autem nihil ſit Deo ſapientius, vel ex operibus eius conſilijsque inſcrutabilibus, colligere licet. Quæ Paulus dum expenderet, ſtupens exclamauit: *O altitudo diuitiarū ſapiētiæ et ſciētiæ Dei, quā incōprehenſibilia ſunt iudicia eius, & inueſtigabiles viæ eius, quis enim cognouit ſenſum Domini, aut quis cōſiliarius eius fuit?* Vnde apud Eſaiā ait Dominus: *ſicut exaltātur cæli à terra, ſic exaltatæ ſunt viæ meæ à vijs veſtris, &*

Deus ſpiritualis eſſentia. 386.26. Ioan. 4. Spiritus in ſacris. 390.23.

Deus bonus. Nemo bonus niſi ſolus Deus. Luc. 18.

Deo nihil ſapientius 268.14.

314,29. Roma. 11. 26.30.

Eſaiæ. 55. Iob. 36.

cogitationes meæ à cogitationib⁹ vestris Et Iob: *Ecce Deus magnus vincẽs sciẽtiam nostrã.* Qui, vt Apostolus scribit,
1.Corin.3. *cõprehendit sapientes in astutia ipsorũ.*
Prouer.21. Proinde Salomon scriptum reliquit: non esse consilium contra Dominum:
Deus incõmutabilis. quem incommutabilem esse testatur scriptura Malachiæ tertio, ait de seipso Dominus: *Ego Deus non mutor* Et
Psal.101. Psalmographus. *Initio tu Domine terrã fundasti, & opera manuum tuarum sunt cæli, ipsi peribũt, tu autẽ permanes et omnes sicut vestimentũ veterascent. Et sicut opertoriũ mutabis eos, et mutabũtur: tu autẽ idem ipse es, & anni tui nõ deficient.* Cùm verò ait pater ad filiũ:
Psalm.2. *Filius meus es tu, ego hodie genui te:*
Deus sine tempore. indicat apertè se esse sine tempore, neque esse apud se præteritum aut futurũ, hinc Petrus:
2.Pet.3. *Vnus dies apud Dominũ sicut mille anni, & mille anni sicut*
Deus æternus. *dies vnus.* Aeternitatem Dei, inter cætera, indicat Esaias, cùm appellat do-
Esaiæ.57. minum habitãtem æternitatem, & Da-
Daniel.7. niel antiquum dierum, & Psalmogra-
Psal.89. phus, *Priusquã montes fierent, aut formaretur terra et orbis, à seculo et vsque in seculũ tu es Deus.* Michæas item cùm
Michæ.5. diceret egressum Mesiæ ab initio à diebus æternitatis. Et Salomon cùm introducit sapientiam narrantem se ab

æterno

æterno ordinatam esse, & ex antiquis antequam terra fieret. Cùm autem sic sit Deus, iure optimo solus verè esse dicitur. Ac proinde de seipso ait: *Ego sum qui sum*. Et, *Qui est misit me ad vos*. Nomen Ehie quod in Hebræo ponitur, differentias trium temporum præteriti, præsentis, & futuri verbi substantiui modi indicatiui, in se continet, vt quidam asserunt. Quocirca Deus eo vtitur, vt insinuaret summam & omnimodam ac sempiternam Dei stabilitatem, qui semper fuit, est, & erit. Vt verò hoc nomen Ehie suum esse innueret, per quod æterna, & omnimoda stabilitas significatur, addidit ibidem. Hoc est nomen meum in æternum. Quod autem Deus incomprehensibilis sit cogitatu, docet inter cæteros Ieremias. Qui cùm sit incomprehensibilis, idem sit ineffabilis oportet. Eorum enim, quæ mens concipit, sermo est index. Quod & Iob confirmat cùm ait, *Enarrari non potest*. Deum verò omnipotentem esse, mirabilia eius opera ostendunt. Mundus ex nihilo, verbo creatus. Orbis perditus diluuio, solo Noë seruato cum filijs, & animalibus. Linguæ confusæ ædificantium turrim Babel. Res gestę per manũ Moysis in conspectu Pharaonis. Ma-

Deus solus verè est.
Exod 3.
Nomen Ehie.
Deus incõprehẽsibilis
Ierem. 32.
Deus ineffabilis.
Iob 37.
Deus omnipotens.
Gene. 1.
Psal. 32.
Gene. 7. 11.
Exod. 8. 9 10.
Exod. 13.
Nume. 16.

Nume.21. re rubrum ſcindens ſeſe, præbens tranſitũ Iudæis, Pharaonem cum exercitu
Deute.8. obruens, terra aperta & degluti ens ſeditioſos murmuratores in ſeditiõe Coræ. Percuſsi à ſerpentibus, aſpectu ænei ſerpentis ſaluati. Iudæorum quadraginta annis vagantiũ in deſerto, veſtimenta non attrita, nec calciamẽta vetuſtate
Ioſue.3. conſumpta. Aquæ Iordanis inſtar montis intumeſcentes, & inferiores decur-
Ioſue.6. rentes, tranſeuntibus Iudæis. Muri Ierico ſolo circuitu ſeptenario & cantu buccinarũ corruentes. Sol ſtãs in cælo & prolongans diẽ, vt perficeretur bel-
Ioſue.10. lũ contra Gabaonitas. Exercitus Sy-
4.Reg.6. riæ regis cæcitate percuſſus. Centũ &
4.Reg.19. octoginta quinque milia hominũ, miraculosè percuſſa in caſtris Sennacherib.
Ionæ.2. Ionas ſeruatus in ventre ceti. Aqua
Ioan.2. in vinum conuerſa, Lazarus quadri-
Ioan.11. duanus ſuſcitatus ex mortuis, & alia
Exod.15. ſexcenta. Quamobrem Moyſes ait,
Deus verax & miſericors. *Omnipotens nomen eius*. Veracẽ autẽ & miſericordẽ Deũ eſſe, inter alia ſexcenta
Deut.32. ſacræ ſcripturæ teſtimonia, illud in Deuteronomio teſtatur. *Deus fidelis abſque vlla iniquitate, iuſtus & rectus*. Et
Tobias.3. apud Tobiam: *Iuſtus es Domine, et omnia iudicia tua vera ſunt, & omnes*
In Deo nullũ accidens. *viæ tuæ, miſericordia & veritas et iudiciũ*. Porro in Deo nihil eſſe creatum, nihil

nihil adiunctum sentiendum est, quòd accidens & creatura imperfectionem notat, quæ in Deo nulla esse potest. Dionysius. Infinita igitur sapientia, bonitas, iustitia, cæteraque id genus, quæ Deo tribuuntur, non sunt accidentia in Deo, sed est reipsa Deus hæc omnia. Atque hactenus de prima parte descriptionis, nunc altera persequenda, quæ tradit Deum esse vnum essentia, trinum in personis. Primum autem dicendum quid persona significet hoc loco. In trinitate diuina Græcis scriptoribus idem sunt πρόσωπον id est, persona, ἰδιότης, id est, proprietas, & ὑπόστασις id est, substantia. Gregorius Nazianzenus, τρεῖς μὲν κατὰ τὰς ἰδιότητας, εἴτ' οὖν ὑποστάσεις εἴτινι φίλον καλεῖν, εἴτε πρόσωπα hoc est, tribus quidem secundum proprietates, siue hypostases, si cui placet dicere, siue personas: & Dionysius de Deo loquens ait, ἑνάδα τρισυπόστατον id est, vnitatem trisubsistentem, τοῦτ' ἐστι τριπρόσωπον, hoc est, triũ personarum. Et Gennadins Scholarius patriarcha Constantinopolitanus de personis trinitatis loquens ait: Καὶ ταῦτα τὰ τρία ἰδιώματα ὀνομάζομεν τρεῖς ὑποστάσεις id est, & has tres ꝓprietates nominamus hypostases. Discernunt autem illi hæc vocabula duo

Accidens nõ cõpetit in Deum. 16.1.

Aug.li.15. de Trin.c.5. & li. 4.c.5.

Alt. pars descriptionis Dei.

Persona in Trinit. sanctissima quid significet. 16.19.

Gregorius Nazianzenus in Epiphanijs.

Dionysius.

Gennadius

Augu.li.5. de Trinita. (vt Augustinus meminit) οὐσίαν & ὑπόστασιν, dicuntque μίαν οὐσίαν, id est, vnã essentiã Patris & Filij & Spiritus sancti, τρεῖς ὑποστάσεις, id est, tres substantias, vt Augustinus interpretatur, Augu.li.5. de Trinita. id est, tres verè subsistentes, non caducos, non confusos, sed distinctos seu singulares intelligentes. Est itaq; persona hoc loco, substantia indiuidua intelligens & incommunicabilis. Neque hic persona intelligenda vt hominũ, non enim Trinitas sanctissima, vt Augu.li.7. & 8. de Trinitat. Augustini verbis vtar, putanda est, sicut Gerion ille tricorpor fabulosus. Et quòd personæ nomine in describenda Trinitate sanctissima vtamur, magna inopia humani eloquij fit. Personę nomine vtimur in diuinis propter inopiã eloquij summi neque secundum scripturam Neq; secundum scripturam persona in Trinitate dicitur, sed quia scriptura non contradicit. Atque de significatione personæ hactenus. Nunc vnitatem Dei ostendamus sacræ scripturæ testimonio. Deuteromij sexto: *Audi Israël: dominus Deus noster, Deus vnus est*. Et trigesimo secundo. Deus vnus Deut.6. *Videte quod ego sum solus, & nõ sit alius Deus præter me*. Esaiæ quadragesimo quarto: *Hæc dicit dñs rex Israël: ego prim⁹ et ego nouissim⁹, & absq; me nõ est De⁹*, Ecclesiastici primo: *Vnus est altißim⁹ creator omniũ õnipotẽs*. Primo Corinth.8, *Null⁹ est ali⁹ Deus nisi vn⁹*. Eccle.1. 1.Cor.8. Ephe.4.

Ad

Ad Ephesios quarto: *Vnus Domin⁹, vna fides, vnũ baptisma, vnus Deus & pater omniũ, qui est super omnia & in omnibus vobis.* Ita quidem cùm diuinitas opponitur creaturis, mẽtio fit vnius essentiæ æternæ. Vbi verò intra se describitur, personæ discernuntur. Quarum quidem personarum assertio, non qua ratione probetur, sed à quo dicatur videndum est. Mysteriũ Trinitatis cognoscitur in Gene. cap. primo: *Faciamus hominem ad imaginẽ & similitudinem nostrã.* Et cap. tertio ait Deus: *Ecce Adam quasi vnus ex nobis factus est.* Et vndecimo: *Venite descendamus, confundamus linguam eorũ*, Psalmo item secundo, qui secundum Hebræos primus est, ait Pater ad Filium, vt diuus Paulus testatur: *Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Et paulò post in Hebręo legitur nasch kubar, id est, osculamini filium. Vbi Dauid iudices terræ monebat ad osculum Filij Dei, vt a Rabbi Abraham Auen Azra ostenditur, referente Galatino. Cuius & diuus Hieronymus meminit, qui in præfatione in pentateuchum Moysis, ait septuaginta interpretes, qui postulante Ptolemæo rege Ægypti Biblia sacra in Græcã linguam verterunt, vbicunque sacratum aliquid

Quandoin scrip. fit mẽtio Dei vnius, & quãdo Trinitatis.

Pius Pontifex referente Sabellico. l. 6. en. x

Mysteriũ Trinitat. in testamento veteri.

Act. 13.

Loc. Psal. 2.

Septuaginta interpretum versio de qua Euseb. ca. 1. l. 8.

Ea de re latius lege, vbi agitur de creatione.

rum inferiorum ad cognitionem Dei vnius peruenerant, Deũ incomprehensibilem esse prodidêre. Plato enim dicit, Θεὸν μὲν εὑρεῖν οὐ ῥᾴδιον, γνῶναι δὲ ἀδύνατον, id est, Deum quidem inuenire haud facile est, intellexisse autẽ impossibile est.

27.16. Platonis sententia.

Et in Timæo, inquit, τὸν μὲν οὖν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦ δὲ τοῦ παντὸς εὑρεῖν τε ἔργον, καὶ εὑρέντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν, hoc est, authorem & parentem huius vniuersitatis inuenire operosum est; & inuentum, fieri non potest, vt in vulgus commodis verbis efferas. In Parmenide verò, de vno illo disputans ait, nullum nomen ei esse inditum, non diffiniri,

19.20. Gentilium philosophi quomodo ad cognitionẽ Dei peruenerũt, & qualis fuerit eorũ cognitio.

non scientia capi, non in sensus incurrere, nullam de eo haberi opinionem: quocirca neque nominari, neque dici, neque cogitatione comprehendi, neque cognosci, nec ab vllo ente sentiri. Ita quidem Plato & cæteri philosophi gentilium, qui ad cognitionem Dei à sensibus profectam, rerũ inferiorum gradibus peruenerant, sentientes.

56.3. 16.26. Cic.1.Tus. Aristote. de mundo.

Deum esse mentem quandam solutam & liberam, & segregatam ab omni concretione mortali, omnia sentientem & mouentem, per quam essent omnia constituta. Quibus illa quæ vim effugiebant intelligentiæ à sensibus pro-

profectæ, quæ scilicet diuinitus reuelata sunt, vt mysterium Trinitatis, & cætera eiusmodi, ignota fuere, testante inter cæteros Dauide: *Qui annũciat verbum suum Iacob, iustitias et iudicia sua Israël. Nõ fecit taliter omni nationi, & iudicia sua nõ manifestauit eis.* Psal. 147. Nam illa quæ de filio Dei, de creatione mundi per verbum, cæteraq; eiusmodi, quæ videntur consona doctrinæ Christianæ apud Platonem, Mercurium Trismegistum, Plotinum, aliosque reperiuntur, hæc ab illis rectè non intellecta, ex sacris voluminib⁹ accepta sunt, quemadmodum grauissimi scriptores docent. Deus igitur secundum diuinitatem exquisitè comprehendi non potest. Neque id mirum, cùm plurima sint in rebus naturalibus, quæ propria cognitione cognosci non possunt, vt inter cætera materia prima, communis omnium parens, hæc enim νόθῳ λογισμῷ, id est, spuria cogitatione (vt inquit Plato, referente Philopono) cognoscitur: vel, vt Aristoteles loquitur, per analogiam, id est, proportionem. Quo fit vt illi incassum laborent, qui essentiam diuinam curiosè scrutantur, eã exactè cognoscere cupiẽtes. *Et sicut qui mel multũ comedit* (ait Salomõ) *non est ei bonũ: sic qui scrutator est maiestatis,* oppri-

Occupatio

Euseb. cap. 10. cap. 11. & cap. 7. li. 13. præparationis euangelicæ, 15. 25.

Materia prima improprie cognitione percipitur. lib. 2. Physicorũ.

Prouer. 25.

opprimetur à gloria. Altiora igitur ne te quæſieris, et fortiora te ne ſcrutatꝰ fueris, ſed quæ præcepit tibi Deus, illa cogita ſemper, & in pluribus operibus eius ne fueris curioſus, ait ſapiens Hebræus.

Eccle. 3.

Deſcriptio Dei.

De Deo autẽ hæc nobis literis ſacris patefacta ſunt, & præcepta, vt credamus Deum eſſe ſpirituale eſſentiam, qua nihil poteſt eſſe melius ac ſapientius, quæ incommutabiliter eſt ſine tempore ab æterno, quæ eſt ipſum eſſe, & à qua venit rebus conditis, vt ſint aliquo modo: incomprehenſibilis, ineffabilis, omnipotens, verax, iuſta, in qua nihil adiūctum, nihil creatum. Atque hic quidem Deus vnitate eſſentiæ vnꝰ eſt, & trinus in perſonis, quarum tamen eadem eſt deitas, eadem eſſentia, & coæternitas, eadem omnipotentia, eadem maieſtas, eadem ſapientia, eadem bonitas. Prima perſona appropriatur Patri, ſecunda Filio, tertia Spiritui ſancto. Pater innaſcibilis eſt, Filius ab æterno à Patre genitus, generatione ineffabili, qui deſtinato tempore aſſumpſit humanam naturam ex Maria Virgine. Spiritus ſanctus ab vtroque procedens. Pater per Filium redemit Eccleſiam, per Spiritum ſanctū gubernat, regit, viuificat. Hac quidem

Partitio. deſcriptionis Dei.

deſcriptione Dei quatuor deſcribuntur. Primum eſſentia Dei qualis ſit. Secundum,

dum, vnum Deum esse vnitate essentiæ, trinum in personis. Tertium, communia & propria personarum. Quartum, facta quædã personis peculiaria. Quæ omnia sigillatim paucis declaranda duxi sacræ scripturæ testimonio. Quod primum attinet, vt ab ipso nomine incipiam, Deus (quod nomen, vt ait Augustinus, est potestatis, non proprietatis) à Græco nomine Θεὸς deducitur, hoc verò à Θεῶ, id est video, quod ipsa omnia contẽpletur & videat, vel à δέομαι, id est timeo, quod omnibus timendus sit. Apud Hebræos sunt decem nomina, quib⁹ Deus vocatur, vt diuus Hieronim⁹ refert. Primũ est El, quod interpretes septuaginta θέον, id est, Deum. Aquila ἰσχυρὸν, id est, fortẽ interpretatur. Deinde Elohim & eloha, quod & ipsum Deus dicitur. Ait autẽ Hieronymus Elohim nomen numeri communis esse: quod vnus Deus sic vocetur & plures. Nomen Elohim, referente quodam, etsi pluralitatẽ designet cum verbo tamen singularis numeri iungi solet, quoties in scriptura sacra pro Deo vero accipitur, vt illud in principio Geneseos, Elohim bara, id est, dij creauit. Idque non sine grandi mysterio factum est. Quia enim, iuxta diui Augustini sententiam, opera Trinitatis indi-

Deus nomẽ potestatis. Aug. ser. 125.

Decem nomina mystica Dei.

Primum Nomen. DEI.

Secundum

Tertium.

indiuisa sunt: idcirco Moses ad insinuandum omnes tres personas diuinas Patrem & Filium, & Spiritumsanctum simul ad mundi creationem concurrisse, elohim, id est, dij in plurali dixit, & non eloha, siue el, id est, Deus in singulari. Ad ostendendũ autẽ tres personas illas essentialiter nõ distingui, sed idem omnino esse, hoc est vnum Deum esse & non tres deos, bara, id est, creauit in singulari dixit, & non bareu, id est, creauerunt. Hoc tamen nomẽ elohim cum pro Deo vero sumitur, etiam cum verbo pluralis numeri copulatur. Vt primò Geneseos, & dixit Elohim, id est, dij: faciamus hominem ad imaginẽ nostram, hoc autem nequaquam fieret, si pro vero Deo acceptum semper singulariter teneretur, sicut quidam Iudæi

Quartum. asserunt. Quartum nomen Dei, ait Hieronymus, Sabaoth, quod Septuaginta, virtutum: Aquila, exercituum transtulit.

Quintum. Quintum Elion, quod nos excelsum

Sextum. dicimus. Sextum Esær Eheie, quod in

Exod.3. Exodo legitur. Qui est misit me: non quod sint alij, sed aliud est creatoris esse beneficio quod subsistat, aliud æter-

Septimum. nitate naturæ. Septimũ Adonai, quem nos generaliter dominum appellamus.

Octauum. Octauum Ia, quod in Deo tantum ponitur, & in allelúia extrema quoque syl-

syllaba sonat. ¶ Nonũ Sadai, id est, qui sufficit, vel qui sufficiens est, vel qui sufficiẽtiã est. ¶ Decimum est tetragrammaton Græcè dictum, id est, quatuor literarum, quod quatuor literis scribatur Iod י He ה Vau ו He ה quæ literæ si punctentur Iehoua efficiunt. Hoc nomen alij generans interpretantur, alij qui essentiat, vel qui dat omnibus esse, alij autem vnus & omnia, siue omnia eminenter continens. Hoc nomẽ diuus Hieronym⁹ ἀνεκφώνητον appellat, hoc est, ineffabile, quod nefas esse apud Iudæos cẽsetur, nomẽ ipsum ore pronunciari, vti ipsæ literæ sonant ex quibus componitur. Quare vbicunque hoc nomen reperiunt, illud haud quaquã proferre audent, sed loco eius, nomen Adonai proferunt, quod est dominus, idq́; hac ratione, ꝙ per hoc nomen significetur Deus ineffabilis atq; incõprehẽsibilis. Sacerdotes tñ illud nomẽ, vt scriptũ est, proferebãt, dũ populo in sanctuario benedicebant. Non enim extra sanctuarium ineffabile nomẽ effari licebat. Hæc autem benedictio, nomine DEI quatuor literarum, quæ tribus digitis ambarum palmarum erectis, & duobus depressis fiebat, ad designandam diuinarum personarũ Trinitatem, per ipsum nomen significatam,

Nonum.

Decimum. Tetragrammaton appellatum. Iehoua. quid significet.

Nomẽ ineffabile. DEI.

Benedictio nomine Dei ineffabilis quomodo fiebat.

tam, in Simeone iusto, qui Christum infantulũ suscepit in vlnas, penitus defecit, vt Rabbi Moses testatur. Nomen tetragrãmaton Iudæi sem hammephoras, id est, nomen expositũ vocauerunt, quia illud veteres Hebræorũ per nomina duodecim & quadraginta duarum literarum exponebant. Porro nomen duodecim literarum, & nomen quadraginta duarum literarum, non sunt verè nomina, quorum alterum ex duodecim, alterum ex quadraginta duabus literis cõstet, sed vnumquodque eorum verba diuersa continet, quæ vnum ostendunt. Nomen autem duodecim literarum nõ aliud fuisse narratur, quàm hæc tria nomina, ab, ben, veruach hacados, id est, pater, filius & spiritussanct9, quæ si scribantur Hebraicè, literis duodecim constabunt. Sic duarum & quadraginta literarum nomen Hebræis literis scriptum, numerum prædictum literarum complectitur, quod Latinè sic redditur: Pater Deus, Filius Deus, et Spiritussanctus Deus: Verũmtamen non tres sunt dij, sed vnus Deus. Cæterũm hæc nomina à veteribus illis occultabantur, nec veteres illa docebant, nisi honestos & pudicos in sacerdotio. Sed de nominibus mysticis Dei hactenus, nunc partes descriptionis prosequen-

Galatinus

Nomẽ sem hãmephoras.

Nomẽ Dei duodecim literarum.

Nomẽ Dei quadraginta duarum literarum.

ſequendæ ſunt. Deum eſſe ſpiritualem eſſentiam, Chriſtus docet apud Ioannem: *Spiritus eſt Deus, et eos qui adorãt eũ, in ſpiritu et veritate oportet adorare*. Spiritus autem interdũ pro flatu ſpiritus aërei accipitur, ſecundum quam appellationem non oportet aliquid ſimile imaginari de Deo: ſed hoc loco ſpiritus ſignificat, id quod eſt incorporeũ. Qua ſignificatione & Angeli dicuntur ſpiritus, & animæ humanæ, at ratione incõparabiliter craſsiore. Nulli enim creaturæ Deus ſimilis eſt, vt ante oſtenſum eſt. Bonitate verò adeò anteit omnibus, vt neminem eſſe bonum, ſacra ſcriptura prædicet, niſi ſolum Deum: quòd ſcilicet bonitas non ſit ei accidens, ſed eſſentia: de eiuſque plenitudine acceperunt, qui boni ſunt participatione quadam. Quod autem nihil ſit Deo ſapientius, vel ex operibus eius conſilijsque inſcrutabilibus, colligere licet. Quæ Paulus dum expenderet, ſtupens exclamauit: *O altitudo diuitiarũ ſapiẽtiæ et ſciẽtiæ Dei, quã incõprehenſibilia ſunt iudicia eius, & inueſtigabiles viæ eiꝰ, quis enim cognouit ſenſum Domini, aut quis cõſiliarius eius fuit?* Vnde apud Eſaiã ait Dominꝰ: *ſicut exaltãtur cæli à terra, ſic exaltatæ ſunt viæ meæ à vijs veſtris, &*

Deus ſpiritualis eſſentia. 316.26. Ioan.4. Spiritus in ſacris. 390.23.

Deus bonꝰ. Nemo bonus niſi ſolus Deus. Luc.18.

Deo nihil ſapientius 268.14.

314,29. Roma.11. 26.30.

Eſaiæ.55. Iob.36.

cogitationes meæ à cogitationib⁹ vestris Et Iob: *Ecce Deus magnus vincēs sciētiam nostrã.* Qui, vt Apostolus scribit,
1.Corin.3. *cōprehendit sapientes in astutia ipsorũ.*
Prouer.21. Proinde Salomon scriptum reliquit: non esse consilium contra Dominum:
Deus incōmutabilis. quem incommutabilem esse testatur scriptura Malachiæ tertio, ait de seipso Dominus: *Ego Deus non mutor.* Et
Psal.101. Psalmographus. *Initio tu Domine terrã fundâsti, & opera manuum tuarum sunt cæli, ipsi peribūt, tu autē permanes et omnes sicut vestimentũ veterascent. Et sicut opertoriũ mutabis eos, et mutabũtur: tu autē idem ipse es, & anni tui nō deficient.* Cùm verò ait pater ad filiũ:
Psalm.2. *Filius meus es tu, ego hodie genui te:*
Deus sine tempore. indicat apertè se esse sine tempore, neque esse apud se præteritum aut futurũ, hinc Petrus:
2.Pet.3. *Vnus dies apud Dominũ sicut mille anni, & mille anni sicut dies vnus.*
Deus æternus. Æternitatem Dei, inter cætera, indicat Esaias, cùm appellat dominum habitãtem æternitatem, & Daniel antiquum dierum, & Psalmographus,
Esaiæ.57. Daniel.7. Psal.89.
Priusquã montes fierent, aut formaretur terra et orbis, à seculo et vsque in seculũ tu es Deus. Michæas item cùm
Michæ.5. diceret egressum Messiæ ab initio à diebus æternitatis. Et Salomon cùm introducit sapientiam narrantem se ab æterno

æterno ordinatam esse, & ex antiquis antequam terra fieret. Cùm autem sic sit Deus, iure optimo solus verè esse dicitur. Ac proinde de seipso ait: *Ego sum qui sum*. Et, *Qui est misit me ad vos*. Nomen Ehie quod in Hebræo ponitur, differentias trium temporum præteriti, præsentis, & futuri verbi substantiui modi indicatiui, in se continet, vt quidam asserunt. Quocirca Deus eo vtitur, vt insinuaret summam & omnimodam ac sempiternam Dei stabilitatem, qui semper fuit, est, & erit. Vt verò hoc nomen Ehie suum esse innueret, per quod æterna, & omnimoda stabilitas significatur, addidit ibidem. Hoc est nomen meum in æternum. Quod autem Deus incomprehensibilis sit cogitatu, docet inter cæteros Ieremias. Qui cùm sit incomprehensibilis, idem sit ineffabilis oportet. Eorum enim, quæ mens concipit, sermo est index. Quod & Iob confirmat cùm ait, *Enarrari non potest*. Deum verò omnipotentem esse, mirabilia eius opera ostendunt. Mundus ex nihilo, verbo creatus. Orbis perditus diluuio, solo Noë seruato cum filijs, & animalibus. Linguæ confusæ ædificantium turrim Babel. Res gestę per manũ Moysis in conspectu Pharaonis. Ma-

Deus solus verè est.
Exod 3.
Nomen Ehie.

Deus incõprehẽsibilis
Ierem. 32.
Deus ineffabilis.
Iob 37.

Deus omnipotens.
Gene. 1.
Psal. 32.
Gene. 7. 11.
Exod. 8. 9. 10.
Exod. 13.
Nume. 16.

Nume.21. re rubrum ſcindens ſeſe, præbens tran-
Deute.8. ſitũ Iudæis, Pharaonem cum exercitu
obruens, terra aperta & degluticns ſe-
ditioſos murmuratores in ſeditiõe Co-
ræ. Percuſsi à ſerpentibus, aſpectu ænei
ſerpentis ſaluati. Iudæorum quadragin
ta annis vagantiũ in deſerto, veſtimen-
ta non attrita, nec calciamẽta vetuſtate
Ioſue.3. conſumpta. Aquæ Iordanis inſtar mon
tis intumeſcentes, & inferiores decur-
Ioſue.6. rentes, tranſeuntibus Iudæis. Muri Ieri
cho ſolo circuitu ſeptenario & cantu
buccinarũ corruentes. Sol ſtãs in cælo
& prolongans diẽ, vt perficeretur bel-
Ioſue.10. lũ contra Gabaonitas. Exercitus Sy-
4.Reg.6. riæ regis cæcitate percuſſus. Centũ &
4.Reg.19. octoginta quinque milia hominũ, mi-
raculosè percuſſa in caſtris Sennache-
Ionæ.2. rib. Ionas ſeruatus in ventre ceti. Aqua
Ioan.2. in vinum conuerſa, Lazarus quadri-
Ioan.11. duanus ſuſcitatus ex mortuis, & alia
Exod.15. ſexcenta. Quamobrem Moyſes ait,
Deus verax *Omnipotens nomen eius.* Verace aute &
& miſericors. miſericordẽ Deũ eſſe, inter alia ſexcenta
Deut.32. ſacræ ſcripturæ teſtimonia, illud in Deu
teronomio teſtatur. *Deus fidelis abſque
vlla iniquitate, iuſtus & rectus.* Et
Tobias.3. apud Tobiam: *Iuſtus es Domine, et om
nia iudicia tua vera ſunt, & omnes
In Deo nul *viæ tuæ, miſericordia & veritas et iu-*
lũ accidens *diciũ.* Porro in Deo nihil eſſe creatum,
nihil

nihil adiunctum sentiendum est, quòd accidens & creatura imperfectionem notat, quæ in Deo nulla esse potest. Infinita igitur sapientia, bonitas, iustitia, cæteraque id genus, quæ Deo tribuuntur, non sunt accidentia in Deo, sed est reipsa Deus hæc omnia. Atque hactenus de prima parte descriptionis, nunc altera persequenda, quæ tradit Deum esse vnum essentia, trinum in personis. Primum autem dicendum quid persona significet hoc loco. In trinitate diuina Græcis scriptoribus idem sunt πρόσωπον id est, persona, ἰδιότης, id est, proprietas, & ὑπόστασις id est, substantia. Gregorius Nazianzenus, τρεῖς μὲν κατὰ τὰς ἰδιότητας, εἴτ᾽ οὖν ὑποστάσεις εἴ τινι φίλον καλεῖν, εἴτε πρόσωπα hoc est, tribus quidem secundum proprietates, siue hypostases, si cui placet dicere, siue personas: & Dionysius de Deo loquens ait, ἑνάδα τρισυπόστατον id est, vnitatem trisubsistentem, τουτ᾽ ἔστι τριπρόσωπον, hoc est, triũ personarum. Et Gennadins Scholarius patriarcha Constantinopolitanus de personis trinitatis loquens ait: Καὶ ταῦτα τὰ τρία ἰδιώματα ὀνομάζομεν τρεῖς ὑποστάσεις id est, & has tres proprietates nominamus hypostases. Discernunt autem illi hæc vocabula duo

Dionysius.
Accidens nõ cõpetit in Deum.
16.8.
Aug.li.15. de Trin.c.5. & li. 4.c.5.
Alt. pars descriptionis Dei.
Persona in Trinit. sanctissima quid significet.
16.19.
Gregorius Nazianzenus in Epiphanijs.
Dionysius.
Gennadius

Ad Ephesios quarto: *Vnus Domin⁹, vna fides, vnũ baptiſma, vnus Deus & pater omniũ, qui eſt ſuper omnia & in omnibus vobis.* Ita quidem cùm diuinitas opponitur creaturis, mẽtio fit vnius eſſentiæ æternæ. Vbi verò intra ſe deſcribitur, perſonæ diſcernuntur. Quarum quidem perſonarum aſſertio, non qua ratione probetur, ſed à quo dicatur videndum eſt. Myſteriũ Trinitatis cognoſcitur in Gene. cap. primo: *Faciamus hominem ad imaginẽ & ſimilitudinem noſtrã.* Et cap. tertio ait Deus: *Ecce Adam quaſi vnus ex nobis factus eſt.* Et vndecimo: *Venite deſcendamus, confundamus linguam eorũ*, Pſalmo item ſecundo, qui ſecundum Hebræos primus eſt, ait Pater ad Filium, vt diuus Paulus teſtatur: *Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Et paulò poſt in Hebręo legitur naſch kubar, id eſt, oſculamini filium. Vbi Dauid iudices terræ monebat ad oſculum Filij Dei, vt a Rabbi Abraham Auen Azra oſtenditur, referente Galatino. Cuius & diuus Hieronymus meminit, qui in præfatione in pentateuchum Moyſis, ait ſeptuaginta interpretes, qui poſtulante Ptolemæo rege Ægypti Biblia ſacra in Græcã linguam verterunt, vbicunque ſacratum aliquid ſcriptu-

Quandoin ſcrip. fit mẽtio Dei vnius, & quãdo Trinitatis.

Pius Pontĩfex referente Sabellico. l. 6. en. x

Myſteriũ Trinitat. in teſtamento veteri.

Act. 13.

Loc. Pſal. 2.

Septuagínta interpretum verſio de qua Euſeb. ca. 1. lĩ.

s. præparationis euangelicæ. ſcriptura teſtatur de patre & filio & ſpiritu ſancto, aut aliter interpretati ſunt, aut omnino tacuerunt, vt & regi ſatiſfacerent, qui vnius Dei cultor erat, & arcanum fidei non vulgarẽt. Vnde & in hoc pſalmo, pro eo quod eſt in Hebræo naſch ku bar, id eſt, oſculamini filium, verterunt δράξασθε παιδείας hoc eſt, apprehendite diſciplinam. Spiritus autem ſancti mentio eſt apud Eſaiam: *Et*

Eſaiæ. 11. *egredietur virga de radice Ieſſe, & flos de radice eius aſcẽdet, & requieſcet ſuper eũ ſpiritus domini, &c.* Et Pſalmo. 43. *Spiritus tuus bonus deducet me per viã rectã.* Harũ trium perſonarũ myſterium, Patris, Filij, & Spiritus ſancti, in

Loc. pſ. 66. Pſalm. 66. ſignificari aiunt, cùm dicitur: *Benedicat nos Deus, Deus noſter, benedicat nos Deus, & metuãt eũ omnes fines terræ.* Vbi in eò quod ter ponitur Deus, triũ perſonarũ diuinarũ deſignatur diſtinctio. In eo autem quod ſecundo tantum loco adiungitur noſter, ſolum filium pro noſtræ naturæ aſſumptione, noſtrum fore inſinuabatur. In eo verò quòd poſtremò, metuant eum & non eos dicitur, ipſarum perſonarum vnitas, quoad naturam, atque identitas oſtenditur, vt palam demonſtretur tres perſonas diuinas, non tres deos eſſe, ſed vnum ſolum Deum. Cui & illud

illud Deuteronomij. 6. simile est, quod iuxta Hebraicam veritatē sic scriptum habetur. *Audi Israël, Deus, Deus noster, Deus vnus est.* Quo loco quidam Rabinorum Trinitatem significari aiunt, ter repetito nomine Deus. In nouo Testamento clarissimè patefactæ sunt tres personæ, vt inter cætera apud Matthæum. 4. in baptismo Christi, *Pater* (inquit) *hic est filius meus dilectus.* Filius conspicitur in aqua stans. Spiritus sanctus verò manifesta specie insidet filio. Porrò mysterium Trinitatis non ita explicitè in veteri testamento voluerat tradi Deus, sicut illud in nouo reuelandum fuit, eam ob causam (vt ferunt) ne Iudaicus populus qui maximè ad idololatriam pronus fuit, in errorē incideret eorum qui plures deos colebant. Quoniam autem idololatria per Messiam penitus explodenda erat, vniuersusque orbis ad vnius Dei cultum reducendus fuerat, idcirco sacramētum Trinitatis apertè tradendū, ad dies Messiæ reseruatum fuit, vt veteres Rabbini prodidêre. Propter harum personarum proprietatē Deus Trinitas est, & dicitur, cū tñ sit, vt Damascenus ait, *Μία οὐσία, Μία φύσις, Μία θειότης*, hoc est, vna essentia, vna natura, vna deitas, eadēq; inseparabilis, & vbi quælibet per-

Locus ex c. 6. Deut.

In Test. nouo personę Trinit. clarissimè patefactæ.

Mysteriū Trinitatis in testamēto veteri quare implicitē traditur.

Deus cur trinus dicitur.

Damascenus.

Trinitas inseparabilis.

Aug. ſuper Ioannem tract. 94. ſona vna, ibi Trinitas Deus vnus. In nulloq; credendus Pater eſſe ſine Filio & Spiritu ſancto: aut Pater & Spiritus ſanctus ſine Filio. Pater enim & Filius & Spiritus ſanctus vnũ ſunt, vt D. Io-
1. Ioan. 5. annes ait, atque ita inſeparabiles. Vnde Chriſtus apud Ioannē dicēti Philippo: *Dñe oſtēde nobis Patrē*, ait, *Philippe, qui videt me videt & Patrē, quomodo tu dicis, oſtende nobis Patrē? nō credis quia ego in Patre, & Pater in me eſt? Verba quæ ego loquor vobis, à meipſo non loquor. Pater autē in me manēs, ipſe facit opera, nō credis quia ego in Patre, & Pa-*
Ioan. 14. *ter in me eſt?* Qui quidē tres, vt ſecundũ
Perſonæ in Trinit. non confundendæ. ſubſtantiā nō ſeparātur, ita eorũ perſonæ nō ſunt confundendæ, quod Sabelliana hæreſis fecit, quæ ita Trinitatem
40.27. cōfundit, vt eundē dicat eſſe Patrē, quē
Sabbelliana hæreſis. Filiũ, eundēq; credat eſſe Spiritũ ſanctũ non ſeruando tres in vnitate perſonas,
328. 24. contra fidē catholicā, quæ in Trinitate nō ſeparat ſubſtantiā, neque cōfundit
Athanaſ. perſonas. Hinc Athanaſius: Fides autē catholica hæc eſt, vt vnũ Deũ in Trinitate, & Trinitatē in vnitate veneremur, neq; cōfundētes perſonas, neq; ſubſtantiā ſeparātes. Alia enim eſt perſona Pa-
Perſonæ Trinitatis quomodo vniantur. tris, alia Filij, alia Spiritus ſancti. Perſonæ igitur in Trinitate licet à ſe inuicē abſque ſeparatione diſtinguantur, ſibi tamen.

tamen inuicem per circũ incesſionem quam Græci περίχορησιν vocant, absq; cõfusione vniuntur. Solent dari quædã similitudines, quibus Trinitas personarũ in vnitate deitatis adumbratur, nulla tñ poteſt inueniri conueniẽs prorsus, cũ nulli creaturæ (vt ante oſtenſum eſt) Deus ſit ſimilis. Quia tamen mens humana vtcunq; id geſtit cognoſcere, non ineptè adhibentur. Inter quas eſt illa Solis, qua vtitur Tertullianus, & Gẽnadius patriarcha Conſtãtinopolitan⁹, cũ Amurathe Turcarũ Imperatore diſputans. Quemadmodũ in Sole eſt diſcus Solis, radius, & lumen, non tamen tres Soles ſunt, ſed vnus: ita quodãmodo in Trinitate eſt Pater, Filius, & Spiritus ſanctus, nõ tamẽ tres dij, ſed vnus. Et ſicut in Sole corpus ſolare nõ eſt radius, nec radius corpus ſolare, nec lumen ipſe Sol: ita in Trinitate non eſt Pater idẽ qui Filius, aut Spirit⁹ ſanctus: non enim confunduntur perſonæ. Et veluti corpus ſolare radiusq; & lumen non ſeparantur: ita quadam ratione in Trinitate Pater, Filius, & Spiritus ſanctus. Et vt corpus ſolare gignit radiũ. & ab ambobus procedit lumen: ſic quodammodo à Patre gignitur Filius: ab ambobus autẽ procedit Spiritus, vt paulò pòſt dicetur. Quod ſi quiſpiam

Similitudines quibus Trinitas adumbratur.

Gennadius

Similitudo qua adumbratur trinitas. 14.17.

Occupatio loquaculus dicat: Cùm dicis filium hoc esse, quod est pater, quia & patrē Deū, & filium Deum affirmas, non tamen plures Deos, sed vnum Deum essentia, profecto & filius est pater. Is sibi hoc responsum habeat, secundum substantiā, hoc est filius quod pater, non secundum quod ad aliud dicitur. Ad se enim Deus dicitur, ad Patrem filius. Rursusq; Pater ad se Deus dicitur, ad filium pater. Quod dicitur ad filium pater, non est filius. Quod dicitur filius ad Patrem non est pater. Quod dicitur pater ad se, & filius ad se, hoc est, pater & filius idem Deus. Hactenus de secunda parte descriptionis Dei dictum esto, tertia declaranda, quæ sunt scilicet communia personis in trinitate, & quæ propria. Personis in trinitate sanctissima communis est, vt ita dicam, deitas, æternitas, maiestas, omnipotentia, honor, & cætera eiusmodi Deum attinentia. Patrem Deum esse, testatur Apostolus cùm in alijs plurimis locis, tum in illo dum ait: *Cōuersi estis ad Deū à simulachris seruire Deo viuo & vero, & expectare filium eius de cælis, quē suscitauit à mortuis Iesum.* Et Christ9 apud Ioannem loquitur ad patrem: *Hæc est vita æterna, vt cognoscāt te solū Deū verum.* Filium quoque esse Deū testatur Esai-

Aug. super psal. 85.

34.16. Personis in Trinit. quæ cōmunia.

Pater Deus 1. Thessa. 1.

Ioan. 17. Christus Deus.

4.16.

Esaias dicēs: *Paruulus natus est nobis, & filius dat⁹ est nobis, & vocabitur nomē eius admirabilis cōsiliarius, De⁹ fortis, pater futuri seculi, princeps pacis.* Et alibi. *Ecce virgo cōcipiet & pariet filiū, & vocabitur nomen eius Emmanuel, quod est interpretatū,* ait Matthæ⁹, *nobiscū Deus.* Et Baruch de filio Dei loquēs, vt Chrysostom⁹ docet, *hic est De⁹ noster, & nō æstimabitur ali⁹ aduersus eū.* Et Ioānes: *Scimus quoniā filius Dei venit, & dedit nobis sensum, vt agnoscamus Deū verū, & simus in vero filio eius IesuChristo, hic est ver⁹ Deus & vita æterna.* Et in Euāgelio. *In principio erat verbū, & verbū erat apud Deū, & Deus erat verbum.* Spiritum autem sanctum Deum esse diuus Paulus testatur cùm dixit: *An nescitis, quod corpus vestrum templū est habitātis in vobis spiritus sancti quem habetis à Deo, & non estis ipsi vestri iuris? Nā empti estis precio, glorificate & portate Deū in corpore vestro.* Vbi vt Augustin⁹ ait, dilucidè ostendit, Deum esse Spiritum sanctum, glorificandum scilicet in corpore nostro, tanquam in templo suo. Huc pertinet illud quod Ananiæ dixit Apostolus Petrus: *Ausus es mentiri Spiritui sancto.* Atq; ostendens Deū esse Spiritum sanctū: *nō es,* inquit, *hominib⁹ mētitus,*

Esai. 9.
Esai. 7.
Matth. 1.
Baruch 3.
Chrysost. de Trinit. probat hoc dictū de fil.
1. Ioan. 5.
Ioan. 1.
Spiritus S. Deus.
1. Cor. 6.
Augu. li. 3. cōtra Maximinum.
Idem Chrysost. sentit in sermone de Trinit.
Act. 5.

Concilium primũ Constantinopolitanum. *sed Deo.* In concilio primo Constantinopolitano (quod vnũ est ex quatuor, quæ D. Gregorius ait se recipere ac venerari sicut quatuor libros Euangelij)
44 28. Macedonius hæret. dãnatus est Macedonius, qui negabat Spiritum sanctum esse Deum. Coæternum autẽ esse Patri Filium, locuples te-
Filius coæternus patri Chryso. de Trinita. Esaiæ. 42. stis est ipse Domin⁹ apud Esa. cũ dicit: *Ante me nõ est formatus Deus, & post me nõ erit.* Itaq; vt Chrysost, ratiocinatur, Si posteriorẽ Patre dicis Filiũ, quomodo dicit Pater, ꝙ post me nõ erit alius De⁹? Sin exponis hoc de Filio, quo-
41. 12. modo dicit: *Ante me nõ fuit alius De⁹?*
Micheæ. 5. Heb. 1 Victor episco. de fide catholica, Theophil. super Ioan. quapropter ex his colligere est Filiũ coæternum esse Patri. Id quod & Michæas apertè ostendit de Filio Dei loquens: *Ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israël, & egressus eius ab initio à diebus æternitatis.* Et Paulus cũ Filium Dei appellat splendorẽ gloriæ Dei Pa-
Spiritus S. coæternus Patri & Filio. tris, & figurã substantiæ eius, euidenter ostẽdit coęternũ Patri Filiũ, ꝙ lucis splẽdor coæternus est. Quod verò Spiritus sanctus sit coæternus Patri & Filio, inter cętera, eadẽ ratione cõfirmari potest qua Chrysostom⁹ probat ex Esaia filiũ
Maiestas, omnipotẽtia, honor communia personis. patri coæternũ esse. Et certè cũ vnius essentiæ sit cũ Patre & Filio, coæternus sit illis oportet. Maiestatẽ autẽ, omnipotentiã, honorẽ, illis ex æquo cõmu-

nes esse inter alia permulta, testimoniũ illud Seruatoris abundè declarat. *Baptizantes* (inquit) *eos, in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti.* Hic enim tres personas recẽset, quibus tribuit parẽ potentiã, virtutem & honorẽ, remißionis peccatorum, & generationis nostræ per baptismũ. Quem locũ tractans Chrysost. ait: Obsignati sum⁹, sed vnũ signaculum est sanctæ Trinitatis, vnum baptisma. Quomodo igitur audes à paterna substantia alienare filiũ, vel Spiritũ sanctũ? Neq; enim, si alieni sunt, cũ Patre & Spiritu sancto debebãt connumerari, quânam ratione iuxta tuũ sermonẽ aduersarie Dei in baptismo debuerunt connumerari? Si creatus est Filius, vel Spiritus sanctus, quare cum Patre simul coassumuntur? Enimuero si nomen patris solum eum qui baptizatur potest saluare, quare coassumuntur & creaturæ, quasi Pater nõ poßit solus saluare? Absit. Igitur si Patris infirmitatem negas, & consubstantialia non admittis, cogeris nobiscum fateri Trinitatem increatam & consubstantialem & omnipotẽtem: ita Chrysostomus. Hæc communia personis in Trinitate, pulcherrimè complexus est Athanasius. Sed Patris (inquit) & filij & Spiritus sancti vna est diuinitas, æqua-

Matth. vlt.

Chryso. de Trinita.

Videtur su peruacuè positum, et Spiritu sancto, hoc loco, etsi in Frobeniana pressura extat.

Athanasius in symbolo.

ęqualis gloria, coęterna maiestas. Qualis Pater, talis Filius, talis Spiritus sanctus. Increatus Pater, increatus Filius, increatus Spiritus sanctus. Immensus Pater, immensus Filius, immensus Spiritus sanctus. Æternus Pater, ęternus Filius, æternus Spiritus sanctus. Et tñ nõ tres æterni, sed vnus æternus. Sicut nõ tres increati, nec tres immensi, sed vnus increatus, & vnus immensus. Similiter omnipotens Pater, omnipotens Filius, omnipotens Spiritus sanctus. Et tamẽ non tres omnipotentes, sed vnus omnipotens. Ita Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus sanctus. Et tamẽ nõ tres dij, sed vnus est Deus: Ita dominus Pater, dominus Filius, dominus Spiritus sanctus. Et tamen non tres domini, sed vnus est dominus. Quia sicut sigillatim vnamquamque personam Deum, ac dominum confiteri Christiana veritate compellimur, ita tres deos aut dominos dicere, catholica religione prohibemur. Et paulò post: Et in hac trinitate nihil prius aut posterius, nihil maius aut minus, sed totæ tres personæ coæternæ sibi sunt & coæquales. Hęc ille. Porro prędictis contraria non sunt illa quæ dicuntur à filio. *Pater maior me est. Pater si possibile est transeat à me calix iste.* Hæc enim & his similia, secun-

Occupatio.
Ioan. 14.
Matth. 26.
Aug. quæstio 4. ad Orosium.

ſecundum formã ſerui quam aſſumpſit, intelligenda,& dicta ſunt. Nam ſecundum diuinitatem Chriſtus alibi dicit: *Ego & pater vnũ ſumus*, Supereſt vt de his quæ propria ſunt perſonis Trinitatis dicamus. Proprium eſt patri, quòd à nullo factus ſit, nec creatus, nec genitus. Eſt enim, quemadmodum de ſeipſo apud Prophetã loquitur: *primus & nouiſſimus*. Et ante quem, dicente eodem, *nõ eſt formatus Deus*. Filio autem proprium eſt à patre eſſe non factum, nec creatum, ſed genitum, non voluntate aut neceſsitate, vt Auguſt. ait, ſed natura. Profitetur autem fides catholica, patrẽ de ſeipſo, hoc eſt, de eo quod ipſe eſt, ſempiternè atque ineffabiliter filium genuiſſe, non extrinſecus, non ex nihilo, non ex alia genuiſſe materia. Sed vt ſymbolum docet. Deum de Deo, lumen de lumine. De hac generatione illud eſt dictum. *Ex vtero ante luciferum genui te*. Et illud Ioãnis. *In principio erat verbum, & verbũ erat apud Deum, & Deus erat verbũ, hoc erat in principio apud Deũ*. Quo indicat, quod eſt ſenſus aut tacita cogitatio mẽtis homini, hoc filius Deo patri. Eſt enim æternæ mẽtis æterna cogitatio. Mẽs autem gignit cogitationem & cogitatio iam in animo concepta, verbum quod-

Ioan. 10.

Proprium Patri.

Eſa. 41. 43. 29.

Proprium filio.

Augu. ſer. 125. & quæſti. 7. ad Oroſium.

Symbolũ Nice ſynodi in qua concluſum eſt filium Dei eſſe patri homouſion, id eſt, conſubſtantialem, ſeu eiuſdẽ ſubſtantiæ ex ipſa deitate patris progenitũ.

dam est mentis, quo homo sibi loquitur, quod quidẽ verbũ mentale dicitur. Est enim aliud enunciatiuũ. Hæc similitudo vtcunq; nobis adumbrat natiuitatẽ illã, qua sic filius nascitur à patre, vt de substantia patris nihil decedat, sic pater filiũ producit, vt tamen filio non sit prior. Cæterũ condito per filiũ mundo, pater nobis velut eloсutus est verbũ, & quodammodo rursus idem genuit, nobis illud reddens aliquo modo visibile, quod erat inuisibile. Cõspicitur enim in rebus conditis admirabilis Dei sapientia, quæ est Dei filius, & Dei verbum. Sed quoniam nulla talis creatura esse potest, qualis creator eius: ideo sicut sine exemplo est diuina substantia, ita & sine exemplo est diuina generatio. Mens enim non generat substantiuum verbũ, siue conceptũ siue prolatũ, at filius Dei substantialiter generatur, quod pater in eum omnẽ essentiã suam trãsfundit, sicut ipse de se ait. *Ego & pater vnũ sumus.* Vnde & D. Ioannes, ne existimetur filius Dei esse verbũ, quod in aërem diffunditur & dissoluitur, ait: *Omnia per ipsum*, verbum scilicet, *facta sunt, & sine ipso factũ est nihil quod factum est.* Hic filius Dei tẽpore præfinito à Deo cõceptus de Spiritu sancto, natus est ex Maria virgine. Quã generationem

Heb. 1.

Ioan. 10.

Ioan. 1.

Christi natiuitas.

Ex virgine 43. 19.

nem expresſit Euāgeliſta Ioānes dicēs, *Et verbū caro factū eſt.* Quod cū audis, ne opineris quod à ſua natura diuina deſtiterit illud verbū & in carnem verſum. Neq; enim De⁹ fuiſſet, ſi verſum, & alteratū eſſet, ſed manens ꝙ erat, factū eſt ꝙ nō erat. Et ne quis ſuſpicetur ꝙ vna natura facta ſit Chriſtus, cū dicit: *Et verbū factū eſt caro*, ideo ſubdidit: *Et habitauit in nobis*, vt oſtēdat nō cōfuſas duas naturas in Chriſto, noſtrā ſcilicet & verbi. Nā ſicut alterius naturæ eſt tabernaculū, & alterius is qui inhabitat in eo, ita & verbū in nobis habitare dicitur, hoc eſt, in natura noſtra, & alterius eſt naturæ q̄ ſit noſtra. Cauenda autē hoc loco eſt hæreſis Apollinarij Laodiceni, qui affirmabat Chriſtū non ſuſcepiſſe perfectā hominis naturā, videlicet corpus cū anima rationali, ſed carnē ſolam animæ rationalis expertē, quid enim opus, inquit, habebat anima, cui erat deitas, quæ corpus gubernabat, perinde atq; anima noſtra dirigit? Idq; confirmabat eo ſacrę ſcripturæ loco, in quo dicitur: *Verbum caro factū eſt.* Expers moris ſacræ ſcripturę turpiſsimè lapſus, quę plerunq; à parte totū nominat. Vt cōmemoratura hominem, animā dicit, vt in illo: *Da mihi animas, cætera tibi tolle.* Et à parte totū. *Vt: vide-*

Ioan.1. 112.21. Theophy. ſuper Ioannem. Idem Chryſo. homilia x ſuper Ioannē 51.17. Apollinarij hæreſis. 113,21. 367.27. Mos ſcripturę ſacræ. Gene.14.

Luc.3. *videbit omnis caro salutare Dei.* Sic & Euangelista dixit: *Et verbum caro factũ est*, id est, homo: à parte totum intelligẽs. Vnde in Symbolo canitur de Christo. Et homo factus est. Et Athanasius ait, Christum esse perfectum Deum, perfectum hominem, ex anima rationali & humana carne subsistentẽ. Qui quidem Christus ait, idem, licet Deus sit & homo, non duo tamen, sed vnus est Christus. Vnus autem non conuersione diuinitatis in carnem, sed assumptione humanitatis in Deum. Vnus omnino non confusione substantiæ, sed vnitate personæ. Nam sicut anima rationalis & caro vnus est homo: ita De⁹ & homo vnus est Christus. Et Psellus,

Psellus. referente Galatino, Græcè quidem, sed in eam sententiam. Sancta catholica & Apostolica Ecclesia in domino nostro Iesu Christo vnam hypostasin tradit, & duas naturas, hypostasin incarnatum filium: naturas diuinitatem & humanitatem. Corpus igitur animatum & intellectuale quod assumpsit,

274.22. non vocat hypostasin, ne inueniantur

Nestorij hæresis. duæ hypostases, quod mentitus est Nestorius hæreticus. Sed nominat enypostaton, tanquam in filij Hypostasi

Corpus Christi enypostaton. esse accipiens. Ipse enim filius Dei vna existens sanctæ Trinitatis hypostasis, factus

factus est, & corpori quod assumpsit, hypostasis. Quare corpus Domini enypostaton quidem est, non autem hypostasis. Hæc ille. Et quemadmodū tres sunt in diuinitate personæ, quæ à se inuicem absque separatione distinguuntur, sibi tamen per περιχώρησιν, id est, circum incessionem, absq; confusione vniuntur. Ita in vno Christo tria confitemur, diuinitatem, animam rationalem, & corpus humanum, quæ ita confusè vniuntur, vt inseparabiliter distinguantur. Et sicut tres diuinæ hypostases sunt vnus Deus, ita tria hæc diuinitas, anima, corpus, constituunt vnum Messiam, hoc est Christum. Cuius matrem, θεοτόκον, id est, Deiparam, quinta Synodus Constantinopolitana vocandam constituit, quod Deum in carne genuerit. Sed de proprio filij dixisse sat sit, deinceps de proprio Spiritussancti dicendū est: Qui quidē hoc propriū habet, vt à patrè & filio nō sit factus, nec creatus, nec genitus, sed procedēs. A patre quidē quòd procedat, Christus in Euāgelio docet, de Spiritusancto loquēs: *Qui*, inquit, *à patre procedit, ille testimoniū perhibebit de me*. Et iterū: *Non vos estis qui loquimini, sed Spiritus patris vestri qui loquitur in vobis*. A filio verò ipsum procedere testatur Euangelium

Similitudo indicans quomodo in Christo sint corpus rationalis anima, & diuinitas.

16.32.

In quinta synodo Cōstātinopolitana constitutū matrē dei appellādam θεοτόκον.

Spiritus s. proprium. Ioan. 15.

Matth. 10. Ioan. 20.

lium Ioannis cõmemorans Christum cum à mortuis resurrexerat in Apostolos insufflasse dicendo: *Accipite Spiritũ sanctũ, quorumcunq; remiseritis peccata, remittũtur eis, et quorũ retinueritis, retẽta sunt.* Et Apostolus: *Qui Spiritũ domini nõ habet, hic nõ est eius.* Processionẽ Spiritussancti à Filio Græci aliquãdo negarant, quã postea in cõcilio Florentino cõfessi sunt, in quo conclusum est ex Patre & Filio æternaliter tanquã ab vno principio, & vnica spiratione procedere Spiritumsanctũ, quod & in concilio Lugdunensi ante approbatũ fuit, & pronunciatũ, eam quoq; doctorum Græcorum fuisse sententiã. Cæterum vbi dicitur Spiritus procedere à Patre & Filio, non intelligẽda est per processionem egressio quali emittuntur ministratorij Spiritus, sed naturalis subsistẽtia Spiritus est processio, ait Theophylact⁹. Peculiari aũt appellatione in scripturis sanctis tertia in diuinis persona Spiritussanctus, sanctus nũcupatur. Nã quatenus Spiritus significat id ꝙ est incorporeũ, omnib⁹ personis iuxta diuinam naturã ea significatio cõmunis est, vt ante ostẽsum est. Sed de ꝓprijs personarũ in diuinitate hactenus: quæ Athanasi⁹ paucis perstrinxit. Pater à nullo est factus, nec creatus, nec genitus. Filius

Roma. 8.

Error Græcorum de process. S. spiritus, quem postea confessi sunt.

Processio spirit⁹ quo modo intelligenda.

Theophyl. in. 15 capi. Ioannis.

Spiritus. S. peculiariter sic appellatur.

Athanas.

lius à Patre solo est, non est factus, nec creatus, sed genitus. Spiritus sanctus à Patre & Filio, nō factus, nec creatus, nec genitus, sed procedens. Nūc vltima pars descriptionis Dei persequēda, facta scilicet personis peculiaria. Sicut inseparabiles sunt personæ diuinitatis: ita inseparabiliter operantur, non quòd inualidus sit vnusquisq; eorum sine alijs implere, sed non potest operatio esse diuisa, vbi non solùm æqualis est, verūetiam indiscreta natura, ita vt cùm tres sint, ac eorum singulis quisq; Deus sit, tres tamen Dij non sunt. Vnde Christus apud Ioannē: *Amen dico vobis, nō potest Filius à se facere quicquā, nisi quid viderit Patrē facientē. Quæcunq; enim ille fecerit, hæc & Filius similiter facit.* Hoc quidē iuuandæ infirmitatis nostræ gratia, hac similitudine vtcunq; ostendi potest. In igne tria conspicimus, lumē ignis, splendorem, & calorē, & quū tria sint, vnū lumē est: simul exurgūt, simulque consistūt: nec ignis præcedit splēdorem, nec splendor calorem: & hæc non cōfusè vnum sunt simul, & inseparabiliter operantur: aliud igni tribuitur, aliud splendori, aliud calori. Nam cùm ad ignem refers visionem, ibi operatur & splendor & calor: & quum ad splendorem refers illuminationem, simul

Vltima pars descriptio Dei. Augu. lib. de Trinita.

Ioan. 5.

Similitudo August. de symbolo Catec. l. 3.

mul operatur & ignis & calor: & cum ad calorem refers calefactionem, simul operatur ignis, & calor & splendor. Ita cùm dicitur, quod Deus fecerit mundũ, intelligimus Patrem ex quo omnia, per Filium, per quem omnia, in Spiritusancto, in quo omnia, mundum condidisse. De qua re Gregorius Nazianzenus, Græcorum Theologorum princeps, ob idque Theologus per excellentiam appellatus, ait, Vnus est Deus Pater, ex quo omnia, & Filius per quẽ omnia, & Spiritussanctus, in quo omnia: hæ enim præpositiones à quo, per quẽ, & in quo, non naturã quidẽ diuidunt, sed vni⁹ atq; incõfusæ naturæ proprietates exprimunt. Hæc ille. Græcè quidẽ aptius & significãtius, sed in eã sententiam. Et quum dicimus filium pro nobis incarnatũ & passum, intelligimus incarnationem & passionem filij operatũ fuisse & Patrem & Filium & Spiritumsanctum. Et quum tribuitur Spiritui sancto sanctificatio, viuificatio, & peccatorum remissio, intelligimus totam Trinitatem hoc donum inseparabiliter operari. Quãuis autem Trinitas sanctissima inseparabiliter operatur, fides tamen catholica est, non Trinitatem natam de virgine Maria, & sub Pontio Pilato crucifixam & sepultam tertio

Gregorius Nazianzenus.

Augu. li. I. de Trinita.

tertio die resurrexisse, & in cœlum ascendisse, sed tantummodo filium. Nec eandem Trinitatem descendisse in specie columbæ super Iesum baptizatum, Matth. 3. aut die Pentecostes, in Apostolos, sed Matth. 17. tantummodo Spiritum sanctum. Nec eandem Trinitatem indixisse de cælo: *Hic est filius meus*: siue cùm baptizatus est à Ioanne: siue in monte quando Ioan. 12. transfigurarat sese. Aut quando sonuit vox, dicens: *Et clarificaui & clarificabo* sed tantummodo patris vocem fuisse factam ad filium. Hæc de Deo vno in essentia & trino in personis pro ratione compendij dixisse sufficiat. De quo cùm illũ nunc animo videmus per speculum & in ænigmate, vt Paulus ait, 1. Cor. 13. nihil temerè affirmandum tanquã perfectè scias, sed tanquam credas. Sed ad explanandum contextum reuertamur.

In semetipso beatissimè mansit. 50.21.

De ea re ita Augustinus: Deus nec sine cælo sedis indiguit, nec facto cælo sedem tanquam finitis erroribus peregrinus inuenit. Potens est enim manere in semetipso. Nec indiget operibus suis tanquam in eis collocetur, vt maneat, sed in sua æternitate persistit in qua manens, omnia quæcunque vo- Augu. li. 1. cont. aduersariũ legis. Chry. lib. 1. de prouidẽtia Dei. Psal 113.

luit in cælo & in terra fecit. Hæc ille: Vnde in sacris literis Hebraicè Sadai nuncupatur, hoc est, qui sufficit, vel qui sufficiens est. Qui per cũcta diffusus est, queadmodum ait per ꝓphetã: *Cælũ & terrã ego implebo.* De quo & Psalmographus: *Quo ibo à spiritu tuo, aut quò à facie tua fugiã? si ascẽdero in cælũ, tu ibi es: si descẽdero in infernum, ades.* Quia substantialiter De⁹ (ait Augu.) vbiq; diffusus, sed sic Deus per cũcta diffusus, vt nõ sit qualitas mũdi, sed substãtia creatrix mũdi, sine labore regẽs, & sine onere cõtinens mundũ. Nõ tñ per spacia locorũ, quasi mole diffusa, vt in dimidio mũdi, corpore sit dimidius, & in alio dimidio dimidi⁹, atq; ita per totũ totus, sed in cælo solo, totus, & in sola terra totus, & nullo contẽtus loco, sed in seipso vbiq; totus. Quomodo aũt vbiq; ait August. si in seipso? Vbique scilicet, quia nusquã est absens, in seipso autem quia nõ cõtinetur ab eis quibus est presens, tãquã sine eis esse nõ posset. Estq; Deus, docẽte eodẽ vbiq; per diuinitatis præsentiã, sed non vbiq; per habitationis gratiã, Vnde Iudæis De⁹ dicitur, ma kom, id est, locus, quod in omni loco sit præsens. Ridicula est quorundã Machometistarum opinio, Deũ ante conditum mundum in nube mansisse.

Deus hebræis Sadai dicitur.
Deus vbique est. Hieremiæ.23.
Psal.138.
Augu ad Dardanũ.
Occupatio
Ad Dardanum.
49.11.
Deus vbique per diuinitatis presentiam sed nõ vbique per habitationis gratiam.
Deus Iudæis dicitur makõ.

CREA-

CREATIO.
Verbo ex nihilo.&c.

QVomodo & in quem finem Deus mundũ creauit, docetur. Quemadmodum autem in alijs permultis inſcitiæ & vanitatis notantur homines: ita & in his quæ ad creationem mundi pertinent. Alij enim æternũ dicunt, vt Ariſtoteles. Alij materiã, ex quá factus eſt mundus, Deo coæternã aſſerũt, vt Seleuciani vel Hermiani. Alij ab Angelis nõ à Deo factũ, vt Menandriani, & Saturniani. Alij à trecenteſimo ſexageſimo quinto cælo (nam plures cælos ponebant) vt Baſilidiani. Alij, vt Manichæi, finxerũt deos pariter æternos bonũ & malũ: & in bonas naturas, dixerũt, à bono conditas eſſe, materiã vitioſam à malo. Chriſtiani verò diuinitus edocti credunt mundũ & omnia quę in eo ſunt, viſibilia & inuiſibilia à Deo creata eſſe, idq́ue ex nihilo per coæternũ verbũ ſuũ docẽte Pſalmographo: *Verbo domini cæli firmati ſunt, et ſpiritu oris ei⁹ omnis virtus eorũ.* Itẽ, *Ipſe dixit et facta ſunt, mãdauit & creata ſunt.* Quod & Paulus expreſsit de filio Dei loquens: *Qui eſt imago Dei inuiſibilis, primogenit⁹ õnis creaturæ quoniã per illũ creata ſunt omnia, quæ in*

Errores de mundi origine.

Seleuciani

Menandriani.

Baſilidiani

Manichæi. 180.17.

Pſal.37.

Col.1.

Dies quib⁹ creauit omnia. *cælis sunt, & quæ in terra visibilia & inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue principat⁹, siue potestates.* Creatione mundi & contentorũ in eo, Moyses in principio libri Geneseos describit, in quo quod sex dies distincti narrantur, quibus Deus creasset omnia propter infirmitatem legentium (vt fecerunt quidam) factum est. Qui nisi cum eis sermo tardius incedat, ad id quo eos ducit peruenire non possunt. Non igitur hanc dierum vicissitudinem per spacium temporis intelligendam aiunt, sed in his operum diuersitatem declarari, simul enim Deus cuncta creauit, dum vna voluntate multiplicem omnium specierum varietatem fieri disposuit. Quod cum illo congruere videtur. *Qui viuit in æternũ, creauit omnia simul.* Sed nos principium Geneseos, compendium scribentes, missum faciemus, quod tantis obscuritatibus est inuolutum, vt apud Hebræos cum exordio & fine Ezechielis, ante annos triginta non legatur, quemadmodum diuus Hieronymus refert. Illud autem firmiter credẽdum est, Deum à gubernatione omnis creaturæ minimè cessare. Sunt enim, inquit Augustinus, qui arbitrantur tantummodo ipsum mundum factum à Deo, cætera iam fieri

[Margin notes:] 51.1. Aug. li. 4. de Genesi ad literam. Li. 1. de mirabilibus sacræ scripturæ. Creatura omnis simul (aiũt) per substantiã extitit. sed non simul per speciem processit. Eccle. 18. Exordium Geneseos. Hieron. ad Paulinum. li. 1. ca 20. de Gen. ad literam. Mũd⁹ prouidentia Dei regitur

fieri ab ipso mundo, sicut ille ordinauit, & iussit. Deum autem ipsum nihil operari. Cōtra quos profertur illa sententia Domini: *Pater meus vsq; nunc operatur.* Et ne quisquā putaret apud se illum operari, non in hoc mundo: pater in me manens, inquit, facit opera sua, & sicut pater suscitat mortuos, & viuificat, sic & filius quos vult, viuificat. Deinde quia nō solum magna atq; præcipua; verumetiam ista terrena, & extrema ipse operatur, ita dicit Apostolus: *Stulte, tu quod seminas, nō viuificatur nisi prius moriatur: Et quid seminas? nō corpus quod futurū est seminas, sed nudū granū fere tritici, aut alicuius cæterorū: Deus autē dat illi corpus quomodo voluerit, & vnicuique seminum propriū corpus.* Nec omnino audiendi sunt, qui putauerūt sublimes quidē mūdi partes, id est, à cōfinio corpulentioris aëris huius & supra, diuina prouidentia gubernari, hanc autem imam partem terrenam & humidam, aërisque huius vicinioris, qui terrarum & aquarum exhalationibus humescit, in quo venti nubesque consurgunt, casibus potius & fortuitis motibus agitari. Contrarium huic loquitur Psalmus, qui cùm explicasset laudem cælestium, se etiam ad ista inferiora cōuertit,

Ioan.5.

1.Cor.15.

Error quorundā contra prouidentiā Dei in his inferioribus.

 dicens:

Psal.48. dicẽs: *Laudate dominũ de terra, dracones, & õnes abyßi ignis, grãdo, nix, glacies, ſpiritus tẽpeſtatis quæ faciunt verbum eius*. Nihil enim tam videtur caſibus volui quàm omnes iſtæ procelloſæ ac turbulentę qualitates. Sed cũ addidit: *Quæ faciũt verbũ eius*, ſatis oſtendit earũ quoq; rerũ ordinẽ, diuino ſubditũ imperio, latere nos potius, quá v-

Matth.10. niuerſitati deeſſe naturæ. Quod autẽ ore ſuo Saluator dicit, vnum paſſerem non cadere in terram, ſine Dei voluntate, et quod fœnũ agri poſt paululũ mittendum in clibanum, ipſe tamen ve-

Math.6. ſtiat: nónne confirmat non ſolum totam iſtam mundi partem, rebus mortalibus & corruptibilibus deputatam, verumetiam viliſsimas eius abiectiſsimasq́ue particulas, diuina prouidentia regi. Deus igitur credẽdus eſt vſq; nunc operari, gubernãs naturã: adeo, vt ſi cõditis ab eo rebus operatio eius ſubtrahatur, intereant. Id quod teſtatur Dauid:

Pſal.103. *Omnia à te expectãt, vt des illis eſcam in tẽpore: dante te illis colligent, aperiente te manũ tuam omnia implebuntur bonis: auertente autem te faciem tuam cõturbabuntur, auferes ſpiritum eorum, & deficient, & in puluerem ſuũ reuertentur*. Et alibi: *Qui operit cælum nubibus, & parat terræ pluuiam. Qui produ*

Pſal.140.

cit

cit in motibus fœnum, & herbā seruitu ti hominū. Qui dat iumētis escam ipsorum, & pullis coruorū inuocātibus eum. Quæ omnia euidenter ostendunt, nihil nasci, aut viuere, aut casu & viribus tantum nostris, sed Deo dante, viuificante, & conseruante. Qui non est alligatus secundis causis, quin potius eas regit pro arbitrio suo.

Vniuersa propter semetipsum, &c.

Quemadmodū mundus propter hominem, ita homo propter Deū (quāuis ille nullo eget) conditus est. Finis igitur omnium rerum conditarū est, vt agnoscatur & glorificetur Deus. Quod cū in alijs, tum in illo non tacuit Dauid, cū dixit: *Cæli enarrāt gloriam Dei, & opera manuū eius annūciant firmamentum*. Quibus verbis significat vnumquemque ex cælestium rerum contemplatione, facilè peruenire ad notitiam Dei. Ideo & Paulus ad Romanos docet, diuinitatem in natura conspici, cū diceret: Inuisibilia Dei ex creatione mundi, dum per opera intelliguntur, peruidentur: ipsaque æterna eius potentia ac diuinitas. Cui simile est illud Sapientiæ.13. à magnitudine speciei & creaturæ, cognoscibiliter po-

Finis rerū cōditarum.

Psal.18.

In cognitionē Dei, duo ducūt scriptura eius et creatura. 56 23.

Roma.1.

Augu.li.2. de Trinit.

Gẽtiles res visibiles cõ tuentes ad cognitionẽ Dei vnius peruenerũt

terit creator horũ videri. Proinde non defuere apud Gẽtiles qui gradibus rerum inferiorum ad cognitionem Dei vnius, hæc omnia gubernantis, peruenirent. Cernẽtes enim magnitudinem, pulchritudinem, ordinẽ, motum, dispositionem, vtilitatem, constantiam in

176.9. mundo, crediderunt esse vnum, cuius vi & consilio hæc instructa sint & regantur. In quibus tamen nihil esset tam egregium, quin infinitis partibus sit infra primam causam, de qua re latius ante dictum est. Vt igitur homo ex operibus Dei, ad cognitionem Dei assurgeret, atq; ita in amorẽ illius raperetur, Deus creauit hominẽ ingenio sagaci, & causas rerũ prouidẽte. De qua re Sapiens Hebræus ita scriptũ reliquit, loquens de hominibus à Deo creatis: *Consiliũ & linguã, & oculos, & aures, & cor dedit illis excogitãdi, & disciplina intellectus repleuit illos, creauit illis scientiam spiritus, sensu impleuit cor illorũ, & mala & bona ostendit illis, posuit oculũ suũ super corda illorũ: ostendere illis magnalia operũ suorũ. Vt nomẽ sanctificationis collaudẽt, & gloriari in mirabilibus illius, vt magnalia enarrent operum eius*, hæc ille, Neque solũ ea de causa creatus est homo, sed & homi-

Vbi agebatur de cognitione dei

Homo cur rationalis creatus.

Eccle. 17.

58.11.

339.15. nis conditor factus est homo, Paulo testan-

testãte. *Dedit semetipsum pro nobis, vt nos redimeret ab omni iniquitate, & mundaret sibi populũ acceptabilem, sectatorem bonorũ operũ.* Ad cognitionẽ Dei pertinent & res gestæ per manum Moysis, aliaq; mirãda facta eius generis vt scriptura testatur: *Mittam* ait, Dominus, *manum meam super Aegyptum, & educam exercitum & populum meũ filios Israël de terra Aegypti per indicia maxima. Et sciẽt Aegyptij, quia ego sum Dominus, qui extenderim manũ meam super Aegyptum, & eduxerim filios Israël de medio eorum.*

Ad Tit. 2.

19 c. 1.

Res gestæ per manũ Moysis.

Exod. 7.

Non quod ijs indigeret, &c.

Deum nullo indigere testatur scriptura: *Dixi Domino, Deus meus es tu, quoniam bonorum meorũ non eges.* Et Paulus, *Deus qui fecit mũdum, & omnia quæ in eo sunt.* Hic cæli & terræ cùm sit Dominus, nõ in manufactis tẽplis habitat, nec manibus colitur humanis, indigens aliquo, cùm ipse det omnibus vitam & inspirationem, & omnia.

Aug. lib. 8. de Gen. c. x.

Chrys. li. 1. de prouidẽtia Dei.

In bonitate, &c.

Imitatio Pauli ad Ephesios secundo. *Deus,* inquit Paulus, *qui diues est in*

Mundum creauit Deus.

misericordia, propter nimiā charitatē suam qua dilexit nos, & cū essem⁹ mortui peccatis, cōuiuificauit nos in Christo, cui⁹ gratia saluati estis, & cōresuscitauit, & cōsidēre fecit in cœlestib⁹ in Christo Iesu, vt ostēderet in seculis superuenientibus abūdātes diuitias gratiæ suæ in bonitate super nos in Christo Iesu. Hæc ille. Et sicut ꝓpter ostēdēdas diuitias gratiæ suæ
59.4. in bonitate filiū tradidit pro nobis, ita
Aug li. 11. cap. 24. de Ciuit. Dei. & mundū in eū finē creasse credendus est. De qua re August. In eo verò quod
Gene. 1. dicitur. *Vidit Deus quia bonū est:* satis significatur Deū nulla necessitate, nulla sua cuiusquā vtilitatis indigentia, sed sola bonitate fecisse, quod factū est id est, quia bonū est. Quod ideo postea quā factum est, dicitur, vt res quæ facta est congruere bonitati, propter quam facta est, indicetur.

Ad imaginem & similitudinem, &c.

Aug. de essentia diuinitatis, & de Gene. ad lit. lib. 3. Chryso. in Gene. Imaginē Dei, August. ait pertinere ad naturā aīæ, nō ꝙ eius substātiæ sit, cuius Deus, sed ꝙ rationalis, ꝙ intellectualis facta est à Deo: similitudinē verò ad opus iustitiæ, iuxta illud *Sācti estote, quia ego sanctus sum.* Non desunt
56.16. qui hoc ꝙ dictū est, hominē creatū ad imaginē Dei, referāt ad dominatū traditum

ditũ homini à deo. Verũ diuus Paulus hanc controuersiam dirimit, cùm ait: *Renouamini in spiritu mẽtis vestræ, & induite nouũ hominẽ, qui secundũ Deum creatus est in iustitia.* Et Idẽ: *Induistis nouũ hominẽ, qui renouatur ad agnitionem & imaginẽ eius, qui creauit illũ.* Ephe 4. 270.2. 224.5. Colos.3.

PECCATVM.

Primum autem hominem, &c.

QVa conditione DEVS primum hominem crearat, & quomodo ea exciderit, docetur. Conditionem hanc Augustinus sic expressit. Non eo modo quo Angelos condiderat Deus, ita condidit & homines, vt etiam si peccassent, mori omnino non possent: sed ita, vt perfunctos obedientiæ munere, sine interuẽtu mortis, angelica immortalitas, & beata æternitas sequeretur, inobedientes autem mors plecteret damnatione iustissima. Hæc ille. Qui alibi ait, Deum nullam mortem fecisse hominum lege naturæ, sed merito inflictã esse peccati, quoniã peccatũ vindicãs Deus dixit homini, in quo tunc oẽs eramus (virtute seminali scilicet) *Terra es, & in terram ibis.* Sunt qui affirment, corpus hominis fuisse etiã in illo statu rerum subditũ morbis, 17.25. Lib 13.ca.2 de Ciuitat. Dei. Quæst. 19. ad Orosiũ. Sapien.1. Ca.15.li.13. de Ciuitat. Dei. Scotus.

& perpessurum eos, nec moriturum tamen, quia prius ad cælos eueheretur, quàm caderet, sed si relinqueretur diutius in terra, haud dubiè tabe confectum iri, nec lignum vitæ virtutem habere perpetuandi vitam, sed tantū proferendi.

In paradiso. &c.

Augu. li 8. de Gen. ad lit. tres generales sententiæ de paradiso.

Aurelius Augustinus tres generales sententias esse de paradiso ait: Vnā eorum qui tantummodo corporaliter paradisum intelligi volunt. Aliam eorum qui spiritualiter tantùm. Tertiam eorum qui vtroque modo paradisum accipiunt, aliâs corporaliter, aliâs spiritualiter. Hanc postremam Augustinus sibi placere dicit. Quod si, ait alibi, arbores fructiferæ in paradiso, virtutes animi accipiendæ essent, sicut nonnulli existimant, nullo corporali paradiso in terra veris lignorum generibus instituto, non compararet scriptura terram Sodomorum, & Gomorrhæorum, priusquam deleretur, paradiso Dei. Paradisum autem terrestrem quidam asserunt fuisse non angustum hortum, præcelsis munitum mœnibus, vt pictorum tradit licentia, verùm terræ habitabilis amplam & iustam partem, cui à principio Deus benedixisset, & inha-

Quæst. 27. ad Orosiū.

Gene. 15. Paradisus qualis. Augu. li. 8 de Gen. ad literam.

inhabitationem selectam Adamo de terra formato reliquisset. Idq; inde colligunt quòd ex fide scripturæ possessio terræ, repletio, & subiectio diuino verbo Adæ & suis esset promissa cum bendictione, vt Genesis capite primo legitur. Ex quo non dubium videbatur, paradisum à principio plantatum, eximium quendam locum habitabilis terræ, non angustum, nec difficili secessu secretum, nec adeò eleuatũ in aërem: sed loco quopiam, quo hodie frequens etiam mortalium habitatio existeret, intra quatuor amnium, quos nominat Moyses, latè patentem. Ex quibus quidem fluminibus Tigris, & Euphrates vetustum nomen retinent, duo verò amiserunt. Geon quippe, vt Augustinus refert, nunc Nilus dicitur. Physon autem Ganges. Quorum Tigris & Euphrates sunt in Syria, Nilus in Ægypto, Ganges in India. Cæterùm paradisum hunc terrestrem non esse qualis fuerat, sed decorem amisisse ferunt, cùm Adam præceptum non retinuisset. Quod Ezechielem innuisse aiunt, cùm cedrum Libani arboribus paradisi comparans, omnium ita meminit, vt fuisse magis, quàm esse intelligi queant. *Cedri*, inquit Propheta, *nõ fuerunt altiores illo paradiso Dei, &c.* Et quod

Gene. 1.

Flumina paradisi. lib. 8. de Genesi.

Paradisus terrestris post peccatũ Adam decorem amisit

Ezech. 31.

scribitur Adam & Euã eueſtigio poſt fructum vetitæ arboris deguſtatum, pudere cœpiſſe, tremereq; & fugere: hinc eo ipſo momento, paradiſi illas delicias, in loco amœniſsimo alioqui, & cælesti adhuc fœcunditate vernãte, perdidiſſe, non poſsit non aſſeri, ſtatu nimirũ in-

Occupatio. nocentiæ amiſſo. Quod verò paradiſi mentio eſt, in noua lege, vt apud Lu-

Luc.23. cam dicit dominus latroni: *Hodie mecum eris in paradiſo.* Hic nõ terreſtrem paradiſum intelligunt grauiſsimi ſcriptores, ſed ſummam quietem ac voluptatem, & requiem illã ſinus Abrahæ, Chriſtus enim ratione diuinitatis vbique ſemper eſt, tranſlato autẽ verbo pa-

Auguſt. ad Dardanum lib 12 de Geneſi. radiſi ait Auguſtinus, ſignificari omnẽ ſpiritalem quaſi regionem, vbi animæ bene eſt. Quin & ipſo homini lætitia quædam bonæ conſcientiæ paradiſus

2.Cor.12. eſt. Et quod Paulus ait, ſe raptũ ad tertium cælum, & in paradiſum, vbi audiuerit arcana verba, quæ homini profari non licet. Hæc verba ad paradiſum ſpiritalem, hoc eſt tertium cælum, & beatitudinis ſedem referenda eſſe, pe-

Ambroſi. Athanaſi. Enoch. Helias. Gene.5. culiaris ſententia Theologorum confirmat. Iam quod Enoch & Helias in paradiſum tranſlati dicuntur: certè Moſes in Enoch, hiſtoriæ paradiſi non meminit. Et capite ſecundo, quarti regno-

gnorum, vbi de Helia: cæli mentio fit, non paradisi. Et quamuis Ecclesiastici quadragesimo quarto sit scriptum Enoch translatum esse in paradisum: illic tamen verbi translatione in voce paradisi, locum spiritalem siue aëreũ, vbi homini iustitia delibuto bene sit, intellexisse ecclesiasticũ consonũ videtur, inde adeò quod Moysen, & libros Regnorum, & prophetas imitatus est: at cæli mentio est illic, non paradisi terrestris. Eodem tropo, vt videtur, vsus est Ecclesiasticus alibi. *Timor Domini sicut paradisus benedictionis*: voce ad spiritualia trãslata. Porro Mosis sancta historia non permittit, vt Enoch in terestrẽ paradisum translatũ intelligamus, omnem enim terrã tempore diluuij sub vndis fuisse Moses asseuerat, & ante diluuium Enoch raptũ fuisse scribit. De loco paradisi multi multa dicunt, alij eũ prope Fortunatas insulas esse aiunt, alij in Oriente, alij sub Æquatore, alij sub Tropico cancri. Porro & in altissimo loco situm contendunt, ac ne hoc quidem modo pariter omnes. Sunt enim qui ad globum lunæ attingere dicũt. Sunt qui sub Æquatore ad initium mediæ regionis aëris statuunt. Alij rursum in parte infima supremæ regionis aëris locant. Alij item alia. Augustinus

Eccle. 40.

Opiniones de loco paradisi.

8. de Ge.

locũ paradisi à cognitione hominum remotissimum ait: Et quod fluminum ex eo orientium fontes noti esse dicuntur, autumat ea flumina alicubi isse sub terras, & post tractus prolixarum regionum, locis alijs erupisse, vbi tanquam in suis fontibus nota esse perhibentur. Nam hoc solere in nonnullas aquas facere quis ignorat? Ex sacris literis vbi sit paradisus, non liquere Hieronymus putat. Et si vulgo in Eden ab oriente verterunt septuaginta interpretes, ἔνεθεν κατὰ ἀνατολὰς, sed oriens latè patet. Hieronymus sic ait, pro paradiso hortum habet (scilicet Hebraica scriptura) id est gan. Porro Eden deliciæ interpretantur, pro quo Symmachus transtulit paradisum florentem. Nec non quod sequitur contra orientem, in Hebræo Mikæden scribitur, quod Aquila posuit, ἀπὸ ἀρχῆς, & nos ab exordio possumus dicere. Symmachus verò ἐκ πρώτης, & Theodotio, ἐν πρώτοις quod & ipsum non orientem, sed principium signat. Sed de paradiso hactenus. In cuius quæstione, & in alijs huiusmodi varijs, siue ad obscurissima opera Dei, siue ad scripturarum abditissimas latebras pertinentibus, quas certo genere aliquo complecti ac definire difficilè est & multa ignorari salua Chri-

In quæstio. Hebra.

Quæstiones in sacris obscuræ.

Christiana fide, & alicubi errari sine aliquo hæretici dogmatis crimine, ait August. Capi.23. de peccato originali cōtra Pelagium.

Ex arbore decerptum.

Arborem hác scriptura vocat, lignū scientiæ boni & mali. Quam arborem inquit August. nō esse cibo noxiā. Neque enim qui fecerat omnia valde bona, in paradiso instituerat aliquid mali: sed malum fuisse homini transgressionē pręcepti. Oportebat autē ait August. vt homo sub Dño Deo positus, alicundè prohiberetur, vt ei promerendi dñm suū, virtus esset ipsa obediētia, quā possum verissimè dicere solam esse virtutē, omini creaturæ rationali agenti sub Dei potestate, primūq; esse et māximū vitiū tumoris ad ruinā sua potestate velle vti. Cuius vitij nomen est inobedientia. Non esset ergo, vnde se homo Dominū habere cogitaret atq; sentiret, nisi aliquid ei iuberetur. Arbor itaq; illa nō erat mala, sed appellata est scientiæ dignoscendi bonū & malum: quia si post prohibitionē ex illa homo ederet, in illa erat præcepti futurà trāsgressio, in qua homo per experimentum pœnæ discerneret, quid interesset inter obedientiæ bonū & inobedientiæ malum. Proinde & hoc non in figura di-

Lignum scientiæ boni & mali.

Lib 8.de Gen.cap.6.

Cur prohibetur Adā à fructu arboris.

Obedientia

264.6.

ctum, sed quoddam verè lignum accipiendum est, cui non de fructu, vel pomo, quod inde nasceretur, sed ex ipsa re nomen impositū est, quæ illo contra vetitum tacto, fuerat secutura. Hęc ille.

Peccatumq́, inobedientia, &c.

Causæ peccati originalis. Sap. 2.

Duæ causæ peccati originalis describuntur, inobedientia Adami, & inuidia diaboli, iuxta illud: *Deus creauit hominē inexterminabilē, & ad imaginem similitudinis suæ fecit illū: inuidia autē diaboli, mors intrauit in orbē terrarū.*

In mundum inuexit, &c.

Roma. 5. Peccatum per Adam. 106. 9. Ephe. 2.

De eo ita Paulus: *Propterea sicut per vnum hominē peccatū in hunc mūdum intrauit, & per peccatū mors, & ita in omnes homines mors pertrāsiuit, in quo omnes peccauerūt.* Vnde alibi ait: *Eramus natura filij iræ.* Natura, id est verè & propriè, vt Theophylactus interpretatur, vel quia ex natiuitate nostra, & à natura nostra vitiata, rei sumus & obnoxij iræ diuinæ. In quem sensum Dauid dixit: *In iniquitatibus cōceptus sum, & in peccatis cōcepit me mater mea.* Peccatum autem hoc quod inuasit omnes ab Adam prognatos, originale appellatur, quoniam ex vitiosa

Psal. 50.

tioſa lege originis noſtræ, in qua concipimur, libidinoſa ſcilicet carnis concupiſcentia, traducitur. Circa quam niſi peccaſſet homo, operam liberis dare potuiſſe perhibetur. Peccatum originale bifariã diuiditur, in perſonale & naturale. Perſonale in Adam, qui primus hominum tranſgreſſo præcepto diuino, peccato obnoxius factus. Naturale autem eſt, quod conceptione carnali & natiuitate trahunt omnes ab Adam per concupiſcentiam carnis generati. Quod quidem peccatum aliqui diffiniunt eſſe habitum, id eſt, languorem naturæ, hoc eſt, inordinatam diſpoſitionem ex diſſolutione harmoniæ originalis iuſtitiæ. Vel aliter carentiã originalis iuſtitiæ debitę ineſſe. Intelligentes originalem iuſtitiã, non tantum imputationem ſeu approbationem diuinam, ſed ipſam integritatem viriũ hominis, qua poterat homo expers concupiſcentiæ prauæ præſtare integram obedientiã Deo. Peccatũ autem originale ſecundum carnem trahi exiſtimandũ eſt, non ſecundũ animam, quoniam anima non ſit ex traduce, verũ à Deo ex nihilo creatur abſq; peccato, & corpori in vtero abſoluto infunditur. Corp⁹ verò cũ nõ ſine libidine & cõcupiſcẽtiæ feruore ſeminetur, contrahit id ex quo pecca-

Peccatum originale. 362.23.
Peccatum originale duplex.
Peccatum originale quid eſt. Thomas Aquin.
Peccatum originale quomodo cõtrahitur.

Peccatum in carne habitare dicitur. Roma.7.

peccatum sit in anima cum corpori infunditur. Dicitur autem hoc peccatum in carne habitare, lexque illius in membris nostris, non quòd in anima nō sit, sed quia per corruptionem carnis in anima sit, propterea scilicet, quòd anima sine vitio infusa carni, condelectatur illi, atque ita perhibetur contrahere vitiū.

Peccatum ex baptizatis parentibus quomodo in filios transit. Augu. cap. 10. et li. 5. contra Pelagium. 67.3. Formale Peccati. Materiale peccati. Similitudo

Cæterum hoc peccatum, quamuis non dubitamus in parentibus dimissum esse per baptismum, tamen in filios fidelium transit. Potest enim habere generatio carnalis, quod sola tollit regeneratio spiritualis. Tollit autem illa reatum concupiscentiæ (qui formale peccati à quibusdam dicitur) idque gratia renascendi, non autē ipsam concupiscentiam, quam materiale peccati nonnulli vocant. Et quemadmodum præputium, quāuis per circuncisionem aufertur: manet tamen in eo quem genuerunt circuncisi. Præterea palea quæ humana opera separatur, manet tamen in fructu qui de purgato tritico nascitur: Ita peccatum quod in parentibus per baptismum mundatur, manet in ijs quos genuerunt. Non enim parentes generant filios secundum illam generationem qua denuo nati sunt, sed potius secundum illam qua carnaliter & ipsi primum sunt generati. Sed vt

fiat

fiat hoc, ſatis eſt ſcire in omnes poſtremos Adæ peccatum ab ipſo Adam manaſſe, docente ſcriptura, tum quod baptiſmo ab eo ſaluemur, etiam ſi nunquam nouerimus, quomodo in illud malum deuenerimus, vt Auguſtinus in loco quodam ait. At inquiet aliquis, ſacris oraculis proditum eſſe, *Anima quæ peccauerit, ipſa morietur: Filius nō portabit iniquitatem patris*. Ita quidē eſt, ſed omnes quodammodo in Adam peccauimus, non aliter quàm omnes futuri fructus vitiati ſunt in vitio ſeminis aut radicis. Iuſtitia autem illa prima, quæ originalis nuncupatur, non erat munus à Deo Adæ peculiariter tributū, ſed humano generi: ideoq; cum hi qui erant tum genus humanum, facinus commiſerunt. Vniuerſum humanum genus beneficium illud perdidit. Quemadmodum quod ciuitas puſilla adhuc & infrequens decreuit ac ſtatuit, eadem mox aucta & numeroſa ſeruat. Et pauci patres copioſam ſuam in poſterum ſobolem obligant & deuinciunt. Porro concupiſcentia quæ in paruulis baptizatis à creatu ſoluitur, ad agonem, vt Auguſtin. ait, relinquitur, ante agonem mortuos, nulla damnatione perſequitur, paruulos non baptizatos reos innectit, & tanquam iræ filios, etiam ſi par-

Li.2. de ſententia beati Iacobi.

Ezech.18.

Concupiſcētia poſt baptiſmū manetád certamē, vt ſit materia virtutis.

68.18.

Li.2.ca.4. de peccato.

280.1.

cum meritis de remiſſio. cont. Pelagium.

ſi paruuli moriantur, ad condemnationem trahit. In grandibus autem baptizatis, in quibus iam ratione vtentibus, quicquid eidem concupiſcentiæ mens ad peccandũ conſentit, propriæ voluntatis eſt: deletis peccatis omnibus, ſoluto etiã reatu, quo vinctos originaliter detinebat, ad agonẽ interim manet, nõ ſibi ad illicita cõſentiẽtib⁹, nihil omnino nocitura, donec abſorbeatur mors in victoriã, & pace perfecta nihil quòd vincatur, exiſtat. Conſentientes autem ſibi ad illicita, reos tenet, & niſi per medicinã pœnitentiæ & opera miſericordiæ per cæleſtẽ ſacerdotẽ pro nobis interpellantem ſanentur, ad ſecundã mortem, damnationemq́; perducit. Hęc Auguſtinus. Præter peccatum originale, quod baptiſmate deletur, ſunt alia peccata actualia dicta, à cõcupiſcentia manantia, quæ pœnitentia delentur, docente ſcriptura. *Memor eſto vnde cecideris, & age pœnitentiam, & prima opera fac.* Vnde beatus Hieronymus Tertullianum ſequutus, ſecundam poſt naufragium tabulã, appellat pœnitentiam, primam tabulam intelligendo baptiſmum, quo ex naufragio originalis peccati, & actualis, ſi adulti baptizentur homines, enatant: ſecundã autem pœnitentiam. Peccatum actuale, eſt tranſgreſsio

Peccatum actuale. Apoc. 2. Hier ſuper Danielem.

Peccatum actuale.

greſsio legis diuinæ, quæ fit cogitatione, loquutione, & opere. Cæterũ cùm cogitatio peccati ſuggeritur in mente, ſi nulla ſubſequitur in eo delectatio, nec aſſenſus, peccatũ nõ eſt. Quod quidem in corde conſummatur, etiam ſi ad opus non exeat, cũ eſt conſenſus deliberatus in peccatum iuxta illud Saluatoris: *Quicũq; aſpexerit vxorẽ alterius ad concupiſcendũ eã, iam adulteriũ cõmiſit cum ea in corde ſuo.* Peccatum actuale eſt duplex, mortale & veniale, ſeu minutum. Mortale eſt quod homini mortem æternã generat. Talia peccata cõmemorat Paulus ad Galatas: *Manifeſta ſunt* (inquit) *opera carnis, adulterium, ſcortatio, immunditia laſciuia, ſimulachrorum cultus, veneficium, inimicitiæ, lis, æmulationes, iræ, concertationes, ſeditiones, ſectæ, inuidiæ, cædes, ebrietates comeſſationes, & his ſimilia, de quibus* (inquit) *prædico vobis, quemadmodũ & prædixi, quòd qui talia agunt, regni Dei hæredes nõ erũt.* Veniale autẽ peccatũ, quod licet animam non occidat, ita tamen eã (vt ait Augu.) velut quibuſdam puſtulis, & quaſi horrẽda ſcabie replẽs, deformẽ facit, vt eã ad amplexus illius ſponſi cæleſtis, aut vix, aut cum grandi confuſione venire permittat. De quo ſcriptum eſt: *Aptauit ſibi Eccleſiam non habentem*

Cogitatio.

Matth. 5.

Peccatum actuale duplex.

Galat 5.

Veniale peccatum. Serm. 39. de ſanctis.

Ephe. 5.

habentem maculam aut rugam. Et ideo (inquit) continuis orationibus, & frequentibus ieiunijs, & largioribus eleēmosynis, & præcipuè per indulgentiā eorum, qui in nos peccant, aſsiduè redimantur, ne forte ſimul collecta, cumulum faciant, & demergant animam. Peccatorum venialium aliqua Auguſtinus in quodam ſermone nominat. Quoties aliquis in cibo aut potu plus accipit, quā neceſſe ſit. Quoties plus loquitur quàm oportet, aut plus tacet, quā expedit. Quoties pauperem importunè petētem exaſperat. Quoties cum corpore ſit ſanus, alijs ieiunātibus prandere voluerit, aut ſomno deditus, tardius ad Eccleſiam ſurgit. Quoties, excepto deſiderio filiorum, vxorem ſuam cognouerit. Quoties in carcere clauſos, & in vinculis poſitos, tardius requiſierit. Quoties infirmos tardius viſitauerit. Si diſcordes ad concordiā reuocare neglexerit. Si plus aut proximum, aut vxorem, aut filium, aut ſeruū exaſperauerit quàm oportet. Si amplius fuerit blanditus quàm expedit. Si cuicunque maiori perſonæ, aut ex voluntate, aut ex neceſsitate adulari voluerit. Si pauperibus eſurientibus cibum non dederit, aut nimium delicioſa aut ſumptuoſa ſibi conuiuia præpa-

Serm. 39. de ſanctis.

Exempla peccatorū venialium

raue-

rauerit: Si se in Ecclesia vel extra Ecclesiam fabulis ociosis, de quibus in die iudicij ratio reddenda est, occupauerit. Hęc & alia peccata minuta seu venialia Augustinus recenset. Christiani autem hominis peccata omnia venialia dici possunt, nō quòd per se tantilla leuiaq; sint, verùm quod Dei beneficentia fidelibus condonentur, & non imputentur ad mortem, si dignos fructus pœnitentiæ egerint. Infidelis verò hominis etiā illa, quæ opera videntur honesta Deo grata nō sunt, propter personam vitiosam factam incredulitate, iuxta dictum Pauli: *Quicquid ex fide non est, peccatū est*.. quod scilicet non referatur ad eum finē, ex quo omnia sunt bona, qui finis est Christus, qui factus est nobis sapientia, & iustitia, & sanctificatio, & redemptio, vt idem Paulus loquitur. Peccata capitalia, ex quibus cætera tanquam ex radicibus ortū ducunt, vel ad ea tanquā ad capita referuntur, numerantur septē. Superbia, auaritia, luxuria, inuidia, gula, ira, acedia. Quę quidē describenda duxi, cum speciebus eorum, adiunctis ad ea sacræ scripturæ locis, quibus cauētur, aut conuelluntur. Superbiæ nomen à superando deducitur. Describitur autem superbia, inordinatus propriæ excellentiæ appetitus. Id autē fit potissimum mo-

Matt. 12. Serm. 39. de sanctis. Christiani hominis p̄ctā ōnia venialia dici possunt. 256.7. Infidelis hominis opera. 249.9. Roman. 14 August. in Ioannem. Roma 10. 1. Cor. 1. Peccata capitalia septem. Superbia.

dis quatuor. Primò, quando bonum aliquis à semetipso habere putat. Nam vt Apostolus ait: *Quid habes q nõ accepisti? Si autẽ accepisti, quid gloriaris quasi nõ acceperis?* Altero, quãdo etsi sibi desuper datũ credit, tñ hoc pro suis meritis se accepisse putat. *Quis enim prior dedit Deo, & retribuetur ei?* ait Apost. *Cuius gratia*, ait idẽ, *se id esse, quod est*. Quod quidẽ nemo sanę mẽtis de se quoq; posse dici negauerit. Tertiò, quãdo iactat se habere quod non habet, quod vitiũ exprobrat Christus Pharisæis: *Væ vobis Scribæ & Pharisæi, hypocritæ, quia similes estis sepulchris dealbatis, quæ foris apparẽt hominib⁹ speciosa, int⁹ verò plena sũt ossib⁹ mortuorũ, et omni spurcitia. Sic & vos foris apparetis hominibus iusti, intus autẽ pleni estis hypocrisi & iniquitate.* Quarto modo, quãdo despectis cæteris singulariter cupit videri habere. Queãdmodũ ille Pharisę⁹ apud Lucã, cũ diceret: *Deus gratias ago tibi, quia nõ sum sicut cæteri hominũ, raptores, iniusti, adulteri, velut etiã hic publicanus. Ieiuno bis in sabbato, decimas do omniũ quæ possideo. Superbia*, vt Sapiẽs Hebræus ait, *initium est omnis peccati*, vel quòd in omni peccato est inobedientia, vel quòd in homine non esset concupiscentia, qua sensus & cogitatio

prona

Modi 4. superbiæ.
1. Cor. 4.
Roman. 11.
1. Cor. 15.
Matth. 23.
Luc. 18.
Eccles. 10.

prona sunt ad malũ, si homo Deo obediuisset. Cùm verò cætera vitia in male factis valent, sola superbia, etiã in rectè factis est cauẽda. Eius Seruator admonet: *Attẽditę ne iustitiã vestrã faciatis corã hominib⁹, vt videamini ab eis, alioquin mercedẽ non habebitis apud patrẽ vestrũ, qui in cælis est.* A peccato superbiæ plurimis sacræ scripturæ locis auocãtur homines: *Odibilis* (ait Ecclesiasticus) *coram Deo & hominibus superbia. Quid superbit terra & cinis? Initiũ superbiæ hominis, apostatare à Deo, quoniam ab eo qui fecit illum recessit cor eius, quoniam initium peccati omnis, est superbia: qui tenuerit illam, adimplebitur maledictis, & subuertet eum in finẽ. Sedes ducum superborum destruxit Deus & sedere fecit mites pro eis. Radices gentium superbarum arefecit Deus, & plantauit humiles ex ipsis gẽtibus. Quãto maior es, humilia te in omnibus, & coram Deo inuenies gratiã.* Et Petrus: *Superbis Deus resistit, humilibus autem dat gratiam suam.* Cuius rei inter cæteros est insigne exemplum Nabuchodonosor rex, qui regno eiectus erat, & fœnum quasi bos comedebat, cumque confiteretur potentiam solius Dei, in regnum restitutus fuerat.

Genes. 8.
Matth. 6.
Ecclesi. 10.
73.12.
Eccles. 3.
1. Pet. 5.
Danie. 4.

Superbia species.

Superbiæ subijciuntur, ambitio, præ-

ſumptio, ingratitudo, curioſitas, deriſio, iudicium temerarium, iactantia, hypocriſis, pertinacia, diſcordia, inobedientia, faſtus in ornatu, erubeſcentia de humiliatione, irreuerentia, infidelitas, et ſi quæ ſunt alia.

Ambitio. Ambitio eſt immoderatus honoris Hebr.5. appetitus, de qua Paulus: *Nemo ſibi ipſi vſurpat honorē, ſed qui vocatur à Deo,* Gala.5. *tanquam Aaron.* Et alibi: *Nō efficiamur inanis gloriæ cupidi, inuicē prouocātes,* Chryſoſt. *inuicem inuidentes.* Quāuis autē opus bonū deſiderare bonum ſit, tamen primatū honoris concupiſcere vanitas eſt. Et certè, loco ignominiæ eſt apud indignū dignitas, docente Salomone: *Quo* Prouer.20 *modo nix in æſtate, & pluuia in meſſe, ſic indecens eſt ſtulto gloria:* Quæ quidē Gloria Crocodilus. gloria, prouerbio dicitur Crocodil⁹. Nā vt animal Crocodilus hominem inſequentē ſe fugit, & fugientē perſequitur: ita & gloria quærentes fugit, negligentes ſequitur. Saluſtius de Catone: Quo minus gloriam petebat, hoc eā magis aſſequebatur. Sed neq; eſt cur honor tā- Ariſto.1.Ethicorum. quam ſummum bonū expetatur. Cùm enim honorem perſequi videntur homines, vt ſeipſos bonos eſſe credant, vnde & à prudentibus, & apud eos qui ipſos cognoſcunt, & ob virtutē honoribus affici quærunt, Conſtat ſecundū hos ipſos honore

honore præstabiliorem esse virtutem.

Præsumptio, quasi præ alijs sumtio, cum quispiã aggreditur opus excedens facultatẽ aut iurisdictionẽ suã. Describitur ab aliquib⁹ præsumptio, non moderatio spei. Idq; dupliciter: vel supra 104.15 propias vires, vel contra iustitiã Dei, quæ posterior est species blasphemiæ in Deum. Huius exemplum est apud Paulũ: *Quid adhuc quæritur? voluntati eius quis resistet?* Qui sermo est impij hominis argutantis Deo imputandum esse, nõ homini, si peccauerit; cùm voluntati eius nemo resistere potest. Atque propterea Paulus ait: *O homo, tu qui es, qui respondeas Deo? Nunquid dicit figmentũ ei qui se finxit, quare me sic finxisti?* Ab eo malo dehortatur illud sapiẽtis Hebræi: *Altiora te ne quæsieris, & fortiora te ne scrutatus fueris, sed quæ præcepit tibi Deus, illa cogita semper, & in pluribus operib⁹ eius nõ eris curiosus. Non est enim tibi necessariũ ea quæ abscondita sunt videre oculis tuis.* Et Paulus: *Nõ alta sapiẽtes, sed humilibus consentientes.* Præsumptuosum, quidã sic describit. Primus in cõuentibus residet, in cõsilijs primus respõdet, nõ vocatus accedit, non missus se intromittit, reordinat ordinata; reficit facta, quicquid ipse non fecit, aut non ordinauit, nec

Roma. 6. 264.31. Eccle. 3.

Roma. 12. Bernard. de 12. gra. humilitatis.

rectè factum, nec pulchrè ordinatum existimat: iudicat iudicantes, præiudicat iudicaturos.

Ingratitudo. Ingratitudo est, cùm quispiam beneficij accepti est immemor, neque gratiam refert cui debet, si potest. Vitium iuxta veteres longè teterrimum. Dixeris maledicta cuncta, ingratum si dixeris, ait Mimus Publianus. Quamobrem veteres, vt esset retributio, Gratiarũ templũ in media ciuitate cõdebant: Finxerãt enim illi tres Deas Charites, id est, gratias. Vnã, quæ dat beneficiũ: alterã, quæ accipit: tertiã quę reddit, cõsertis manib⁹, quia ordo beneficij per manũ transeuntis, nihilominus ad dãtem reuerti debet. Ridentes, quia hilari vultu præstãda beneficia. Iuuenes, quia beneficiorũ memoria senescere non debet. Virgines, quia incorrupta, & syncera, & omnib⁹ sancta. In quibus nihil esse alligati, nec asscripti: solutis itaq; vestibus vtuntur. Perlucidis autẽ, quia beneficia conspici volunt. Ingratitudinis vitio laborantes, deteriores esse brutis Deus innuit apud Prophetã, dicẽs: *Filios enutriui, & exaltaui, ipsi autẽ spreuerũt me. Cognouit bos possessorẽ suum, & asin⁹ præsepe Domini sui, Israel autẽ nõ cognouit, & populus me⁹ nõ intellexit. Qui reddit mala pro bonis, nõ recedet ma-*

Arist. 5. Ethicorũ Charites. Seneca de beneficijs.

Esaiæ. I.

Prouer. 17.

cedet malũ de domo eius,ait Salomon.

Curiositas, superflua indagatio rerum ad se non pertinentiũ. Huius vitij notari vidẽtur Athenieñses in Actib⁹ Apostolorũ. Athenienses (inquit)& qui illic versabãtur hospites, ad nihil aliud vacabãt, nisi ad dicendum, aut audiendũ aliquid noui. Est sanè imperitissima scientia (vt ait Augustin.) dum nos scire gaudemus quid Anaximenes, quid Anaxagoras, quid Pythagoras, quid Demosthenes senserit, & cæteri huiusmodi, vt docti eruditiq; videamur, cũ à doctrina & vera eruditione longè absit. Dehortatur ab eo vitio Ecclesiasticus: *In superuacuis rebus noli scrutari multipliciter,& in pluribus operibus eius nõ eris curiosus.* Est autẽ in hoc vitio illud, quòd gen⁹ hominũ curiosum est ad cognoscendã vitã alienã, desidiosum ad corrigendã suam. Curiosus verò animus, quantò peritior fuerit alieni, tantò fit magis ignarus sui. Vnde Paulus: *Propter quod inexcusabilis es,o homo omnis qui iudicas:in quo enim iudicas alterũ, teipsum condẽnas, eadẽ enim agis quæ iudicas. Tu quis es,qui alienũ seruũ iudicas,Domino suo stat aut cadit,stabit autem. Potẽs est enim Deus statuere illum.* Et Seruator apud Lucam Euangelistam: *Quid vides festucam in oculo*

Curiositas 384,21.
Actu.17.
Ad Dioscurum.
Ecclesi.3.
Non videmus manti cæ quid in tergo est.
Roma.2.
Roma.14.
Luc.6.

fratris tui, trabē autem quæ est in oculo tuo non vides? Hypocrita, eijce primùm trabem de oculo tuo, & tunc prospicies vt educas festucam de oculo fratris tui.

Derisio. Derisio, qua quispiā malum alicuius vel defectū in ludum, vel risum ponit, vt erubescat. Quod sacræ literæ vetant.

Eccle. 7. *Non irrideas hominē in amaritudine animæ suæ. Est enim qui humiliat & qui exaltat circumspector Deus.*

Iudicium. 12.7. Iudicium temerarium, cùm aliquis iudicat de his quæ sunt dubia vel occulta, propter aliquas leues coniecturas, de quo Christ⁹ apud Matthæū: *Nolite iudicare & nō iudicabimini. Nolite condemnare & non condemnabimini.*

Li. 2. cōtra Manich. Quo loco (inquit Augustinus) nihil aliud nobis præcipi existimo, nisi vt ea facta quæ dubium est, quo animo fiant, in meliorem partem interpretemur. Quod enim scriptū est.

Math. 7. *A fructibus eorum cognoscetis eos*, de manifestis dictum est, quæ non possunt bono animo fieri. Sunt quædam facta media, quæ ignoramus quo animo fiant, quia in bono & malo fieri possunt, de quibus temerarium est iudicare, maximè vt condemnemus. Sunt

Aug. cōtra Manich. autem duo in quibus temerarium est, iudiciū, cùm incertum est quo animo quid factum sit, vel incertum est,

qua-

qualis futurus sit, qui nunc vel bonus vel malus apparet. Horum primũ notat Christus in Iudæis: *Venit* (inquit) *Ioannes, neque mãducans, neque bibens & dicunt, dæmoniũ habet. Venit filius hominis mãducans & bibẽs, & dicunt: Ecce homo vorax & vini potor, publicanorũ & peccatorũ amicus*. Tales autẽ inuenias multos, qui de omnibus malè iudicant vt Chrysost. ait. Dicunt enim si quis studet, aut vacat humilitati, hypocrita est. Si recreationi gulosus est. Si patiẽtiæ timidus est. Si iustitiæ, impatiens est. Si simplicitati, fatuus est. Si prudẽtiæ malitiosus est. Si seueritati, phlegmaticus est. Si iucunditati, dissolutus est. Si religioni, singularis est. Si societati, secularis est. Si silẽtio, & paci, dissimulator est. Si aliorum correptioni, pręsumptuosus est. Si instat vigilijs & orationibus, indiscretus est. Si dormitioni, somnolentus est. Si prædicationi, & aliorum saluti, appetitor est laudis. Si desistat, negligens est. Si habet gratiã hominũ, adulator est. Si adulari renuit, dicitur quòd superbus est. Alterum verò modum iudicij temerarij notat Paulus, cùm dicit: *Tu quis es qui alienũ seruum iudicas? domino suo stat aut cadit, stabit autẽ, potens est enim Deus statuere illum*. Item: *Tu autẽ*

Matth. 11.

Roma. 14.

quid iudicas fratrẽ tuum? aut tu quare spernis fratrẽ tuũ? omnes enim stabimus ante tribunal Christi Et alibi, *Itaq; nolite ãte tẽpus iudicare, quoadusq; veniat Dominus, qui & illuminabit abscõdita tenebrarũ, & manifestabit consilia cordiũ*. Ad iudiciũ rectũ, tria requiri aiũt

Dion. Car. ad iudiciũ rectum tria requiruntur.

Vnũ vt procedat ex virtutis inclinatione, nõ ex impetu affectus, aut suspitionis. Alterũ vt procedat ex authoritate presidẽtis. Tertiũ vt proferatur secundum rectam rationẽ prudẽtiæ. Quodcunq; horum defuerit in iudicio, dicetur inordinatum, illicitum. Si enim primum deerit, vocatur peruersum. Sin alterũ, dicitur vsurpatũ. Sin tertium, temerarium. Vnde Ambrosius: Iudicet ille de alterius errore, qui non habet in seipso quod condemnet: iudicet ille qui non agit eadem, quæ in alio putauerit esse punienda, ne cum de alio iudicat, de seipso sententiam ferat. Iudicet ille qui ad pronunciandum, nullo odio, nulla lenitate ducitur.

397.3.

Iactantia.

Iactantia, est voluptas gestientis & sese efferentis insolentius: quam prohibet Salomõ: *Laudet te alienus, & nõ os tuũ: extraneus, nõ labia tua*. Paulus ad Corinthios scribens, ne penitus arguatur eius vitij, ait. *Iterũ dico ne quis me putet insipientẽ esse, alioquin velut insi-*

Prouer. 27.
2. Cor. 11.

insipientem accipite me, vt ego modicũ quid glorier. Hęc ille. Deforme est enim ait quidam, de seipso prædicare, falsa præsertim & cum irrisione audientium, imitari militem illũ gloriosum, Thrasonem scilicet, qui apud comicum inducitur de se plurima stultè prædicans cum irrisione serui Gnatonis. Cic. in off. Terent. in Eunucho

Hypocrisis, Græcum est verbũ, Latinè significat simulationem, à verbo ὑποκρίνω id est, simulo, quod fit in his quę non sunt. Estque hypocrisis, simulatio alienæ personæ. De hoc vitio apud Ecclesiasticũ scribitur: *Ne fueris hypocrita in cõspectu hominũ, & nõ scandaliseris in labijs tuis,* Et alibi: *Est qui nequiter humiliat se, & interiora eius plena sunt dolo.* Christus itẽ apud Matthæũ monet vt caueatur hoc vitiũ. *Cum oratis nõ eritis sicut hipocritæ, qui amãt in synagogis, et in angulis plateanũ stãtes orare, vt videantur ab hominibus.* Idemque apud Matthæum ob hoc vitium comparat Pharisæos sepulchris mortuorum, quæ foris sunt speciosa, intus autem plena sunt ossibus mortuorũ. Quod si quis (ait quidam) simulatione & inani ostensione ficto nõ modo sermone, sed etiam vultu, stabilem se gloriam consequi posse retur, vehementer errat. Vera gloria Hypocrisis. 2II. 2. 5. Eccle. 1. Eccle. 19. Matth. 6. Matth. 23. Cice. 2. Off.

radices agit, atq; etiam propagatur, ficta omnia celeriter tanquam flosculi decidunt, nec simulatum potest quicquam esse diuturnum; Estque cōpendiaria via ad gloriam, vt qualis quisque haberi velit, talis sit.

Via ad gloriam.

Pertinacia. 104.21

Pertinacia, obstinatio, in propria sententia perseuerans plus quam oportet. Propter hoc vitium Iacob maledictum ait furorem Simeon & Leui. Interest (ait Augustinus) quantū & in quibus rebus erretur, & quam facilè se quis corrigat, vel quanta pertinacia suum defendere conetur errorem.

Genes. 49.

Ad Marcellam.

Discordia.

Discordia, est voluntatū quædā disgregatio, qua volūtas vnius fertur in vnū, & volūtas alterius in aliud. Hoc vitio res etiā maximas dilabi docet Christus: *Omne regnū in seipsum diuisum desolabitur, & domus supra domū cadet.* Seminantē discordias inter fratres anima Dei detestatur, vt Salomō scriptū reliquit. Quod si discipuli Dei sunt, qui charitatē seruant mutuā, vt ipse Christus docuit, procul dubio filij Satanæ sunt discordes. Est autem in hoc vitio molestum, quòd peruersæ mentes, si semel ad studium contrarietatis eruperint, siue prauum siue rectum quid à contradicentibus audiēt, aduersis hoc responsionibus inpugnant, quia cùm persona

Matth. 12.

Prouer. 6.

Ioan. 13.

Gregorius.

persona per contrarietatẽ displicet, neç recta quę protulerint placẽt. Huc pertinet schisma, id est, scissura, hoc est, separatio spõtanea ab vnitate cœtus alicuius laudati. Ab hoc vitio Paulus Corinthios auocat: *Obsecro vos fratres, per Dñi nostri Iesu Christi nomẽ, vt idipsum dicatis omnes: & nõ sint inter vos schismata, sitis autem perfecti in eodem sensu.* Item: *Si quis videtur contentiosus, nos talem consuetudinem non habemus, neque Ecclesia Dei.* Schisma. 1.Cor.1. 1.Cor.11.

Inobediẽtia, qua quispiá nõ paret illi cui parendũ est. *Obedite*, ait Paulus: *praepositis vestris. Qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit.* Et Samuel, *Melior est obediẽtia quàm victimae.* Quòd scilicet per victimas aliena caro, per obedientiam verò propria volũtas mactatur. Inobedientia. Hebr.13. Roma.13. 1.Reg.15.

Fastus in ornatu. De quo Paulus: *Mulieres in habitu ornato cũ verecũdia & sobrietate ornãtes sese, nõ intortis crinibus, aut auro, aut margaritis, vel veste pretiosa, sed quod decet mulieres promittẽtes pietatẽ per opera bona.* Et Petrus, *Nõ sit extrinsecus capillatura, aut circũdatio auri, aut indumẽti vestimentorũ cultus.* Et Esaias, *Pro eo quod elatae sũt filiae Syon, & ambulauerũt extẽto collo, decaluabit Dominus verticẽ filiarum Syon, et Dominus crinẽ earum nudabit.* 1.Timo.2. 1.Petr.3. Esaiae.3.

In die illa auferet Dominus ornamenta calciamētorū, et lunulas et torques, & monilia, et armillas. Vestis, scribit Hieronymus ad Eustochiū, nec satis munda, nec sordida; & nulla diuersitate notabilis, ne ad te obuians turba cōsistat, nec digito demōstreris. *Amictus corporis* (ait Ecclesiasticus) *risus dētium & incessus hominis, enunciant de homine.*

Eccle. 19.

Erubescentia de humiliatione, quā fit plerunque vt homines erubescāt recta agere. Id ꝗ Christus expressit cum Iudæis diceret: *Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ad inuicem accipitis?*

Ioan. 5.

85.13. Irreuerētia, quę est cùm honor debit⁹ alicui non exhibetur. Quod Paul⁹ fieri dissuadet. *Honore (inquit) inuicē præueniētes.* Et alibi: *Cui honorē, honorē.* Itē: *Presbyteri qui bene præsunt, duplici honore digni habeātur,* Petrus itē: *Omnes honorate.* Et in Leuitico præcipitur: *Corā cano capite cōsurge, et honora personā senis.* Infidelitas, cuius tres species, vna gentiliū grauis: altera Iudæorū, grauior: tertia hæreticorum grauissima. Obnoxij huic vitio Deo placere nō possunt. *Sine fide enim impoßibile est placere Deo,* vt Apostolus docet. Atque hactenus de superbia, & eius speciebus, deinceps de auaritia dicendum est.

Irreuerentia. Roma. 12. Roma. 13. 1. Tim. 5. 1. Petr. 2. Leuit 19. Species infidelitatis. Hebr. 11.

Auaritia.

88.29. Auaritia, est immoderata auiditas habendi

habendi diuitias, ab aueo, id est, cupio deductum nomen. Auaritiæ duæ species sunt, Vna cùm quispiam sua plusquàm par est, amat, atque tenacius retinet, Altera cùm aliena iniquè cõcupiscit & acquirit. Ex prima specie nascuntur quatuor vitia, oblectatio nimia in diuitijs, tenacitas, detentio alieni, cura superflua.

Species auaritiæ.

Oblectatio nimia in diuitijs est, cum aliquis plus quã par est amat delectaturq́; & sperat in multitudine diuitiarum. Vt diues ille apud Lucã, qui horreis maiorib⁹ factis, in eisq́; fructib⁹ recõditis, animę suę dicebat: *Anima, habes multa bona, reposita in annos plurimos requiesce, comede, bibe, epulare.* Ab eo vitio scriptura sacra nos auocat, cũ dicit *Diuitiæ si affluãt, nolite cor apponere. Beat⁹ diues qui inuẽtus est sine macula. et qui post aurũ nõ abijt, nec sperauit in pecunia et thesauris*, Diuitib⁹ huius sæculi præcipe (scribit Paulus Timotheo) ne elato sint animo, neque spem ponãt in diuitijs incertis: sed in Deo viuente, qui præbet nobis omnia affatim ad fruendum. Et certè longius à Deo est, qui inflammatur auaritiæ cupiditate, docente Christo: *Non potestis Deo seruire & mammonæ*. Quamobrem Paulus auaritiam appellat idolorum

Luc.12.
Psal.61.
Eccle.31.
1.Tim.6.
Matth.6.

Ephe.5. seruitutem, indicans eum qui se auro addixit vt Domino, esse auri seruum, & idolorum cultui subiectum.

Tenacitas. Tenacitas, impietas nolēdo subuenire indigentibus, aut etiam nobis ipsis.
Luc.6. Quòd vt ne fiat adhortatur Christus apud Lucam, cùm diuitias temporales (quas māmon iniquas vocat, materiam nempe omnis iniquitatis) pauperibus largiri iubet, recepturis nos in æterna tabernacula, si bonis Dei vsi fuerimus ad nostram vtilitatem, vt villicus ini-
1.Ioan.3. quus bonis Domini sui. Et Ioannes in epistola: *Qui habuerit substātiam huius mundi, & viderit fratrem suum necessitatem habere, & clauserit viscera sua ab eo quomodo charitas Dei manet in eo?*
Prouer.19. Fœneratur Domino, ait Salomon, qui miseretur pauperis. Cui & Psalmogra-
Psal.40. phus subscribit: *Beatus qui intelligit super egenū & pauperē, in die mala libe-*
Matth.25. *rabit eum Dominus.* Qui, vt scribitur apud Mattheū, in extremo iudicio exprobrans impijs impietatem, illos in ignem mittet æternum. Cōtra, bonorū laudās pietatem, in regnū cæleste eos recepturus est. Est autem miserum & graue in eo vitio, quod auarus etiam sibi nequā est, collectæ pecuniæ seruiēs, néc
Eccle.14. illa vtens cùm opus sit. De quo Ecclesiasticus: *Viro cupido & tenaci sine*

ratione

ratione est substãtia & homini liuido, ad quid aurũ? Qui aceruat ex animo suo iniustè, alijs cõgregat, & in bonis illius alius luxuriabitur. Qui sibi nequã est, cui alij bonus erit? & nõ iocũdabitur in bonis suis. Qui sibi inuidet, nihil est illo nequius & hæc redditio est malitiæ illius. Idemq; monet ãte mortẽ bene faciẽdũ esse amico, & ante obitũ operandã esse iustitiã.

Detentio alieni, cùm quispiam non restituit malè acquisita, aut à se, aut ab ijs qui ea relinquunt. A quo vitio alienum se ostenderat Zachæus ille Euangelicus: *Si quid* (inquit) *aliquem defraudaui, reddo quadruplũ.* Huius vitij arguendi sunt, qui mercedem detinent. Quod fieri vetat illud in Deuteronomio: *Non negabis mercedem indigẽtis, & pauperis fratris tui, siue aduenæ, qui tecum moratur in terra, & intra portas tuas est, sed eadem die reddes ei pretium laboris sui ante Solis occasum, quia pauper est, & ex eo sustentat animam suã, ne clamet cõtra te ad Dominũ, & reputetur tibi in peccatum.* Et Iacobus: *Ecce merces operariorum qui messuerunt regiones vestras, quæ fraudata est à vobis, clamat, & clamor eorum in aures Domini Sabbaoth introiuit.*

Luc. 19. 210. 30. Deut. 24. Iacob. 5.

Cura superflua, cùm quispiam anxiè sollicitus est de futuro, non habita spe 79.2.

ta spe in Domino, qui etiam cœli volatilia pascit. Ab eo vitio dehortatur
Matth.6. Christus: *Nolite solliciti esse, dicentes: Quid mãducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur? hæc enim omnia gẽtes inquirũt. Scit enim pater vester cælestis, quia omnib⁹ his indigetis. Quærite ergo primũ regnũ Dei, & iustitiã ei⁹, &*
1.petr.5. *omnia adijciẽtur vobis.* In quẽ quidem Deũ Petr⁹ Apostolus omnẽ curã proijciendam esse præcipit, quod ipsi sit cura de nobis. Neq; id mirũ, cũ volatilib⁹ cæ-
Matth.6. li prouideat, vt Christ⁹ apud Mattheũ docet: *Respicite volatilia cæli, quæ non serũt, neq; metũt, neque congregant in*
Hebr.13. *horrea, & pater vester cælestis pascit illa. Nónne vos pluris estis illis?* Sint igi-
Iosue.1. tur mores sine auaritia, cõtenti præsen-
Psal.117. tib⁹. Ipse enim dixit: *Nõ te deserã, neque derelinquã,* Ita vt cõfidentes dicamus: *Dominus mihi adiutor, nõ timebo quid faciat mihi homo.* Id autẽ vel eo magis faciendũ est: partim quod sollicitudine
Matth.6. nostra nihil efficiemus. Cum (vt Christus docuit) nemo sollicitè cogitans potest adijcere ad staturam suam cubitum vnum: partim quod qui volunt diui-
1.Timo.6. tes fieri, ait Apostolus, incidunt in tentationem, & laqueum diaboli, & desyderia multa inutilia & nociua, quæ homines mergunt ad interitum & perdi-

perditionem. Radix enim malorum est cupiditas, quam quidam appetentes, errauerunt à fide, & inseruerunt se doloribus multis.

Ex altera specie auaritiæ hæc vitia manant, furtum, rapina, vsura, fraudulēta negociatio, simonia, quæstus scelestus, corruptio munerum, superflua acquisitio, proditio, sacrilegium, & si quæ sunt alia. Vitia ex altera specie auaritiæ manantia. 95.30.

Furtum, occulta ablatio rei alienæ, inuito Domino. Hoc vetat scriptura. *Nõ furtũ facies.* Et Tobias, *Nõ licet nobis aut edere ex furto aliquid, aut cõtingere.* Et Paulus: *Qui furabatur: iã nõ furetur, magis autẽ laboret operando manibus suis quod bonum est, vt habeat vnde tribuat necessitatem patienti.* Leuit.19. Deute.5. Tobiæ.2. Ephe.4.

Rapina, violenta ablatio rei alienæ, eaque iniusta. In laborantes hoc vitio exclamat Esaias: *Væ qui prædaris, nõnne & ipse prædaberis?* Item: *Dominus ad iudiciũ veniet, cũ senioribus populi sui, & principibus eius. Vos enim depasti estis vineam, rapina pauperis in domo vestra. Quare atteritis populum meum, & facies pauperum cõmolitis? dicit Dominus Deus exercituum.* Huc pertinet cum quispiam reperta non reddit. Si quid inuenisti, & non reddidisti, rapuisti, ait Augustinus. 89.10. Esaiæ.33.

Vsura

Vſura. Exod.22. Vſura, lucrũ ex mutuo dato. Hæc ſacris literis cauetur: *Si pecuniã mutuam dederis populo meo pauperi, qui habitat tecũ nõ vrgebis eum quaſi exactor, nec* Leuit 25. Pſal.14. *vſuris opprimes.* Itẽ: *Pecuniã tuã non dabis in vſuram.* Et Dauid: *Habitaturum in tabernaculo Domini, ait, illũ, qui pecuniam ſuã non dedit ad vſurã.* Nihil vſuris turpius, nihil crudelius, ait Super Mat thæum. Chryſoſtomus. Alienas hic negotiatur miſerias, & lucrũ ſuum, alterius aduerſitatẽ facit: talis eſt quaſi manum ſuſcipiens & in naufragium impellens.

Negotiatio Fraudulentà negotiatio, fraus in em-ptione, venditione, cæteriſque contra-Deute.25. ctibus. De qua in Deuteronomio: *Non habebis in ſacculo tuo diuerſa pondera, maius & minus, nec erit in domo tua modius maior & minor. Põdus habebis iuſtũ & verũ, & modius æqualis & verus erit tibi, vt multo viuas tẽpore ſuper terram, quã Dominus Deus dederit tibi.* Abominatur enim Dominus Deus tuus eum, qui facit hæc, & auerſatur omnem iniuſtitiam.

Simonia. Simonia, emptio aut venditio rei ſpiritualis, à Simone mago dicta, qui donum ſpiritus ſancti (vt in Actibus Act 8. eſt Apoſtolorũ) emere voluit. Atq; propterea audiuit à Petro: *Pecunia tua ſit tecum in perditionem, quoniam domum*

Dei existimasti pecunia possideri. Nō est tibi pars neque sors in sermone isto, cor enim tuū nō est rectū corā Deo: Pœnitētiā itaq; age ab hac nequitia tua, & roga Deū, si fortè remittatur tibi hæc cogitatio cordis tui, in felle enim amaritudinis, & obligatione iniquitatis te esse video.

Quæstus sceleratus, est lucrū ex re vetita lege; vt est meretriciū, sortilegiū, alea. De eo Sapiētiæ 15. *Aestimauerūt lusum esse vitā nostrā, & cōuersationē vitæ compositā ad lucrū; & oportere vndecunq; etiā ex malo acquirere.* Quæstū meretriciū auersatur Dñs in Deuteronomio: *Nō offeres mercedē prostibuli in domo Dñi tui.* Et alibi: *Ne prostituas filiā tuā, ne cōtaminetur terra & impleatur piaculo.* De auguribus verò scribitur in Leuitico: *Nō declinetis ad magos, nec ab Ariolis aliquid sciscitemini, vt polluamini per eos. Ego Dominus Deus vester.* Quæstus. Deute.23. Leuit.19.

Superflua acquisitio, de qua Esaias: *Væ qui coniūgitis domū domui, & agrū agro copulatis vsq; ad terminū loci, nunquid habitabitis vos soli in medio terræ.* Et Paulus: *Est magn⁹ quæst⁹ pietas cū sufficientia: nibil enim intulimus in hunc mundū, haud dubiū, quòd nec auferre quicquā possumus: Habentes autē* Esaiæ 6. 1. Timot. 6.

alimēta, & quibus tegamur, his contēti simus. Proditio, qua quis propter pecuniā prodit aliquē, aut res ei⁹ vel secreta. Eius exemplū est Iudas, qui Christum prodidit Iudæis triginta argenteis acceptis: Sacrilegiū, rei sacræ aut è loco sacro
2.Macha.3: ablatio. Ob hoc vitiū Deus mirabiliter percussit Heliodorum, vt scribitur in libris Machabæorum. Sed hactenus de vitijs ex fonte auaritiæ manantibus.

355.16. Luxuria à luxo, id est, soluo deductum nomen, est appetitus inordinatus delectationis carnalis, quamuis & in alijs excessum notet. Eius species hæ esse dicuntur, Fornicatio, Stuprum, Adulterium, Incœstus, Sacrilegium, Vitium contra naturam, & si quæ sunt aliæ.

209.16. Fornicatio, est concubitus naturalis
Ephes.5. soluti cum soluta. De hac Paulus: *Fornicatio & omnis immundicia ne nominetur in vobis, sicut decet sanctos*. Item: *Nolite errare, neque fornicari, neque molles, neque masculorum concubitores*
Genes.24. *regnum Dei poßidebunt*.

Stuprum, quo mulier virgo extra matrimonium defloratur. Huius exemplum est inter cætera, in Sichem filio Hemor, qui Dinam filiam Iacob rapuerat, propter quod Simeon & Leui plurimos trucidarunt Sichi-
Exod.22. mitas. De eo vitio in Exodo scribitur

tur ad eum modũ: *Si seduxerit quis virginẽ, necdum desponsatã, dormieritq; cũ ea, dotabit eam, & habebit eã vxorem: sin pater virginis dare noluerit, reddet pecuniam iuxta modum dotis, quam virgines accipere conuenerunt.*

Adulteriũ, concubitus cũ coniugato seu coniugata alteri. De eo in Leuitico scriptũ habetur: *si mœchatus quis fuerit cũ vxore alterius et adulteriũ perpetrauerit cũ cõiuge proximi sui, morte moriatur & mœch⁹ et adultera.* Et Paul⁹, *Fornicatores & adulteros iudicabit Dñs.* Leuit. 20. Ad Heb. 13

Incœstus, carnalis commixtio inter consanguineos & affines. Huius exemplum est in Ammon, qui suam sororem Thamar stuprarat, atque ob hoc postea ab Absolone fratre illius est interfectus. Hoc peccatum cauetur in Leuitico: *Qui duxerit vxorẽ fratris, rẽ facit illicitã, turpitudinẽ fratris sui reuelauit, absq; liberis erunt. Qui dormierit cũ nouerca sua, & reuelauerit ignominiam patris sui, morte moriantur ambo.* 2. Reg. 13. Leuit. 20.

Sacrilegium, coitus cum persona sacra. Apud Ethnicos olim quæ virgo Vestalis in eo scelere deprehensa fuerat, viua defodiebatur.

Vitium contra naturam, coitus non naturalis, ad quem sequi non potest generatio, quam natura intendit. Eius qua- 359. 12.

quatuor sunt species: Prima, mollicies cùm procuratur pollutio venerea delectationis causa absque concubitu. Secunda, bestialis concubitus ad rem non eiusdẽ speciei, de qua Leuitici vigesimo: *Qui cum iumento coierit, morte moriatur.* Tertia Sodomia ad indebitũ sexũ. Cuius mentio est apud Paulum ad Corinthios: *Masculorum*, inquit, *cõcubitores.* Quarta cùm nõ seruatur naturalis modus concumbendi. Hactenus de speciebus luxuriæ, quæ præter id quòd Deo odibiles reddit, sensum hebetat, intellectum confundit, memoriam obturat, euacuat sensum, obnubilat visum, hominem pallidum ac fœdum reddit, senectutem inducit, mortem denique maturat, vt quidam docet.

1.Cor.6.

Incõmoda luxuriæ.

Gregorius

Inuidia est tristitia de alieno bono. Eius duo genera sunt: Vnum, dolere de prosperis: Alterum gaudere in aduersis. Inuidiam à nobis reijciendam esse monet Paulus, ad Galatas scribens & Petrus. Cuius incommodum Salomon describit: *Vita corporis, sanitas cordis, putredo ossium inuidia.* Idemq; monet in casu inimici non gaudendũ esse. *Cùm ceciderit*, inquit, *inimicus tuus ne gaudeas, & in ruina eius ne exultet cor tuum, ne fortè videat Dominus, & displiceat ei, & auferat ab eo irã suã.* Interdum

Inuidia.

97.14.

Galat.5.

1.Petr.2.

Prouer.14.

Prouer.24.

dum tamen ruina inimici lætificare potest præter amisionem charitatis: & prosperitas contristare, vtpote dum eo ruente quosdam bene erigi credimus, aut eidẽ re prosperè cedente plerosque iniustè opprimi formidamus: sic subuerso Pharaone populus Israëliticus canticum cecinit, & Matathias cũ suis de prosperitate iniusti Antiochi doluit. Exod.15. 1. Macha.2. & 5.

Ab inuidia proficiscuntur detractio, murmuratio, incommunicatio, crudelitas.

Detractio, oblocutio ad diminuendam gloriam à benefactis, aut exasperandam inuidiam in malefactis. Hanc fugiendam monet Salomon: *Remoue à te os prauum, & labia detrahentia sint procul à te.* Et Iacobus: *Nolite detrahere alterutrum fratres*: De detractione ita Augustinus scribens de conflictu vitiorum & virtutum. Detractionem, dicit, quis potest sustinere, quis potest silentio tegere, quanta ille vel illa committit, nisi forte qui consentit? Libertas iustè increpans respondet, nec tacenda sunt mala proximi, nec illis consentiendũ, sed charitate fraterna in facie proximus redarguendus est. Nonnunquam etiã errata delinquẽtium ad tempus silẽtio tegẽda sunt, vt apto tẽpore corrigantur. Detractioni cognata est 212.7. Prouer.4. Iacob.4. August. Susurratio.

ta eſt ſuſurratio, cum quiſpiã gloriam alterius in occulto minuere ſtudet. De
Eccle.5. hac Eccleſiaſticus: *Nõ appelleris ſuſurro in vita, et lingua tua ne capiaris, et confundaris.* Suſurratori odium et inimici-
Prouer.16. tia, & contumelia. Et Salomon: *Suſurrone ſubtracto iurgia ceſſabunt.*

Murmuratio contra Deũ, aut quempiam alium, quod in alterum bona contulerit. Eius exemplum eſt inter cætera, in Maria ſorore Moyſis, quæ mur-
Nume.12. murauit contra Moyſen, dicens: *Num per ſolum Moyſen locutus eſt Dominus? nónne & nobis locutus ſimiliter eſt?* Atque propter id apparuit Maria candens lepra, quaſi nix.

Incommunicatio, quũ quiſpiam ſua aut aliena bona communicare alijs non vult, ne inde proficiant, ſicque ei æquentur. *Sapientia abſcõdita et theſaurus inuiſus, quæ eſt vtilitas in vtriſque?*
Eccle.41. ait Eccleſiaſticus.

Crudelitas, crudele aliquod facinus.
187.31. ad quod inuidia adducit. Eius exemplum eſt in Cain, qui inuidia ductus,
Geneſ.4. Abel interfecit. Et in ſacerdotibus qui Chriſtum propter inuidiam tradide-
Matth.27. runt, vt ſcribitur apud Matth.

Gula. Gula, eſt inordinata concupiſcentia cibi & potus. Quę quidem non eo con-
100.4. ſiſtit, quòd cibus ſuauis ſuauiter ſumitur,

tur, quia hoc naturale est: sed in hoc quod cibus aut potus inordinatè appetitur, vtpote propter concupiscentiam delectationis, ob quam habendam agimus, aut parati sumus agere, contra præceptum Dei, comedendo prius, crebrius, plus quàm oportet. Neque tam substantia & qualitas cibi seu eius vsus in culpa est, quàm immoderata eius concupiscentia, & modus vtendi. Nam lautiores cibos, plerunque sine culpa sumimus, & abiectiores aliquando cum reatu concupiscentiæ degustamus. Non enim propter capum, sed propter pomum Adam mortem incurrit. Quidam ponunt triplicem gulæ excessum. Vnum quando tempus præuenitur. Alterum quando lautiores cibos appetit quispiam. Tertium quando nimio appetitu aliquis cupit aut vorat quoscunque cibos. De primo illud est apud Esaiam. *Væ qui consurgitis mane ad ebrietatē sectandā, et potandum vsque ad vesperā, vt vino æstuetis.* Secūdi verò exēplū est in Iudæis qui carnes cupierunt & comederunt, in quorū dētibus adhuc escę erant, & ecce furor dn̄i concitatus in populum, percussit eū plaga magnanimis, vt in Nume. scriptū habetur. De tertio est illud Seruatoris apud Lucā: *Attendite vobis,*

Gregor. in moralibus

Gulæ excessus triplex.

Esa. 5.

Num. 11.

Luce. 21

ne forte grauētur corda vestra crapula,
Ephe.5. *& ebrietate & curis hui⁹ vitæ.* Et Pauli: *Nolite inebriari vino, in quo est luxuria.* Gulam comitatur sensuum hebetudo, scurrilitas, turpiloquium, immunditia.

Comitātia gulam.

104.4. De sensuum hebetudine loquitur Salomō: *Luxuriosa res vinū, & tumultuosa ebrietas, quicunq; his delectatur, non erit sapiēs.* Et Oseas: *Fornicatio, & vinū, & ebrietas auferūt cor.* Proinde Grecis appellatur temperantia σωφροσύνη ὡς σώζουσα τὴν φρόνησιν, id est, tanquā seruans prudentiam.

Oseæ.4.

Scurrilitas. Scurrilitas, seu iocularitas, incompositus gestus corporis, risum ciens. De qua est illud in Exodo: *Sedit populus mādūcare & bibere, & surrexerūt ludere.* De turpiloquio Apostol⁹ loquitur: *Omnis sermo spurcus ex ore vestro non procedat. Corrumpunt bonos mores colloquia praua.*

Exod.32. Ephe 4. 1.Cor.15.

Immunditia, superfluitatum emissio, per vomitum aut venerem.

Ira. Ira, est appetitus vindictæ inordinatus. Vindicta iusta potest iuste affici & infligi, vt cū pater & præfectus irascitur filio aut subdito, propter delicta, quæ etiam punit. Quo quidem modo vnusquisq; potest irasci iuste vitijs, eorumq; vindictā appetere, vt scilicet illa corri-

Vindicta iusta 101.12.

corrigãtur, sicq; pax & iustitia cõserue tur. Talis ira secundũ ordinẽ rationis dicitur zelus: qualẽ habuisse Phineẽ legimus, cũ scortũ Madianitidẽ interfecit. Qualẽ Mosen cũ de monte descendens ac animaduertens vitulũ conflatilẽ, tabulas decalogi perfregit. Quali percitus Dauid, in matutino percutiebat oẽs peccatores terræ, vt disperderet de ciuitate dñi oẽs operãtes iniquitatẽ. Zelus. Nume. 25. Exod. 32. Psal. 100.

Ab ira manant, blasphemia, maledictio, rixa, homicidium, odium & cætera eius generis. Vitia ab ira manantia 98. 24.

Blasphemia, est cùm iratus quispiam, prorumpit verbis in Deum, sicut nautæ plerunque facere solent. De hoc vitio in Leuitico scribitur: *Homo qui maledixerit Deo, portabit peccatũ suum & qui blasphemauerit nomen Domini, morte moriatur, lapidibus opprimet eũ omnis multitudo populi.* Blasphemia. Leuit. 24.

Maledicto de qua Christus apud Matthæũ. *Qui dixerit fratri suo racha, reus erit concilio. Qui autem fatue, reus eris gehennæ ignis.* Et Paulus: *Benedicite persequentibus vos. Benedicite, & nolite maledicere.* Et Petrus: *Non reddentes malum pro malo, nec maledictũ pro maledicto.* Et in Exodo: *Principi populi tui non maledices.* Maledictio. Matth. 5. Roma. 12. 1. Petr. 3. Exod. 22.

Rixa, ira prorumpens in exterio-

rem vim, seu nocumentum ipso facto.

Exod.21. Homicidium. De quo in Exodo: *Si*
204.5. *quis per industriam occiderit proximū*
suum, & per insidias, ab altari meo auelles illum vt moriatur.

Odium, ira inueterata. Eo qui per-
205.7. sequitur fratrem, homicida Ioanni di-
1.Ioan.3. citur: *Omnis* (inquit) *qui odit fratrē suum, homicida est.* Quoniam autē vix illi vnquam ira sua videtur iniusta, ideo si ipsa diutius permaneat, facilè conuertitur in odiū: itaque nō abs re præcipit
Ephe.4. Apostolus: *Sol non occidat super iracundiam vestram.*

Acedia. Acedia, est tædium bene operandi. Dicitur Acedia ab, α quod priuationē notat, & κῆδος, id est cura, quasi incuria, pigritia.
Eccle.17. Constat ex antedictis hominem ideo creatum, vt Deum agnosceret, agnitum amaret, illiq; seruiret, in sanctitate & iustitia, omnibus diebus suis. Proinde qui istuc ipsum face-
199.12. re negligit, vitium acediæ incurrit.

Acediæ filiæ ponūtur à quibusdam, pusillanimitas, torpor, desperatio, rancor, malitia, euagatio mentis.

Pusillanimitas, qua homo ex paruitate animi retrahit se à magnis operibus, quib⁹ sibi & alijs prodesset. Con-
Prouer.22. tra hūc est illud Salomonis: *Dicit piger, leo est foris in medio platearum, occiden-*

dendus sum. Idemque clamat: *Vade ad* Prouer.6.
formicam, ô piger, & disce & considera
vias eius, & disce sapientiam, quæ cùm
nō habeat ducē, nec præceptorē, & prin-
cipem, parat in æstate cibum sibi, & cō-
gregat in messe quod comedat.

Torpor est, cùm præcepta in totum Ierem.48.
omittuntur, aut ea remissius adimplen-
tur. De quo Hieremias: *Maledictus qui*
facit opus bonum negligenter.

Desperatio, recessus à Deo, qui sum-
mum bonum. Cuius exemplum est in
Iuda & Cain, qui dixit: *Maior est ini-* Genes.4.
quitas mea, quàm vt veniam merear.

Rancor, indignatio in eos qui vo-
lunt nos inducere ad bonum. *Nō amat* Prouer.15.
pestilens eum qui se corripit, nec ad sa-
pientes graditur, ait Salomon.

Malitia, detestatio præceptorū Dei,
de hac Iob: *Qui dixerūt Deo, recede à no* Iob.21.
bis, & scientiā viarū tuarū nolumus.

Euagatio mentis, curiositas animi
circa mundi vanitates sensibus exte-
rioribus delectabiles. In quo quidem
mundo, *Omne quod est,* ait Ioānes, *con-* 1Io.2.23.
cupiscentia carnis est, & cōcupiscētia o-
culorum, & superbia vitæ: atque ob id
non diligendum mundū, neque ea quæ 1Io.3.3.
in mundo sunt, sed hactenus dictū e-
sto de peccatis capitalibus, speciebus-
que eorum, quibus contra præcepta Dei

delinquimus, cogitatione, locutione, opere & omiſsione, vt ante dictum eſt.

:247.24. Vix autem abunde extrinſecus peccamus, quam per ſenſus quinque, vtpote audiendo, videndo, guſtando, tangẽdo, ol faciendo. Audit enim auris, & intentionem noſtrã inflectit. Videt oculus, & mox concupiſcimus. Tactus contingit, & ignem concupiſcentiæ accendit. Os deguſtat, & gulã ſuam explet. Inhalat odor, & cogitationem impedit.

Hierem. 9. Vt verè dicit Hieremias: *Aſcendit mors per feneſtras veſtras*. Sub prædictis peccatis comprehenduntur & illa, quæ in Spiritum ſanctum peccata dicuntur, & alia peccata.

Peccata in Spiritum ſanctum.

Numerantur autem peccata in Spiritum ſanctum, deſperatio de

183.8. miſericordia Dei, præſumptio de miſericordia Dei, cùm ſcilicet quiſpiã abſq;

307.21. timore Dei nimis confidit. Obſtinatio in malo, finalis impœnitentia, inuidentia fraternæ virtutis, impugnatio agni-

183.7. tæ veritatis. Quæ quidem peccata in Spiritum ſanctum dicuntur, quia directè pugnant contra principia remiſsionis peccati, & conſequẽdæ veniæ & gratiæ Dei, quæ Spiritui ſancto peculiariter attribuũtur.

Peccata in Spiritum ſanctũ cur ſic dicta.

Quoniã autẽ non ſolùm, qui iniqua agunt, digni ſunt morte, ſed etiam qui conſentiunt facienti-

Roma. 1. bus, vt Paulus ait: Quamobrẽ & à peccatis

catis illis,quæ aliena appellantur, cauendum est. Peccata verò aliena hisce verbis notantur: consulo, vt scilicet quis malefaciat: præcipio, consentio, prouoco, laudo, non retego culpam, non punio, non reprehẽdo, participo,defendo.

MORS.

Morti damnationiq́ue æternæ,&c.

MOrs quadruplex. Vna animæ, qua anima mori dicitur, cùm peccat,atque ita Deũ deserit. Sicut enim corpus viuit ex anima, ita anima vt beatius viuat,viuit ex Deo. Hac morte Adam mortuus, simulatq́ue gustauit fructum vetitum. Iuxta illud: *In quacũque die ex eo comederis,morte morieris.* Altera mors est corporis,quando anima dissoluitur à corpore. Hanc mortem cum prima Christus notauit, cùm dixit Adolescenti volenti prius sepelire parentes suos, deinde illum sequi: *Sine mortuos sepelire mortuos suos.* Vbi mortui secundum animam, mortuos secundum carnem sepelire iubentur. Tertia mors est solius animæ, quam dũ ex hoc corpore exierit, patitur. Secundũ illud, quod de Diuite legimus: *Pater Abrahã,*inquit Diues,*mitte Lazarum*

Mors quadruplex. Aug. quæstione.32. ad Orosiũ

Gene.2.

Matth.8.

Luc.16.

rũ, vt digito suo refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flãma. Quarta mors, cum anima recipiet corpus, vt in ignẽ mittatur æternũ. Secundũ illud ꝙ
Matth. 25. Dominus ait de futuro iudicio. *Ite in ignẽ æternũ, qui paratus est diabolo & angelis eius.* Primã igitur mortem, hæc
Sex incommoda quæ originale peccatum sequũtur. posterior triplex subsecuta est. Suntque in summa sex incõmoda, quæ per peccatũ Adæ incurrimus, carentiã innocẽtiæ & gratiæ Dei: immunditiã propter peccatum: iram Dei, seruitutẽ peccati, potestatẽ diaboli, reatum ad mortẽ. Cæterum à seruitute peccati proficiscitur, vt in multis cæcutiamus, labamur, deficiamus, vincamur, & volentes nolẽtes, in aliquibus seruiamus legi peccati, quæ est in mẽbris nostris. Hanc seruitutem,
Roma. 7. ab eaq́; liberationem expressit Paulus: *Cõdelector legi Dei secundũ interiorẽ hominẽ. Video autẽ aliã legem in membris meis repugnantẽ legi mẽtis meæ, & captiuantẽ me in lege peccati, quæ est in mẽbris meis. Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? gratia Dei per Iesum Christum.* Hæc Ille.

Redacti sub iugum, &c.

Potestas diaboli. Propter peccatum Adæ, habuit diabolus potestatem quandam in hominem, non iure acquisitam, sed nequiter
Ioã. 3. vsur-

vsurpatam, iusté tamen à Deo ei permissam. Quam quidem potestatem, & captiuitatem nostram, sub eo ostendit Christus, cũ eũ appellauit principẽ huius mundi, & fortem armatum custodientem atrium suum, possessoremque vasorum. Nam si diaboli atrium mundus erat, & vasa homines, & ille princeps mundi: dominabatur vtique ille aliquo modo in hominibus. Et cùm se solum Christus exceperit, dicens: *Venit princeps mundi huius, & in me non habet quicquam*: insinuauit profectò in reliquos homines, aliquam potestatem dæmoni fuisse. Ab hac potestate à Deo liberatos nos docet Paulus: *Qui eripuit nos de potestate tenebrarum & transtulit in regnũ filij dilectionis suæ, in quo habemus redemptionẽ, & remissionem peccatorum*. Et rursus de Christo: *Delẽs quod aduersum nos erat chirographũ decreti, quod erat contrarium nobis, tulit de medio, affigẽs illud cruci, & expolians principatus, & potestates traduxit confidenter palam*. Hãc potestatẽ & Prophetæ tradiderant, cũ Christum sub nomine Saluatoris promittebãt. *Exulta satis* (inquit Zacharias) *Filia Sion, iubila filia Hierusalẽ, Ecce Rex tu⁹ venit tibi iustus, & Saluator*. Et idẽ Propheta Seruatorem alloquitur: *Tu*

Luc. 11.

Coloss. 1.

Coloss. 2.

Zacha. 9.
Matth. 21.
Zacha. 9.

quoque in sanguine Testamẽti tui emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non est aqua. Cæterum potestas hæc duplex esse perhibetur. Vna, qua Diabolus in originali, vel mortali peccato existentes retruderet in locum, in quem mittuntur hi, qui non sunt futuri hæredes regni cælestis. Altera potestas, qua manentes in originali peccato, vel mortali, decipere potest frequentius, & in peccata teterrima facilius inflectere.

Potestas diaboli duplex. 363.14.

PROMISSVS Christus.

Porro Deus, qui diues in misericordia, &c.

NOn propter cuiusquam merita, sed propter misericordiã suam, & charitatem, Deus pollicitus est se missurum filium seruatorem, qui homines fideles mũdaret à peccato, & liberaret à tyrãnide diaboli. De qua re Paulus: *Deus, qui diues est in misericordia, propter nimiã charitatẽ suã, qua dilexit nos, & cùm essemus mortui cõuiuificauit nos Christo, cuius gratia estis saluati & cõresuscitauit, & consedere fecit in cælestibus in Christo Iesu, vt ostenderet in seculis superueniẽtibus, abũdãtes diuitias*

Ephe. 2.

altias gratiæ suæ in bonitate super vos in Christo Iesu. Gratia enim Dei saluati estis per fidem, & hoc nõ ex vobis: Dei enim donum est, nõ ex operibus, ne quis glorietur. Hæc ille. Est autem hæc promißio facta, simulatque peccauit Adam. De qua in Genesi: *Inimicitias ponam* (ait Deus ad Serpentem) *inter te & mulierem, & semen tuum et semen illius: Ipsum* (scilicet semen, qui est Christus Iesus) *conteret caput tuum.* Ipsum enim habet textus Hebraicus. Estque sæpius repetita hæc promißio tempore legis naturæ, & legis scriptæ. Nam vt scribitur in Genesi, capite duodecimo, dixit Deus ad Abraham: *In te benedicentur vniuersæ cognationes terræ.* Et vigesimo secundo: *Benedicentur* (inquit) *in semine tuo oẽs gentes terræ.* Et vigesimo sexto loquitur ad Isaac: *Benedicentur in semine tuo omnes gẽtes terræ.* Et ad Iacob dixit vigesimo octauo: *Benedicentur in te & in semine tuo cũctæ tribus terræ.* Qui quidem Iacob Genesis quadragesimo nono prædixit, tam diu Iudaica duratura, & principes Iudæorum, quoad Christus veniret: *Non auferetur,* inquit, *sceptrũ de Iuda, donec veniat qui mittendus est, ipse erit expectatio Gentium.* Porro has promißiones de Christo intelligẽdas esse,

Genes. 3.

vel ex illo Zachariæ conuinci potest, quod habetur apud Lucam. *Benedictus Dominus Deus Israël, quia visitauit & fecit redemptionē plebis suæ. Et erexit cornu salutis nobis in domo Dauid pueri sui. Sicut locutus est per os sanctorū, qui à seculo sunt Prophetarū eius. Salutē ex inimicis nostris, & de manu omniū qui oderūt nos. Ad faciēdā misericordiā cū patrib⁹ nostris, & memorari testamēti sui sancti. Iusiurādū quod iurauit ad Abrahā patrē nostrū, daturum se nobis.*

Luc. 1.

Canticum Mariæ.

Hoc ipsum indicat & virgo Maria in Cātico, cùm diceret: *Suscepit Israël puerū suū recordat⁹ misericordiæ suæ. Sicut loquut⁹ est ad patres nostros, Abrahā & semini ei⁹ in secula.* Quin & Paul⁹ ad Galatas scribēs, has promissiones de Christo intelligi explicat. Tēpora verò legis scriptæ, hāc promissionē esse repetitā liquet: Nam in Deuteronomio scribitur: *Prophetā de gēte tua & de fratrib⁹ tuis sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus, ipsum audies.* Cui⁹ prophetiæ Philippus mentionē facit apud Ioannem. Stephanus quoq; in Actibus Apostolorum. Et Dauidi manifestissimū est, promissionē hanc esse factam, vt habetur secundi Regū septimo: *Ipse ædificabit domum nomini meo* (ait Dominus ad Dauid) *& stabiliam thronum regni eius,*

Galat. 3.

Promissio de Christo tempore legis.

Deute. 18.

Ioan. 1.

Actuum. 7.

2. Reg. 7.

eius, vsq; in sempiternum. Ego ei ero in patrē, & ipse mihi erit in filiū. Cui⁹ promissionis meminit Paul⁹ ad Hebræos. Hebr.1.
Quæ quidem promissio perfecta est, Christo rege cælitum, atq; hominum constituto. Vnde & ipse Dauid eā pollicitationem magnificat dicens: *Iurauit Dominus Dauid veritatem, & non frustrabitur eum, de fructu vētris tui ponā super sedem tuam.* Psal.131. Et eandem promissionem videtur confirmasse Deus Salomoni, cùm diceret: *Tu quoque si ambulaueris corā me, sicut ambulauit pater tuus, in simplicitate cordis, & æquitate & feceris omnia quæ præcepi tibi, & iudicia mea, iustitiasq; seruaueris, ponam thronū regni tui super Israël in sempiternū, sicut loquut⁹ sum patri tuo Dauid dicēs: Nō auferetur vir de genere tuo de solio Israël.* 2.Para.7. Videturq; Gabriel Angelus has & similes promissiones de Christo docuisse exponere, cùm Mariæ dixit: *Dabit illi Domin⁹ sedē Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni ei⁹ nō erit finis.* Luc.1. Explicuit enim in his per Christū filiū Dauid futurum fuisse perpetuum regnum ipsius Dauidis super Israël, & non alios. Nam solum regnum Christi prædixerant Prophetæ futurum esse sempiternum. Proinde & Matthæus Euangelista, gene-

ratio-

131.27. rationem Christi describens, vocat
Genealogia Christi, quã describit Matthæus. Aduētũ Christi prædixere prophetæ. Christum filium Dauid & Abraham. quòd scilicet sit de semine eius oriundus, secundum promissionẽ Dei, quod probat recensens catalogum generationis eius. Quin & per Prophetas aduentum filij sui Deus prædixit. Vnde
Actu.10. 143.5. Petrus dixit omnes Prophetas testimonium huic perhibere, remissionem peccatorum accipere per nomen eius, omnes qui credunt in eum. Et Paulus Euangelium, hoc est, bonum, & salubre
Roma.1. nuntium, dicit promissum à Deo per Prophetas suos in scripturis sanctis.
Roma.15. Et alibi ait, Christum fuisse ministrum circuncisionis, ad confirmandas promissiones patrũ. Sed neq; solũ aduentus filij Dei prædictus à Prophetis, sed tempus, locus, modusque natiuitatis eius, resq; per illũ gestæ. De tẽpore quidem natiuitatis, est vaticinium Iacob: *Non auferetur sceptrũ de Iuda, et dux de fœmore ei⁹, donec veniat qui mittẽdus est, ipse erit expectatio Gentiũ.* Quibus verbis indicat, tam diu duraturos Principes Iudæorum, quoad Christus veniret: Quod quidẽ factũ: Nã Christus natus sub Herode Ascalonita, qui fauore ducũ Romanorũ, trãstulit in se regnũ Iudęorum, cùm esset exterus Idumæus. Et quamuis ante natum Iesum Macha

Que de Christo prædixere Prophetæ.
Genes.42. 142.21.
Tempus natiuitatis Christi.
Matth.2.
Machabæi

bæi

bæi tenuerũt res Iudaicas, qui fuerunt ex tribu Leui: tamen ex materno genere fuerunt de Iuda: tribus autem pontificalis & regalis fuerunt commiſtæ, vt liquet ex quarto libro Regum, capite vndecimo. Et quãuis Iudæi quidam, prophetiã hanc interpretantur de Nabugodonoſor rege Babyloniorum, qui (vt ipſi dicunt) propter peccata populi, ad totius terræ illius perditionẽ, atque ad regni ablationem à Deo miſſus fuit. Tũc enim (vt aiunt) interfecto Sedekia Rege, qui ex tribu Iuda erat, ac filijs eius, regnum Iuda omnino defecit. Tamen falluntur: Nã (vt ait Rabbi Selomo) referente Galatino, ſceptrũm de domo Iudã per Babylonicã captiuitatem non fuit ablatum: quia tunc non omnes Sanhedrin, id eſt, iudices ordinarij, qui capita Iudæorum erant, à Nabugodonoſor interfecti fuerunt, multique eorum in Babyloniam deſcenderunt, ibique iuxta eorum legem, ac mores, ex conſenſu Regis Chaldæorum, cauſas iudicabant, vt midras ſir haſsirim, id eſt, expoſitio cantici canticorum, manifeſtè confirmat ſuper dictũ illud: *Dilectus meus deſcẽdit ad hortum ſuum.* Vbi & Targum dicit Dominũ deſcendiſſe in Babyloniã ad Sapientes Sanhedrin. Targum autem Iudæi appel-

Galatinus Lib.4.c.4.

Prima expoſitio Iudæorum, eademque falſa.

Prophetiæ Iacob de Christo. Geneſ.42.

Rabbi Selomo.

Targum liber Iudæorum.

appellãt trãſlationẽ veteris teſtamẽti in linguã Chaldaicã, factã à Ionatha Hillelio auditore, & cõdiſcipulo Simeonis iuſti, qui Chriſtũ infantulũ ſuſcepit in vlnas. Ea quidẽ trãſlatio tãtæ eſt apud Iudæos authoritatis, vt nõ ſolũ eī nemo cõtradicere nõ audeat, ſed nõ minus fidei, quàm textui omnes adhibeãt. Iã quod alij pro nomine proprio loci accipiẽtes dictionẽ Hebræã Silo, Iacob prophetiã: Donec veniat Silo, interpretãtur de Saul, qui electus in regẽ, venit vngẽdus in Silo, vbi Domini erat arca, in qua vnctio ſeruabatur: Et tũc ſceptrũ quod pro quodã primatu accipitur, & eatenus in tribu Iuda fuerat, ex ipſa tribu amotũ fuiſſe dicũt ad tribum Beniamin, de qua erat ipſe Saul. Cõſtat eorũ expoſitionẽ falſam eſſe, tũ quia ante Saulis electionem, arca Domini in qua vnctio ſeruabatur, iam à Silo in Cariathiarim trãſportata fuerat (vt patet primo Regũ, capite ſeptimo) & ex eo conſequẽti Saul nõ in Silo, ſed in Cariathiarim vnctus fuit: tũ etiam quia immediate poſt Saulẽ, imo adhuc ipſo Saule regnãte, Dauid, qui primus ex tribu Iuda regnauit, fuit Rex inſtitutus, atque à Samuele ſacerdote vnctus. Quare minimè veriſimile videtur, vt tunc ſceptrũ de tribu Iuda ablatũ fuerit. Sed neque eorũ appa-

Secũda expoſitio prophetię Iacob de Chriſto falſa.

1. Reg. 7.

rct

ret veram expoſitionem eſſe, qui Silo, pro loco accipientes, dicunt hanc Prophetiam de Ieroboam intelligendam eſſe, qui de tribu Ephraim oriundus erat. Nam cùm decem tribus ob duram reſponſionem à Roboam rege, Salomonis filio, populo datam, à regno Iuda diſceſsiſſent, ipſum Ieroboam regem ſibi elegerunt, & tunc à Iuda ſceptrum oblatum dicunt, atque ad tribum Ephraim tranſlatum, ex quo erat Ieroboam Rex, quem in Silo coronatum dicunt, iuxta prophetiam Iacob. Atqui decem tribuum congregatio, quæ Ieroboam ſibi regem conſtituit, non in Silo, ſed in Sichem facta fuit, vt ex tertio libro Regum, capite duodecimo apertè colligitur. Præterea non fuit tum regnum à domo Iuda amotum: Nam ex ea tribu Reges per hæreditariam ſucceſsionem, vſque ad Babylonicam captiuitatem, per annos fermè quadringentos nonaginta & duos, ſine intermiſsione fuerunt, & illi ſoli Reges cenſebantur, cùm & in regia vrbe Hieruſalem regnarent, & per vnctionem, quæ in templo erat inſtituerentur. Ad tempus præfinitum, aduētus Chriſti pertinent ſeptuaginta hebdomadæ, apud Danielē. *Nūc egreſſus ſum vt docerē te* (ait Angelus

Tertia expoſitio Iudæorū prophetiæ Iacob de Chriſto.

Septuaginta hebdomadæ. Danie. 9.

lus ad Danielem) *& intelligeres. Ab exordio precum tuarum egressus est sermo. Ego autem veni, vt indicarē tibi, quia vir desideriorū es. Tu ergo animaduerte sermonē, & intellige visionem. Septuaginta hebdomade abbreuiatæ sunt super populū tuū, & super vrbem sanctā tuā, vt consummetur præuaricatio, & finem accipiat peccatū, & deleatur iniquitas, vt adducatur iustitia sempiterna, & impleatur visio & prophetia, & vngatur sanctus sanctorum. Scito ergo & animaduerte ab exitu sermonis, vt iterum ædificetur Hierusalem, vtq; ad Christū ducem, hebdomades septem & hebdomades sexaginta duæ erant, & rursum ædificabitur platea, & muri in angustia temporum. Et post hebdomadas sexaginta duas occidetur Christus, & non erit populus qui eum negaturus est, & ciuitatem & sanctuarium dißipabit populus cum duce venturo. Et finis eius vastitas, & post finem belli, statua desolationis. Confirmabit autem pactum multis, hebdomada vna, & in dimidio hebdomadis deficiet hostia & sacrificiū. Et erit in templo abominatio desolationis, & vsque ad finem perseuerabit desolatio.* Ita Daniel: Quorum verborum explanationem à peritis linguæ Hebrææ, datam

Explanatio prophetiæ Dani. ex Gala.

tam adiũgam, si prius de hebdomadæ acceptione dixero. Hebdomada dupliciter accipitur in sacris. Primò, pro spacio septẽ dierũ, vt in Leuitico habetur. Vbi dicitur septem hebdomadas esse, à festo Paschæ, ad diẽ festũ Pentecostes, quæ quadraginta nouem dies faciunt, & quinquagesima die festũ Pẽtecostes. Secundò accipitur hebdomada, pro septem annorũ curriculo, vt est illud Leuitici: *Numerabis tibi septem hebdomadas annorum*, id est, septies septem annos, quę simul faciũt quadraginta nouẽ. In qua significatione accipitur hebdomada in prophetia Danielis. Cuius quidem prophetiæ est hæc explanatio: Cùm Danieli quintum regnum Messiæ, quod fine nunquã cariturum erat, & per somnium Nabugodonosor, & per visiones, quas ipsemet viderat, reuelatum fuisset: cumque ipse Daniel de bello Gog, & Magog, id est, Antichristi, post quod Israëlis saluãdæ sunt reliquiæ præuidisset, atque ipsius Dei verba apud Ieremiam, reuersionem Israël ex Babylonica captiuitate pollicentis, secum mente expenderet, horũ mysteriorum processus summopere intelligere cupiebat. Quamobrem sese orationi dedit, Deum toto corde deprecans, vt eius desiderio responderet.

Hebdomadæ significatio in sacris.

121.7.

Leuit.23.

Leuit.25.

Ierem.29. & 30.

Proin-

Proinde Angelus dicit ſe eſſe miſſum à cõſpectu Dei, vt doceret intellectionem Dei myſteriorum, quæ tantopere ſcire deſiderabat. Dicit igitur hebdomadas ſeptuaginta abbreuiatas eſſe, hoc eſt, quadringentos nonaginta annos prefinitos, determinatos, à Deo ſcilicet (iuxta enim Hebraicam veritatem præfinitæ hebdomadæ dicendum eſt, non abbreuiatæ) ad delendum originale peccatum & iniquitatem totius mundi, & ad adducendam iuſtitiam ſempiternam, hoc eſt, legem Euangelicam, quæ iuſtitiam omnium ſeculorum contentura erat, & à Meſsia dari debebat: & ad implendam viſionem & prophetiam, quæ ſcilicet de Meſsia loquebatur, per cuius aduentum prophetia & viſio implenda erat, & ad vngendum ſanctum ſanctorum, id eſt Meſsiam. Deinde Angelus oſtendit, ex quo tempore initium harum hebdomadarum ſumendum eſſet: ab eo tempore ſcilicet, quo ex ore Hieremiæ egreſſum eſt Dei verbum de reditu populi ex captiuitate Babilonica, & reædificanda vrbe Hieruſalem. Quod factum, anno quarto regni Sedekiæ regis, regni verò Nabugodonoſor duodecimo. Tunc enim exierat verbum ex ore Hieremiæ, quòd expletis ſeptua-

Ierem.29. &30.

Ierem.28.

ptua-

ptuaginta annis Babylonicæ ſeruitutis, populus reuerſurus eſſet. Diuidit autem Angelus ſeptuaginta hebdomadas in tres partes, idque propter ſpecialia opera, quæ in vnaquaque harum partium fieri debebant, in ſeptem hebdomadas, quæ conſtituunt quadraginta nouem annos: in ſexaginta duas, quæ conplectuntur quadringentos triginta quatuor annos: & in vnam, quæ continet ſeptem annos. Sunt itaque omnes anni, quadringenti nonaginta.

7 — annis 49
62 — annis 434
1 — 7
490

Deinde ea quæ in primis ſex hebdomadibus futura erant inſinuare volens, ait: *Rurſum ædificabitur platea*, id eſt, vrbs Hieruſalem, quam ob ſui amplitudinem, plateam vocauit: Sed in anguſtia temporum (inquit) finitimas ob Gentes, à quibus Iudæi aſsiduis bellis vexandi erant, vt Eſdras & Nehemias atteſtantur. Sequitur in textu: *Et poſt hebdomadas ſexaginta duas, occidetur Chriſtus*. Quod autē in editione noſtra eſt: *Et nō erit populus eius, qui eū negaturus eſt*. In Hebreo eſt, Veen loi, et nō ei, hoc eſt, nō erit ei quod perfidi Iudæi exiſtimabant, vt videlicet crucifixus occumbat, & poſtea non reſurgat. Deinde angelus oſtendit diſsipationē Ieroſolymæ, quæ à Tito facta eſt. Et quāuis hoc infra hebdomadas iſtas nō accidit,

ſed

ſed annis quadraginta poſt elapſis : tamē ideo Angelus, mox vt de nece Meſſiæ locutus eſt, illud adiecit, vt in mortis Meſsiæ pœnam Iudæis euenturam oſtenderet. Poſtremò inſinuat quomodo in vna hebdomada, id eſt, ſeptē annis cōfirmaturus erat Meſsias pactum, id eſt, legem Euangelicam. Tres enim anni illi cum dimidio, quibus Chriſtus docuit, & tres alij cum dimidio, quibus poſtea Apoſtoli in Iudæa prædicauerunt, hebdomadam vnam perficiunt, in qua Meſsias per ſe primùm, & deinde per diſcipulos ſuos opere & verbo legem ſuam confirmaturus erat. Saluator namque ipſe triginta annos natus, baptiſmum ſuſcepit, & inde vſq; ad eius paſsionem, tres anni fere cum dimidio præterierunt, quibus Iudæā & Galilæam perambulans docuit. Et quia in dimidio huius nouiſsimæ hebdomadę, Meſsias mortem obiturus erat, per quem omnia veteris legis ſacrificia finem habitura erant, quæ præfiguraſſent verum illud ſacrificiū, quod Meſſias ipſe ſuum ſanctiſsimum corpus in ara crucis offerens, pro peccatorum humanorū remiſsione, facturus erat. Ideo Angelus addidit: *In dimidio hebdomadis deficiet hoſtia & ſacrificiū, et erit abominatio deſolationis*. Cuiꝰ abominationis

tionis facit mentionem Christus apud Matthæũ: *Cùm videritis abominationẽ desolationis, quæ dicta est à Daniele Propheta, stantẽ in loco sancto.* Sed hactenus de explanatione prophetiæ Danielis. Quòd autem tempus præfixum septuaginta hebdomadarum, secundum supputationem Hebræorum in Christo Iesu præcisè impletum sit, sic colligitur à quibusdam. Quarto Sedechiæ regis anno, verbum de populi reditu, deque Hierusalem, & templi reædificatione est egressum ex ore Hieremiæ. Quartus autẽ Sedekiæ annus fuit duodecimus Nabugodonosor: Sedekias quippe vndecim regnauit annos (vt habetur quarto lib. Regum, cap. 24. & Ieremiæ quinquagesimo secundo) cùm capta fuit Hierosolyma & templum, anno scilicet Nabugodonosor decimo & nono, vt liquet ex prædictis locis. Cùm autem Nabugodonosor regnauit annis quadraginta quinque (vt Hebræi ex scriptura colligunt) cuius anno decimo nono, ac mense quinto, vt dictum est, templum dirutum fuit: certè manifestum erit Nabugodonosor regnasse annos triginta quatuor, ab eo tẽpore, quo egressum verbum ex ore Ieremiæ de reædificatione templi. Quorum etsi vnus imperfectus sit: cùm ta-

Matt. 24.

Supputatio septuaginta hebdomadarum Danielis ex Galatino, & alijs.

4. Reg. 22.

Methastenes facit plures reges Babel quã quinq. Sed Daniel tantũ tres nominat. Et Ieremias 27. dicit seruiet regi Babel & filio eius, & filio filij eius.

Nabucd. 34
Euilmero. 23
Baltasar 3
Darij 2
Cyri 30
Assueri 14
Darij 6
S. 112
Templ. 420
532
Subtrah. 42
490

men maiorem anni partem habuerit, pro integro computatur. Deinde his triginta quatuor annis, quibus Nabugodonosor regnauit, si addantur viginti tres anni, quibus regnauit Euilmerodach filius eius, erunt quinquaginta septem anni. Quibus si tres ipsius Baltasar filij Euilmerodach iungantur, sexaginta habentur anni: his quoque si duo anni Darij, & triginta quibus Cyrus nepos eius regnauit, accedant, anni erunt nonaginta duo. Porro si istis & anni quatuordecim Assueri, & sex Darij, sub quo structura templi consummata est, adiungantur, clarum est, quòd ab egressu verbi sæpius dicti, vsque ad templi secundi completionem, secundum Iudæorum scripturas, centum & duodecim anni fluxerunt. Quibus si addantur anni quadringenti viginti, quibus templum secundum constitisse indubitanter à Iudæis asseritur, habebuntur ab egressu verbi ex ore Ieremiæ de reædificanda Hierusalem, vsq; ad eiusdem templi excidium & vrbis, anni quingenti triginta duo. De quibus si quadraginta duo, qui post Christum passum præterierunt subtrahantur, anni quadringenti nonaginta remanebunt, qui septuaginta hebdomadas Danielis perficiunt.

Africa-

Africanus (vt refert D. Hieronymus) à vicesimo anno Artaxerxis Regis (à quo Nehemias impetratis literis ad Præfectos adijt Hierusalem, & ciuitatem refecit) vsque ad Christum, ait compleri hebdomadas septuaginta, iuxta lunarum Hebræorum supputationem: qui menses non iuxta solis, sed iuxta lunæ cursum numerant. Nã à centesimo & quindecimo anno regni Persarum (inquit) quando Artaxerxes Rex eiusdem imperij vicesimum regni sui habebat annum, & erat octogesimæ tertiæ Olympiadis annus quartus, vsque ad ducentesimã secundam Olympiadem, & secundum eiusdem Olympiadis annum, Tyberijque Cæsaris annum quintumdecimum, colliguntur anni quadringenti septuaginta quinque per singulas Olympiades quadriennio supputato, qui faciũt annos Hebraicos quadringentos nonaginta, iuxta lunares menses, qui secundum illorum supputationem, possunt facere per singulos menses dies viginti nouem & semissem, ita vt solis circulus per annos quadringentos nonaginta, plus habeat dies trecẽtos sexaginta quinque, & quartã diei partẽ: & per. 12. menses singulorũ annorũ vndecim dies, & quarta diei pars, ampli⁹ reperiatur. Vnde Greci

Hierony. in Danielem.

Supputatio hebdomadarum Danielis ab Africano data.

& Iudæi per octo annos, trium mensium embolismos faciunt. Si enim octies vndecim, & quartam partem volueris supputare, nonaginta dies, hoc est tres menses efficies, & in quadringentis septuaginta quinque annis octonarij: reperientur anni quinquaginta nouem & menses tres, qui simul faciunt plus minúsve annos quindecim: quos si quadringentis septuaginta quinque annis volueris addere, septuaginta annorum facies hebdomadas, hoc est simul annos quadringentos nonaginta. Hæc Africanus referente Hieronymo. Eusebius inter cæteras interpretationes septuaginta hebdomadarum Danielis, ait: Si quis à trigesimo anno Artaxerxis Persarum Regis, quo Nehemiā consummasse Hierusalem Esdras memorat, hebdomadas à Daniele scriptas numerat, quæ faciunt annos. 490. reperiet eas in regno Neronis expletas, sub quo Hierusalem obsideri cœpta est, secundo Vespasiani anno capta. Nam circiter. 87. Olympiadem Nehemiæ factum memoratur. Nero verò circiter 208. Olympiadem regnauit, per singulas igitur Olympiades quadriēnio supputato, proueniet numerus hebdomadarum.

Eusebius in chronicis, ac lib. 8. Demōstrationis Euā.

Alia supputatio. 70 hebdoma-

Quidam hebdomadas à Daniele scriptas

ptas ſic ſupputant. Sumunt initiũ hebdomadarum ab anno ſecundo Darij Longimani, nam tum temporis Aggæus & Zacharias propheta:unt, de reparanda Hieroſolyma ſine aliquo impedimento, & de hoc verbo, id eſt, de hac reuelatione, verba angeli intelligunt apud Danielem, nihilque pertinet illud verbum Hieremiæ de deſolatione Hieruſalem ad hoc verbum de quo Daniel nouam accepit reuelationem poſt finitos ſeptuaginta annos captiuitatis Babylonicæ: quos quidem completos eſſe anno ſecundo Darij, conſtat ex Zachariæ capite primo. Vbi inter cætera Angelus dicit: *Is iam eſt annus ſeptuageſimus*, ſcilicet deſolationis Hieruſalem à Ieremia prædictæ. Qui quidem anni ſeptuaginta ſumpſerunt initium à deſtructa Hieruſalem, vt apertè colligi poteſt ex cap. vltimo .2. Paralypomenon, prætera cùm anno ſecundo Darij, præceperat idem publico edicto, ne impedirentur Iudæi ab inſtituto opere templi ædificandi & vrbis (vt ſcribitur libro primo Eſdræ, capit.6.) conſonum eſt vt.70. hebdomadæ Danielis ſumant initiũ ab eo anno. Quãuis autem Cyrus primo imperij ſui anno permiſerat Iudæis templum ædificare, tamen intermiſſum erat opus

darum Danielis à Dario data.

Daniel.9.
Ierem.25.

mandante Artaxerxe, & non fiebat vſque ad annum ſecundum regni Darij Regis Perſarum, vt ſcriptum habetur primo Eſdræ, cap.4.cuius quidem Darij regni anno ſexto perfectum eſt templum, vt idem Eſdras teſtatur cap.6. libr.1.Ex hac opinione, inquit, Euſebius, (referente Hieronymo) Iudæi in Euangelio loquuntur ad Dominum apud Ioannem: *Quadraginta et ſex annis ædificatũ eſt tẽplum hoc, & tu in tribus dieb⁹ ſuſcitabis illud?* Tot enim sũt anni (inquit) à primo anno Cyri Regis, vſq; ad ſextũ annum Darij Regis, ſub quo templi opus omne completum eſt. Porro Ioſephus & alios tres annos addidit, in quibus quædam alia quæ remanſerãt perfecta ſunt, qui additi quadraginta ſex annis, faciunt annos quadraginta nouẽ, id eſt ſeptem annorum hebdomadas. Dat igitur Angelus ſeptẽ hebdomadas, hoc eſt, quadraginta nouem annos reparationi Hieruſalẽ. Tot enim annis ab anno ſecundo Darij vix eſt reſtituta Hieruſalẽ ita vt plateam & foſſam haberet, id eſt, vt haberet politiam conſtitutam in platea & pace.

Hieron.in Danielem.

Ioan.2.

Deinde poſt ſexaginta duas hebdomadas dicit occidendum Chriſtũ, quæ quidem hebdomadæ conſtituunt.434. annos, qui ſimul iuncti cum.49.ſeu.7.

heb-

hebdomadis, faciunt. 483. annos, post quos occisus Christus statim in principio sequentis anni, qui est primus vltimæ hebdomadis & initium. 34. anni ætatis Christi. Sic autem colliguntur anni hi: Darius regnauit. 37. annos, cuius regni anno secundo sumunt initiũ 70. hebdomadæ Danielis, vt ostensum est. Darius Nothus decem & nouem. Artaxerxes Mennon. 55. Ochus. 26. Arsames vel Arses. 4. Darius vltimus. 6. Summa omnium annorum. 145. Cæterum de Regibus Persarum inter historias est dissonantia. Eam tamen rectè Carion concordat in Chronico. Porrò post vltimum Darium Alexander Magnus regnauit, à cuius initio vsque ad Antiochum Epiphanẽ sunt anni. 137. vt scriptũ habetur Machabæorum primo, cap. 1. Hi anni si addantur. 145. annis, erunt. 282. Nono autem anno Epiphanis, incepit Iudas Machabæus, vt colligere est ex primo Machabæorum, cap. 2. Præfuit verò Iudas annis quinq;, quem per successionem præfecti Iudæorum sequuti regnantes his annis Ionatham annis. 19. Simon annis septem. Ioannes Hircanus viginti sex. Aristobulus vnum. Alexander crudelis viginti septẽ. Alexandra vxor nouem. Hircanus Iunior à Parthis captus. 34.

Herodes Idumæus.37.Cuius anno 30. natus Christus, Augusti Cæsaris anno 41.vt Matthæus meminit. Summa annorũ à nono anno Epiphanis ad Christum natum anni. 158. qui si addantur 284.annis,erunt. 450. A Christo autẽ nato ad Baptismum eius. 30. anni, qui baptismus fuit anno quindecimo Tyberij Cæsaris, vt Lucas scribit, qui quidem Tyberius successit Augusto, qui regnauit annos. 56. Si igitur.30. anni addantur.450. erunt. 480. & his si addantur tres, quibus Christus docuit, erunt. 483. qui constituunt. 69. hebdomadas, post quas occisus Christus, vt Danieli prædictum est, scilicet in principio.34. anni ætatis Christi. [In dimidio autem hebdomadis, vt ait Angelus, cecidit sacrificium & oblatio, dum ferè. 3. anno post resurrectionẽ in concilio Apostolorum publico decreto lex abrogatur, & libertas promulgatur à lege, vt scribitur Actuum. 15. Sunt aliæ supputationes.70. hebdomadarum Danielis, quas breuitatis causa missas faciò, quarum plures ponit inter cæteras Hieronymus in Daniele, capi. nono, & alij. Cùm igitur post tempus prædictum nullus præter Dominum Iesum tunc, siue postea hucusq; extiterit, qui ea signa & prodigia fecisset,

Luc.3.

quæ

quæ vero Meſsiæ conuenirent, conſentaneum eſt Ieſum Nazarenum verum Meſsiam eſſe, etiamſi tẽporis ratio ad ſingula minuta minus quadret. Quàm miſerè igitur ſunt Iudæi excæcati, qui hebdomadarũ ſaluberrimam promiſſionem tam ſtultè abijciunt. Nam ſicut Ieremias promiſsione ſeptuaginta annorum ſuſtentauit populũ in captiuitate, vt ſcirẽt certam eſſe redemptionem ab illa calamitate: ita cùm futurum eſſet, vt poſt reditum à captiuitate, non multò leuioribus calamitatibus vexarentur, (nã in Babylone certè magnificentius ſunt honorati, tam per reges, quam per Prophetas excellentiſsimos, Danielẽ & cæteros) dat eis Deus ſolatium, promittens non amplius duratura iſta mala quàm ſeptuaginta hebdomadas: tunc affore ipſis Chriſtum, qui finem faciat æterna redemptione omnibus malis. Ipſi verò finem hebdomadarum faciunt initium expectandi Chriſti.

Quidam autem olim cernentes tempora Meſsiæ vẽturi præterijſſe, ſe Meſſiam eſſe affirmarunt, veluti inter cæteros quidam Iudæus qui Bencosba vel Barcosba appellatus, cui Iudæi cùm adhæſiſſent, Romanis rebellarunt, ad quos expugnandos miſſus fuit Fla- | Falſus Meſſias. 132.4.

uius Vespasianus cum Tito filio, qui Hierusalem cinxerant, in die solenni Paschæ, quando ex omni Iudæa populi conuenerant, iusto scilicet Dei iudicio tempore hoc vltionis electo: vt qui in diebus Paschæ Saluatorem suum cruentis manibus, & sacrilegis vocibus violarant, in ipsis diebus velut in vnum carcerem multitudo conclusa, feralis pœnæ exitium, quod merebatur, exciperet. Et sicut tribus annis cum dimidio, quibus Christus docuerat, Dei gratiam contempserant: ita tribus annis cũ dimidio, eos Romani principes obsidione atrocissima afflixerunt, & postea ceperunt, Tanta autem multitudo (teste Iosepho) prostratorum erat, vt vndecies centena milia perempta fuisse dicantur, adeò vt mortuorũ corpora muris ciuitatis æquarentur. Tanta quoque vilitas in eodem populo fuit, vt quiuis vno argenteo dato, triginta sibi emeret Iudæos. Anno item ab excidio vrbis Hierosolymæ quadragesimo octauo cum dimidio transacto, Iudæi ciuitatem Bitter sibi metropolim fecerunt, ibique alium falsum Messiam sibi præfecerunt. Cumq; aduersus Romanorum imperium rebellassent, postea ab Adriano Cæsare, cum falso Messia capti sunt, cum maxima eorum

Multitudo prostratorũ Iudæorũ.

Clades Iudæorum tempore Adriani

eorum strage. Rabbini verò Iudæorum conuicti oraculis euidentibus, ad figmenta sua confugiunt, dicentes natum quidem Mesſiam ſub Herode, ſed propter peccata occultari (vt alij dicunt) in Syo cum Angelis: vt alij, vltra montes Caſpios: vt alij, per orbem mendicare, proditurū ſe cùm erit Deo viſum. At ne in Christi tempora conferatur prædictio Iacob, confingunt Iudæi, ſe regnum habere vltra mõtes Caſpios, ſeptum vndique montibus, qui tranſcendi non poſſunt. Sed ne tam licenter mendacia ſua obtruderent, redarguunt eos Prophetæ eorum, vt Oſeas capite tertio: *Dies multos ſedebunt filij Iſraël ſine Rege, & ſine Principe, et ſine ſacrificio*. Quam Prophetiam ad hęc tẽpora referri debere manifeſtū eſt, quia in Babylone, nec omnino multis annis manſerunt, nec defuerunt eis Principes. Nunc verò neque Regem habent, neque Principem, neque ſacrificiū. Sed hactenus de tempore aduentus Meſsiæ prædicto.

Rabbinorū figmenta.

Oſeæ. 3.

Locum natiuitatis Meſsiæ prædixit Michæas capite quinto: *Ex te egredietur qui ſit dominator in Iſraël: et egreſſus eius ab initio à diebus æternitatis*. Quā prophetiā protulerunt in medium Scribæ, ſciſcitante ab eis Herode, vbi

Locus natiuitatis Meſſiæ.

132.3.

Matth.2. Christus nasceretur, vt scribit Matthæus Euangelista.

143.5. Modum natiuitatis Christi ex virgine Spiritu sancto concepti, prædixit Isaias: *Ecce virgo concipiet et pariet filiũ, & vocabitur nomẽ eius Emanuel.* Cuius prophetiæ meminit Matthæus. Iudæi dicunt in Hebræo esse alma, quod adolescentulam significat, quo nomine significatur tã corrupta quàm virgo, aiuntque ipsi, si de virginis conceptu Propheta loqueretur, dixisset: Ecce betula, id est, virgo. Non autem: ecce alma. Sed impiè & imperitè id ab eis asseritur: Nam vt periti linguæ Hebrææ docent, Alma significat iuuenculam, & virginem incorruptam, quod & ipsum vocabulum indicat, deriuatur enim alma à verbo alam, quod abscondere significat. Sunt autem apud Hebræos nomina tria, Naara, Betula, Alma, quorum primum respectum solum ætatis habens, significat adolescentulam seu puellam, tam virginem, quàm corruptam. Secundum autem ad virginitatem respectum habens, significat virginem, siue adolescentula sit, siue anus. Tertium autem ad vtrumque respectum habens, ad adolescentiam scilicet, & virginitatẽ: & adolescentulam, et virginem designat. Quamobrẽ apud He-

Isaiæ.7. Matth.1. Alma Hebræis quid significet. Naara. Betula. Alma.

modus natiuitatis

Hebræos alma significat adolescentulam, aspectibus hominũ absconditam, occultam, & intactam omninó, de cuius pudicitia nullum sit dubium, maximè cùm præponitur ei articulus, qui apud Hebræos est he, qui dictionẽ determinatè significat. Hoc nomine appellata est Rebecca in Genesi, quæ dum alma vocata est, virgo erat atque intacta, vt patet ex contextu, qui ibidem de ea sic loquitur: *Virgo & incognita viro.* Et nisi peperisset virgo quomodo futurum erat signum & admirabile. Dicit enim Isaias: *Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signũ.* Et statim addit: *Ecce virgo cõcipiet, &c.* Alioquin si non pareret virgo, signum non esset. Hanc natiuitatem Christi prædixit & Ieremias: *Creauit Dominus nouũ super terram, fœmina circundabit virum,* id est, Deum: vt & ipsi veteres Iudæi interpretantur: vt refert Galatinus Et certè si nõ de viro illo magno, atq; admirabili, qui in se diuinitatẽ cõtinet, intelligeretur, quid poterit dici ineptius, aut puerili⁹? cũ oĩs vir de fœmina nascitur. Gene. 24. Isaiæ 7. Ierem. 31.

Puer octauo die circuncisus, & vocatus Iesus, quod nomen illi Angelus à Deo missus imponendum mandauerat, priusquam in vtero conciperetur. De quo nomine Esaias vaticina- Circũcisio Christi. Isaiæ. 62.

tus erat: *vocabitur tibi nomẽ nouũ, quod os Domini nominauit*. Dicuntur quidẽ multi fuiſſe hoc nomine vocati, verum periti linguæ Hebrææ aſſerunt non omnino nomine Ieſus, ſed Iehoſua appellatos fuiſſe. Et vt maximè eo nomine nominati fuiſſent, quemadmodum aliqui tradunt: nouũ tamẽ id nomen in Chriſto fuit ratione effectus, *cũ nullum*
Act.4. *nomẽ* (vt Petrus ait) *ſub cælo datum eſt hominib⁹, in quo nos oporteat ſaluos fieri, niſi Ieſu Chriſti Nazareni.* Poſt dies
Aggæ.2. quadraginta oblatus in tẽplũ, quod Ageus prędixerat: *Veniet deſideratus cũctis gẽtibus, et implebo domũ iſtã gloria, Dicit Domin⁹ exercituũ. Magna erit gloria domus iſtius nouiſſimæ, plus quam primæ*, hæc ille. Quæ quidem gloria, ad Meſsiæ aduentum pertinet, qui pręſentia ſua amplius & auguſtius reddit tẽplum Salomonis. Non enim melius fuit conſtructum templum Salomonis poſterius priore, id quod vel ex eo liquet, quod apud Eſdram legitur, Senes Babylone redeuntes, cũ prioris templi meminiſſent, ſtructuramque tẽpli inter ſe compararent, illachrymaſſe atq; ingemuiſſe. Quod ſi ſpectetur author, maior eſt prioris gloria, illius enim fuit Salomõ: huius aũt Zorobabel, & Ieſus filius Ioſedech. Sin opus & tẽpli vaſa, nihil

hil fuerunt omnia præ priorib⁹. Sacrificia aũt in prima domo multò plura, & ꝙ ad rẽ magis facit ſanctiora, & quæ ſignis euidẽtibus approbarẽtur, vt igne cælitus miſſo ad conſumptionẽ holocauſtorũ. Numerantur aũt ſigna plura quæ in domo ſanctuarij fuerunt. Non abortiuit mulier propter nidorẽ carniũ ſanctuarij. Neq; carnes ſanctuarij fœtebãt vnquã, nec viſa fuit muſca in macello tẽpli. Neq; contigit accidẽs ſacerdoti magno in die propitiationis. Stantes anguſti erãt, procidentes vt adorarẽt ſpatioſi. Nunquã extinxerũt ignem lignorũ præparationis. Neq; vẽtus vicit columnã fumi, illa enim flantibus ventis ſurſum recta aſcendebat. Fragmenta vaſorũ fictiliũ à locis ſuis abſorbebantur. De his ſignis illud in Pſalm. *Signa noſtra nõ vidim⁹, nõ eſt vltra propheta.* Gala.l.4. Signa ſanctuarij. Pſal.73.

Adductus erat Ieſus à parentibus in Ægyptum ad Herodis ſæuitiam deuitandam, vbi manſit annis plus minus decem, vnde pòſt reuocatus, in Nazareth manſit: de qua quidem reuocatione & manſione Prophetas vaticinatos fuiſſe Matthæus ſcribit: de reuocatione Hieronymus extare vaticinium ait apud Oſeam: de manſione verò apud Eſaiam. Vita autem Chriſti tota inter pauperes, & homines ſimplici Matth.2. Ad Paulinum.

ac

ac demisso corde transacta est, in prædicando, in languoribus curandis, quod
Esaiæ.61. Esaias prędixerat: *Spiritus* (inquit) *Domini super me, propter quod vnxit me, euāgelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, prædicare captiuis redēptionē, & cæcis visum, dimittere cōfractos in remißionē, prædicare annum Do*
Luc.4. *mini acceptū, & diē retributionis.* Quā prophetiam in se completam fuisse, testatur ipse Christus apud Lucam.

Appetente autem supplicij tempore, Hierosolymam est ingressus, asino insidens, cui obuiam turba processit, & regis pompa illum excepit, de quo est
Zacha.2. illud Zachariæ testante Matthæo: *Dici-*
Matth.21. *te filiæ Syō, ecce rex tuus venit tibi māsuetus, sedēs super asinā, & pullū filium subiugalis*. Et quamuis est cuiusuis asino vehi, sed non cuiusuis ita mouere animos totius multitudinis, vt recipiatur more regio. Et hoc est magnum illud quod in prophetia continetur, quū filiæ Ierusalem promittitur rex suus mansuetus, asinæ insidens. Et cū viam veræ pietatis ostenderet, multaque diceret in eos, qui pro diuinis legibus traditiones suas populo seruandas proponerent, atrox inuidia Iudæorū in illum exarsit, qua adducti, illū dādū neci con-
Ioseph. stituerunt, id quod & Iosephus tradit.
Sed

Sed cùm esset maximæ æstimationis vulgo, non temerè in illum manus audebant inijcere, obseruata est occasio, qua id posset tutè fieri: vnus ex illius discipulis triginta argēteis illū prodidit, quod non tacuerūt Prophetæ: Dicit enim Zacharias: *Et appenderūt mercedē meā triginta argenteis.* Quibus quidem argenteis à Iuda in templo proiectis, Iudæi emerunt agrum figuli, in sepulturam peregrinorum, cuius rei prophetia extat apud Zachariam. Et Matthæus eius prophetiæ citat authorē Hieremiam. Quæ etsi nō reperiatur apud Hieremiam, dicit tamen Hieronymus se in quodā volumine Hebræo legisse, quod illi Nazareæ sectæ Hebræus obtulerat. Zacha.11. Zacha.17.

Captus à Iudæis, desertus est à suis omnibus, de quo Zacharias: *Percutiam pastorem, & dispergētur oues gregis.* Cuius prophetiæ meminit Christus apud Matthęum. *Affixus cruci & eleuatus, quasi ostēsus omnibus gētibus ad salutē intuentium, & confidentium.* Cuius rei præcesserat figura in veteri lege, docente Christo apud Ioannem: *Sicut Moyses exaltauit serpentē in deserto, ita exaltari oportet filiū hominis, vt omnis qui credit in eū, non pereat sed habeat vitam æternam.* Et apud Psalmographum extat ea de re vaticinium: Zacha.13. Matth.26. Ioan.3. Psal.21.

Fode-

Foderũt, inquit, *man⁹ meas & pedes meos, dinumerauerũt õnia ossa mea.* Quẽ locũ Iudæi corruperunt, in exemplaribus recentioribus, nam pro caru, id est, foderũt, caari posuerũt, id est, sicut leo. Verũ in antiquis est aliter, quod indicant & septuaginta interpretes. Qui verterunt sic ὤρυξαν χεῖρας μου καὶ πόδας μου, hoc est, *Foderunt manus meas & pedes meos.* Quin & translatio Chal-
Lib.8. daica, qua Iudæi vtũtur, & Æthiopes, sic habet, vt Galatinus refert.

Pendente illo in cruce, quæ acciderunt, prophetæ non tacuere. Alij conuitia iecerunt in illum, quod præ-
Osee.7. uidit Oseas: *Ego redemi eos, & ipsi cõtra me locuti sunt mẽdacia.* Et Psalmogra.
Psal.21. *Aperuerũt super me os suum sicut leo rapiẽs & rugiens.* Alij potarunt illum a-
Psal.68. ceto, quod in Psalmo prædictum fuit. *Dederunt in escam meam fel, & in siti mea potauerunt me aceto.*

Milites item super vestẽ eius sortiti
Psal.21. sunt. Quod futurũ scriptura prędixerat
Ioan.19. docẽte Ioãne: *Partiti sũt vestimẽta mea sibi, & super vestẽ meam miserũt sortẽ.*

Lat⁹ mortui apertum lancea, quod
Zacha 12. euenturum significarat propheta: *Videbunt in quẽ transfixerũt.* Cuius prophe-
Ioan.19. tiæ Ioannes Euangelista meminit.

Extra castra crucifixus est Christus,
quod

quod hostia illa de qua in Numeris habetur, figurabat, quæ extra castra immolabatur. Et ille agnus quem iubebantur Iudæi ex Aegypto egressuri comedere stantes celeriter, suppliciũ Domini, eiusq; supplicij celeritatem figurabat. Nec est ouum tam ouo simile, quod dicitur, quàm agnus ille paschalis Seruatori nostro Iesu Christo. Erat enim masculus sine macula, & sanguine illius tinctæ fores habitatorũ, à plaga tuebantur. Nihil erat ex eo edendũ crudũ, nec aqua coctũ, sed igne assum. Nulla dominici corporis pars, non est ingentibus facibus doloris assa atque exusta. Vorauerunt eũ filij Israël cũ lactucis agrestibus, hoc est, aĩo amarissimo: & immolatus est à cuncta multitudine filiorum Israëlis, quod factum Ierosolymis. Nume. 19. Hebr. 13. Exod. 12.

Confixæ sunt clauis manus & pedes illius, latus verò lancea perforatum, os tñ in eo confractum non est. Cuius figuræ Ioãnes Euangelista mentionẽ facit. Nec vescitur ex agno isto immundus et incircũcisus, sed circũcisus, id est, animo purgatus, & receptus in familiã Dñi per fidẽ. Postremò eodem die immolatus quo agnus solitus erat immolari, vmbra et imago istius corporis. Et quemadmodum agni illius sacrificium Ioan. 19.

gratum fuit Domino, & post illud eductus est populus ex Ægypto: ita per Christi sacrificium, reconciliatum est genus humanum Deo, & ex diabolica captiuitate assertũ in libertatem. Passionem Domini inter cæteros prophetas distinctè persequitur Isaias in quinquagesimo capite, & quinquagesimo tertio, & alijs, vt nõ sicut propheta prædicere futura, sed res gestas tanquam Euangelista narrare videatur. Quãuis Iudæi verba Esaiæ prædictis capitibus, de populo Israëlitico, intelligenda esse affirmant, quasi de vno loquatur, sicut & in quarto dicit: *Filius meus primogenitus Israël:* tamẽ id falsum esse liquet ex contextu prophetæ. Licet enim afflictus sit populus Israëliticus in captiuitate: non tamen propter iniquitates gẽtium. Præterea quod dicitur: *Non est inuẽtus in ore eius dolus*, id de populo Israëlitico intelligi non potest.

Isaias cap. 50. 53

Iudæorum falsa interpretatio.

Depositus Christus de cruce, situs est in sepulchro, in quo cũ corpus mansit, anima descendit in eum locum, vbi patres asseruabantur, liberandi per sacrificium mortis. De qua re Zacharias vaticinatus erat: *Tu quoque in sanguine testamẽti tui emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non erat aqua.* Et in Psalmo quindecimo de Christi descensu ad inferos,

Zacha 9.
Psal.15.

ſeros, illincque reditu, prophetia extat, vt Petrus teſtatur: *Nō derelinquas animam meā in inferno.* Tertio die tandē reſurrexit incorrupta carne exiſtente, iuxta vaticinium Dauid: *Nec dabis ſanctum tuū videre corruptionem*, quod de Chriſto intelligitur, vt teſtatur Petrus. Non autem de Dauid qui in ſepulchro corruptus eſt. Triduana autem Domini mors præſignata per Ionam prophetam, docente Domino, *Sicut* (inquit) *Ionas fuit in ventre ceti tribus diebus, & tribus noctibus, ſic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus.* Quod quidē per Synecdochē intelligēdū eſt, qua pars pro toto ponitur quæ locutio eſt frequēs in ſacris literis.

Actuum. 2.
Pſalm. 15.
Actuum. 2.
Ionæ. 2.
Matth. 2.

Aſcendit in cælum poſt quadraginta dies à reſurrectione, intra quos ſeipſum diſcipulis ſuis viuum præbuit, in multis argumentis apparens eis & loquens de regno Dei. De hac aſcenſione, teſtante Paulo, loquitur Pſalmus: *Aſcēdiſti in altum, cepiſti captiuitatem.* Sed hactenus de vaticinijs de Chriſto in teſtamento veteri contentis, pro compendio, non re ipſa, quæ ampliſſima eſt, dixiſſe ſufficiat.

Actuum 1.
Ephe. 4.
Pſal. 67.
Quorſum figuræ & propheciæ veteris teſtamenti.

Voluit autem Deus, ea quæ in teſtamento nouo acta ſunt, præfigurata eſſe, & prædicta multis ante ſecu-

lis

lis in veteri teſtamento, à Prophetis propter confirmandam fidem Chriſtianam. Et quemadmodum prudens architectus, fundamenta firma quæ ferẽdæ ſtructuræ ſufficerent, locat, alioqui ſuperſtructũ corrueret: non omnino diſsimili ratione Deus ſtructuram teſtamenti noui conſtituturus, fundamenta illius firmiſsima iecit. Ea ſiquidẽ quæ teſtamenti noui ſunt, multis ante ſeculis quàm acta ſunt, figuris adumbrata, à Prophetis ſanctis prædicta eſſe voluit. Quorum omnium vbi quis nihil non euenisse poſtea perſpexiſſet, fidem Chriſtianam in dubium minimè vocare poſſet, cum hoc factum nõ opis

Ioan. 14. humanæ, ſed diuinæ ſit: Hinc illud Seruatoris ad Apoſtolos: *Nunc dico vobis priuſquam fiat, vt cùm factum fuerit,*

13.27. *credatis*. Sed neque ſolùm vates Chriſtiani, verùm & Gentilium de Chriſto multa prædixere, quemadmodũ Eccleſia canit, Si non ſuis vatibus credat, vel

Sibyllæ. gentilibus Sibyllinis verſibus hæc prædicta: fuere enim mulieres quę de Chriſto multa prædixere, Sibyllæ appellatę,

Lactan. li. 1. cap. 6. quaſi conſilium Dei, vt Lactantius interpretatur. Inter quas fuit Erythræa

Cap 23. li. 18. de ciui. Dei. Sibylla (vt meminit Auguſtinus) quæ verſibus Græcis, qui & hodie extant, multa prædixit de Chriſto, in quorum

rum versuum capitibus sunt literæ quæ hæc verba constituunt ἰησοῦς χριςὸς θεῦ υἱὸς σώτηρ, id est, Iesus Christ⁹ Dei filius Seruator. Præterea cùm aduentus Christi vniuerso hominum generi necessarius fuit, voluit hunc Deus esse prædictum, quo præcedentes expectarent cum fiducia, proximi pararent sese, præsentes agnoscerent, sequẽtes euenisse iam crederent: ne quem præteriret aut falleret ea medicina quæ saluti omnium in commune promebatur. Nihil enim tristius vel acerbius quàm graui morbo teneri, medicinam autẽ ignorare, non enim quisquam præter istam fidem quæ est in Christo Iesu, siue ante eius incarnationem, siue postea reconciliatus sit Deo, cùm sit ab Apostolo veracissimè definitum: vnus Deus & vnus mediator Dei & hominũ, homo, Christus Iesus. Sed hactenus de promissione Messiæ, deinceps de lege dicendum est.

Aduentus Christi cur prædictus. 221.19.

August in Psal. 101.

401.15.

1. ad Tit. 2.

L E X.

Interim verò dum expectabatur, &c.

TRes præcipuè causę legis à Deo latæ describuntur. Vna, vt vulnera ostenderet peccatorum, quæ gratia

Causę legis datæ.

tia Dei per Christum sanarentur. Altera vt scelera manifesta quæ ab hominibus dissimulabantur, comprimerentur. Tertia vt esset regula bene viuendi, iustificatis per fidem, præsertim moralis, quæ in decalogo continetur. De
Roma.3. prima Paulus loquitur ad Roman. *Per legē agnitio peccati.* Et iterum: *Pecca-*
216.26. *tum nō cognoui nisi per legem. Nam con*
216.27. *cupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: Nō concupisces.* Non quod ante legem concupiscentia non esset peccatum
Roman.7. sed quod lateret. Sine legē (inquit Apo-sto.) peccatum mortuum erat. Ego autē viuebam sine lege aliquando: sed cū venisset mādatum, peccatū reuixit. Trāsfigurat enim Apostolus in se hominem qui est ante legē, & sub lege positus. Sine lege peccatum mortuū est, id est, occultatum, quod velut mortuū putatur. Et ego viuebam sine lege, id est nullo peccati metu terrebar, quia non apparebat peccatū, cùm lex non esset: adueniente autē mandato peccatū reuixit: id est peccatum quod latebat ante prohibitionem, notum factum est, seu apparuit per preuaricationem: fuit enim ante legem peccatum, sed non imputabatur apud homines. Lex ergo neque peccatū propriè operatur, aut inserit, quia iusta
2.Timo.1. & sancta est (vt Apostol⁹ ait) si quis ea legi-

ea legitimè vtatur: neq; peccatũ propriè extirpat & viuificat, sed tantum ostendit, idque eo fine vt animam humanam quasi de innocentia securam, ipsa demonstratione peccati ream faciat, quo tandem illa, intelligens peccatum sine gratia vinci non posse, reatus sollicitudine ad percipiendam gratiam promissi mediatoris cõuertatur. Quod exemplo speculi indicari potest. Speculum nobis turpitudinem seu maculam nullam adfigit vel adimit, sed tantum ostendit, vt deformitate nostra (quam ipsi nobis adimere non possumus) com moniti ac conturbati, ad eum qui eiusmodi deformitate mederi possit, confugiamus: sic Deus per legem ostendit homini infirmitatem suam, eo scilicet fine, vt iam suæ sibi infirmitatis conscius, ad eius misericordiam per fidem confugiens sanetur. In quam sententiam dixit Paulus. *Cõclusit Deus omnes sub peccato, vt omniũ misereatur.* Roma. 11.
Item: *Lex subintrauit, vt abũdaret delictum.* De altera causa latæ legis idem Paulus ita scriptum reliquit. *Lex iusto non est posita, sed iniustis, & non subditis, impijs & peccatoribus, sceleratis & contaminatis, parricidis & matricidis, homicidis, fornicarijs, masculorum concubitoribus, plagiarijs, mendacibus*

Roma. 5.

Altera causa latę legis

1. Timo. 2.

Gala.3. *& periuris*. Et alibi: *Lex pædagogus noster fuit ad Christum*. Nam quemadmodum pædagogus per ferulam & disciplinam correctionis, pueros ad scientiæ perfectionem adducit: sic lex à malo coërcendo, & nostram nobis infirmitatem demonstrando, nos ad Christum mittit. De tertia autem causa legis à Deo promulgatæ, ait Psalmographus:
Psal.118. *Lucerna pedibus meis verbũ tuum Domine, & lumen semitis meis*. Idipsum & CHRISTVS ostendit, cum
Marc.19. adolescenti interroganti, quid agendum illi sit, vt vitam æternam consequatur, respondit: *Si vis ad vitã ingredi, serua mandata Dei*. Nam quamuis iustificati ab onere legis, liberi sint, quia scilicet per legem non terreantur, conturbentur, aut damnentur, tamen ab obedientia legis liberi non sunt, imo gratia iustificationis in ipsis iam facit & operatur, vt legem voluntariè impleant. Lex enim ante iustificationem similis erat ei, qui claudo mõstrat iter, facultatem autem perueniendi illuc non conferat. Quamobrem grauiter
Pelagiani. errarunt Pelagiani, asserentes homines suis viribus legem adimplere
Esa.20. posse, eo ipso euacuantes crucem & redemptionem per CHRISTVM. Nam vt Paulus ait, *Si*
Gala.2.

per

per legem iustificatio, ergo, CHRISTVS *frustra mortuus est*? Sed legis definitionem & diuisionem persequamur, vt hæc quæ dicta sunt, rectius percipiantur. Lex generale nomen à delectu dictum. Quo nomine omnis institutio, quàm secuti eligimus quod faciamus, & contrarium vitemus, communi appellatione lex dici potest. Sic accepta lex diuiditur in diuinam, humanam, & diabolicam. Diuina item in naturalem, & scriptam. Scripta in veterem & nouam. Vetus in moralem, iudicialem & ceremonialem. Quanquam alij aliter diuidunt legem veterem, vt post dicetur. Lex quotuplex.

Lex diuina est, per quam accepta, pro captu nostro DEI notitia, de DEI voluntate docemur, requirens in nobis perfectam obedientiam erga DEVM, qua nos totos submittamus diuinæ voluntati, ac damnans eos qui non præstant hanc perfectam obedientiam. Hæc est enim propria vis legis diuinę, siue scripta sit, siue non scripta. De non scripta Paulus ad eum modum inquit: *Cum gentes quæ legem nō habent, naturaliter quæ legis sunt, faciūt, eiusmodi legem nō habentes, ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus* Lex diuina Roma. 2.

legis scriptũ in cordibus suis, testimoniũ illius reddēte cōscientia ipsorũ, et inter se inuicē cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus. De scripta verò, *Diliges Dominũ Deum tuum, ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, & ex tota mente tua.*

Lex humana.

Lex humana, quæ & ius ciuile appellatur, est ordinatio publica præcipiens de factis externis, honorem deferens operibus extrinsecus bonis, & pœnam irrogans externis malefactis, vt pax ciuilis seruetur: Differt hoc maximè lex humana à diuina, quod humana externam, sed diuina internam iustitiam requirat, id est, mentem, & voluntatem consentientem legi Dei, qua Deum verè ex animo timeamus, & ex toto corde diligamus, omni fiducia in eum coniecta, proximum verò nostrum perinde ac nosipsos syncero dilectionis affectu complectamur. Et quanquam lex humana nihil ferè præcipiat de iustitia interiori, quàm Deus requirit, tamen quatenus ad finem suum refertur, donum Dei est, Deo placens. Quamobrem diuus Paulus ait, *Oportere omnem animã potestatibus sublimioribus ob id subditam esse, quod nõ sit potestas nisi à Deo* Ideoq; subdit, *Qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit.* Idemque alibi

Differentia legis diuinæ & humanæ.

Roma. 13.

1. Tim. 2

Ora-

orare iubet pro magistratibus, vt tranquillam & quietam vitam agamus, in omni pietate, & castitate. Hic enim est finis legis humanæ, à quo si aberrauerit, (aberrat autem cùm quippiam contra Deum, aut Dei mandatum apertè iubet) tum demum audienda non est, quod, vt Petrus ait, *plus oporteat Deo obedire quàm hominibus*. Est autē lex humana veluti media inter diabolicam & humanam, quæ quantò magis ad diuinam accedit, tantò sanctior ac melior est, quantò rursus ad diaboli legem deflectitur, deterior. Act. 5.

Lex verò diabolica est, cuius author est Satanas, princeps & author malorum. Non quòd sit vlla substantia per se mala, sed quòd sicut ipse Satanas bene conditus à Deo, sua peruersa voluntate degenerauit in malum: ita res alias à Deo bene conditas, quantum potest, vitiat & corrumpit, maximè verò homines quos lege sua, legi diuinæ contraria, ad peccandum sollicitat. Primi autem parentes nostri, quamdiu libero arbitrio & lumine illo menti humanæ diuinitus indito bene vsi sunt: sub lege diuina tantum fuerunt, qua duce etiam protuissent per superadditam gratiam perfectè obedire Deo, quod scilicet nullam in se dissen- Lex diabolica. Primi parentes. 151.17.

ſenſionis materiam aut pugnam ſentiret concupiſcentiæ & rationis. At poſtquam diabolus in paradiſo legem aliam, diuinæ illi legi (quæ erat de non edendo ex ligno ſcientiæ boni & mali) omnino contrariam ipſis propoſuiſſet ac ſuggeſsiſſet, cùm diceret: *Comedite, ſi comederitis non moriemini, ſed eritis ſicut dij*, ipſique malè creduli ac miſerè ſeducti, magis elegiſſent aſſentiri diabolo mendaci, quàm DEO vero, protinus in eis obſcuratum eſt lumen illud notitiæ DEI diuinitus infuſum: proindeque mox vbi præceptum DEI tranſgreſsi ſunt, peccatum velut ægritudo quædam lethalis eos inuaſit, & mors ipſa protinus concepta ac illa vis, qua ante peccatum mens corpori dominabatur, repente vitiata eſt, ſuccedente lege concupiſcentiæ carnalis, deinceps per Adam in omnes homines deriuata, quæ eſt omnium peccatorum omniſque rebellionis contra DEVM amariſsima radix. In hac peccati lege cùm concipiamur & naſ-
Roma 7. camur, ferimus nobiſcum Dei ignorantiam, ſeu ſaltem obſcuram notitiam, diffidentiam, & rebellionem contra DEVM. Quo fit vt nemo non cum Paulo dicere cogatur: *Inuenio*
legem

legem volenti mihi facere bonũ, quoniam mihi malum adiacet. Condelector enim legi Dei secũdum interiorem hominem, video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mẽtis meæ, & captiuantem me in lege peccati, quæ est in membris meis. Per hanc legem factus est diabolus princeps mundi, vt ante dictum est. 353.9.

Lex naturæ.

Lex naturæ in hominibus, est notitia illa de Deo, & de Dei voluntate, quæ conditis nobis menti nostræ est per DEVM indita. Hæc vt proximè dictum est, ante præuaricationem diuini præcepti, per lumen illud diuinitus insitum, tam erat certa & dilucida, vt si voluisset Homo, potuisset DEO per gratiam sibi in hoc suppeditatam, obedire. Verum post præuaricationem, hoc lumen cùm diaboli suggestione, tum nostro vitio, non aliter obrutum est & obscuratum, quàm fieri videmus in oculo saucio, purus enim & syncerus oculus, suo munere perfungitur. Quod si in eum puluis irruat, aut fumus vehemens, vel pituitæ immigret; statim sordidus fit, ac saucius, purgandus prius antequàm rectè videre rursus posit. Non secus lumen illud naturæ menti primi hominis infusum, etsi peccato suc- 244.18. Similitudo Lumen legis naturę quomodo obscuratũ.

cedente non penitus extinctum, mirum tamen in modum obtenebratum fuit, adeo vt quidam philosophorum gentilium Deum in dubium vocarent, alij verò excluderent, vt Diagoras, atque ob hoc atheos dictus, quasi sine Deo. Monarchæ item, quorum imperio mundus regebatur, statuas ex ære factas, aut ligno celatas, pro dijs colerent, præterea serpentes & cæteras eius generis bestias. De qua re illud est

Psalm. 113.

Psalmographi, *Simulachra gentium argentum & aurum, opera manuum hominum, Os habēt & non loquētur, oculos habēt & non videbunt, &c.* Et Pauli ad Romanos. *Mutauerūt gloriam incorruptibilis Dei, in similitudinē imaginis incorruptibilis hominis, & volucrū, & quadrupedum, & serpentium.* Porro ignoratio hæc summi Dei, quæ terras omnes execrandis errorum ambagibus implicuit, à Cham Noë filio orta esse creditur, qui non accepto ritu colendi veri Dei, profugus à patre consedit cum vxore & liberis in ea parte Arabiæ, quæ ab ipsius nomine, nomē postea sortita est. Quæ res effecit, vt cum procedente tempore, alij post alios ex ea terra, velut in colonias missi, diuersa loca tenuissent (creuit enim supra modum abdicata soboles) in errores inciderunt

Roma. 1.

Ignoratio Dei summi vnde processit.

derunt inextricabiles. Qui in Ægyptum primò transiuerant, cælestium luminum motum, pulchritudinemque mirati, quæ eo intentius ab illis seruabantur, quo sereniores fiunt in ea terra, quàm alibi tempestates, solem & lunam, velut certum illis inesset numen pro Dijs colere cœperunt. Isidem hanc, illum Osirim nominãtes. Inde eò processit humana temeritas, vt ignem, aërem, mare, terram, cęterasq; mundi partes, quæ ad rerum procreationes attinent, velut suum omnibus inesset numen, diuinitatis nominibus consecrauerit: Hinc vitalis spiritus Iupiter dictus, ignis Vulcanus, Pallas æther, tellus Ceres, aliaque alijs nominibus. Postremò tantum sibi furor hominum indulsit, vt mortalium quibusdã, qui homines consilio, opibus, vtilibus inuentis, doctrina excelluissent, diuinos honores decernere nõ dubitauerint: Hinc Apollo, Mars, Ceres, Hercules, Romulus, & alij id genus in Deorum numerum sunt relati. Nec tenebræ illę rerum tantũ ex Ægypto profectæ, sed quascũq; à principio terras tenuerũt, à Chã procreati, veræ pietatis ignoratio cœpit. Cæterum nulla vnquã terra pluriũ fuit coloniarũ mater, quàm Arabiæ pars illa, quam Chamus paterna domo pro-

Isis.
Osiris.

fugus incedit. Tantam humano generi cladem, intempestiuum vnius attulit exilium. Contra Semi & Iaphetis, reliquorum scilicet Noë filiorum prognati, legitimè à maioribus instituti, modicis finibus contenti, haud tam latè vt illi, sunt per omnes terras euagati.

Cultus veri Dei apud Iudæos.

Quo accidit, vt veri Dei cultus apud vnam duntaxat gentem, ad Meßiæ vsq; tempora in occulto fuerit, ab Abraham Isaac patre, gens nomẽ sortita est, atque Hebræi primò dicti, mox & Iudæi à Iuda Israëlis filio Abrahami pronepote. Aurelius Augustinus ab Hebero, qui ex Noë adnepotibus vnus fuit, Hebreos primò, mox Hebræos nominatos author est. De notitia Dei apud solos Iudæos, ad Meßiæ tempora obseruata, est illud apud Psalmographũ: *Notus in Iudæa Deus, in Israël magnũ nomẽ, ei⁹.*

Aug. lib. 2. Retractationum.

Psal. 75.

Lex scripta & eius nomina.

Lex scripta est, quæ per Moysen & per Christum data est: Hæc quæ per Christum lata, noua lex dicitur, quę est Euangelium: eadem & nouum Testamentum, & lex spiritus, & lex gratiæ appellatur: illa verò, quæ per Moysen promulgata est, lex vetus, lex literæ, lex timoris, & testamentum vetus dicitur. Euangelij vocabulum Græcum est, significans bonum nũcium, quo nomine testamentum nouum aptißimè

Euang.

156.1.

nominatur, quippe quo annunciatur per fidem in Christum, gratis peccata nobis condonari, solui inimicitiam inter Deum & hominē, donari nobis Spiritum sanctum nos innouantem, denique vitam æternam, quibus sanè rebus nihil vtilius, nihil lætius est. Atq; ob id iure lex gratię, lex spiritus dicitur. Quēadmodum contra, vetus appellatur lex literæ, lex timoris, quod illi defuit spiritus viuificās, seu gratia adiuuans. Porro testamēti nomine lex vetus & noua dicitur Metaphoricè. Quemadmodum enim testamentum ante mortem testatoris non intelligitur, quia obsignatum est: at vbi testator mortem obierit, aperitur, & quid in eo contineatur, innotescit, pari ratione mortuo Christo vtriusque testamenti testatore, scripturæ quæ Christum venturū & passurū nunciabant, patefactæ sunt, omnibus videlicet quæ præfigurata & prædicta fuerunt de Christo, impletis. Id quod factum esse designauit velū tēpli scissum à summo deorsum. Vetus namque Testamentū, maxima ex parte, est promissio de Christo: Nouū verò, quod docet promissionē hanc de Christo impletam esse. Cur aūt ea quæ testamēti noui sūt multis ante seculis præfigurata & prædicta esse Deus voluit, antè dictum est.

Testamenti nomine cur sacra scriptura appelletur. Lact. c. 20. libr. 4.

Vetus Testamētum & nouum quid sit.

Buange.in veteri lege. 158.2.7. Quo fit vt Euangelium non tantum in noui, sed & in veteris Testamenti libris: & vicissim lex non tantum in legalibus, sed & in Euangelicis scripturis reperiatur. Vnde Paulus: *Euangeliū*

Roman.1. (inquit) *Dei, quod antè promiserat*, Deus scilicet, *per Prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo*. Estq; vnum & idem Euangelium, in quo omnes sancti & pij ab initio mundi sunt saluati. Habuerunt enim Patres eundem spiritum fidei nobiscum, per quem sunt saluati, quemadmodum Apostolus ait: *Haben-*

2. Cor.4. *tes eundem spiritum fidei, sicut & illi, secundum quod scriptum est: Credidi,*

Psal.115. *propter quod locutus sum: Et nos credi-*

Ioan.8. *mus propter quod & loquimur.* Quod & Christus testatur, cum ait: *Abraham pater vester concupiuit videre diē meū, vidit & gauisus est*: Sunt autē Testa-

Libri noui testamenti. menti noui libri hi: Euangelium Matthæi, Marci, Lucæ, Ioannis, Actus Apostolorū à Luca cōscripti, Epistolæ Pauli quatuordecim, ad Romanos vna, ad Corinthios duæ, ad Galatas vna, ad Ephesios, Philippenses, Colossenses itidem, ad Thessalonicēses duæ, ad Timotheū duæ, ad Titum, ad Philæmonem, ad Hebreos singulę, Iacobi Epistola vna, Petri duæ, Ioannis tres, Iudæ vna, Apocalypsis, id est, reuelatio, à Ioanne

Euan-

Euangelista in insula Pathmo, in quam à Domitiano relegatus fuerat, scripta. Sunt igitur libri Testamenti noui, octo & viginti, omnes Græco sermone scripti, præter Euangelium Matthæi, quod Hebraica lingua Matthæus scripserat, vtpote Hebræis. Quod quidem Euangelium à quo postea in linguam Græcam translatum sit, non certum esse ait Hieronymus. Hos libros Testamenti noui in canone ponit Ecclesia, vt scribitur in concilio Laodiceno, & Carthaginensi tertio, & in quadã Epistola Athanasij. De alijs autem (ait Eusebius) sciendũ, qui sub nomine Apostolorum ab hæreticis proferuntur, veluti Petri, Thomæ, Matthiæ, & cæterorũ Apostolorum, quæ appellantur Euangelia: Andreæ & Ioannis actus, quia nunquam prorsus in scripturis veterum illorum, dumtaxat qui ab Apostolis successerũt aliqua mentio eorum, aut commemoratio habetur, in quibus ipse stilus multum ab ipsa Ecclesiastica cõsuetudine deprehenditur diuersus: sensus quoque ipse, & omnia quæ ijs inseruntur, longè ab Apostolica dissonat fide: ex hoc figmenta esse prauitatis hæreticæ comprobantur. In eandem sententiam ille, sentiens authoritatem iudicandarum scripturarum esse penes Ecclesiam, id

Euſ. lib. 5. cap. 8.

Hie. de viris illustribus. 168. 13.

Euse. lib. 3.

Cap 5 contra epist. Manichæi. quod & Augustinus sensit, cum diceret: *Euangelio non crederē nisi me Ecclesiæ catholicæ cōmoneret authoritas.*

Quo tēpore scripserint Euāgelistæ. Cæterū quo tēpore ab ascēsione Christi in cælū, scripserint hæc Apostoli, non certū scitur. Theophilact⁹ ait Mattheū scripsisse Euangeliū ab ascensione Christi in cælum, post octo annos, Marcum post decem, Lucam post quindecim, Ioannem post triginta. Non desunt qui diuersum sentiant, affirmantes Ecclesiā sine scripto Euangelio, plusquàm viginti annis fuisse, Marcumq; post triginta septem annos à Christi ascensione in cælum scripsisse Euangelium, Ioannem autem post sexaginta quinque

157.8. annos.

Beda super vlt c Ioan In prologo galeato Libri veteris Testam. Porro testamenti veteris libri sunt hi, vt refert Hieronymus. Primus apud eos vocatur liber Breschith, quem nos Genesin dicimus, id est generationem: quoniam in eo agitur de creatione mundi, & exordio generis humani.

Genesis. Cæterùm Breschith vocem Hilarius ait, tria significare apud Hebræos, in principio, in capite, & in filio. Notant enim librum primis vocibus, vnde liber incipit.

Exodus. Secundus Veellesmoth, id est, hæc sunt nomina. Nam id exordium est Exodi, quod nomē Græcum significat exitum, quoniā in eo libro inter cætera describitur Exitus Iudæorū

ex

ex Ægypto. Tertius Vaijcra, id eſt, & vocauit. Sic enim incipit Leuiticus, quo deſcribuntur ſacrificia, ab ijs qui ex tribu Leui oriundi erant, offerri ſolita. Quartus Vaiedabber, id eſt, & locutus eſt. Hoc enim initium libri Numerorũ eſt, in quo recenſetur populus Iſraëliticus, & quadraginta duæ per eremum manſiones deſcribũtur. Quintus, Ellehadbarim, id eſt, hæc ſunt verba, his verbis exordium eſt Deuteronomij, quod Græcis ſonat perinde quaſi dicas, ſecunda lex, aut poſterior lex.

Leuiticus 3.

Numeri.

Deuteronomium.

Hi ſunt quinque libri Moyſis, quos propriè thora, id eſt legem appellant. Hi libri Moyſis appellantur Græco nomine Pẽtateuch⁹, à πέντε, id eſt, quinq;, & τεῦχος, id eſt, volumen. Secundum Prophetarum ordinem faciunt, & incipiunt ab Ieſu filio Naue, qui poſt mortem Moyſis, præfuit populo Iudaico, quique introduxit populum in terram promiſsionis. Apud eos Ioſue Bẽ Nun dicitur, id eſt filius Nun, ad differentiã Ioſue filij Ioſedech ſacerdotis. Deinde ſubtexunt librum Sophtim, id eſt, Iudicum, quòd in eo deſcribantur res geſtæ Iudicum, qui præerant Iudæis. Et in eundem compingunt librum Ruth, quia in diebus Iudicũ facta eius

Pentateuchus.

Secundus ordo.

Ioſue.

Iudicum.

Ruth.

narra-

narratur historia.

Regum: Tertius sequitur Samuel, quem nos regnorum primum & secundum dicimus, quòd in eo res gestæ Regum Iudaicorū à Samuele describuntur. Quartus Malachim, id est, Regum, qui tertio & quarto volumine regnorum continetur. Quintus est Esaias propheta. Sextus Hieremias. Septimus Ezechiel. Octauus liber duodecim Prophetarū, qui apud illos vocatur Thereasar, id est, duodecim. Tertius ordo hagiographa posſidet, id est, ſancta ſcripta, siue Sanctorum ſcripta, quæ proximæ sunt authoritatis, cùm illa tribuant Deo, hęc Sanctis. Et primus liber incipit à Iob. Secundus à Dauid, quem quinque incisionibus, hoc est partibus, & vno volumine, Psalmorum comprehendunt. Tertius est Salomon, tres libros habens: Prouerbia, quæ illi misle, id est, parabolas appellant. Quartus Ecclesiasten, id est, concionatorem, Hebraicè cæleth. Quintus est Canticum canticorum, quem titulo sirrhasirim appellant, id est, cantionem cantionum. vt eximium canticum intelligas. Sextus est Daniel. Septimus Dibre haiomim, id est, verba dierum, quod significātius Chronicō toti⁹ historiæ diuinę, ait Hieronymus, possumus appellare, qui

Esaias. Ieremias. Ezechiel. 12. Proph. Tertius ordo. Hagiographa. Iob. Psalmi. Salomon. Salomonis libri. Daniel.

qui liber apud nos Paralypomenon, id est, omissorum primus & secundus inscribitur. Octauus Esdras, qui & ipse similiter apud Græcos & Latinos in duos libros diuisus est, ait Hieronymus. Nonus Hester. Atque ita fiunt pariter veteris legis libri viginti duo. id est, Moysis quinque, & Prophetarum octo, hagiographorum nouem. Quanquam nonnulli Ruth & Cinoth. id est, lamentationes, inter hagiographa scriptitent, & hos libros putent in suo numero supputandos, ac per hoc esse priscæ legis viginti quatuor libros. Sapientia igitur quæ vulgo Salomonis inscribitur, ait Hieronymus, & Iesu filij Sirach liber, & Iudith, & Tobias, & pastor, non sunt in Canone. Machabæorum primum librum Hebraicum repperi: secundus Græcus est, quod ex ipsa quoque phrasi probari potest, ita quidem Hieronymus ait, sentiens hos libros esse inter apocrypha ponendos. Sunt autem apocrypha, id est, abscondita, occulta, quòd ea non legerentur publicitus, sed priuatim ac domi pro suo cuiusq; animo. Verũ hos libros ceu canonicos Ecclesia agnoscit & suscipit, vt liquet ex tertio concilio Carthaginensi, quod in sexta generali synodo confirmatum est. Et ex concilio

Paralypomenon. Esdras. Hester. Apocryphi libri.

Libri Canonici veteris legis. lio Florentino, in quibus hi libri Canonici veteris legis numerantur. Moysis quinque Genesis, Exodus, Leuiticus, Numeri, Deuteronomium, Iosue, Iudicum, Ruth. Quatuor Regum, duo Paralypomenon, Esdras, Neemias, Tobias, Iudith, Esther, Iob, Psalmi Dauid, Parabolæ, Ecclesiastes, Cantica Cãticorum, Sapientia, Ecclesiasticus, Esaias, Hieremias, Baruch, Ezechiel, Daniel, duodecim Prophetæ minores, id est Ozeas, Ioel, Amos, Abdias, Ionas, Michæas, Naũ Abacuc, Sophonias, Aggæus Zacharias, Malachias, duo Machabæorum. Hunc catalogum librorum canonicorũ, & Augustinus numerat libro secundo de doctrina Christiana, & cæteri authores grauissimi. Eorum librorum veteris legis translationes vetustiores, ex Hebraica lingua in Græcam, plures esse feruntur. Vna septuaginta interpretũ; qui ab Eleazaro pontifice Iudæorum missi ex Iudæa in Ægyptum petente Ptolemæo Rege Ægyptiorũ, qui bibliothecã instructissimam habere cupiebat, vetus testamentũ Græcanico sermone donarunt, annis ante Christum incarnatũ, vt ferũt, trecentis quadraginta vno. De qua re Eusebius de præparatione Euãgelica abundè scribit. Non desunt qui constanter affirment

Translationes librorũ veteris Testamenti vetustiores

Euse cap 1. li. 8 præparationis Euangelic.

ment septuaginta interpretes tantum Pentateuchũ, in linguã Græcam transtulisse, colligentes id ex Aristea, qui ipsos septuaginta duos interpretes iussu Ptolomæi in Ægyptũ perduxerat, & ex Iosepho in præfatione antiquitatũ Iudaicarũ. Altera Aquilæ Iudæi qui ad fidem conuersus fuerat tempore Adriani Cæsaris. Tertia Theodotionis sub Commodo Imperatore. Quarta Symmachi sub Seuero. Quinta vulgata editio nominata, inuenta Hierosolymis. Sexta Origenis, qui etiam narratur septuaginta interpretum translationem correxisse. Hic Origenes composuerat opus, in quo per singulas columnas digessit varias editiones, sic vt prima haberet Hebræa suis literis. Secunda eadem Græcis literis. Tertia, Aquilæ editionem. Quarta, Symmachi. Quinta, septunginta. Sexta, Theodotionis. Vnde hec opera ἑξαπλᾶ dicta sunt Græcis, quasi sextuplicia. Quorum meminit Hieronymus, qui & ipse ex Hebræo totum ferè Testamentum vetus in sermonem Latinum transtulit. Non ab re igitur D. Augustinus ait Latinæ linguæ hominibus, ad cognitionẽ scripturæ diuinæ duabus alijs opus esse Hebræa & Græca, propter variam interpretum translationẽ, Quamobrem

Altera trãslatio.
Tertia.
Quarta.
Quinta.
Sexta.
Exapla.
In præfatione in Iosue
li.2.de doc. Christia.
Cognitio Linguæ Hebraicæ & Græcæ necessaria Theologis.

& in decretis pontificum præcipitur in gymnasijs has linguas docendas esse. Et certè nemo negauerit melius esse ex fontibus ipsis haurire, quàm riuulos consectari. Ita enim melius res perspici potest, cùm multa sint quæ nō possunt vsque adeò commodè in aliam linguam transferri: idque propter phrasim linguæ propriam. Quin & animus ex fontibus hauriens, in discendo certior redditur, aduersariusque facilius conuincitur. Neque audiendi sunt illi, qui ex verbis Hieronymi non rectè intellectus, quæ etiam in decretis canonicis ponuntur, asserunt Latina exemplaria esse correctiora quàm Græca, & Græca quàm Hebraica, atque ita esse vanum linguæ Græcæ studium, neque in dubijs recurrendum esse ad exemplaria Græca & Hebraica. Non enim hoc sensit diuus Hieronymus, vt ex verbis eius liquet. Verba Hieronymi sunt in præfatione in Pentateuchum Moysis. Sicubi in translatione tibi videor errare, interroga Hebræos, diuersarum vrbium magistros consule. Quod illi habent de Christo, tui codices non habent: aliud est, si contra se postea ab Apostolis vsurpata testimonia probauerunt: & emendatiora sunt exemplaria Latina quàm Græca, & Græca quā

Notantur quidam.

He-

Hebraica. In quibus verbis Hieronymus inducit hoc esse, vt ita loquar, impossibile, vt correctiora sint exemplaria Latina quàm Græca, & Græca quàm Hebraica. Vbi aliud est, ponit pro eo quod Cicero dicit, nisi forte, veluti si dicas, Diuitiæ non reddunt hominem beatum, nisi fortè mentitus est Christus, qui pauperes beatos appellat. Quid enim absurdius, quàm dicere hæc ab septuaginta prolata, quæ post septuaginta dicta sunt ab Apostolis. Quod si hoc verè sensit Hieronymus, id quod quidam somniant, quæ tandem fuit insania hoc laboris suscipi ab Hieronymo, vt ad exemplaria Hebræorum recurreret? Præter hanc autem linguarum, & quarundam artium notitiam, ad intelligenda scripta diuina requiruntur & alia. Primò reuelatio diuina. Lex enim spiritualis est, & reuelatione opus est vt intelligatur, ait Hieronymus. Quod testatur Dauid, cùm diceret: *Reuela oculos meos, & cõsiderabo mirabilia de lege tua.* Et Lucas narrans Christum aperuisse sensum discipulis, vt intelligerent scripturas. Deinde animus pius & ab affectib⁹ purgatus. *In maleuolã enim animã* (vt docet scriptura) *nõ intrabit sapiẽtia, nec habitabit in corpore subdito peccatis.*

Præter linguarum cognitionem quæ alia requiruntur ad cognoscẽdã sacrã scripturam

Psal. 118.

Luc. 24.

Sapien. 1.

Istuc

Basil in epi sto. de vita solitaria.

Istuc ipsum expressit Basilius ille Magnus eleganti similitudine: Quemadmodum (inquit) in cera quis scribere non potest, nisi characteres impressos ante deleuerit: sic nec anima, diuina dogmata degustare, nisi pristinos ex animo mores penitus exuerit. Quamobrē idem D. Basilius cùm corā Valente Imperatore fidei suæ rationem redderet, insolentiam cuiusdam coqui, qui tunc aderat seuerissimè coërcuit, eò quòd homo rudis & carnalis, de rebus diuinis

167.19. Diuina scriptura cui similis.

ausus esset petulanter disserere. Cùm autem diuina scriptura (vt grauissimi scriptores docent) similis sit imagini obtutum circumagenti: nam quemadmodum imago illa ex quacunque parte adieris illam, te aspicere videtur: ita & scriptura diuina bonis & malis se præbet, cui rei maximo argumēto sunt hæretici, qui dogmata sua, scriptura sacra confirmant, verum non rectè intellecta. Proinde diligētissimè cauēdum, vt animo pio, & purgato tractētur. Postremò ad intelligenda scripta diuina requiritur monstrator & studium diligens. Si enim in artibus sine studio & monstrante non proficitur, certè & in literis sacris istuc ipsum euenire putandū est. Sic Eunuchus intellexit Esaiam

Act. 8.

docēte Philippo, Paulus ad pedes Ga-

malielis legem didicit. Sic Timotheus, & Titus, & Lucas, Paulum sibi sequendum delegerunt. Dionysius, Clemens, Linus, Anacletus, Petrũ. Ignatius, Polycarpus, Papias, Ioannem. Papiã, Tertullianus. Pantenũ, Origenes. Dionysius, Alexandrinus, Origenem. D. Cyprianus, Tertullianum. Eusebius, Dorothæũ Antiochiæ antistitẽ. Hieronymus Didimum & Gregorium Nazianzenum. Cyrillus, Theophylũ. Augustinus, Ambrosiũ, & alios alij. Sed mirum est, quòd solam scripturarum artem sibi passim omnes vendicant, vt Hieron. ait. Hanc garrula anus, hãc delirus senex, hanc sophista verbosus, hanc vniuersi præsumunt, lacerant, docent antequã discant. Cùm tamen scriptura diuina vt Ambrosi⁹ ait, Mare magnũ est, habens in se abyssum sensuum profundorum. Et Augustinus tantam profunditatem Christianarum literarũ esse affirmat, vt in eis quotidie proficere possemus, si eas solas ab ineunte pueritia vsque ad decrepitã senectam maximo ocio, summo studio, meliori ingenio conaremur addiscere. Quin & D. Petrus in Epistolis Pauli quædam esse difficilia intellectu dicit, *quæ (vt idem ait) indocti et instabiles deprauãt, sicut et cæteras scripturas ad suam ipsorum*

170.11. Hieron. ad Paulinum. 163.30. Ambr. l. 7. epist. 44. In epi. 3 ad Volusianũ. 2. Petr. 3.

rum perditionem. Proinde non temerè sunt omnia scripturarum arcana communicanda omnibus. Vnde & Paulus cùm dixisset: *Sapientiã loquimur inter perfectos*, cap. 3. subdit: *Tanquã paruulis in Christo lac vobis potum dedi, nõ escam. Nondũ enim poteratis, sed ne nũc quidẽ potestis*. Et ad Hebræos. 5. *Perfectorũ solidus est cibus*, id est, perfecta altiorum mysteriorum intelligentia, *eorũ qui pro ipsa consuetudine exercitatos habẽt sensus ad discretionẽ boni ac mali*. Sicut autem Ecclesiæ sanctæ soli tribuitur ab omnibus discretionis certitudo, quia verbum Dei discernere potuit à verbis hominum, quod factũ cernimus in ijs sanctis scripturis, quas secreuit ab alijs scripturis suspectis, quanquam titulis apostolicis commendatis, vt ante dictũ est: ita etiam tribui debet iudicium, & magisterium diuinũ quo infallibiliter possit discernere inter dogmata falsa & catholica, & germanum sensum ipsius & alienum. Quomodo enim verè dici posset à Paulo Ecclesia columna & firmamentum veritatis, si in controuersia & dissensione dogmatum vacillaret, nesciẽs quid esset aut fugiendũ aut acceptandũ? Sed & Dominus ipse apud Esaiã apertè ostẽdit, Ecclesiã habere scripturã et diuinũ lumen

1. Cor. 2.

Ecclesiæ iudicium. 169. 11.

1. Tim. 3.

Esaiæ. 59.

eius

eius intelligentiæ. *Hoc fœdus meũ cũ eis dicit Domin⁹, Spiriti⁹ meus qui est in te, et verba mea quæ posui in ore tuo, nõ recedent de ore tuo, & de ore seminis tui, dicit Domin⁹, amodo vsque et in sempiternũ.* Et apud Ioannẽ Christus loquitur: *Ego rogabo patrẽ, & aliũ paracletũ dabit vobis, vt maneat vobiscũ in æternum Spiritũ veritatis: quem mũdus non potest accipere.* Rectè igitur dixit Irenæus. Vbi Ecclesia, ibi & Spiritus. Eius rei, scilicet in re dubia confugiendum esse ad authoritatẽ ecclesiæ, habetur exemplũ in ipsius Ecclesiæ primordijs superstite sacrosancto Apostolorum collegio, quando suborta quæstione inter quosdam viros euangelicos & alios superstitiosos de legalium obseruatione, recursum est ad publicum & commune magisterium, apostolos scilicet & seniores, vt viderent de verbo hoc, veluti scribitur in Actibus Apostolorum. Quem modum tota sequens Ecclesia meritò complexa est, vt quoties quæstio de fide occurreret, quæ Ecclesiam turbaret, conuentus fierent, quos Synodos seu Concilia vocant, in quibus & scripturæ sensus aperiebatur, & quid tenendum in fide & moribus esset, cum authoritate præcipiebatur, atque communis Ecclesiæ sensus manife-

Ioan. 14.

Li. 3. c. 40.

Act. 15.

325. 27.

stus omnibus reddebatur. Cũ autẽ Ecclesia cõstet ex infinitis penè mẽbris, ex quib⁹ plurima sunt, in quib⁹ est sancta rusticitas, quæ ipsis, & non alijs prodesse potest, nõ est consulenda Ecclesia in singulis mẽbris, neq; in fidei quæstionib⁹ cõgreganda: alioqui non essent in Ecclesia gradus cõstituti, & peculiaria charismata, quæ nõ omnib⁹ voluit spũs esse communia, vtputa esse pastores & doctores & prophetas, de qua re Paulus ad Ephesios scribit. Qui quidẽ pastores & doctores cõsulendi sunt in ijs quæ ad fidei doctrinã attinent, quibus claues regni cælorum cõmissæ sunt, ligãdi atq; soluendi, vt Christus ipse docuit testantibus Euangelistis. Sed ad diuisionem legis veteris recurramus.

Ephe.4.

Lex vetus quotuplex. 3.

Lex vetus diuiditur in moralem, ceremonialem & iudicialẽ. Lex iudicialis, in qua de rebus forensibus præcipitur, vtpote de pœnis delictorum. de successionibus & similibus rebus, hæc descripta est in libris Moysis.

Lex cæremonialis.

Hebr.10.

Lex ceremonialis, in qua describuntur sacrificia, quæ figurabant mysteria Christi venturi, & veros fidei cultus, *Vmbrã enim habebat lex*, vt Paulus docet, *futurorum bonorum*, non ipsam rerum repræsentationem. Figurabant enim sacrificia illa, sacrificium il-

lud

lud ſpirituale Chriſti, qui vna oblatione conſummauit in perpetuũ ſanctificatos, vt Paulus ait: Hæc lex multiformis eſt deſcripta, præcipuè in Leuitico, quæ præter hoc quod figurabat vnicũ illud ſacrificium, Iudæos quoque ab idololatria, ad quam maximè proni erant, abſtrahebat.

Lex moralis, expoſitio legis naturæ, ac doctrina virtutũ, carnis fragilitatem oſtendens, & ad gratiam præparans. Lex moralis.

Lex ceremonialis abolita eſt, quoniam per Chriſtũ impleta, ſicut Chriſtus ipſe teſtatur. *Lex (inquit) et prophetæ vſq; ad Ioannem.* Nam poſt Ioannem cõſummatis omnibus quæ lex figurabat, & ſublatis typis, gratia & veritas per Ieſum Chriſtũ facta eſt. Quin & iudicialis maxima ex parte abrogata eſt, in qua multa nimis durè fiebant, tẽporeq; Meſsiæ, dulcedine miſericordiæ mitiganda erãt. Quod verò obijciunt Iudæi, legem duraturam in perpetuum, quod ſæpe numero à Deo nominatur fœdus perpetuũ, pactũ ſempiternum, quaſi nunquam finiendum: ſciendum eſt vocem Adolam, quam noſtri aliâs in æternum, aliâs in ſempiternum, aliâs in ſeculum vertunt: non ſimpliciter dici de tempore, cuius finis nullus ſit, ſed vel de longa duratione, vel indefini-

Quæ lex vetus abolita. Matth. 11. Ioan. 1.

Obiectio Iudæorũ.

definita, vel de eo quod duraturum est continenter sine interpellatione, cuiusmodi apud Latinos perpetuũ, & perenne, iuge. De quo multa exẽpla sunt in sacris, vt Exodi.21. *Seruiet ei in æternũ*, nẽpe quàm diu viuet, vel vsq; ad annos iubilei. Et Ierem. vigesimoquinto de migratione Babylonica: *Ponam*, inquit, *in his regionibus solitudinẽ sempiternam*, id est, diuturnam vel perennem vsque ad reditum à Babylone, nam statim addit: *Seruiẽt gentes istæ regi Babylonis septuaginta annis*, in qua significatione & tunc accipitur, cùm legis est mentio in æternum duraturæ. Sola autem lex moralis (cùm sit interpretatio legis naturæ) abrogata nõ est, sed manet, quã Christus non venit soluere, sed implere, eamq́; gratiam conferre, qua & nos adiuti eãdem implere poßimus. Vnde Christus apud Matthæũ ait: *Nisi abũdauerit iustitia vestra plus quàm scribarum & pharisæorum, non potestis intrare in regnum cælorum*. Vbi ostẽdit quomodo iustitia hæc abundantior esse deberet in Christianis. Inter cætera ait: *Audistis quia dictũ est antiquis: Nõ mœchaberis. At ego dico vobis: Quicũque aspexerit mulierẽ ad cõcupiscendum eam iam adulterium cõmisit cum ea in corde suo*. Numerant autem Rabbini Iudæo-

Lex moralis manet.

Matth.5.

Numerus præceptorum veteris legis.

dæorum, vt Rabbi Cumlai, sexcenta tredecim esse præcepta veteris legis, trecenta enim sexaginta quinque, vt est numerus dierum solis, ducenta autem & quadraginta octo, quot sunt membra in homine. 613 Præcepta

Gal.li.11.

Legem verò & Prophetas, aiunt quidam, quinque continere: moralia, ceremonialia, iudicialia, promissa & sacramentalia, vt agnus paschalis, vitula rufa.

Lex & prophetæ quot cótineant.

Cæterum quoniam regnum cælorum intrare volentibus seruanda sint mandata Dei, ea quæ commodius seruabuntur, si intellecta probè fuerint, proinde breuem explicationem decalogi, hoc est, decem præceptorum Dei adscribendam duximus.

DECALOGVS.

Decalogus, seu lex moralis, duabus partibus constat, quarum prior cõplectitur ea quæ Deo debemus. Secũda, docet quales esse debeamus erga proximum. Porrò huius diuisionis author est Deus, qui in duas tabulas descriptum Moysi tradidit.

Decalogus quot partibus cõstat. 218.26.

Quidam, vt Hieronymus & Origenes, tribuunt primæ tabulæ præcepta

quatuor, ex primo duo facientes, in quorum primo ſpiritalem: in altero craſſam illam, & externam idololatriam prohiberi dicunt, vt primum ſit: *Nõ habebis Deos alienos coram me.* Alterum: *Non facies tibi ſculptile.* In ſecundam tabulam ſex referunt, duo vltima præcepta de non concupiſcenda vxore, & rebus proximi, connectentes. At Auguſtinus & cæteri illum ſecuti, primæ tabulæ præcepta tria, ſecundæ, ſeptem tribuerunt, qui primum mandatum de vitanda idololatria ſiue corporali, ſiue ſpirituali, vnum faciunt. Poſtrema verò præcepta quæ ſunt de non concupiſcendo vel vxorem vel res proximi, in duo ſecãt, quorum ſententia Eccleſię magis placet.

Aug. lib. 2. Quæſt. ſuper Exod.

PRI-

PRIMVM PRAE-ceptum.

Ego sum Iehoua Deus tuus: qui eduxi te de terra Ægypti, & de domo seruitutis. Non habebis deos alienos coram me. Non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem, quæ est in cælo desuper, ac quæ in terra deorsum, nec eorum quæ sunt in aquis sub terra, non adorabis ea, neque coles. Ego enim sum Iehoua Deus tuus, fortis zelotes, visitans iniquitatem patrum super filios in tertiam & quartam generationem, his qui oderunt me, & faciens misericordiam in millia diligentibus me, & seruantibus præcepta mea.

Explanatio praecepti. In hoc præcepto, initio vtitur Deus veluti præfatione quadã in totam legem. Nam cùm Dominũ se nominat, ius sibi vendicat, & authoritatẽ iubendi. Deinde quo legi suæ gratiam apud nos conciliet, addidit se Deum esse nostrum, hoc autẽ beneficio cùm nos dignetur, par est, vt nos illi vicissim nos exhibeamus in pŏpulũ obsequentem. Cùm autem meminit liberationis post fractum iugum seruitutis Ægyptiacæ, hoc quoad corpus, ad populum Israëliticum spectat. Tamen est alterum genus liberationis quod ad omnes homines æquè pertinet. Nos enim ex spirituali seruitute peccati, & diaboli tyrannide liberauit. Facit autem mentionem liberationis ex seruitute Ægyptiaca, vt commonefaciat nos summæ ingratitudinis reos fore, nisi totos illi nos in obsequium addixerimus. Cæterum Iehoua quid sit, dictum est, vbi egimùs de nominibus Dei mysticis. Exigit aũt à nobis hoc precepto Deus, vt suum illi honorẽ deferamus, neque
200.8. vllam eius partẽ transferamus aliò. Est autẽ illi honor proprius, eum adorare, collocare in ipso fiduciam, inuocare, tanquam datorẽ omnis boni. Id quod
Matth.4. Christus apud Matthæum expressit,
Deuter.6. cum diabolo tentanti se dixit, ex Deuterono-

teronomio citans ſcripturam: *Dominum Deum tuũ adorabis, & illi ſoli ſeruies*: ſcilicet cultu latriæ, id eſt, honoris ſoli Deo debiti, quæ quidem latria conſiſtit in fide, ſpe, & charitate, de quibus poſtea dicetur. Aſsignant autẽ Theologi duplicem orationem ſeu honorẽ, Vnum latriæ à Græco verbo λατρεύω, id eſt, colo, adoro dictæ, quæ ſoli Deo debetur cum recognitione & exiſtimatione vniuerſalis poteſtatis, prouidentiæ, & dominij. Alterum verò duliæ à δουλεύω, id eſt, ſeruio ſic dictæ: quæ à latria differt per exiſtimationem & recognitionem, id genus officij quod præſtamus alicui propter virtutis excellentiam aut dignitatem, quam in eo eſſe credimus. Quanquam dubitant aliqui, an propriè dulia huiuſmodi officium appelletur, cum honor ille qui ſanctis debetur communiter, minimè in ſignum ſeruitutis exhibeatur. In eo autem cum dicit: *Non facies tibi ſculptile*: craſſam illam & externam idololatriam, vt dictum eſt, prohibet, qua gentes maximè vſæ ſunt. Nam verbis illis: *Nõ habebis deos alienos coram me*, ſpiritalem idololatriam notat. Adiungens autem ſanctionem, dicit ſe eſſe Deum noſtrum, fortem zelotem, & cætera. Vbi fortitudinis

Latria. Dulia. 176.26.

meminit, vt oſtendat ſe ad vindicandam gloriam ſuam ſatis habere potentiæ. Porrò nominando ſe zelotem, innuit æqualem aut ſocium ferre non poſſe. Conſtat enim zelotem ſeu zelotypum eum dici, qui ita vxorem amat, vt ſibi ipſi metuat, ne quis eam ad adulterium ſollicitet, adeò vt ægrè ferat aliquem propiùs coniugi ſuæ aſsidere, quòd ſe ſolum amari velit. Nam vt ſe nobis Deus pro ſua infinita bonitate donauit, ita nos vult eſſe prorſus ſuos, atque hæc animarum noſtrarum eſt caſtitas, illi dicatas eſſe & penitus adhærêre, ſicut rurſum adulterio pollui dicuntur, dum ab eo ad ſuperſtitionem
Eſai.42. deflectunt. Hinc illæ voces: *Ego Iehoua hoc eſt, nomen meum, gloriã meam al-*
Oſeæ.4. *teri non dabo, & laudem meam ſculptilibus.* Item: *Spiritus fornicationum decepit eos, & fornicati ſunt à Deo ſuo.*
Iudi.2. Et alibi: *Fornicantes cum dijs alienis.* Quo verò plus nobis incutiat terroris, nõ tantùm de his quæ offenderint, pœnas ſumpturum ſe minatur, ſed eorum quoque ſobolem fore maledictam.
Solutio obiectionis. Quod ſi quiſpiam dicat, hoc æquitati Dei non eſſe cõſentaneum, punire aliquem propter alterius noxam, præſer-
Ezech.18. tim cum apud Ezechielem dicatur: *Anima quæ peccauerit, ipſa morietur.* Si
qualis

qualis sit humani generis conditio reputamus, soluta est quæstio. Naturæ enim maledictioni obnoxij sumus omnes, nec est quod de Deo conqueramur, cùm in hac sorte nos reliquit. Iam verò sicut suam erga pios dilectionem eorum posteritati benedicendo, demõstrat: ita suam aduersus impios vindictã, eorum filios hac benedictione priuando exequitur. Præterea aiunt, quod hic dicit: *Visitans iniquitatem in tertiã & quartam generationẽ eorum qui oderũt me*, apud Ezechielem apertius dictũ: *Animã quæ peccauerit* (hoc est, Dominum oderit) *esse puniendã*. Vnde hic loc⁹ nõ damnat tertiã & quartã generationem, ob solã naturæ propagationẽ, sed magis ob imitationem paternæ impietatis. Quod verò seueritatem in tertiã & 373.14.
quartam generationẽ prædicit, misericordiam in mille facturum pronunciat, Psalm.106.
indicat misericordiam suam tantò esse maiorem seueritate, quantò millenarius ternario. Quin millium finito numero pro infinito vtitur, quoniam, vt ait scriptura, *In seculũ misericordia ei⁹*. Quod igitur fidẽ attinet, peccant contra hoc præceptum primò, infideles, vt Gentes, Iudæi, Hæretici. Secundò dubitantes in fide. Neque enim dubitare est credere. *Fides enim est, vt Paulus*

Peccantes contra primum præceptũ ratione fidei.

1

180.14.

2

ait, *argumentum non apparentiũ*, propterea quod ſicut ea quæ argumentis confirmantur, vera eſſe creduntur: ita & hæc quæ fide apprehendimus vera eſſe credenda ſunt, in quibus confirmandis fides firma, vicem argumentorum obit.
3 /Tertiò ſcrutantes curioſè ea
183.30. circa quæ verſatur fides, vt eſt eſſentia
314.20. Dei, & alia eiuſmodi, hæc enim nullus intellectus creatus aſſequi poteſt ad
Roman. 1. plenum. *Quis enim cognouit ſenſum Domini?* ait Paûlus
4 /Quartò negantes fidem. *Corde enim creditur ad iuſtitiam, ore autem fit confeßio ad ſalutem*, do-
Helcheſatę cente Paulo. Hoc modo in Deum pec-
336.31. carunt Helcheſatæ hæretici, aſſerentes non eſſe criminoſum in tormentis CHRISTVM voce tenus ab eo negari, qui corde ipſum confiteretur.
5 /Quintò tentantes Deum. Nemo enim tentat niſi rem dubiam.
6 /Sextò non impendentes debitum cultum Deo.
7 /Septimò peccant contra primum præceptum ratione fidei, ſortilegia exercentes, aut illis fidem habentes, quales ſunt qui genethliacis & aſtrologis fidem accommodant, ſuamque vitam & opera, ad cæli ſigna iuxta temporum diſcrimen, comparant. Hoc eſt enim ſentire, Deum ſubeſſe creaturis ſuis, aut ea quæ Dei ſunt, tribuere creaturæ.

ræ. Quanquam autem constet superiora corpora in hæc inferiora corpora influentiam habere: tamen anima rationalis cõstellationibus neutiquam subiacere putãda est. Et certè qui fideli mente Patrem qui in cælis est compellit, is se totũ Dei protectioni committit, certus sibi nullã posse nocere creaturam, quem tuetur omnis creaturæ opifex, & moderator Deus. Quod vt fiat & ipse Dominus apud Ieremiam præcipit: *Iuxta vias gentiũ nolite discere, & à cæli signis nolite metuere, quæ timẽt gentes, quia leges populorũ vanæ sunt.* Præterea qui ariolos sciscitantur, aut somnia obseruant, maleficos, & diuinos consulunt, vt futura præsagiant, secreta rimentur, vt deperdita recuperent, id quod sacra scriptura in multis locis vetat, vt Leuit. 19. *Nõ declinetis ad magos, nec ab ariolis aliquid sciscitemini: Non augurabimini, neque obseruabitis somnia.* Et 20. *Anima quæ declinauerit ad magos & ariolos, & fornicata fuerit cum eis, ponam faciem meã contra eã, & interficiã illã de medio populi tui.* Et Ieremiæ vigesimo septimo: *Nolite audire Prophetas vestros, et diuinos, & somniatores, & augures, maleficos.* Quod si quando eueniant ea quæ vates isti prædicunt, hoc Dei permis-

Solutio obiectionis.

Ierem. 10. 8

Arioli.

Obiectionis solutio.

sione fit, vt ipsi qui hoc audiunt, aut vident, prohibentur, & appareāt qua sint fide, vel deuotione in Deū, qui hæc fieri prohibet, & vult vt illū solū amemus

Deuter.13. eiq; fidamus. De qua re ita in Deute. legimus: *Si surrexit* (inquit Moyses) *in medio tui Propheta, aut qui somniū se vidisse dicat, atq; prædixerit signū, atq; portentū, & euenerit quod locutus est, et dixerit tibi: Eamus, & sequamur deos alienos, quos ignoram⁹, et seruiam⁹ eis: nō audies verba Prophetæ, aut somnia-*

251.6. *toris, quia tentat vos Dñs Deus vester, vt palā fiat vtrū eum diligatis an nō: in toto corde et in tota anima vestra dñm Deū vestrum sequimini, ipsum timete, mādata custodite, & audite vocē illius, ipsi seruiatis, & ipsi adhærebitis.* Porrò diabolū nō posse pijs plus incōmodare quā illi à Deo fuerit cōcessum, liber Iob insigni testimonio confirmat. Ratione autem spei peccant cōtra primum præceptum.

Ratione spei peccātes in primum præceptum.

1 Primò desperantes quod scilicet De⁹ velit aut posſit saluare, aut par-

2 cere. Secundò qui in potētia sua & diuitijs, aut hominibus cōfidunt. Tales no-

Psal.19. tat Psaltes: *Hi in curribus, hi in equis,*

Ierem.17. *nos autē in nomine Domini.* Et Ieremias: *Maledictus qui confidit in homine, & ponit carnem brachium suum, & à Domino recedit cor eius.* Talis erat prin

ceps

ceps Tyri cui per Prophetam dictũ est: *Eleuatum est cor tuũ, & dixisti: De⁹ ego sum, & in cathedra Dei sedi in corde maris, cum sis homo & nõ Deus, & dedisti cor tuũ quasi cor Dei.* Tertiò presumẽtes de misericordia Dei, hoc est, qui sperãt, veniã sine penitẽtia, aut beatitudinẽ, sine nostra cooperatione ad bonũ, *Nã qui bona egerũt ibũt in vitã æternam qui vero mala in ignẽ æternũ.* Quartò præsumẽtes de meritis proprijs cũ scilicet sibi nimiũ tribuũt atq; estimãt de bonis operib⁹ suis. Cõtra quos illud dictũ Christi. *Si feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite, serui inutiles sumus, quod debuim⁹ facere, fecimus.* Porro ꝙ charitatẽ attinet, cõtra primũ preceptũ peccant. Primò qui mundũ amant plus quàm Deũ, cum tamẽ ille (vt Christus ait) *diligendus ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota mẽte.* Quibus verbis innuit vt oẽs vires suas homo ad Deum amandũ & glorificandũ referat. Sunt autem in hoĩe tria, ratio, voluntas & vis vitalis seu sensibilis, Ratio quæ dijudicat & discernit res, & hæc signatur per mentẽ. Volũtas quæ cupit rem cognitam, & hæc significatur nomine cordis, Anima vitalis, qua alitur & vegetatur corpus. Ratione ergo vtendum ad laudem Dei, meditando scilicet opera

Ezech. 28.

3

231.3.

4

Ratione charitatis peccãtes in primũ preceptum.

346.19.

Matth. 22.

Quid sit diligere Deũ ex toto corde, ex tota anima, & mente.

pera illius,& illi fidendo,& credendo,aliјs cõſulendo. Voluntate verò,cupiendo ea,quæ in Dei gloriã vergunt. Anima quoq; vitali,ſeu vi ſenſibili: valetudine, robore, ſenſibus vtẽdo ad optima quæq; pertinentia ad laudẽ Dei. Qui vt cognoſcatur, & glorificetur, oĩa cõdita
2 ſunt,vt ante oſtenſum eſt. Secundò peccant contra primum præceptũ ratione charitatis, timentes plus offenſam hominũ, quàm Dei, præponentes fauorẽ
Act.9. Dei,fauori hominum, cùm tamen plus oportet obedire Deo quã hominibus,
Luc.12. plusque timendus ſit Deus, qui occiſo corpore, aĩam in gehennã mittere poteſt. Tertiò, metuẽtes offenſam Dei ſo-
3 lum propter pœnã: cùm tamẽ Deus amandus ſit propter ſe,vtpote ſummum bonũ, & pater miſericordiarũ,& Deus
2.Corin.1. totius cõſolationis, vt Paulus ait. Atque hactenus de primo præcepto.

SECVNDVM PRÆceptum.

NOn aſſumes nomen Dei tui in vanum: Nec enim habebit dominus inſontẽ, qui aſſumpſerit nomen Dei fruſtra.

Ratio ordinis. Pulcherrimo ordine hoc ſecundum

dum præceptum primo ſubnectitur, veluti ex eo promanans. Cùm enim vix fieri poteſt, quin quod tota mente cõplexi ſumus, lingua itidẽ ſonemus. Eſt enim ſermo proximus mentis interpres. Proinde cùm primùm præceptum poſuiſſet, quo principaliter cor noſtrum formauit, qua ratione ſe erga Deum gerat, ſecundũ hoc poſuit, quo docet quo modo de Deo agnito, tum apud nos, tũ apud alios loquamur. Vetat autẽ ne Dei nomine abutamur, non peierando tantùm, ſed præter neceſsitatem iurando. Eſt autẽ nominis Dei vſus legitimus in iureiurando, cum ſcilicet adhibetur ex iuſta cauſa aſſerendæ veritati. Quamuis autem Chriſtus, vt Auguſtinus ſentit, omnem aſſeuerationem, inter perfectos chriſtianos ſuperuacaneam eſſe ſentiat apud Matthæum, cùm dicit: *Audiſtis quia dictum antiquis: Ne peierato, ſed Domino quæ iuraueris red dito. At ego dico vobis, õnino nõ eſſe iurandũ, neque per cælũ, quoniam Dei ſoliũ eſt: neque per terrã, quia eius pedum ſubſelliũ eſt: neque per Hieroſolymam, quoniã vrbs magni Regis eſt: neque per tuum caput iuraueris, quoniã non poſsis vel vnũ crinem album, nigrúmue facere. Sit autẽ ſermo veſter, eſt, eſt, nõ, non: quod præter hæc eſt, à malo eſt.* Tamen cùm

Auguſt de ſermone Dei in mõte lib. 1. Matth. 5.

cùm interim in Ecclesia sint imperfecti, excusat idem Augustinus, nõ tãtùm in Euangelio, sed & in alijs negotijs iurantẽ, modò infirmitas eius cui iuratur, & causæ grauitas seu necessitas iuramentum extorserit, quod tamen quo ad fieri potest vitandum esse docet. Quam sententiam communis Ecclesiæ cõsensus sequi videtur, qui permittit vt perhibet, non tantum in cõfirmatione verbi Dei, sed etiam in fœderibus Principũ, in suscipiendo magistratu, in iudicijs si magistratus exegerit, ac sicubi causæ grauitas postulauerit, iuramentum sine peccato præstare posse. Quin etiam

Galat. 1. Roma. 1. peccaturos, nisi id præstiterimus. Hinc & Paulus Apostolus sæpe iurasse legitur, veluti cum dicit: *Quæ autem scribo vobis, ecce corã Deo, quia nõ mentior.* Item: *Testis est mihi Deus, cui seruio.*

Iuramenti Comites. Porrò iuramentum tres comites habere debet: quemadmodum Dominus apud Hieremiam præcipit, di-

Ierem. 4. cens: *Et iurabit, viuit Dominus, in veritate, in iudicio, & in iustitia.* Vbi innuit, in iuramento, primùm subesse oportere veritatem, vt non aliter scilicet præstetur, quàm vt mendacium opus diaboli destruatur, veritas verò detegatur. Deinde iudicium adhibendum est, vt non temerè, sed cum magna delibera-

deliberatione: nẽpe vt iurans prius consideret, an rei necessitas, aut grauitas iuramentum exigat, an hoc quod iurat facere queat nec ne. Item, ne vel non sine tempore & loco, vel ira, aut alio prauo affectu concitatus iuret. Postremò videndũ, vt nihil nisi quod iustum ac honestum est iuretur. Quos comites iuramentum si habuerit, non est dãnabile: quippe quò veritas, pax & cõcordia defendãtur: falsitas, lis, & dissensio destruantur. *Nam* (vt Paulus ait) *omnis cõtrouersiæ finis est iuramentum.* Hebr. 6.

Hoc autem præceptum spectat longius, quàm ad cohibenda iuramenta, quibus profanatur Dei nomen. Proposita enim vna specie, in vniuersum nos admonet, ne vnq̃ in medium à nobis ꝓferatur Dei nomen, nisi cũ timore ac reuerẽtia, & in eum finẽ, vt gloriosum appareat. Nã cum sit sacrosanctũ, cauere debemus omnibus modis, ne aut ipsum contemptui habere videamur, aut alijs occasionẽ contemnendi præbeamus. Id autem ita fiet, si de Deo eiusq́ue operibus non aliter cogitemus aut loquamur, q̃ in eius honorem. Nomen verò Dei hic accipitur aut pro ipso Deo, vel pro Dei maiestate, potentia, sapientia, bonitate, in summa, pro eo, quod rectè Deo tribui potest.

Præceptum secundum latius patet.

Nom. Dei. 188. 3.

25. r.

Iuxta

Quadrupliciter bene vtimur nomine Dei. Iuxta hanc acceptionẽ nominis Dei, vt quidam aiunt, nomine Dei triplici, aut quadruplici ratione bene vtimur: Primùm confitendo, cùm ipsum Deũ corã
1 toto mundo, Deũ ac dominũ nostrum confitemur, ab illius confessione neque blanditijs neq; tormentis dimobiles.
Matth. 10. De qua confessione dictum est: *Qui me confessus fuerit corã hominib⁹, cõfitebor & ego eũ corã patre meo, qui est in cæ-*
2 *lis*. Secũdò bene vsurpamus nomẽ Dei, cùm Deum in omnibus laudamus, ip-
Psal. 33. sique tam in prosperis quàm aduersis gratias agimus. Quod genus frequentissimum est in Psalmis, veluti: *Benedicam Dominum in omni tẽpore, semper*
Psal. 102. *laus eius in ore meo*. Itẽ: *Benedic anima mea Domino, & noli obliuisci omnes retributiones eius. Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas. Qui redemit de interitu vitã tuã, qui coronat te in misericordia & miserationib⁹*. Ac alijs sexcẽtis lo
Iob. 1. & 2. cis. Huius mirificũ exemplũ in Iob, qui cùm grauissimis omnib⁹ calamitatibus premeretur, in hanc laudis ac gratiarum actionis vocem prorupit: *Si bona suscepimus de manu Domini, mala autẽ quare nõ sustineamus: Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Domino placuit, ita factum est: sit nomẽ Domini benedictum.*

ctum. Tertiò vsurpamus nomẽ Dei re- 3
ctè, cùm verbum eius syncerè prædicamus, ac inuulgam⁹, & priuatim & publicè. Priuatim quidem, quum vbique nomen Dei magnificimus ac celebramus, & quãtum in nobis est, omnes homines in eiusdẽ Dei nostri celebrationem, & verbis, & operibus nostris trahere studemus. Rursus cũ auersamur, qui Deum nostrũ vt par est, non reuerentur. Sic affectos fuisse omnes Sanctos videmus, quibus nihil vnquã molestius fuit, quàm videre aut audire aliquid agi in Dei contẽptũ. Quemadmodũ videre est in Dauid, cum ait: *Fuerũt mihi lachrymæ meæ panes die ac nocte,* Psal.41.
cũ dicitur mihi quotidie, Vbi est De⁹ tuus? Publicè verò ab his prædicatur, quibus ministerium verbi Dei commissum est, quibus dictum est: *Prædica verbum,* 2.Tim.4.
insta opportunè & importunè. Quartò, 4
ritè vsurpamus nomen Dei, Deum in omnibus inuocãdo, ac ipsius auxilium postulando, siue vt actus nostros in via mandatorum dirigat, siue vt à malis nos eripiat. Quod genus vbique etiam obuium est in Psalmis, veluti cùm orat Dauid: *Perfice gressus meos in semitis tuis, vt nõ moueantur vestigia* Psal 16.
mea. Item: *Inclina cor meum in testi-* Psal.118.
monia tua. Item: *Non in arcu meo spe-* Psal.43.

rabo, et gladi⁹ meus nō saluabit me, sed dextera tua & brachium tuū, et illuminatio vultus tui. Hic certè verus est cultus ille Dei, quem à nobis ipse requirit, quo nobisipsis penitus diffidim⁹, ei soli omnium rerū & actionū nostrarum exordia, progressus, & fines tribuimus. Rursus, quo ab eo solo auxiliū in tribulationibus expetimus. Quem cultum

Psal.49. etiā Deus apud Psaltem à nobis requirit hisce verbis: *Innoca me in die tribulationis, et eruā te, et honorificabis me.* Ad hæc rectè vtimur nomine Dei, cùm illud pro veritatis confirmatione, cùm periclitatur, adhibemus: quod tamē genus sub prioribus, maximè quòd in inuocando, laudando consistit, contineri cōstat ¶ Contra hoc præceptum primò blasphemātes, cùm scilicet Deo attribuūt, quod non est, aut negāt quod ei inest. Quos vetus lex morti addicit. Secundò illicita vouētes, de peccato scilicet, aut contra consilia Euāgelica. Qualis fuit promissio Herodis facta Herodiadi: & Iudæorū, qui vouerunt se non comesturos, nisi prius occidissent Paulum. In talibus autem votis decretum mutandum est. Tertiò, qui vota Deo facta temerè violant. Scriptum est enim Leuitici tertio: *Quod semel egressum est è labijs tuis obseruabis, et facies sicut*

Peccantes contra præceptum secundum.

1 Leuit.24.

2

Mac.6.

Act.25.

3

ſicut promiſiſti Deo tuo. Item Eccleſiaſtici quinto: *Si quid vouiſti Deo, non tardabis reddere, quia Domin⁹ requiret illud.* Quartò, peierantes, id eſt, mendacium iuramento firmantes. 4
Quintò, iurantes ſine neceſsitatè, aut ſine reuerentia nominis Dei. 5
Quod deteſtatur Sapiens Hebræus: *Iurationi* (inquit) *nō aſſueſcat os tuū, multi enim caſus in illa. Vir multum iurās implebitur iniquitate, et de domo ei⁹ nō diſcedet plaga.* Eccle.23.
Et alibi: *Loquela multū iurās horripilationē capiti ſtatuet, & irreuerētia illius, obturatio auriū.* Ibidem.
Præter hos quinq; modos, quibus contra hoc præceptum peccatur, ſunt alij quatuor, qui facilè colligi poſſunt ex quatuor modis ſupradictis, quibus nomen Dei rectè vſurpari docuimus. Sed de præcepto ſecundo hactenus.

TERTIVM PRÆceptum.

MEmento vt diem Sabbati ſanctifices: Sex diebus operaberis, et facies omnia opera tua, Septimo autem die Sabbatum

batum domini Dei tui eſt: Non facies omne opus in eo, tu & filius tuus, & filia tua: ſeruus tuus, et ancilla tua, iumentum tuum, et aduena, qui eſt intra portas tuas. Sex enim diebus DOMINVS fecit cælum et terrã, & mare, & omnia quæ in eis ſunt, & requieuit die ſeptimo. Idcirco benedixit DOMINVS diei Sabbati, et ſanctificauit illum.

Sabbatum quid ſignificet. Vt huius præcepti manifeſtior ſententia fiat, hæc ſcienda ſunt. Hebræis ſabbatum requiem ſonat. Et quia ſeptimus dies hebdomadæ requiei peculiariter deputatus erat: idcirco idem dies apud Hebræos propriè Sabbatum Leuit. 23. dictum eſt, quemadmodum in Leuitico legim⁹: *Septimus dies erit vobis ſanctus ſabbatũ, et requies Domini.* Poſtea autem ſabbati nomine, latius ſcilicet accepto vocabulo, tota hebdomada ſignificari cœpta eſt. Sic Lucæ decimo octauo legimus: *Ieiuno bis in ſabbato.* Vnde & numeratio dierum illa fuit, prima ſabbati, ſecunda ſabbati, tertia

Sabbati, &c.

In vniuersum autem duplex est sabbatum, externum & internum seu spirituale. Primum consistit in externa & corporali quiete. Secundum in mentis tranquilitate, erga Deum comparanda. Externum item duplex, ceremoniale & morale. Quod ad Ceremoniā attinet, non habet hoc præceptum eandem omnino rationem apud Christianos, quam apud Iudæos habebat. Siquidem quod Sabbatum certæ diei alligatum erat, ceremonia est, apud Christianos (vt constat) abrogata. Verùm quod ad morale legis pertinet nihil mutatum est. Id verò constat in eo situm esse, vt homo qui corpore constat & anima, aliquo saltem destinato tempore, & corpore & animo quiescat, totus laudi, contemplationi Dei intentus, vt corpus labore fatigatum, alterna requie non careat, & mens ipsa externis laboribus distracta, diuina legis meditatione, ac diuinorum beneficiorum recordatione reficiatur. Vnde consequens est, nedum apud Iudæos, sed & apud Christianos, iuris esse diuini, vt saltem aliquo destinato tēpore, ceremoniæ institutæ, ad audiendum verbum Dei, & ad excitandam fidem, & charitatē erga Deum, & ad vacandum precationibus

Sabbati diuisio.

Sabbatum morale in quo cōstat.

1 alijsque spiritualibus sacrificijs, retineantur. Deinde sabbatum externum in hoc datum est, vt esset certum signum inter Deum, & homines Deum agnoscentes. Quemadmodum in Exodo legimus: *Videte* (inquit Dominus) *vt custodiatis sabbatum meum, quia signũ est inter me & vos.* Signum enim erat & memoriale Iudæis, quo in primis admonerentur illius ineffabilis operis nempe creationis totius orbis, sex dierum opificio absoluti Secundò sabbatum erat memoriale Iudæis, vt admonerentur illius beneficentiæ, qua à durissima captiuitate Pharaonis liberati erant Quod in Deuteronomio ponitur: *Memẽto* (inquit) *quòd ipse seruieris in Aegypto, & eduxerit te inde Dñs Deus tuus in manu forti: idcirco præcepit tibi, vt obseruares diẽ sabbati.* Tertiò, significabat Iudęis sabbatũ externũ requiem internã, & sabbatũ spirituale, vt scilicet hinc admonerentur à suis operibus requiescere, ac sinere vt eos Dominus, non ipsi sese sanctificarent. De quo Dominus apud Ezechielẽ Prophẽtam ait: *Insuper & sabbata mea dedi eis, vt esset signũ inter me & eos, & sciant quòd ego Dñs sanctificans eos.* Quãquã interim Iudęorũ vulgus, quemadmodũ nunc, ita & olim, magis signis q̃ rebus

Sabbatum externum cur datum Iudæis.

Exodi. 31.

2

3

Ezech. 20.

rebus signatis inhæserit, quo factum est vt scriptura testatur, Deũ Iudeorũ sabbata odisse cœpisse. Sic enim apud Esaiam est: *Neomeniam & sabbata & festiuitates vestras nõ ferã: iniqui sunt cœtus vestri, calendas vestras & solennitates vestras odiuit anima mea, facta sunt mihi molesta.* Causam autẽ subiecit, quippe quòd Iudæi sabbato, non ad quietem animi, & mentis tranquillitatem erga Deum comparandam, sed tantùm ad externam quietẽ, quam superstitiosè obseruabant, abuterentur. Subdit enim: *Manus vestræ plenæ sunt sanguine. Lauamini, mũdi estote, auferte mala cogitationũ vestrarũ ab oculis meis, quiescite agere peruersè, discite benefacere.* Porro eadem propemodum, quæ sabbatum externum Iudæis significabat, nobis significat dies dominicus, nisi quòd nos loco liberationis Israel ex AEgypto (qui typus erat) admonemur, vt meminerimus nos per agni immaculati sanguinem, à fœdissima tyrannide Satanæ redemptos, ne per ingratitudinem reuoluamur in maiorem seruitutem. Deinde hic dies nos monet, vt quẽadmodum CHRISTVS nostri causa factus est obediens patri vsque ad mortem, mortem autem crucis, vtque is superata

Esaiæ, 1.

Dies dominicus.

sione fit, vt ipsi qui hoc audiunt, aut vident, prohibentur, & appareāt qua sint fide, vel deuotione in Deū, qui hæc fieri prohibet, & vult vt illū solū amemus

Deuter. 13. eiq; fidamus. De qua re ita in Deute. legimus: *Si surrexit* (inquit Moyses) *in medio tui Propheta, aut qui somniū se vidisse dicat, atq; prædixerit signū, atq; portentū, & euenerit quod locutus est, et dixerit tibi: Eamus, & sequamur deos alienos, quos ignoram⁹, et seruiam⁹ eis: nō audies verba Prophetæ, aut somnia-*

251.6. *toris, quia tentat vos Dn̄s Deus vester, vt palā fiat vtrū eum diligatis an nō: in toto corde et in tota anima vestra dn̄m Deū vestrum sequimini, ipsum timete, mādata custodite, & audite vocē illius, ipsi seruiatis, & ipsi adhærebitis.* Porrò diabolū nō posse pijs plus incōmodare quā illi à Deo fuerit cōcessum, liber Iob insigni testimonio confirmat. Ratione autem spei peccant cōtra primum præceptum. Primò desperantes quod scilicet De⁹ velit aut possit saluare, aut parcere. Secundò qui in potētia sua & diuitijs, aut hominibus cōfidunt. Tales notat Psaltes: *Hi in curribus, hi in equis, nos autē in nomine Domini.* Et Ieremias: *Maledictus qui confidit in homine, & ponit carnem brachium suum, & à Domino recedit cor eius.* Talis erat princeps

Ratione spei peccātes in primum præceptum.

1

2

Psal. 19.

Ierem. 17.

ceps Tyri cui per Prophetam dictũ est: Ezech.28.
Eleuatum est cor tuũ, & dixisti: De⁹ ego sum, & in cathedra Dei sedi in corde maris, cum sis homo & nõ Deus, & dedisti cor tuũ quasi cor Dei. Tertiò pręsumẽtes de misericordia Dei, hoc est, qui 3
sperãt, veniã sine pęnitẽtia, aut beatitudinẽ, sine nostra cooperatione ad bonũ,
Nã qui bona egerũt ibũt in vitã æternam qui vero mala in ignẽ æternũ. 231.3.
Quartò præsumẽtes de meritis proprijs cũ scilicet sibi nimiũ tribuũt atq; ęstimãt de bonis operib⁹ suis. Cõtra quos illud dictũ Christi. *Si feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite, serui inutiles sumus, quod debuim⁹ facere, fecimus.* 4

Porro quod charitatẽ attinet, cõtra primũ pręceptũ peccant. Primò qui mundũ amant plus quàm Deũ, cum tamẽ ille (vt Christus ait) *diligendus ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota mẽte.* Quibus verbis innuit vt oẽs vires suas homo ad Deum amandũ & glorificandũ referat. Sunt autem in hoĩe tria, ratio, voluntas & vis vitalis seu sensibilis, Ratio quæ dijudicat & discernit res, & hæc signatur per mentẽ. Volũtas quæ cupit rem cognitam, & hæc significatur nomine cordis, Anima vitalis, qua alitur & vegetatur corpus. Ratione ergo vtendum ad laudem Dei, meditando scilicet opera

Ratione charitatis peccãtes in primũ pręceptum.
346.19.
Matth.22.
Quid sit diligere Deũ ex toto corde, ex tota anima, & mente.

pera illius, & illi fidendo, & credendo, alijs cõsulendo. Voluntate verò, cupiendo ea, quæ in Dei gloriã vergunt. Anima quoq; vitali, seu vi sensibili: valetudine, robore, sensibus vtẽdo ad optima quæq; pertinentia ad laudẽ Dei. Qui vt cognoscatur, & glorificetur, oĩa cõdita
2 sunt, vt ante ostensum est. Secundò peccant contra primum præceptũ ratione charitatis, timentes plus offensam hominũ, quàm Dei, præponentes fauorẽ
Act.9. Dei, fauori hominum, cùm tamen plus oportet obedire Deo quã hominibus,
Luc.12. plusque timendus sit Deus, qui occiso corpore, aĩam in gehennã mittere potest. Tertiò, metuẽtes offensam Dei so-
3 lum propter pœnã: cùm tamẽ Deus amandus sit propter se, vtpote summum bonũ, & pater misericordiarũ, & Deus totius cõsolationis, vt Paulus ait. Atque hactenus de primo præcepto.
2. Corin.1.

SECVNDVM PRÆceptum.

NOn assumes nomen Dei tui in vanum: Nec enim habebit dominus insontẽ, qui assumpserit nomen Dei frustra.

Ratio ordinis.
Pulcherrimo ordine hoc secundum

dum præceptum primo subnectitur, veluti ex eo promanans. Cùm enim vix fieri potest, quin quod tota mente cõplexi sumus, lingua itidẽ sonemus. Est enim sermo proximus mentis interpres. Proinde cùm primùm præceptum posuisset, quo principaliter cor nostrum formauit, qua ratione se erga Deum gerat, secundũ hoc posuit, quo docet quo modo de Deo agnito, tum apud nos, tũ apud alios loquamur. Vetat autẽ ne Dei nomine abutamur, non peierando tantùm, sed præter necessitatem iurando. Est autẽ nominis Dei vsus legitimus in iureiurando, cum scilicet adhibetur ex iusta causa asserendæ veritati. Quamuis autem Christus, vt Augustinus sentit, omnem asseuerationem, inter perfectos christianos superuacaneam esse sentiat apud Matthæum, cùm dicit: *Audistis quia dictum antiquis: Ne peierato, sed Domino quæ iuraueris reddito. At ego dico vobis, õnino nõ esse iurandũ, neque per cælũ, quoniam Dei soliũ est: neque per terrã, quia eius pedum subselliũ est: neque per Hierosolymam, quoniã vrbs magni Regis est: neque per tuum caput iuraueris, quoniã non poßis vel vnũ crinem album, nigrúmue facere. Sit autẽ sermo vester, est, est, nõ, non: quod præter hæc est, à malo est.* Tamen cùm

August de sermone Dei in mõte lib. 1. Matth. 5.

cùm interim in Ecclesia sint imperfecti, excusat idem Augustinus, nō tātùm in Euangelio, sed & in alijs negotijs iurantē, modò infirmitas eius cui iuratur, & causæ grauitas seu necessitas iuramentum extorserit, quod tamen quo ad fieri potest vitandum esse docet. Quam sententiam communis Ecclesiæ cōsensus sequi videtur, qui permittit vt perhibet, non tantum in cōfirmatione verbi Dei, sed etiam in fœderibus Principū, in suscipiendo magistratu, in iudicijs si magistratus exegerit, ac sicubi causæ grauitas postulauerit, iuramentum sine peccato præstare posse. Quin etiam peccaturos, nisi id præstiterimus.
Galat. 1. Roma. 1. Hinc & Paulus Apostolus sæpe iurasse legitur, veluti cum dicit: *Quæ autem scribo vobis, ecce corā Deo, quia nō mentior.* Item: *Testis est mihi Deus, cui seruio.*
Iuramenti Comites. Porrò iuramentum tres comites habere debet: quemadmodum Dominus apud Hieremiam præcipit, dicens:
Ierem. 4. *Et iurabit, viuit Dominus, in veritate, in iudicio, & in iustitia.* Vbi innuit, in iuramento, primùm subesse oportere veritatem, vt non aliter scilicet præstetur, quàm vt mendacium opus diaboli destruatur, veritas verò detegatur. Deinde iudicium adhibendum est, vt non temerè, sed cum magna delibera-

deliberatione: nēpe vt iurans prius consideret, an rei necessitas, aut grauitas iuramentum exigat, an hoc quod iurat facere queat nec ne. Item, ne vel non sine tempore & loco, vel ira, aut alio prauo affectu concitatus iuret. Postremò videndū, vt nihil nisi quod iustum ac honestum est iuretur. Quos comites iuramentum si habuerit, non est dānabile: quippe quò veritas, pax & cōcordia defendātur: falsitas, lis, & dissensio destruantur. *Nam* (vt Paulus ait) *omnis cōtrouersiæ finis est iuramentum.* Hebr. 6.

Hoc autem præceptum spectat longius, quàm ad cohibenda iuramenta, quibus profanatur Dei nomen. Proposita enim vna specie, in vniuersum nos admonet, ne vnq̄ in medium à nobis pferatur Dei nomen, nisi cū timore ac reuerētia, & in eum finē, vt gloriosum appareat. Nā cum sit sacrosanctū, cauere debemus omnibus modis, ne aut ipsum contemptui habere videamur, aut alijs occasionē contemnendi præbeamus. Id autem ita fiet, si de Deo eiusque operibus non aliter cogitemus aut loquamur, q̄ in eius honorem. Nomen verò Dei hic accipitur aut pro ipso Deo, vel pro Dei maiestate, potentia, sapientia, bonitate, in summa, pro eo, quod rectè Deo tribui potest. Iuxta

Præceptum secundum latius patet.

Nomē Dei. 188. 3.

25. 1.

Quadrupliciter bene vtimur nomine Dei. Iuxta hanc acceptionē nominis Dei, vt quidam aiunt, nomine Dei triplici, aut quadruplici ratione bene vtimur: Primùm confitendo, cùm ipſum Deū corā toto mundo, Deū ac dominū noſtrum confitemur, ab illius confeſsione neque blanditijs neq; tormentis dimobiles.

1

Matth. 10. De qua confeſsione dictum eſt: *Qui me confeſſus fuerit corā hominib⁹, cōfitebor & ego eū corā patre meo, qui eſt in cælis.*

2 Secūdò bene vſurpamus nomēDei, cùm Deum in omnibus laudamus, ipſique tam in proſperis quàm aduerſis gratias agimus.

Pſal. 33. Quod genus frequentiſsimum eſt in Pſalmis, veluti: *Benedicam Dominum in omni tēpore, ſemper laus eius in ore meo.*

Pſal. 102. Itē: *Benedic anima mea Domino, & noli obliuiſci omnes retributiones eius. Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui ſanat omnes infirmitates tuas. Qui redemit de interitu vitā tuā, qui coronat te in miſericordia & miſerationib⁹.* Ac alijs ſexcētis locis.

Iob. 1. & 2. Huius mirificū exemplū in Iob, qui cùm grauiſsimis omnib⁹ calamitatibus premeretur, in hanc laudis ac gratiarum actionis vocem prorupit: *Si bona ſuſcepimus de manu Domini, mala autē quare nō ſuſtineamus: Dominus dedit, Dominus abſtulit: ſicut Domino placuit, ita factum eſt: ſit nomē Domini benedictum.*

ctum. Tertiò vſurpamus nomē Dei re- 3
ctè, cùm verbum eius ſyncerè prædica-
mus, ac inuulgam⁹, & priuatim & pu-
blicè. Priuatim quidem, quum vbique
nomen Dei magnificimus ac celebra-
mus, & quātum in nobis eſt, omnes ho-
mines in eiuſdē Dei noſtri celebratio-
nem, & verbis, & operibus noſtris tra-
here ſtudemus. Rurſus cū auerſamur,
qui Deum noſtrū vt par eſt, non reue-
rentur. Sic affectos fuiſſe omnes San-
ctos videmus, quibus nihil vnquā mo-
leſtius fuit, quàm videre aut audire ali-
quid agi in Dei contēptū. Quemadmo-
dū videre eſt in Dauid, cum ait: *Fuerūt
mihi lachrymæ meæ panes die ac nocte,* Pſal.41
*cū dicitur mihi quotidie, Vbi eſt De⁹ tu-
us?* Publicè verò ab his prædicatur, qui-
bus miniſterium verbi Dei commiſſum
eſt, quibus dictum eſt: *Prædica verbum,* 2.Tim.4.
inſta opportunè & importunè. Quartò, 4
ritè vſurpamus nomen Dei, Deum in
omnibus inuocādo, ac ipſius auxilium
poſtulando, ſiue vt actus noſtros in
via mandatorum dirigat, ſiue vt à ma-
lis nos eripiat. Quod genus vbique
etiam obuium eſt in Pſalmis, veluti
cùm orat Dauid: *Perfice greſſus meos in
ſemitis tuis, vt nō moueantur veſtigia* Pſal 16.
mea. Item: *Inclina cor meum in teſti-* Pſal.118.
monia tua. Item: *Non in arcu meo ſpe-* Pſal.43.
rabo-

rabo, et gladi⁹ meus nõ saluabit me, sed dextera tua & brachium tuũ, et illuminatio vultus tui. Hic certè verus est cultus ille Dei, quem à nobis ipse requirit, quo nobisipsis penitus diffidim⁹, ei soli omnium rerũ & actionũ nostrarum exordia, progressus, & fines tribuimus. Rursus, quo ab eo solo auxiliũ in tribulationibus expetimus. Quem cultum
Psal.49. etiã Deus apud Psaltem à nobis requirit hisce verbis: *Innoca me in die tribulationis, et eruã te, et honorificabis me.* Ad hæc rectè vtimur nomine Dei, cùm illud pro veritatis confirmatione, cùm periclitatur, adhibemus: quod tamẽ genus sub prioribus, maximè quòd in inuocando, laudando consistit, contineri cõstat. ¶ Contra hoc præceptum primò blasphemãtes, cùm scilicet Deo attribuũt, quod non est, aut negãt quod ei inest. Quos vetus lex morti addicit. Secundò illicita vouẽtes, de peccato scilicet, aut contra consilia Euãgelica. Qualis fuit promissio Herodis facta Herodiadi: & Iudæorũ, qui vouerunt se non comesturos, nisi prius occidissent Paulum. In talibus autem votis decretum mutandum est. Tertiò, qui vota Deo facta temerè violant. Scriptum est enim Leuitici tertio: *Quod semel egressum est è labijs tuis obseruabis, et facies sicut*

Peccantes contra præceptum secundum.

1 [beside "blasphemãtes"]
Leuit.24. [beside "inest"]
2 [beside "cundò illicita"]
Mac.6. [beside "lis fuit promissio"]
Act.25. [beside "comesturos"]
3 [beside "lum. In talibus"]

ſicut promiſiſti Deo tuo. Item Eccleſiaſtici quinto: *Si quid vouiſti Deo, non tardabis reddere, quia Domin⁹ requiret illud.* Quartò, peierantes, id eſt, mendacium iuramento firmantes. 4
Quintò, iurantes ſine neceſsitatè, aut ſine reuerentia nominis Dei. 5
Quod deteſtatur Sapiens Hebræus: *Iurationi* (inquit) *nō aſſueſcat os tuū, multi enim caſus in illa. Vir multum iurās implebitur iniquitate, et de domo ei⁹ nō diſcedet plaga.* Et alibi: *Loquela multū iurās horripilationē capiti ſtatuet, & irreuerētia illius, obturatio auriū.* Præter hos quinq; modos, quibus contra hoc præceptum peccatur, ſunt alij quatuor, qui facilè colligi poſſunt ex quatuor modis ſupradictis, quibus nomen Dei rectè vſurpari docuimus. Sed de præcepto ſecundo hactenus.

Eccle. 23.
Ibidem.

TERTIVM PRÆceptum.

MEmento vt diem Sabbati ſanctifices: Sex diebus operaberis, et facies omnia opera tua, Septimo autem die Sabbatum

batum domini Dei tui eſt: Non facies omne opus in eo, tu & filius tuus, & filia tua: ſeruus tuus, et ancilla tua, iumentum tuum, et aduena, qui eſt intra portas tuas. Sex enim diebus DOMINVS fecit cælum et terrã, & mare, & omnia quæ in eis ſunt, & requieuit die ſeptimo. Idcirco benedixit DOMINVS diei Sabbati, et ſanctificauit illum.

Sabbatum quid ſignificet.

Vt huius præcepti manifeſtior ſententia fiat, hæc ſcienda ſunt. Hebræis ſabbatum requiem ſonat. Et quia ſeptimus dies hebdomadæ requiei peculiariter deputatus erat: idcirco idem dies apud Hebræos propriè Sabbatum

Leuit.23.

dictum eſt, quemadmodum in Leuitico legim⁹: *Septimus dies erit vobis ſanctus ſabbatũ, et requies Domini.* Poſtea autem ſabbati nomine, latius ſcilicet accepto vocabulo, tota hebdomada ſignificari cœpta eſt. Sic Lucæ decimo octauo legimus: *Ieiuno bis in ſabbato.* Vnde & numeratio dierum illa fuit, prima ſabbati, ſecunda ſabbati, tertia

ſabbati,

Sabbati, &c.

In vniuersum autem duplex est sabbatum, externum & internum seu spirituale. Primum consistit in externa & corporali quiete. Secundum in mentis tranquilitate, erga Deum comparanda. Externum item duplex, cęremoniale & morale. Quod ad Cęremoniā attinet, non habet hoc præceptum eandem omnino rationem apud Christianos, quam apud Iudæos habebat. Siquidem quod Sabbatum certæ diei alligatum erat, ceremonia est, apud Christianos (vt constat) abrogata. Verùm quod ad morale legis pertinet nihil mutatum est. Id verò constat in eo situm esse, vt homo qui corpore constat & anima, aliquo saltem destinato tempore, & corpore & animo quiescat, totus laudi, contemplationi Dei intentus, vt corpus labore fatigatum, alterna requie non careat, & mens ipsa externis laboribus distracta, diuina legis meditatione, ac diuinorum beneficiorum recordatione reficiatur. Vnde consequens est, nedum apud Iudæos, sed & apud Christianos, iuris esse diuini, vt saltem aliquo destinato tēpore, cęremoniæ institutæ, ad audiendum verbum Dei, & ad excitandam fidem, & charitatē erga Deum, & ad vacandum precationibus

Sabbati diuisio.

Sabbatum morale in quo cōstat.

rebus signatis inhæserit, quo factum est vt scriptura testatur, Deū Iudæorū sabbata odisse cœpisse. Sic enim apud Esaiam est: *Neomeniam & sabbata [illegible] festiuitates vestras nō ferā: iniqui sunt cœtus vestri, calendas vestras & solennitates vestras odiuit anima mea, facta sunt mihi molesta.* Causam autē subiecit, quippe quòd Iudæi sabbato, non ad quietem animi, & mentis tranquillitatem erga Deum comparandam, sed tantùm ad externam quietē, quam superstitiosè obseruabant, abuterentur. Subdit enim: *Manus vestræ plenæ sunt sanguine. Lauamini, mūdi estote, auferte mala cogitationū vestrarū ab oculis meis, quiescite agere peruersè, discite benefacere.* Porro eadem propemodum, quæ sabbatum externum Iudæis significabat, nobis significat dies dominicus, nisi quòd nos loco liberationis Israel ex AEgypto (qui typus erat) admonemur, vt meminerimus nos per agni immaculati sanguinem, à fœdissima tyrannide Satanæ redemptos, ne per ingratitudinem reuoluamur in maiorem seruitutem. Deinde hic dies nos monet, vt queadmodum CHRISTVS nostri causa factus est obediens patri vsque ad mortem, mortem autem crucis, vtque is superata

Esaiæ, 1.

Dies dominicus.

morte, ac operibus suæ dispensationis consummatis, requieuit in sepulchro: ita & nos mortificata carne, omnibusque carnalibus desiderijs consopitis, totos Deo submittamus, vt consepulti cum Christo per baptismum, vltra non seruiamus peccato, sed exhibeamus membra nostra Deo seruire iustitiæ in sanctificatione. Eius nos admonet Ecclesia diebus dominicis aquam benedictam aspergens. Præterea in processionibus signum crucifixi, & vexilla veluti trophea quædam resurgentis Domini ferre iubens, vt scilicet admoneremur eo die totos nos intentos esse oportere, vt per omnem vitã Christum crucifixum sequamur, carnem vnà cum vitijs, & concupiscentijs crucifigentes, vtque quemadmodum Christus resurrexit per gloriam patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. Ita cęremoniæ laudabiles sunt, si in eis per visibilia ad inuisibilia & spiritualia proficiamus. Atque hinc etiã fit, vt præceptum de sabbato, quantum ad exteriorem cęremoniã attinet, charitati Dei & proximi cedere debeat. Quod & lex ipsa, licet Iudæis obcæcatis id non videntibus, satis demonstrabat, quæ iubebat sacerdotes operari in tẽplo. Quamobrẽ & Christus toties cæcitatẽ Iudæorũ

Roman. 6.

248.21.

Aspersio aquæ die dominico.

Processiones.

Roman. 6.

dam-

damnat, qui externam cęremoniã sabbati, saluti hominis praeponebãt. Vt inter cętera, cùm interrogarẽt Iudęi: *An liceret sabbatis curare?* Respondit Iesus: Matth, 12.
Quis ex vobis homo qui habeat ouẽ vnã et si ceciderit haec sabbatis in foueã, nón ne tenebit & leuabit eam? Quantò magis melior est homo oue? Itaque, vt subijcit, licet sabbatis benefacere. Et statim ad Domini iussum, restituta est manus arida hominis qui illic erat, sanitati. Quanquam autẽ Christianis verè pijs, omnis dies dominicus habendus, ac in hunc modum spiritaliter sabbatizandum perpetuò. Propterea tamen sabbatum externum abrogatũ censeri nõ debet. Cùm enim inter Christianos plurimi adhuc sint imbecilles, qui ad eam sabbatizandi perfectionem nondum pertingunt, retinẽda erat hęc lex in Ecclesia, tanquam Paedagogus imperfectorum, in eam sensim perfectionem, quae est in Christo Iesu, adducẽs. Quin non tantùm infirmis, sed & perfectioribus, ac iam tota mente Deo vacantibus, diebus festis ab omni opere externo cessandnm est, tum ad conseruandam Ecclesiae disciplinã, tum ob vitandũ scandalũ, tũ deniq;, vt animus ab omni corporea actione auocatus, ardẽtior in Dei cõtemplationem assurgat.

Cæterum quies illa ſpiritalis inchoatur dumtaxat in hac vita, nec ante perfecta futura, donec è mundo migrem⁹. Sanctificant ergo rectè ſabbatum externum, qui humanis negotijs poſtpoſitis, toti in laudem Dei, & gratiarum actionē, diebus feſtis profuſi ſunt, verbum Dei, & officia diuina animo pio attentoque audientes, peccataque plangentes. Peccant contra hoc preceptum, qui aliquid operis externi exercent, niſi tamē magna neceſsitate excuſet. Nā cùm ſemper Dei cauſa cæteris rebus longè anteponenda ſit, & quotidie pietati ſtudendum, quis nō videt ſcelus eſſe, nolle, vt vel diebus dominicis externa cedant rebus internis. Numeri quindecimo legimus eum hominem, qui ligna collegerat in ſabbato, oblatū Moyſi, Aaron, & vniuerſæ multitudini, iuſſu Domini lapidibus obrutum eſſe extra caſtra. In Exodo quoque narratur, peccaſſe populum qui contra mandatum Domini abierat colligere manna in die ſabbati. Quantò ergo magis putandū eſt, eos grauius peccare, qui diebus feſtis lucro ſtudentes, negotiationibus toti incumbunt. Deinde impingūt in hoc præceptū, qui diebus feſtis, ſpectaculis, ludis, aleæ, ſaltationib⁹ ſunt intenti, qui comeſſationibus, ebrietati-

Quipeccāt cōtrapræceptū tertiū

1

Num. 15.

Exod. 16.

2

bus

bus vacāt,qui colloquijs prauis,& cantilenis diē ſanctū conſpurcāt, quos Carthaginenſe & Toletanum conciliū excommunicandos decernunt. Pręterea, 3
qui etſi in templum veniunt, & ceremoniā obſeruent, ſpiritu tamen ea ipſa, ob quæ conueniunt,non proficiūt. Quos Dominus apud Eſaiā deſignat: *Populus hic (inquit) labijs me honorat, cor autē eorum longè eſt à me*. Quin & apud Ieremiam, maledictus is pronunciatur, qui facit opus Dei negligenter, His verò grauius peccant, qui in templo res profanas ac turpes tractāt, ſine reuerentia Dei, Qui ne ſuum delictum leue eſſe putent, recolant Chriſtū, facto de funiculis flagello, eieciſſe emētes & vēdentes de tēplo, ac dixiſſe: *Domus mea, domus orationis vocabitur, vos autē feciſtis illam ſpeluncam latronum*. In ſumma, peccāt cōtra hoc præceptū, qui ſabbatū internum prophanant, ꝙ in dilectione Dei & proximi cōſiſtit. In feſto excuſantia opus, hæc eſſe perhibentur: Primò opus ordinatū ad Dei cultū. Secūdò, nobis alijſve neceſſe, vt cū paramꝰ cibos, & māducamꝰ, ita medicinas cōficimꝰ, ægrosq; curamus. Tertiò, opera miæ, vt ſepelire mortuos. Quartò, res aliqua parua, vt modicū q̃d opari. Quintò, grauis vitatio damni, vt verbi cauſa

Eſaiæ.29.
Ierem 48.
102.15.
103.10.
4
Ioan.2.
Matth.21.
5
Excuſantia opus in feſto.

ingruentibus hoſtibus, aut tempeſtate licet nobis metere ſegetes, vuas, &c. *Sabbatum enim* (ait Chriſtus) *propter hominem, non homo propter ſabbatum.*

QVARTVM PRÆceptum.

202.20. *Honora patrem tuum, & matrem tuam, vt ſis longæuus ſuper terram.*

Ratio ordinis.

Quoniam poſt Deum proximè obligamur parentibus. Primò quia poſt Deum ſunt noſtræ generationis principium, & cauſa ſubſiſtentiæ. Secundò, propter dulcem ab eis educationem, & bonam inſtitutionem. Idcirco poſt tria præcepta de honorando Deo, proximè ſubſequitur præceptum de honorandis parentibns, vt ſcilicet liberi cogantur ex diuino præcepto id præſtare, ad quod naturalis pietas per ſe eos debuit compellere, ſicut & naturali inſtinctu ciconia, infantiæ ſuæ vices rependens, parentes ſenio confectos alere, & alis ſuis ſubleuare dicitur. Quatuor ſunt quæ præcipiuntur hoc præcepto, amor, reuerentia, obedientia, quantum ad bonos mores, & rem domeſticam, ſubuentio in neceſsitate, ſcili-

Ciconiæ pietas.

Quatuor præcipiun. in quarto præcepto.

ſcilicet eos alere,conſolari, pro eis orare. Quæ quidem prædicta non externo quodam apparatu, ſed ſynceriter & ex intimo cordis affectu debent exhiberi propter Deum, quemadmodum diuus Paulus ait: *Filij obedite parentibus veſtris in Domino, hoc enim eſt iuſtũ:* Neque eſt quod quiſpiam ab eo præcepto ſe auocari putet, propterea quòd Chriſtus ait apud Lucam: *Si quis venit ad me, & nõ odit patrẽ ſuum, & matrem & vxorẽ, & filios, & fratres, & ſorores, ad hæc autem & animã ſuam, non poteſt meus eſſe diſcipulus.* Ipſe enim Chriſtus docet quid velit in eo loco, & alijs ſimilib⁹, vt interprete nõ ſit opus. Sic enim inquit apud Matthæum: *Qui amat patrem aut matrẽ pluſquam me, non eſt me dignus.* Amãdus ergo pater, ſed præponendus creator: debetur affectus parentibus, ſed maius obſequiũ ſalutis debetur Deo authori. Ergo parentes relinquẽdi, ſi impediant deuotæ mẽtis affectum. Hoc autẽ præceptũ quanquam de patre & matre ſonat, intelligendi ſunt tamẽ omnes qui nobis præſunt quando eadẽ ipſorũ eſt ratio, nẽpe quia Dominus eos in ſuperiorẽ honoris gradũ extulerit. Hinc Paulus: *Obedite præpoſitis veſtris, & ſubiacete eis, ipſi enim peruigilãt, quaſi rationẽ de ani-*

Ephes.6.
Occupatio.
Luc.14.
Matth.10.
308.31.
De quibus præter parẽtes intelligitur quartum præceptum.
203.10.
Hebr.13.

mabus vestris reddituri. Itē: *Reddite o-*
Rom.13. *mnibus debita, cui tributū, tributū: cui vectigal, vectigal: cui timorē, timorem: cui honorē: honorē. Nemini quicquā debeatis, nisi vt diligatis inuicē: nā qui diligit proximū, legē impleuit.* Idéq; admonet nos potestati subditos esse debere, non solū propter irā, sed etiā propter conscientiā, ne scilicet cōscientia coram
Qui peccāt cōtra quartum præceptum. Deo rea fiat. Ex prædictis satis liquet quibus modis contra hoc præceptum peccatur. Nā in primis huius præcepti rei sunt, qui parētes non ex animo diligunt ac magni faciunt. Itē, quos inopiæ
1 & humilitatis parentum pudet, qui non prospiciunt eis victū & alia necessaria. Hi enim huius præcepti interpretationem contemnunt, quæ est apud Eccle-
Eccl.5.86. 15. siasticum: *Qui timet Deum, honorat parentes, & quasi Dominis seruiet his qui se genuerūt, & opere, & sermone, & omni patiētia.* Itē: *Quàm malæ famæ est*
2 *qui relinquit patrem.* Præterea grauiùs peccāt qui parentes suos affligūt, rident, execrātur, eis non obediūt: de quibus in
Exod.21. Exodo: *Qui percusserit patrē suum, aut*
Leuit.20. *matrē, morte morietur.* Et in Leuitico: *Patri matriq; qui maledixerit, sanguis eius sit super eum.* Et in prouerbijs: *Qui*
Prouer.19. *affligit patrem, & fugit matrem, ignominiosus erit & infelix.* Item: *Oculum qui*

qui subsannat patrē, qui despicit partū matris suæ, suffodiāt corui de torrentibus, & comedāt cū filij aquilæ. Exēplo est Cham filius Noë, qui se, totamq; posteritatem suam maledictioni inuoluit, quod patris sui turpitudinem non operuerit, sed deriserit. Tertiò peccant in hoc præceptum, qui Ecclesiæ præsidibus iniurij & inobedientes sunt, quēadmodum Dathan, Core, Abiron, qui propter suam erga Moysen & Aaron inobedientiam, viui absorpti referuntur. In summa peccant in hoc præceptum, qui eos quorum curæ commissi sunt temerè aspernātur, aut debito honore non afficiunt. Porrò præceptum hoc exequēti promittitur merces, nempe vitæ longitudo. Nec abs re, quod deceat vt ipsis vita prolongetur qui parentes colunt, huius vitæ post Deum authores. Paulus hoc præceptum ait primum esse in promissione, quia primū est cui adiecta est promissio. Neq; sequitur econuerso, eum qui citò & ante iustam ætatem ex hoc mundo eripitur à Deo maledictum esse. Quin potiùs accidit interdū, vt quò quisq; magis diligitur à Deo, eò citiùs recipiatur ex hac vita, atq; ita recipiet mercedem in vita futura.

Prouer. 30.
Gen. 9.
3
Numer. 16.
Merces seruantibus præceptū.
Ephe. 6.
Proscatalīpsis,
Sapient. 4. Raptus est ne malitia mutaret intellectū eius.

QVINTVM PRÆceptum.

Non occides.

Transitio. Post tria præcepta ad religionẽ cultumque Deo debitum ordinata, & post quartum de pietate exhibenda: deinceps vetantur nocumenta quæ proximo inferri possunt. Primò quidem in

Quæ prohibentur in quinto præcepto. præcipuo eius bono, scilicet in persona propria. Expressè quidem corporalia homicidia & cædes, coniunctim etiam omnis mutilatio & læsio corporis: suppressè etiam sub vetatione effectus, etiã illius causæ vetantur, vt sunt maledicta, inimicitiæ, &c. Id quod Christus

Matth. 5. apud Matthæum docet, cùm ait: *Audistis quia dictum est antiquis: Non occides, qui autẽ occiderit, reus erit iudicio. Ego autẽ dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo temerè, reus erit iudi-*

Gradus ad lædendum *cio. Qui autem dixerit fratri suo racha, reus erit cõcilio. Qui aũt dixerit fatue,*

1 *re⁹ erit gehẽnæ ignis.* Prim⁹ enim grad⁹ ad lędendũ est ira in animo cõcepta, quę

2 nihil aliud est, quàm vlcíscẽdi cupiditas: proximus ira erũpens in vocẽ indignationis, quam Dominus appellat racha.

3 Tertius dolor erumpens in manifestũ con-

conuitium, vt cùm dicimus fatue. Planè ergo Christus docet, non tantũ homicidam esse apud Deum, qui vitam proximo eripuit, sed omnem illum qui proximum odit, hoc est, qui malè vult: tametsi iram in animo celauerit. Vnde Ioannes: *Qui odit fratrẽ suum, homicida est*. Damnatur ergo in vniuersum cor erga fratrem malè affectum, & priuatæ vindictæ cupiditas. Porro hoc præceptum non pertinet ad magistratus, qui publica iudicia exercent, & legitimis pœnis sontes afficiunt. Non enim ipsi sunt qui occiduut, sed lex Dei ferit, iubens vnum membrum tolli, ob totius corporis incolumitatem. Non enim iudex suo nomine, sed Dei vindicat, *nec frustra gladiũ portat* (vt Palus ait) *vindex in irã ei qui malè agit*. Et in Exodo ait Dominus: *Si quis per industriam occiderit proximũ suum, & per insidias, ab altari meo auelles eũ, vt moriatur*. Idem de bello sentiẽdum est cùm iustè suscipitur. Quod tum fit cùm non voluntariè sed coactè suscipitur, cum nulla alia spe pacis ac iustitiæ tuendæ, non priuata, sed publica authoritate. Deinde cum ex iusta causa indicitur, veluti sunt: pacis publicæ tuitio, patriæ defensio, & in primis seditionis compressio. Ad hũc modum Dauid aliosq;

1. Ioan. 3. 21. 11.

Pro scatalipsis de magistratu.

Rom. 13.

Exod 21.

Bellum.

2.Regũ.15. viros pios pugnasse legimus, vt verbi causa, Absolon cùm seditionem mouisset, necessitas bellum suasit: quod posteà commissum est. Vnde & Ioannes, cùm milites accessissent, eumq; rogarent quid illis agendum sit. *Neminem*

Luc.3. (inquit) *cõcutiatis, sed cõtenti estote stipendijs vestris.* Contra preceptum hoc

Contra præceptũ quin eum peccãt peccant, primò qui ira ac odio in proximum deflagrant. *Nã omnis qui odit fratrem suũ, homicida est*, ait Ioãnes. Et in

1 Leuitico præcipitur ne odio habeamus

1.Ioan.3. Leuiti.19. fratrẽ in corde nostro, sed vt publicè arguamus eum, ne habeamus super illo

2 peccatum. Secundò qui cõtumelia proximum afficiunt, qui famam eius proscindunt. Calumniator & criminator

Iacob.3. pro gladio lingua vtuntur, sicut scriptum est: *Linguã maledicã esse malum*

Psal.63. *plenum veneno mortifero*, quã & Psal-

3 tes nouaculæ acutæ confert. Tertiò qui cùm possint seruare proximũ non seruant, aut qui facultatibus proprijs exuunt. Vnde illud vulgare Ambrosij: Pasce fame morientem. Quisquis enim hominem pascendo seruare poteris, si non paueris, fame occidisti. Et apud Ec

Eccles.34. clesiasticũ. *Panis egentiũ vita pauperis est, & qui defraudauerit eũ, vir sanguinũ est.* Eodẽ reatu obstringitur qui ob iustitiam captiuos nõ redimit, aut cum

potest

potest à fratre iniuriam non repellit. Quartò qui homicidium committunt, 4 qui vel imperio, vel consilio, vel impulsu, vel dissimulatione in mortem hominis consenserunt, qui alios in mutuum dissidium alliciunt, discordiam excitant. Sic Dauid occidit Vriam, sic Iesabel Naboth, Herodias Ioannē Baptistam. Quintò, qui manu ipsa cædem 5 perficiunt, quos lex morti absque vlla misericordia addicit: *Qui percusserit* (inquiens) *hominē, volens eū occidere, morte moriatur.* Itē. *Si quis per industriam occiderit proximū suum, & per insidias, ab altari auelles eū, vt morte moriatur.* Exod. 21. Sextò peccant in hoc præceptum Iudices, qui sontem damnant, non vt suo 6 officio, sed affectibus satisfaciant, obliti eius quod Iosaphat Iudicibus præcepit. *Non hominis exercebis iudicium, sed Domini, & quodcūque iudicaueritis, in vos redūdabit. Sit timor Domini vobiscum, & cum diligentia cuncta facite.* 2 Para. 16. Postremò non dubium est, eos contra hoc præceptum peccare, qui sibi mortē consciuerunt. Lex enim generalis est, quæ simpliciter prohibet ne occidam⁹, quod tamen de his intelligi volunt, qui vel desperatione gratiæ Dei, vel impatientia vitam abrumpunt. Nam Mētecapti. aliud est iudicium de his qui amentia labo-

laborantes, sibi manus adferunt. Omne enim iudicium mentis morbus hic adimit. Finitimi sunt seipsos enecantibus, qui crapula aut ebrietate se obruunt ac enecant. Nam Sapientis verbum est. *In multis escis nõ deerit infirmitas.* Idem, *Propter crapulã multi perierunt, qui continens est, adijciet vitã.* Denique huius præcepti vim non præstant, qui scandalo sunt alijs, hoc est, præbent occasionem ruinæ, vel peccati, aut qui delinquentes nõ obiurgant, vel non puniunt.

Eccle. 37.

SEXTVM PRÆCEPTUM.

Non mœchaberis.

Ratio ordinis.

Præcedenti præcepto vetamur facere iniuriam proximo in persona eius. Quoniam verò vxor existimatur vna persona cum marito suo, proindè hoc præceptum rectè subiungitur præcedenti, quo prohibetur iniuria proximo in persona vxoris eius. Mœchia enim adulterium est. Præceptum hoc Christus interpretatur apud Matthæum docens eo submoueri non tantum externum adulterium, sed omnem penitus adulterij causam ac radicem, atq; adeò omnes affectus qui huc tendunt. *Audistis*

Interpretatio præcepti à Christo data.

distis (inquit) *quid dictũ est antiquis: Nõ mœchaberis. Ego autẽ dico vobis, quia omnis qui viderit mulierẽ ad cõcupiscendũ eam, iam mœchatus est eam in corde suo.* Coniunctim hoc præcepto prohibetur omnis actus venereus, seu omnis extra legitimi matrimonij copulam illicitus concubitus, omnisq; naturalium membrorum innaturalis vsus. Hinc in Deuteronomio dicitur: *Non erit meretrix de filiabus Israël.* Paulus item fornicationem non in vno loco detestatur ac prohibet. *Hæc est* (inquit) *volũtas Dei sanctificatio vestra, vt abstineatis vos à fornicatione.* Rursus, *Fugite Fornicationẽ.* Et alibi. *Fornicatio autem & omnis immũditia, ne nominetur in vobis.* Itẽ: *Neq; fornicemur, sicut quidã ex ipsis fornicati sunt, & ceciderũt vna die viginti quatuor millia. Hæc enim õnia in figura cõtingebant illis, scripta autem sunt ad correptionẽ nostrã, in quos seculorũ fines deuenerunt.* Nec dubitat tantus Apostolus scortatores regno cælesti excludere, cũ inquit: *Neque scortatores, neque adulteri, neq; molles, &c. regnũ Dei possidebunt.* Qui contra hoc præceptum peccent, notum ex antedictis.

Matth. 5. Deuter. 23. 1. Cor. 6. Ephe. 5. 2. Cor. 10. 1. Cor. 10. Num. 25. 1. Cor. 6.

PRÆCEPTVM SEPTIMVM.

Ratio ordinis.

Quid vetat præceptum

Postquam superius vetitum esset in personam proximi inferre iniuriam, hic deinceps vetamur eidem in bonis illius quomodocunque nocere. Furti enim nomine hic accipitur omnis vsurpatio atq; vsus rei alienæ inuito domino, breuiterque omne damnum quod proximo in bonis temporalibus inferri potest. Nam qui furtum vetuit, rapinam non permisit. Cæterum quod in Exodo legitur: *Dominũ per Mosen Hebræis mãdasse, vt acciperẽt ab Aegyptijs vasa aurea, argentea, & vestes preciosas, vt spoliarent Aegyptum*, nihil habet cũ hoc præcepto commune. Nec illi Deo obtemperãtes furtũ cõmiserunt, sed Deo iubente impleuerunt mysterium. Mandatum Dei erat, cuius est terra & plenitudo eius. De quo iudicandum non fuerat, sed obedientia tantũ præstanda.

Occupatio Exod. 11.

Peccata cõtra præceptum septimum.

Quicoguntur ad restitutionem.

Peccata contra hoc præceptum, furtum, rapina, detentio alieni, damnum illatum, vsura, fraus in emptione, aut alijs contractibus, de quibus dictum est vbi de peccatis egimus. Ad restitutionem qui coguntur. Fur, actorve mali, sortem, id est, principale ablatum, damnumque refundat. Iussio, consiliũ, con-

sensus,

sensus,lausque recursus. Participans, mutus, id est, qui tacet potens & debens impedire, non obstans, non manifestans.

OCTAVVM PRÆCEPTVM.

Non loquaris contra proximum tuum falsum testimonium.

Vetatur hoc præcepto omne nocumentum quod verbis inferri potest proximo,quasi diceret: Siue ad referendum testimonium vocatus, siue extra iudicium,in vulgari & communi locutione, nullum verbis tuis incommodũ inferes proximo. Peccant contra hoc præceptum. Primò,qui in iudicio falsum testimonium contra proximum perhibent. Quos scriptura pœnã à Deo certò expectare asserit. Nã in prouerbijs scribitur: *Testis falsus nõ erit impunitus.* Peccati huius grauitas exẽplis declaratur. Nã testes qui falsum testimonium perhibuerunt cõtra Susannam, occisi sunt. Iudæi,qui Christũ falsis innixi testimonijs accusarunt, maiorẽ culpam quàm Pilatus habuisse asseruntur à Christo. Deinde q̃ ꝓximo,qualibet detractione iniu-

Sensus octaui præcepti

Cõtra octauum præceptum peccantes

Prouer. 19.

Daniel. 13.

Ioan. 19.

iniuriantur, vt famæ & opinioni eius notam inurant, quod ſcriptura dānat.
Pſal.100. *Detrahentē*(inquit Pſaltes)*ſecretò proximo ſuo, hunc perſequebar*. Et in prouerbijs: *Abominatio hominū detractor.*
Prouer 24. Et Iacobus: *Nolite*(inquit)*detrahere al*
Iacob.4. *terutrum fratres mei.* Detractoribus ve
102.6.
Detractori. rò non multò meliores ſunt, qui detra-
aures accō- ctionibus facilè aures accommodant.
modantes. Vnde Sapiēs cōmonet. *Sepi aures tuas*
Eccleſi. 28. *ſpinis,& linguā nequā noli audire*. Nec dubium eſt detractorem à maledicentia ſua ſibi temperaturum, ſi audire alij recuſauerint. Nā vt ſcriptura teſtatur *Fa-*
Prouer.25. *cies triſtis diſſipat linguam detrahentē.* Quod ſi fortè fortuna detractoris con uitia in proximum audiamus, Sapientis
Eccleſi. 19. cōſilium conſequendū eſt. *Audiſti verbū aduerſum proximū tuū? cōmoriatur in te, fidens quoniam te non dirumpet.*
3 Præterea peccant in hoc præceptum ſu
Leuiti.19. ſurrones, qui conturbāt amicos: *Nō eris* (inquit lex)*criminator & ſuſurro in populis.* Itē ſimulātes, qui vna manu pa-
Prouerb. 8. nem, altera lapidem, vt dicitur tenēt. *Os* (inquit ſcriptura) *bilingue deteſtor.* Idē: *Eſt qui nequiter humiliat ſe, & interio*
92.15. *ra eius plena ſunt dolo.* Pari reatu tenētur adulatores, qui ad potentiorū gratiā
Eccle.7. captandā, eorū dicta ac facta, etiā ſi ma la ſint, prædicant. De quibus Salomon:
Melius

Melius est à sapiente corripi, quā stultorū adulatione decipi. His & Esaias minatur: *Væ qui dicitis malū bonū & bonū malum.* Peccant insuper in hoc præceptum, qui proximi vitam, verba, aut facta malè interpretantur, aut in odium adducunt, ait enim Christus: *Nolite iudicare, & nō iudicabimini.* Quibus verbis illa quæ dubium est quo animo fiant, in bonam partē interpretari iubet Christus, vt ante dictū est, cum de peccatis egimus. At quæret aliquis. Num peccabimus, si crimen fratris publicè factum, publicè etiam detestabimur? Is sibi hoc responsum habeat, nequaquam id prohiberi. Nam Dominus ait: *Ex fructibus eorū cognoscetis eos.* Quod de manifestis vitijs dictum est. Sed hic ad tria respiciendum est. Primūm, vt non aggrauemus crimen, sed nostræ quoq; infirmitatis memores, cum odio criminis charitatem proximi retineamus. Vnde Paulus inquit: *Fratres, si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, huiuscemodi instruite in spiritu lenitatis, cōsiderās teipsum, ne & tu tēteris.* Nō ineptè monet Bernardus: Si potes, inquit, excusa actionem: si nō, excusa intentionem, si nec intētionem, excusa tentationem. Nam hoc vt facias charitas postulat, quę operit multitudinem

Esaiæ. 5.

Matth. 7.

Solutio quæstionis.

Matth. 7.

1

Galat. 5. 214. 6.

1. Petri 4. 372. 6.

a nem peccatorum. Secundò, ne non suo loco & tempore, cùm scilicet iudicádo profuturi non sumus, iudicemus. Nam qui alter iudicat, à charitate excidit, & malũ non corrigit, adeò & vt deterius

Ecclesi. 31. Ibidem 16. faciat. Vnde Sapiens: *In conuiuijs vini non arguas proximum tuum.* Quòd scilicet planè intempestiuũ sit inter pocula corripere, vbi peccantẽ non ad pœnitentiã, sed ad furorẽ citius concitaueris, & cõpotores nõ ad misericordiam, sed ad cõtemptũ.

3 Matth. 18. 362.15. Tertiò, si priuatim in nos peccatum fuerit, modus iudicandi à Christo præscriptus seruandus est: *Si* (inquit) *peccauerit in te frater tuus, vade corripe eum inter te & ipsum solũ: si te non audierit, adhibe tecũ vnum vel duos, vt in ore duorũ vel triũ testiũ stet omne verbũ. Quòd si nõ audierit, dic Ecclesiæ: sin autẽ Ecclesiã non audierit, sit tibi sicut Ethnicus & Publicanus.* De ea re vide locũ, in quo de superbia egimus.

Mẽdacium triplex officiosum Hoc præceptũ exponentes faciũt quidã mendaciũ triplex: officiosum, iocosum, & perniciosum. Officiosum id esse dicunt, quod nulli nocet, & alicui prodest. Hoc illi non ducunt esse capitale, nõ audẽt tñ pronunciare, omnino non esse peccatum Quinetiã peccatum esse definiunt, sed excusabilius, ac veniale.

Iocosum. Iocosum mẽdacium est quod vt nemini

mini obest, ita & nemini prodest, oblectandi causa dictum. Quod etsi capitale non sit, minùs tamen licet id mentiri, quàm illud officiosum, futurum etiam capitale, si assiduitate grauetur, quod satis testatur locus ille in Ecclesiastico: *Noli mentiri omne mendaciū, assiduitas enim illius mala est*. Nec mirū, quòd de omni verbo ocioso reddendam esse rationē in die iudicij Christus affirmauit. Nec tamē propterea putandum est præcipi, ne etiam docendi causa adhibeātur docti apologi, aut parabolæ, pietatem annexam habentes, modo sciat auditor, quorsum verba quæ audierit, dicta sint. At qui loquacitatis vitio, vel delectatione mēdacij (qua se facetos putant) mentiuntur: idq; ad eum modum, vt vel hinc variè placeant, vel vt audientes, vana credulitate imbuant ac fallāt. Hi quomodo excusentur, non liquet doctis quibusdam. August. ait: Si ad scripturas sacras admista fuerint mēdacia, nihil remanet in eis soliditatis. Perniciosum mendaciū seu malignum, id iure censetur, quod nulli prodest, & alijs obest, quod est contra bonos mores, ac fidē, quod eo fine dicitur, vt proximo, vel vitæ, vel famæ, vel bonorum externorum iacturam afferat, quod omnino damnabile est.

Ecclesi. 7. Matth. 12. August. ad Hieron. Perniciosum.

PRAE-

PRÆCEPTVM nonum.

Nec concupisces domum proximi tui.

DECIMVM PRÆceptum.

Nec desiderabis vxorem eius, non seruum, non ancillam, non bouem, non asinum, nec omnia quæ illius sunt.

Præceptum nonum potuisset comprehendi sub sexto, decimum item sub septimo. Tamen ne quis existimaret solam vxoris alienæ concupiscentiam, peccatum nõ esse, nisi exterius in actum
348.30. carnalem proruperit (sicuti Paulus di-
Roman. 7. cebat in persona vulgi: *Peccatum non*
144.10 *cognoui, nisi per legem: nam concupiscē-*
225.12. *tiam non cognoui, nisi lex diceret: Non concupisces*) eam ob rem lege diuina (vbi vel de intimis cordis cogitationibus iudicatur) violanda vxoris alienæ deliberata voluntas (quę etiam propter

pter aliquod internum impedimentum in opus exterius, non exit) hic vetatur expreſsè: implicitè etiam omnes illiciti affectus carnales, omnisque libidinoſus conſenſus in delectationem luxuriæ, cuiuſmodi ſunt impudici riſus, tactus, & oſcula, laſciuus ſermo, & in cogitatione venereorum delectatio. Ob eam cauſam & decimum præceptum ſeorſim à ſeptimo, ſub quo comprehendi poterat, diſtinguitur: ne ſcilicet putaretur cupiditatem, cùm ſit conſenſus, non exierit in actum, peccatum non eſſe. Qualis fuiſſe perhibetur Ioſephus, qui Polybium hominem ethnicum reprehendit, quòd ille Antiochum illuſtrem miſerè perijſſe teſtetur, ob id tantùm ꝙ voluerit ac deſtinarit ſpoliare templum Dianæ. Quod Ioſephus abſurdè dictũ putat, definiens malè, ſano quidem iudicio, eum nullatenus egiſſe peccatum, nulloq; reatu teneri qui tantũ peccare cogitaſſet. Proinde expreſsè vetatur efficax voluntas furandi, aut iniuſtè vſurpandi alienum, ſi adeſſet oportunitas. Quamuis autem in cæteris quoq; efficax voluntas (prępedita tamẽ ne in opus exeat) de ſe mala ſit, veluti eſt voluntas non ſeruiẽdi Deo, peierãdi, non ſanctificãdi ſabbatũ, non honorãdi parentes, occidendi quempiã, & falſum

Venus. Diuitiæ. 229.14.

L teſti-

testimonium dicendi: tamen quia hæc potius habent in se quid horribile, venerea autem voluptas habet in se quid delectationis, & diuitiæ quid vtilitatis, vnde hæc duo propter se appeti possunt. His accedit quòd natura humana ad istas duas concupiscentias est valde prona, idcirco op⁹ erat vt in his, ad quæ veluti bona quædam corporis declinamur ac veluti rapimur, non tantùm factum, sed & affectus prohiberentur.

Quomodo peccatur cõtra nonum præceptũ. Contra decimum.

Contra nonum præceptum sic peccatur, & partem vltimam decimi.

Si possẽ raperẽ, procuro dãna propinqui.
Ludo lucri causa, malè quærere multa peropto.

Contra primã partẽ decimi de nõ concupiscenda vxore alterius, sic peccatur.

Alterius violare thorũ qui mẽte paratus
Qui vetitos visus, tactus, & basia figit.
Qui loqtur lasciua, suasq; is arrigit aures
Nec carnẽ reprimit, sed turpia mẽte volu
Cõpt⁹ & incedit turpi pellect⁹ amore (tat
Quiq; modis alijs turpes molitur amores.

Epitome decalogi. Matth. 22.

Hactenus de interpretatione decalogi pro ratione cõpendij dictũ esto. Cuius est Epitome apud Matthęũ: *Primũ præceptũ & maximũ* (ait Christus) *Diliges Dñm Deũ tuũ, ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mẽte tua.* Secũdũ aũt simile huic: *Et proximũ tuũ sicut teipsum.*

teipsum. In his duobus mādatis tota lex pēdet & Prophetæ, ita Christus. Vnde & Roma.13.
Paulus: *Cōsummatio, ait, legis est dilectio.* Quid aūt sit diligere Deū ex toto corde, ex tota anima dictū est in explanatione primi præcepti. Proximus aūt 97.27.
est omnis, cui impēdere misericordiā, seu Proximus.
bonū aliquod possumus, & debemus sicut ipse nobis vicissim. Nomen enim proximi ad aliquid est. Nec quisquam proximus esse, nisi proximo potest. Verū nemini denegandū esse misericordiæ officiū, Christus ipse parabolice ostendit apud Lucā, de Samaritano, qui exhi- Luc.10.
buit misericordiā Iudæo ei multū alieno natione, professione, & conditione. Ideoque concludit illū huic fuisse verè proximū. Et sic omnis homo omni homini proximus est, tā ob consimilis humanæ naturæ communionē, quam ob eiusdem beatitudinis, ad quam vocantur, participationē. Addit autē modum diligēdi proximi, dicens: *Sicut teipsum:* prius tamē teipsum, deinde proximum. Ordinatam enim oportet esse charitatē. Ordinata autem charitas incipit à seipsa. Qualis autem charitas esse debeat, docet Ioannes in Epistola: *Filioli mei* 1.Ioan.3.
nō diligamus verbo neq; lingua, sed opere & veritate. In hoc cognoscim⁹ quod 213.17.
ex veritate sumus, & in conspectu eius Beda.

suadebimus corda nostra, hoc est tales cogitationes corda nostra habere suadebimus, quæ diuinis sunt dignæ conspectibus.

ADVENTVS Christi.

Qui quidem mediator, &c.

Causæ dilationis aduētus Christi. CAusæ dilationis aduentus Christi ponūtur. Prima quod sic Deus apud secōstituerat, de qua re Augu-
1 stinus lib.1. de prædestinatione sancto-
2 rū, capite nono. Altera reddens causam
August. prioris, cur scilicet post multa secula Christus venerit. Quia volebat nō ante venire, donec diabolus mēsuram omnē malitiæ impleret, quam Christus sanatur[9] esset. De eo ita Theophylactus super Lucam. Sicut (inquit) medici sinūt in sæui morbi vlceribus colligi humorem, & deinde remedia apponunt: ita & peccatū oportebat omnes suas species indicare, & deinde magnum medicū imponere pharmaca: & propterea Christus expectauit, donec diabolus malitiæ mensuram impleret, & tūc demum incarnatus est, & omne genus malitiæ per sanctam vitam suam sanauit. Ita ille. Addunt alij alias causas q̄ cōueniebat desiderari & magnis & cre-

Theoph super, 14. Lucæ. 133.18.

Andreas Vega in Côcilium Tridētunum.

bris

bris gemitibus & ſuſpirijs poſtulari rē tantam, ne vile eſſet tam grande beneficium, & grauitatem peccati mortalis, & miſeriæ in quā eramus, oportebat nos prius noſſe, vt deinceps cautiores eſſemus, & diuinæ in nos benignitatis gratiores deducenda etiam erat natura noſtra de imperfecto ad perfectum. Et quantò maior iudex, & præcellentior medicus veniebat, tantò eum longior præconum ſeries præcederet, par erat.

Vbi autem aduenit plenitudo temporis, &c.

Imitatio Pauli ad Galatas quarto, *Vbi venit*, inquit, *plenitudo tēporis, miſit Deus filiū ſuum factum ex muliere.* Dicitur autem à Paulo, tempus aduentus Chriſti, tempus plenitudinis. Quia in eo impleta omnia & conſummata. Vnde & Auguſtinus illa verba Pauli: Quotquot enim promiſsiones DEI ſunt, in illo ſunt: ſic exponit, id eſt, in illo ſunt exhibitæ. Iure igitur tēpus plenitudinis hoc tempus dicitur: impletæ ſiquidem in eo prophetiæ, promiſsiones, figuræ aduentus, vitæ & paſsionis Chriſti, impleta & in hoc tempore Eccleſia Deo ipſo, qui corporaliter inhabitare cœpit in ipſa, nunquam illam vſque ad finem mundi deſerturus. Mul-

Aduentus Chriſti plenitudo temporis.

220.10.
2.Cor.1.

tis patribus promissus: de hac promissione antè dictum est.

Pœnasq́; peccato hominis debitas,&c.

Tres causæ præcipuè ponuntur aduentus Christi, vna vt pœnas debitas
1 Causæ aduentus Christi. peccato hominis, in cruce persolueret ceu verus agnus. De eo ita Esaias: *Verè
Esaiæ.53. lãguores nostros ipse tulit,& dolores nostros ipse portauit, & nos reputauimus eũ quasi leprosum,& percußũ à Deo,& humiliatũ:ipse autẽ vulneratus est propter iniquitates nostras,attritus est propter scelera nostra, disciplina pacis nostræ super eũ,& liuore eius sanati sumus,&c.*
Ioan.1. Et Ioãnes:*Ecce agnus Dei,ecce qui tollit peccata mũdi.*
1.Ioan.2. Et:*Ipse est propitiatio pro peccatis nostris, & non pro nostris tantũ,sed etiã pro totius mundi.* Mũdus autẽ cõprehendit ætatũ omniũ homines. Et Paulus:*Eũ qui nõ nouerat
2.Cor.5. peccatũ,pro nobis peccatum fecit,vt nos efficeremur iustitia Dei in ipso.* Vbi dicens,*peccatũ fecit*,intelligit victimã peccati nostri expiatricẽ.
2 Secũda causa aduentus Christi, vt nos filios iræ natura existentes,vt Paulus loquitur,reconci-
Ephe.2. liaret Deo Patri,de quo Paulus:*Ecce fa-
2.Cor.5. cta sunt omnia noua.Omnia aũt ex Deo qui nos reconciliauit sibi per Christũ,& dedit*

dedit nobis ministerium recõciliationis. Quoniã Deus quidẽ erat in Christo mundum recõcilians sibi, non reputãs illis delicta ipsorũ, & posuit in nobis verbum reconciliationis. Tertia causa liberatio à tyrannide diaboli, de qua ante dictũ est, de qua re Paulus: *Quia ergo pueri cõmunicauerũt carni & sanguini, & ipse similiter participauit eisdẽ, vt per mortẽ destrueret eũ, qui habebat mortis imperiũ,* id est, diabolũ, *& liberaret eos qui timore mortis per totã vitã obnoxij erãt seruituti.* Adduntur aliæ causæ inter cæteras, illa vna, vt esset Christus exemplũ piè & honestè viuendi in hoc seculo fidelibus: homines enim malunt exempla quàm verba, vt ait Lactantius. Vnde Christus loquitur: *Exemplũ dedi, vt quemadmodũ ego feci, ita & vos faciatis.* Et alibi: *Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde.* Quamuis autem sapientiæ & potentiæ diuinæ non defuere alij modi, quibus miseriæ nostræ subueniri potuit, tamen vt Augustinus disserit, nullus modus fuit nostræ miseriæ sanandæ congruentior. Nullo enim alio modo potuerunt nobis magis patere viscera misericordiæ Dei in nos, nullo magis nobilitari natura nostra, nullo magis allici ad Dei & proximorum amorem, nullo melius & plenius

3 Hebræ. 2.
42. 32.
Lact. c. 25. libr. 4.
Ioan. 13.
323. 29.
Cur Christus eo modo liberauerit genus humanum
August. 13. de Trinit.

omnium virtutum exempla doceri, nullo potentius & ſapientius ab omni miſeria noſtra, & à poteſtate dæmonis liberari.

Id quod futurum hoſtijs illis, &c.

Hebræ. 10. De eo ita Paulus in Hebræos: *Vmbram enim habẽs lex futurorũ bonorũ, non ipſam imaginẽ rerũ, per ſingulos annos eiſdem ipſis hoſtijs, quas offerũt indeſinẽter, nunquã poteſt accedẽtes perfectos facere, alioqui ceſſaſſẽt offerri, ideo quòd nullã haberent vltra cõſcientiam peccati, cultores ſemel mũdati, ſed in ipſis cõmemoratio peccatorũ per ſingulos annos fit. Impoſſibile enim eſt ſanguine taurorum & hircorum auferri peccata.* Hæc ille, & plura hiſce de rebus.

Vt ſine timore, &c.

Finis reconciliationis humanæ cum Deo. Finis reconciliationis cum Deo, & liberationis à peccato, & tyrannide diaboli per Chriſti paſsionẽ deſcribi- 176.11. tur, is ſcilicet, vt fideles liberati de manu inimicorũ ſine timore ſeruirent Deo in ſanctitate & iuſtitia omnibus diebus ſuis, ſicut ait Zacharias apud Lu- Luc.1. cã, vt iuſtificati aſſequerentur vitã æternã, qua exciderãt amiſſa originali iuſti- Titum.2. tia, de qua ante dictum eſt, de qua re & Pau-

Paulus in multis locis vt ad Titũ: *Apparuit* (inquit) *gratia Dei saluatoris nostri, erudiens nos, vt abnegantes impietatem, & secularia desideria, sobriè & iustè & piè viuamus in hoc seculo, expectantes beatam spem, & aduentum gloriæ magni Dei, & saluatoris nostri Iesu Christi, qui dedit semetipsum pro nobis, vt nos redimeret ab omni iniquitate, & mũdaret sibi populum acceptabilem, sectatorem bonorũ operũ.* Et alibi: *Nõ ergo regnet peccatũ in vestro mortali corpore, vt obediatis cõcupiscẽtijs eius. Sed neq; exhibeatis arma iniquitatis peccato, sed exhibete vos Deo, tanquam ex mortuis viuentes, & membra vestra arma iustitiæ Deo.* Roma.6. 248.31.

IVSTIFIcatio. Vt quod iustitia illa prima amissa, &c.

DOcetur post amissam originalem iustitiam, non habituros vitam æternã, nisi iustificatos. Cæterum quę sit originalis iustitia, dictum est, vbi egimus de peccato originali. Quæ autem sint causæ iustificationis, ostenditur ex tertio capit. Pauli epistolę ad Romanos. Prima quidem causa est mise-

Post amissam originalẽ iustitiã qui regnũ cælorum habituri sunt: Causæ iustificationis.

de quibus plura infe-rius. ricordia Dei, *qui*, (Vt ait Ioannes) *prior dilexit nos, & misit filium suum propitiationẽ pro peccatis nostris*. Qui quidẽ

1.Ioan.4. Christus, dicẽte Paulo, cùm adhuc infirmi essemus, secundum tempus pro

Roma.5. impijs mortuus est. Atque ita (vt Paulus ait (*iustificati gratis*, nõ scilicet propter cuiusquam bona opera. *Fuimus e-*

Esa.64. *nim immũdi õnes* (Vt Esaias loquitur) *& iustitiæ nostræ vniuersæ quasi pannus menstruatæ*, vtpote nõ lotæ sangui

1.Cor.1. ne Christi Iesu. *Qui*, referẽte Paulo, *factus est nobis sapiẽtia, & iustitia, & san*

Secunda causa. *ctificatio & redẽptio*. Secunda causa iustificationis efficiens, quæ obsequens

Apocal.1. dicitur à Paulo posita, passio Christi Iesu. Qui (vt Ioãnes ait) *dilexit eos & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo, & fecit nos regnum & sacerdotes*

Proscata-lipsis. *Deo & patri suo*. Non quòd omnes sacerdotũ potestate sint præditi, vt sacramenta cõficere possẽnt, quemadmodũ veri sacerdotes: sed quia sacrificiũ laudis quotidie Deo Christianos oportet offerre, & iuxta Pauli sententiam, cor-

Roma.12. pora sua hostiam viuam, sanctam, Deo

Tertia causa. placentem. Tertia causa est instrumentalis, qua quasi instrumento quodam applicamus nobis Christi pasionem, per quam cùm inimici essemus reconciliati sumus Deo, vt Paulus docet. Ce-

terum

terum vt planius hæc pernoſcantur, dicendum eſt quid ſit iuſtificatio. Iuſtificatio deducitur à verbo iuſtifico, quod componitur ex nomine iuſtus, & facio, vnde iuſtificare ſignificat iuſtum facere, ſicut ſanctificare, ſanctum facere. Et iuſtificari paſsiuè, id eſt iuſtum fieri, ſicut ſanctificari, ſanctum fieri. Itaque iuſtificatio nihil aliud eſt quàm iuſti effectio. Porrò iuſtifico & iuſtificor tres ſignificationes habere in literis ſacris inueniuntur, quas & iuſtificationem habere oportet. Primò, iuſtificare idem eſt quod aliquem iuſtum oſtendere & innoxium pronunciare, in qua ſignificatione frequenter accipitur à iuriſconſultis. Eius ſignificationis eſt exemplum apud Eſaiam: *Væ qui iuſtificatis impium pro muneribus*, hoc eſt, iuſtum pronunciatis, & à criminibus abſoluitis. Et apud Iob: *Si iuſtificare me voluero, os meum condemnabit me.* Et apud Matthæum inquit Seruator: *Ex verbis tuis iuſtificaberis. & ex verbis tuis condemnaberis.* Vbi ſignificatur vnumquemque iuxta verba ſua pronunciandum, vel iuſtum vel reum. Secundò, iuſtificare accipitur, pro eo quod eſt verè, & re ipſa facere iuſtum, ſicut rectificare, pro eo quod eſt rectum facere. Iuxta quam ſignificatio-

Rom. 5.
Iuſtificationis Etymo.
Iuſtifico & iuſtificor quot modis accipiũtur in literis ſacris.
1
Eſaiæ 5.
Iob. 9.
2

cationem Deus dicitur iustificare peccatores, quod illos iustos faciat. Et peccatores dicuntur iustificari cùm iusti fiunt. In hac significatione vt plurimū vtuntur doctores verbo iustificandi, cùm agunt de iustificatione. Et eo modo vtitur Paul. hoc verbo, cùm de Deo dicit: *Quos prædestinauit, hos & vocauit:*
Roma. 8. *& quos vocauit, hos & iustificauit.* Et paulò post. *Quis accusabit aduersus ele*
1. Cor. 6. *ctos Dei? Deus qui iustificat.* Et cùm dixit Corinthijs, eos esse iustificatos in nomine Domini nostri Iesu Christi, & in spiritu Dei nostri, profectò tantundē dicere voluit, ac si dixisset eos effectos esse iustos, & per Christum, & per spiri-
3 tum sanctū. Tertiò modo accipitur iustificari in sacris literis, pro proficere seu crescere in iustitia, & sic Ioannes accipit in Apocalypsi: *Qui iustus est, iustificetur*
Apoca. 22. *adhuc, & qui sanctus est, sanctificetur adhuc.* Quid aliud est, iustificetur adhuc, quàm fiat iustior, fiat sanctior, etiam postquam iustificatus est, det operam vt promoueat in sanctitate & iustitia? Et alibi scriptum est. *Ne verearis*
Eccle. 18. *vsque ad mortem iustificari*, id est, iustis operibus studere. Definitio ergo
255. 27. iustificationis cōplectens has tres exceptiones verbi iustifico, talis esse potest: Iustificatio est actio qua Deus vel
ali-

aliquis alius pronunciat aliquem seu facit iustum, vel iustiorem. Passiuè verò: Iustificatio est passio, qua aliquis pronunciatur, aut fit iustus, vel melior. Iuxta autem has posteriores acceptiones verbi iustifico, Theologi ponunt duplicem iustificationem. Prima, qua ex impio fit iustus, quod fit in momento, absque vllis operũ meritis, imo absque vllo nostro præcedẽte opere. Quòd verò dicitur, præcedente, sanè intelligendum est. Nam vnà cum huiusmodi iustificatione, motus necesse est accedat liberi arbitrij in Iesum credentis, & veteris vitæ pœnitentis, in eũ quidem motum diuinitus attracti atque pulsati. De hac iustificatione, intelligendus est Paulus, quoties hominem sine operibus, & iustificari asserit & saluari: quam nulla nostra opera mereri, nemo neque veterum, neque recentiorum Theologorum negauit. Et de hac loquitur ad Romanos Apostolus, ostendens nulla opera siue naturæ, siue legis, iustificationem impij meruisse, adeoque & Gentiles & Iudæos, quantum ad eam rẽ attinet, pares esse, illosque de lege, istos de naturalibus frustra gloriari. Est ergo iustificatio quædã & salus inchoata, quum ab infidelitate & peccato ad gratiã resurgit homo, quam

Vniuersalis descriptio iustificationis.

Iustificatio duplex.

238.4.

Pauli sententia de iustificatione. 282.28.

Locus Epistolæ ad Romanos.

nullis operibus suis meretur, sed non sine tamen bono opere ac motu voluntatis, qui illi gratis à Deo infunditur.

Altera iustificatio. Altera iustificatio, qua iam accepta fide in iustitia proficimus, & eam per fidem gratis iustificati, rursum iustificamur, id est, amplius iusti efficimur, vt in tertia acceptione verbi iustifico dictum

229. est. Ad hanc iustificationem exiguntur opera, per quæ secundo modo iustificamur, non ex dignitate operum nostrorum in se, sed ex illis cū fide & Dei gratia coniunctis, per quæ ex Dei benignitate ita nobiscū pacifcentis, etiam & salutē mereri dicimur. Vnde plenæ sunt literæ sacræ, benè operantibus pro mercede, salutē reddi ac vitā æternā. Vt inter cætera apud Matthæum loquitur Christus: *Beati qui persecutionē patiūtur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum cælorum.* Itē: *Qui reliquerit domum, vel fratres, vel sorores, aut patrem, aut matrē propter nomen meum, centuplum accipiet, & vitā æternā possidebit,* Istuc ipsū planius indicāt verba, quę dicturus est Christus in extremo iudicio, vt Matth. refert: *Venite benedicti patris mei, poßidete paratum vobis regnū à cōstitutione mundi: Esuriui enim & dedistis mihi manducare: Sitiui, & dedistis mihi bibere: Hospes. erā, & collegistis*

Opera.

Perlegēdæ sūt hæ eres paginæ ad pleniorem intellectū.

Matth. 5.

Matth. 10.

Matth. 25.

gistis me. Nud⁹, & operuistis me. Infirmus, & visitastis me. In carcere eram, & venistis ad me, &c. Quin & meriti vocabulum ꝙ quidam mirũ in modum auersantur, præterquã ꝙ summis viris placuit, Hieronymo, Augu, Ambro. etiã in sacris literis inuenitur, nimirũ Ecclesia. 16. *Misericordia faciet vnicuiq; locũ, secundũ meritũ operum suorum.* Quem quidem librũ Egesippus & Irenæus, vicini Apostolicorum temporũ, vt propheticũ citant testantibus Eusebio & Augustino. Sed à cõcilio Florẽtino, & à concilio tertio Carthaginensi approbatur. In sexta synodo generali, liber hic suscipitur inter canonicas scripturas. Ex operibus ergo iũcta fide, & gratia, salutẽ meremur, & iustificationem secundo modo acceptam. Vnde & Diuus Iacobus ait: *Abraham pater noster nõnne ex operib⁹ iustificatus est, offerẽs Isaac filiũ suũ super altare?* Vides quoniam fides cooperabatur operibus illius, & ex operibus fides consummata est, & suppleta est scriptura dicens: *Credidit Abrahã Deo, & reputatum est illi ad iustitiam, & amicus Dei appellatus est.* Videtis quoniã ex operibus iustificatur homo, & non ex fide tantùm. Hæc ille. Neque Paulus & Iacobus sunt sibi diuersi, Cùm ille ait, Abrahamum esse

Vocabulũ meriti.

316. 26. Liber Ecclesiastici.

Euseb. l. 4.

236. 11. 13, 23.

Iacob. 2.

Gene. 15.

Roma.4. esse iustificatum ex fide, non autem ex
Côciliatio operibus, hic autem ex fide & ex ope-
locorũ pau ribus. Nam Paulus refellit errorem Iu-
li & Iaco. dæorum, qui se meritis bonorum ope-
rum, quæ in lege præcesserant, ad Euá-
gelicam gratiam peruenisse putabant,
asserentes non esse ad eam recipiendos
gentiles idololatras. Vnde asserit Pau-
lus, non posse iustificari hominẽ ex o-
peribus fidem præcedentibus. Hic au-
tem Iacobus arguit eos, qui sumpta ex
verbis Pauli occasione, semel in adepta
fide otiosi degebant, satis esse illis cre-
dentes vel otiosam ad salutẽ. Cùm ta-
mẽ, vt idem ait, *fides sine operibus mor-*
Galat.5. *tua est*, Cui & Paulus subscribit, fidem
in Christo valere dicens eã, quæ per di-
Opera vn- lectionem operatur. Neq; aliunde ha-
de habẽt vt bent opera nostra, vt merita dici pos-
merita dici sint, quàm ex merito passionis Chri-
possent. sti, cuius sanguine cùm aspersa sint, o-
mnem illis dignitatem detrahere, &
meritum, nihil aliud fuerit, quàm eua-
cuare Christi crucem, & dicere: Ergo
Galat.2. Christus frustra mortuus est. Quem e-
nim fructum nobis attulisset Christi
mors, si opera bona, quæ nos facimus ni
Prima iusti hilò digniora sint, quàm eorum qui in
ficatio pas- Christũ non credunt: si nihilò plus me-
siuè acce- remur per ea quàm illi? Prima igitur iu-
pta. stificatio pasiuè accepta, sic describi po-
test,

test. Iustificatio prima, est mutatio quædã supernaturalis, qua quis ex iniusto fit iustus. Secũda verò iustificatio sic describitur: Est mutatio supernaturalis, qua quis ex iusto fit iustior, hoc est, qua quis ex Deo, grato & amico, fit gratior & amicitior ipsi: & ex recto, pio, mundo, sancto, fit rectior, mundior, sanctior. Quoniã autem iustificari significat idẽ quod iustũ fieri, iustus autem à iustitia dicitur: proinde dicendũ est de iustitia, vt intelligatur plenius iustificatio, de qua nunc est sermo. Cũm variè accipiatur iustitia, & nunc quidem pro integritate vsurpatur, nunc pro gratia & amicitia. In proposito accipitur generaliter iustitia pro exhibitione vel redditione alicuius debiti. Et iusti appellantur, qui reddunt quod cuique debent. Quia verò & alia alijs debentur, & diuersimodè reddi possunt, & redduntur: proinde multiplex iustitia inuenitur apud doctores. Est quædam iustitia interna, alia externa. Est iustitia Mosaica, siue legalis: & iustitia Christiana, & Euangelica. Est iustitia fidei, & iustitia operum. Est iustitia Pharisaica simulata: & est iustitia verax, & syncera. Est iustitia Philosophica seu moralis, & est iustitia Theologica seu supernaturalis. Et iustitia

Secunda.

Significationes iustitiæ

Diuisio iustitiæ.

moralis duplex eſt : legalis ſiue vniuer-
ſalis, & particularis, quæ in politicam
& œconomicam diuiditur, & tam Phi
loſophica quàm Theologica, aut actua
lis poteſt eſſe, aut habitualis. Et habi-
tualis, iuxta communẽ ſententiã Theo
logorum, aut acquiſita aut infuſa. Eſt
Iuſtitia externa. autẽ iuſtitia externa, ceremonialis quę-
dam & accurata exteriorum præcepto-
rum obſeruantia. Cui exactè obſeruan
Iuſtitia Phariſaica dæ, quia attentè ſtudebant Phariſæi,&
Hypocritæ,& ſtudent ſemper quicun-
que nõ verè, ſed ſimulatè ſunt iuſti, ea-
Iuſtitia operum exteriorum. dem & phariſaica & hypocritica, & ſi-
mulata, & operum exteriorum dicitur
Iuſtitia interna. iuſtitia. Interna verò iuſtitia appellatur
quædam exhibitio fidei, ſpei, charitatis,
& religionis, aliorumq́; affectuum in-
teriorum, qui nobis partim in Deum,
partim in proximum præcepti ſunt. Iu-
Iuſtit. Moſaica ſeu legalis. ſtitia Moſaica ſiue legalis, dicitur obſer-
uantia præceptorum legis, datæ Iſraë-
Iuſtitia Euangelica. litico populo per Moyſen. Iuſtitia verò
Euãgelica ſiue Chriſtiana, vocatur ob-
ſeruantia præceptorũ Euangelicorum,
quæ nobis data ſunt per Chriſtum. Et
quia in lege Moyſi multa pręcepta ſunt
data, de operibus præſertim exteriori-
Iuſtitia operum. bus : cõtra verò factum fuit in lege E-
uangelica : ideo iuſtitia legalis dicitur
ab aliquibus iuſtitia operum : iuſtitia
au-

autem Euangelica iustitia fidei. Iustitia moralis, vocatur iustitia quædam, qua quis bene se habet, & iustè, secundum præcepta moralia & naturalia. Et legalis siue vniuersalis ad omnium virtutũ opera, quæ legibus præcepta sunt, se extendit. Particularis autem spectat, vt vnicuiq; ius suum tribuat. Et siquidem tribuatur ciuibus, quod illis debetur, iustitia ista politica peculiariter appellatur. Sin verò domesticis tribuat, quòd illis debet, œconomica iustitia dicitur. Theologica verò iustitia, non tãtum secundum præcepta moralia & naturalia, mores nostros componit, sed et secundum præcepta supernaturalia, iustos nos in nosipsos, & in proximos, et in Deum facit, & hæredes vitæ æternæ constituit. Potestq; dici iustitia Theologica, rectitudo sufficiens ad consequendam beatitudinem, vel obseruantia præceptorum, quæ Theologia docet. Et de hac vna iustitia, siue ea actualis sit, siue habitualis, siue qualitas creata, siue tantùm fauor Dei, & assistentia ipsius specialis, Theologi scholastici & scripturæ loquuntur, cum aliquem iustificari, aut in iustitia proficere dicũt. Diuidunt autem iustitiã doctores Theologicã, in actũ & habitũ: et habitum in acquisitũ et infusum partiuntur.

Iustitia moralis. Legalis siue vniuersalis iustitia. Particularis. Iustitia politica, Œconomica iustitia. Theologica iustitia. Iust Theologica quid Iust. Theologica quo modo diuiditur.

Quan-

Iustitia actualis. Quādo præcepta, vel moralia, vel Theologica, vel naturalia, vel supernaturalia actu præstamus, ipsa eorum executio, iustitia actualis vocatur. Quando verò in nobis est aliqua qualitas permanens, quæ nos facit expeditos ad ea

Iustitia habitualis. exequeūda, ea habitualis iustitia appellatur. Et habitualis iustitia acquisita, siuè ea moralis tantùm sit, siue Theologica, est habitus, siue consuetudo bonis operibus comparata, inclinans nos ad similium bonorum operum exercitia his, ex quibus genita est. Infusa verò di-

Infusa iustitia. citur, habitus à Deo infusus, quo nos sibi gratos, & in ipsius oculis iustos facit, & ad ea quæ sibi placēt facilius exequenda, facultatem tribuit: hāc iustitiam qui habent, eos solos Theologus appellat iustos. Quia verò iustitiam Theologicā, quicquid illa sit, Deus donat nobis propter merita Christi, & in

Iustitia Christi. gratiā ipsi⁹, ea iustitia Dei, & Christi, & nostra dicitur, Dei, quia meritis ipsi⁹ cōmunicata: nostra, quia nobis inhæret. Et quia ea nulli vnquam adulto contingit, nisi per fidē, & per merita Chri-

230.1. sti: eadem & iustitia Christiana & Euangelica dicitur, & fidei dici posset. Et secundum hanc vnam simpliciter iustificantur, & ab ea iusti sunt & appellantur, quicunque iusti dicuntur. ¶ Por-

ro hæc iustificatio in summa hæc complectitur. Primùm, reconciliationem cum Deo. Secundùm, remißionem peccatorum, quò ad culpam & pœnam, vel partem ipsius. Tertiùm, renouationem interioris hominis. Quartùm, ius & acceptationem ad vitam æternã. Nam per peccata inimici sumus Deo, & reatum ad pœnas graues incurreramus, & bona interioris hominis penè omnia perdideramus, & ius ad gloriam amiseramus, vt antè ostensum est. Mutatio autem illa, qua quis ex impio fit iustus, post Euãgelium promulgatum, sine lauacro regenerationis, aut eius voto fieri non potest, sicut scriptũ est: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto, nõ potest introire in regnũ Dei.* Præterea exordium ipsius in adultis, à Dei, per Christum Iesum, præueniente gratia, sumendum est, hoc est, ab eius vocatione: quia nullis eorum existentibus meritis, vocantur: vt qui per peccata à Deo auersi erant, per eius excitantem atque adiuuantem gratiam, ad conuertendum se, ad suam ipsorum iustificationem, eidem gratiæ liberè assentiendo, & coöperando disponantur, ita vt tangente Deo cor hominis per Spiritus sancti illuminationem, neque homo ipse nihil omnino agat, inspirationem

Iustificatio quæ cõplectitur.

Lauacrũ regenerationis post promulgatum Euangeliũ necessariũ ad iustificationẽ, aut eius votũ.

Exordiũ iustificationis in adultis.

tionem illam recipiens, quippe qui illam abijcere potest, neque tamen sine
314.18. gratia Dei, mouere se ad iustitiam coram illo libera sua volũtate poſsit. Vnde in sacris literis, cùm dicitur: *Cõuertimini ad me, & ego conuertar ad vos*: libertatis nostræ admonemur. Cùm respondemus: Conuerte nos Domine ad te, & conuertemur: Dei nos gratia præueniri confitemur. Disponuntur autem ad ipsam iustitiam, dum excitati diuina gratia, & adiuti, fidem ex auditu concipientes, liberè mouentur in Deum, credentes vera esse, quæ diuinitus reuelata & promissa sunt. Atque illud imprimis, à Deo iustificari impium, per gratiam eius, per redemptionem quæ est in Christo Iesu: & dum peccatores se esse intelligentes, à diuinæ iustitiæ timore, quo vtiliter concutiuntur, ad cõsiderandam Dei misericordiam se conuertendo, in spem eriguntur, fidentes
240.21. Deum sibi propter Christum propitium fore, illumque tanquam iustitiæ fontem, diligere incipiunt, ac propterea mouẽtur aduersus peccata per odiũ aliquod, & detestationẽ: hoc est, per eam pœnitentiam, quam ante Baptismum agi oportet. Denique dum proponunt suscipere Baptismum, inchoare nouam vitam, & seruare diuina mandata. De

Zacha. 1
Threnorũ vltimo.
Dispositio ad iustitiã.
Roma. 3.
Duo necessaria sunt, vt adulti ad suã iustificationẽ se præparent, gratia diuina & libertas ipsorũ.

hac dispositione scriptũ est: *Accedentem ad Deũ oportet credere quia est, & quòd inquirẽtibus se, remunerator sit.* Et: *Cõfide fili, remittuntur tibi peccata tua.* Et: *Pœnitentiã agite, & baptizetur vnusquisq; vestrũ in nomine IesuChristi, in remißionẽ peccatorũ vestrorũ, & accipietis donũ Spiritus sancti.* Et: *Euntes docete omnes gẽtes, baptizãtes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti: docẽtes eos seruare quæcũque mandaui vobis.* Hanc dispositionẽ seu præparationem iustificatio ipsa cõsequitur, quæ non est sola peccatorum remissio, sed & sanctificatio & renouatio interioris hominis, per volũtariam susceptionem gratiæ & donorum. Huius autẽ iustificationis à Catholicis perhibentur causæ hæ: Finalis quidẽ, gloria Dei, ac vita æterna: Efficiens, misericors Deus, qui gratuitò significat, signans & vngẽs spiritu promissionis sancto, qui est pignus hæreditatis nostræ. Meritoria autem, dilectissimus vnigenitus suus Dominus noster Iesus Christus, qui in ligno crucis nobis iustificationem meruit, & pro nobis Deo patri satisfecit. Instrumẽtalis itẽ, sacramentũ Baptismi quod est sacramẽtum fidei, sine qua nulli vnquàm contingit iustificatio. Demum vnica formalis causa, est iustitia Dei, nõ qua

Heb. 11. 140. 9.
Matth. 9.
Actuum. 2.
Matth. vlt.
Causæ iustificationis.
Roma. 3.
Finalis. Efficiens.
2. Cor. 1.
Meritoria.
Roma. 6.
Instrumentalis.
Hebræ. 11.
Formalis.

qua ipse iustus est, sed qua nos iustos facit: qua scilicet ab eo donati, renouamur spiritu mentis nostræ, & non modo reputamur, sed verè iusti nominamur & sumus, in nobis iustitiam recipientes, vnusquisq; secundum suã mensuram, quam Spiritus sanctus partitur singulis prout vult, & secundũ propriã cuiusq; dispositionẽ, et cooperationem. Quanquam enim nemo posit esse iustus, nisi cui merita pasionis Christi Iesu cõmunicantur, id tamẽ in hac impij iustificatione fit, dũ eiusdẽ sanctisimæ pasionis merito, per Spiritum sanctum charitas Dei diffunditur in cordibus eorũ, qui iustificantur, atq; ipsis inhęret. Vnde in ipsa iustificatione cum remisione peccatorum, hęc omnia simul infusa accipit homo per Iesum Christũ, cui inseritur per fidẽ, spem, & charitatem. Nam fides nisi ad eam spes accedat, & charitas, neq; vnit perfectè cũ Christo, neq; corporis eius viuũ membrum efficit. Qua ratione verisimè dicitur, fidem sine operibus mortuam esse. Et in Christo, neque circuncisionẽ aliquid valere, neque præputium, sed fidem quæ per charitatem operatur. Hãc fidem ante Baptismi Sacramentum ex Apostolorum traditione Catechumeni, id est, qui ad fidem instruuntur ab Eccle-

Marginal notes: Charitas. — 239.2. — Iacob.2. — Catechumeni.

Ecclesia petunt, cùm petunt fidem vitam æternam præstantem, quã sine spe & charitate fides præstare non potest. Vnde & statim verbum Dei audiunt: *Si vis ad vitam ingredi serua mãdata.* Matth. 19.
Itaque veram & Christianam iustitiam accipientes, eam ceu primã stolam, pro illa, quam Adam sua inobedientia sibi & nobis perdidit per Christum Iesum illis donatam, candidam & immaculatam, iubentur statim renati cõseruare, vt eam referant ante tribunal Domini nostri Iesu Christi, & habeant vitam æternam. Quòd si cuipiam libeat scire causas iustificationis, secundum quatuor genera causarum, quæ à præstantissimis ponuntur, finalem, formalem, materialem, & efficientem. Finalis causa est Deus, & vita æterna. Formalis, gratia ipsius, vel acceptatio passiua, qua iusti nominamur & sumus. Materialis seu subiectiua, quæ vulgò dicitur materia, in qua anima nostra, vel nos ipsi. Efficiens autem est multiplex. Vna principalis, Deus pater. Altera minus principalis, Christus, & sacramenta. Præparatoria, nosipsi, & qui nos ad ea exhortantur, quæ à nobis requiruntur vt iustificemur. Meritoria Causa est CHRISTVS. Dispositiua, actus nostri. Ministerialis, Sacerdo-

Causæ iustificationis secundũ vulgatã diuisionem causarum.

Finalis.

Formalis.

Materialis

Efficiẽs causa iustificationis multiplex.

cerdotes qui administrant nobis sacramenta. Sed de iustificatione hactenus pro ratione compendij dictum esto,

Transitio. Quoniam autem crebra mentio gratiæ Dei facta est, liberique arbitrij, præterea baptismi cæterorumque sacramentorũ, proinde paucis de singulis agemus.

Gratiæ Dei diuisio & descriptio. 245.19. Gratia Dei duplex esse perhibetur. Vna: gratia gratum faciens, quæ est forma spiritualis, sine nostris meritis à Deo nobis donata, habentem faciens gratum Deo, & opus eius coram Deo bonum reddens, remunerandum æterna felicitate.

Gratia vnde dicta. Quæ ob id gratia dicitur, quòd gratis datur, nihilq; nostrum præcessit, vt eam accipere meremur. Vnde

Ephe. 2. Paulus: *Si autẽ gratia, iam nõ ex operibus, alioquin gratia nõ esset gratia. Augetur autẽ in nobis, & perficitur ab eodẽ Domino Deo secũdũ cooperationẽ nostræ voluntatis.*

Gratia gratis data. Altera gratia est, quæ dicitur vulgò gratis data, quæ est donum quodlibet à Deo gratis cõcessum homini, natura facultatẽ excedens, quo vnus alteri ad salutẽ cooperatur, quale est donum linguarũ, gratia sanitatũ, prophetia, &c. Hęc sola gratia hominẽ nõ iustificat, nec saluat, id quod liquet ex verbis

Matth. 7. Christi apud Matthæ. *Multi*, inquit, *dicent mihi in illo die, Domine, Domine, nonne in nomine tuo virtutes mul-*

multas fecimus, & in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo dæmonia eiecimus? Et tunc cõfitebor illis, quia nũquam noui vos, discedite à me oẽs operarij iniquitatis. Alij fusius & nõ inutiliter gratiã Dei diuidũt sic: Gratia Dei accipitur generaliter, & specialiter. Generaliter accepta, appellatur quicquid nõ precedentiũ aliquorũ operum meritis, sed gratuita Dei bonitate donatur. Et sic accepto vocabulo nõ ineptè gratia dicitur natura, in qua conditi sumus, vt scilicet essemus homines non bruta, &c. Hãc gratiam, quam quidam appellant donum naturæ, habent impij nobiscum communem. Gratia verò specialiter accepta, est occulta misericordia Dei, qua per subministrationem spiritus sanatur ac saluatur natura, qua prædestinati vocamur, iustificamur, sanamur & glorificamur. Hæc est illa gratia, quam diuinæ literæ prædicant, de qua dixit Apostolus: *Non irritam facio gratiam Dei.* Nam si per legem iustitia, ergo Christus gratis mortuus est. Nimirũ gratiam intelligens, qua iustificamur ab iniquitate, & qua saluamur ab infirmitate, non qua creati sumus, cũ propria volũtate. Hæc gratia bifariã diuiditur, in gratiã operãtem & cooperãtem, seu in præueniẽtẽ & subsequẽtẽ.

199.12. Diuisio gratiæ fusior.

Gratia Dei generalis & specialis.

Gratia specialiter accepta.

Galat. 2.

Gratia specialis operans & cooperans, seu præueniens & subsequens.

Psalm.58. Vtraque in sacris literis expressa legi-
Psalm.22. tur, vt Psalmographus ait: *Misericordia*
Aug. in Enchi.c.32. *eius præueniet me, et misericordia Dei*
subsequetur me. Deus enim nolētē præ
uenit, vt bene velit: & volētē subsequi-
tur, ne frustra velit, sed vt perficere va
Operās gratia. leat. Operans ergo gratia est, quæ præ-
uenit ac præparat voluntatem, non vt
230.10. fiat voluntas, quia & ante hāc gratiam
voluntas erat, sed vt bona voluntas fiat
& quæ prius erat serua peccati, libere-
Cooperans gratia. tur. Cooperans verò gratia, volunta-
tem iam bonam factam subsequitur, vt
quòd iam vult bonum, perficere possit.
Volūtas hominis sine gratia non erigitur ad bonum. Nam voluntas hominis, quam natu-
raliter habet, non valet erigi ad bonum
efficaciter volendum, vel opere implen
dum, nisi per gratiam liberetur, & adiu-
Philip.2. uetur, iuxta Pauli sententiam: *Deus est,*
qui operatur in nobis velle et perficere,
pro bona sua volūtate. Quāobrem &
Hieremias ait: *Scio Domine, quia nō est*
Ierem .10. *hominis via eius: nec viri est, vt ābulet*
& dirigat greßus suos. Gratia præueni-
Gratia præueniens duplex. ens duplex est in summa. Vna, qua De⁹
præuenit peccatorem, vt resurgat. Alte-
ra, qua peccator præuenienti Deo assen
217.26. tiens iam resurgit. Vtramq; volunta-
tem nostram præuenit Deus, sed prio-
rem subministrando, solus operatur: in
altera voluntas nostra Deū præuenien-
tem

tem ſubſequens, ei per velle ſeu aſſenſum, remiſsionem peccatorum accipiendo cooperatur. Prior gratia, qua Deus hominem præuenit ac incitat, vt reſurgat, iterum duplex eſt. Vna generalior, quæ eſt bonus motus, bonaque cogitatio. Veluti cum peccator Deo inſpirante, agnoſcit peccatum ſuum, cum terrore gehennæ concutitur, cùm de amittenda æterna beatitudine dolet. Altera ſpecialior eſt, tot habens ſpecies, quot ſunt ſpeciales boni motus ad reſipiſcendum: veluti ſunt auditio verbi Dei, immiſsio aduerſitatis, quæ ferocientis hominis animum deijcit, & ad Deum reſpicere facit, remotio occaſionis peccandi, ablatio ſeu debilitatio tẽtationis, & id genus alia. Gratia generalius accepta, Deus nulli hominum deeſt, adeò vt nullus ſit peccator tã ſceleſtus, cui Deus, quoad in hac vita ſuperſtes fuerit, hanc gratiã penitus ſubtrahat. Nam per hanc ſtans ad oſtium pulſat, initium noſtræ ſalutis (quæ eſt peccati cognitio) in nobis operari deſiderans. Et quis tandem eſt hominum, qui non ſentiat ſe hac gratia præueniri, quum & Gentes oſtendat opus legis ſcriptum in cordibus ſuis, teſtimonium illis reddente conſciẽtia illorum. Et vel Pharao, vel Iudas traditor exem-

Gratia qua Deus præuenit hominẽ duplex. 249.10.

Gratia generalius accepta.

3

Deus nulli deeſt, Apoc.5.

plo esse possunt, quã liberalis sit Deus in hac gratia subministranda. Certè Prophetæ testantur Deum non solùm à conuersis non auerti, sed etiam ad auersos conuerti. Nam Hieremiæ tertio sic legimus: *Si dimiserit vir vxorẽ suam & illa recedens duxerit virũ aliũ, nunquid reuertetur ad eũ vltra? nũquid nõ polluta & cõtaminata erit mulier illa? Tu autẽ fornicata es cũ amatoribus multis, tamẽ reuertere ad me, dicit Domin⁹.*
Esaiæ.49. Itidẽ apud Esaiã scribitur. *Nũquid potest obliuisci mater infantẽ suum,* dicit Dominus, *vt non misereatur filio vteri sui? Etsi illa oblita fuerit, ego tamẽ non*
Ezech.18. *obliuiscar tui dicit Dominus.* Et apud Ezechielẽ: *Quare moriemini* (inquit Dominus) *domus Israël, quia nolo mortem moriẽtis, dicit Dominus: reuertimini & viuite.* Quòd autẽ in Actibus Aposto-
Solutio obiectionis. Actu.14. lorũ dicit Paulus: *Deũ in præteritis generationibus, dimisisse omnes gẽtes ingredi vias suas,* nõ sic intelligẽdũ, quasi Deus Gẽtib⁹ sua gratia defuerit. Quinimò ipse Paulus statim subiecit: Et quidem non sine testimonio semetipsum reliquit benefaciens, de cælo dans pluuias, & tempora fructifera, implens cibo & lætitia corda eorũ. Similiter capite 27. ait, Deum fecisse ex vno omne genus hominũ inhabitare super vniuersam

ſam faciẽ terræ, definiens ſtatuta tẽpora, & terminos habitationis eorum, vt quærerent Deum, ſi fortè attrectẽt eũ, aut inueniant. Quod cùm faciat, putandus ne eſt vlli genti gratiam ſuam præuenientẽ ſubtraxiſſe? Verùm cùm Gentes id quod de Deo cognoſci poteſt, manifeſtũ habuerint, quod Deus illis per gratiã præuenientẽ manifeſtauerit, nec tamen cum cognouiſſent Deum, ſicut Deum glorificauerũt, aut gratias egerunt, ſed euanuerunt in cógitationibus ſuis: factum eſt, vt gentes Dei gratiam contemnentes ac repudiantes, dimiſſæ ſunt ingredi vias ſuas. Atque eadem ratione fit, vt nõ omnes motus illos gratiæ ſpecialis, omnibus peccatoribus Deus impertiat, in cauſa enim eſt peccatoris obduratio, gratiam illam communem ſeu generalem negligentis ac repudiãtis. In quã ſententiã dixit Apoſt. *Et ſicut non probauerunt Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobum ſenſum, vt faciant ea quæ non conueniunt, repletos omni iniquitate.* Tradidit, inquam, id eſt, permiſit, vt per cupiditates cordium ſuorum, in omnes iniquitates & immunditiã ruerẽt. Atq; ita fit vt peccatũ ſit alterius peccati cauſa: quinimò vt idem ſit ſimul peccatum & peccati pœna. Nam gratiæ cõtemptus

Rom. 1.

18. 20.

78. 4.

Cur motus ſpecialis gratiæ non omnibus peccatorib. Deus impertiat.

256, 8.

272. 32.

Roman. 1.

104. 22.

Tradere in reprobum ſenſũ quid ſit.

grauissimum peccatum est, & peccati causa, nempe omnis iniquitatis & immunditiæ, in quã Dei contemptor ruit.

De prædestinatione sanctorum. cap. 10. Non est igitur hic peccatũ Dei, sed iudicium, vt ait Augustinus. Non enim est iniquitas apud Deũ, vt Paulus do-

Roman. 9. cet. Sed de ea re paulò post pleni⁹. Hæc

Ad gratiã præueniẽtẽ gratia iustificãs necessaria. autem gratia præueniens, qua Deus excitat hominem, vt iustificetur, etsi eximia est, non tamen sufficit, nisi accedat gratia iustificans, quæ voluntatem sanat, & facit vt rectè viuatur. Ad hãc gradibus quibusdam peruenitur, nẽpe per gratiam operantem seu præuenientem, & adiuuantem seu excitantem. Postquam igitur per gratiam iustificantem, hominis voluntas sancta, & à captiuitate liberata fuerit ad superandas concupiscentias, & tentationes carnis, diaboli, mundi, operandumq́ue bonum,

257.1. necessaria est gratia subsequens & coo-

Gratia subsequens 1. Cor. 15. perans, de quã dixit Apostolus: *Plus illis omnibus laboraui: Non ego autẽ, sed*

Hier. cõtra Pelag. *gratia Dei mecum*. Vnde illa dicta Hieronymi. Vnum: Qui dixerit Deum impossibilia præcepisse, anathema sit. Alterum: Qui dixerit, nos posse mandata Dei implere sine gratia, anathema sit. Lex ergo possibilis, sed ꝑ gratiã. Quãobrem & post iustificationẽ gratia Volũtati accedere debet, vt lex impleatur.

Nam

Nam, vt Christus ait: *Sine me nihil potestis facere*. Neque per gratiam tollitur liberũ arbitrium, sed magis statuitur: quemadmodum per fidem non tollitur lex, sed magis statuitur. Gratia enim liberum arbitrium, quod sanet & adiuuet, præsupponit, sicut medicina ægroti voluntatem, medicinam non auersãtem. Et fides propterea à Deo datur, vt per fidẽ gratiam, qua legem impleamus, impetremus, & quod impossibile erat legi, per fidem in Christum obtineamus. At inquit quispiam: Si lex possibilis per gratiam, ostende ergo hominem, qui gloriari posit se in hac vita, quandiu caro concupiscit aduersus spiritum, perfectè legem implere, seque sine peccato esse: Is responsum hoc habeat, hæc duo nõ pugnare, nempe non inueniri hominem in hac vita sine peccato, & tamen fieri posse per adiutoriũ gratiæ Dei, vt inueniri posit quis sine peccato. Quod Ecclesia in Virgine matre vsu venisse asserere non dubitauit. Multa enim sunt quæ fieri possent, quę tamen non fiunt. Sic etsi nemo in hac vita sit, qui audeat dicere sibi non necessariam precationẽ orationis dominicæ, Dimitte nobis debita nostra: vel se non habere peccatum, ne (Diuo Ioanne teste) seipsum decipiat, & veritas in

August. de spiritu & litera.

149.27.

318.17.

345. 1.

Quæstio.

45.17.

eo non fit: tamen id vt fiat, quamdiu viuimus, sedulò conandum & poscendum est. Tolerabiliter in id quisq; fallitur, nec diabolica impietas, sed error humanus est, elaboranda & optanda affirmare, etiamsi quod affirmat, non posit ostēdere: id enim credit fieri posse, quod certè laudabile est velle. Vnde Christus. *Estote perfecti, sicut & pater vester cœlestis perfectus est*. Quòd autem Ioannes dixit: *Qui natus est ex Deo non peccat*, intelligendum est catenus, quatenus ex Deo natus est, & in charitate manet, et secundum charitatē operatur, non peccat. Charitas enim nō agit perperam, sed perficit eam natiuitatem, quæ ex Deo est, minuitq; cupiditatem, quæ ex Adam est. Interim tamen hæc cupiditas, radix illa peccati, quandiu est in membris nostris, lege quadam sua repugnat legi mētis. Quò fit, vt nemo non sit, qui non cogatur queri, se longè à perfectione legis abesse, suosque conatus in dies infirmitate carnis remorari. Quemadmodū Christus ad tres discipulos dixit: *Spiritus quidem promptus, caro autem infirma*. Aliud autem est sine peccato, aliud sine crimine viuere, Aliud ambulare in omnibus iustificationibus Domini, sine querela, quod de Zacharia & Elizabeth legimus,

Aug. ad Inno.

Obiectio.
1. Ioan. 3.

1. Cor. 3.
4. 15.

Roma. 7.

Matth. 26.

mus. Aliud in nullo labi vel infirmari. Vixit Zacharias sine querela, sed non Lucæ.1. sine peccato. Peccati verò appellatione omnis humanus lapsus venit: sed quod in querelam venit, non qualecunque etiam tentationis humanæ vitium, sed graue peccatum est, aut crimen. Homines itaq; pij etsi sentiant imperfectionem suam, & pugnam illam internam carnis & spiritus, qua fit vt spiritus per 389.5. carnem remoratus non adimpleat legem: tamen cùm carnis desiderijs non obediunt, nec exhibent membra sua arma iniquitatis peccato, possunt dicere: *Iam nō ego operor illud, sed quod habitat in me peccatū;* Roman.7. hoc est, spiritalis quidem & internus homo ad perfectionem legis contendit, sed peccatum inhabitans (nimirum intestina illa concupiscendi vis, quæ perpetuam sedem in membris nostris dum vixerimus, habet) perficere non sinit. Nihilo secius tamen imperfecta illa obedientia, & opera nostra adiuta per gratiam subsequentem, etsi legem non adimpleant, tamen Deo placent, non quidem propter dignitatem voluntatis seu operis iusti, sed imputatiuè per gratiā. Post- Roman.6. quam enim Deus per gratiam iustificantem, nos recipit in filios, & cohæredes Christi, idq; per fidem, fit vt postea

359.28. opera nostra tanquam filiorum & reconciliatorum in fide, & timore filiali facta, licet non admodũ perfecta Deo
Ephes,5. placeant, quia iam placent per Chri-
Ioan.1. stum, ex cuius perfectione nostram imperfectionem supplemus. Sumus enim membra corporis eius, de plenitudine eius omnes accipientes, & iustitiam e-
2.Cor.5 ius nostram facientes. In quam senten-
Roma 8. tiam dixit Apostolus: *Nihil ergo nunc damnationis est his, qui sunt in Christo Iesu, qui nõ secundum carnem ambulãt.* Nam, vt subijcit, Deus filium suũ mittens in carnem, præ se ferentem similitudinem peccati, de peccato peccatum damnauit. Eum enim qui peccatũ non nouerat, pro nobis peccatum fecit, id est, hostiam pro peccato. Non alia ratione, quàm vt iustificatio legis, id est,
249.18. quam lex promisit, impleretur in nobis, vt à maledictione legis (qua maledictus dicitur omnis, qui non permanserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro legis, vt faciat ea) liberaremur. In CHRISTO ergo manentes, per Christum (qui solus legem impleuit) legem
Galat.3. imputatiuè implemus. Si tamen non
216.27. secundum carnem ambulauerimus, id
357.21. est, etsi plerunque carnis cupiditates persentiscamus, illis tamen nullum consensum præbeamus, nec secundum de-

sideria

ſideria carnis ambulemus. Vnde Augustinus: Nullus ſanctus & iuſtus careret peccato, nec tamen ob hoc deſinit eſſe iuſtus vel ſanctus, cum affectu teneat ſanctitatem. Non enim naturæ humanæ viribus, ſed propoſiti adiumento, per gratiam Dei acquirimus ſanctitatem. Sed de Gratia Dei hactenus. Ex prædictis liquet, in nobis liberum arbitrium eſſe debilitatum & inclinatum, taleque eſſe vt voluntas noſtra, libero arbitrio, à bono declinare poſsit, vt faciat malum, vt verò à malo declinet quò faciat bonum, id non fit ſine diuino arbitrio, inquit Auguſtinus. Qui alibi ait: Sic confitemur liberum arbitrium, vt dicamus nos ſemper Dei indigere auxilio, & tam illos errare qui cum Manichæo dicunt, hominem peccatum vitare non poſſe, quàm illos qui cum Iouiniano aſſerunt hominem non poſſe peccare, vterque enim tollit arbitrij libertatem, nos verò ſemper peccare, & non peccare poſſe, vt nos liberi confiteamur arbitrij. Proinde ſic à quibuſdam deſcribitur. Liberum arbitrium eſt facultas rationis vel volũtatis, qua bonũ eligitur gratia aſſiſtente, malũ autẽ ea deſiſtẽte. Duplex enim vis protoplaſto data fuerat, vna ratio, qua Deũ cognoſceret. Altera, vo-

August. de dogm eccl. 249.21.

Liberũ arbitriũ quale in nobis. 257.13.

Aug. li. 15. Cap 21. ciuit. Dei. ſermo. 101. de tẽpore.

Liberum arbitrium quid. 10.

Vis duplex protoplaſto indita.

luntas, qua illi adhæreret: quæ postea per peccatum in illo vitiatæ sunt, & in nobis ceu stirpe. Ratio quidem ignorantia: voluntas autẽ cõcupiscentia carnali, de qua ante dictum est. Ea autem libertas probatur multis sacræ scripturæ locis. Primò quia in sacra scriptura datur nobis optio & permittitur, vt vtrum vis ex duobus eligamus. In Deuteronomio Moyses proponit populo Israëlitico vt eligat benedictionem, vel maledictionem, Iosue etiam proposuit eidem, an Deũ sequi vellet nec ne. Ieremiæ præcepit Dominus, vt diceret populo suo: *Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego do corã vobis viam vitæ, & viam mortis, qui habitauerit in vrbe morietur, qui egressus fuerit, viuet.* Ad hæc multa dicuntur in scripturis voluntaria & spõte fieri. Dauid dicit: *Volũtaria oris mei beneplacita fac Domine.* Et alibi: *Voluntariè sacrificabo tibi:* Esaias: *Si volueritis, & audieritis, bona terræ comedetis.* Ieremias: *Si pœnitentiã egerit gens illa.* Christus apertissimè testatur nostrę subesse potestati obseruãtiã mãdatorũ, sequelã ipsorum, perfectionem Euangelicã, dicens: *Si vis ad vitam ingredi. Si vis perfect⁹ esse. Si quis vult venire post me.* Tertiò multa esse dicũtur in nostra potestate. Ioãnes dicit dedisse Deũ pote-

Probatio libertatis nostræ ex sacris literis quintuplex 258.12. E

Deute. 30.

Iosue vlt.

Iere. 21.

2

Psal. 118.

Psal. 53.

Esaiæ. 1.

Iere. 18.

Matth. 19.

Marc. 8.

3

potestatē hominibus, vt filij Dei fiant, Paulus asserit neminem habere neces- 1.Cor.7.
sitatem, sed potius potestatem volun-
tatis suæ, vt seruet virginem suā. Quar- 4
tò, multa dicuntur in scriptura fieri à
peccatoribus contra voluntatem Dei
de ipsis: & in multis dicuntur peccato-
res resistere deo. In Exodo dicitur Pha- Exod.10.
rao resistere Deo. In Actibus dicit Ste- Act uū.7.
phanus Iudæos resistere Spiritui san-
cto. In Esaia: *Expectaui vt faceret vuas & fecit labruscas*. Et per eundem ad Is-
raël dicit teste Paulo: *Tota die Expandi* Rom.10.
manus meas ad populum non credentē, & cōtra dicētem mihi. Et ad Ierusalem
ait: *Quoties volui cōgregare filios tuos si-* Matth.21.
cut gallina cōgregat pullos suos sub alas & noluisti. Quintò, scriptura omnia fa- 5
cienda cū cōsilio docet. Et vt videre est, aliqua præcipit, aliqua prohibet, aliqua laudat, alia vituperat, alia præmiat, aliqua punit. *Omnis etiā scriptura* sicut docet Paulus, *vtilis est ad docēdum, ad arguendum, ad corripiendū, ad erudiendū in iustitia, vt perfectus sit homo Dei ad omne opus bonum instructus*. Cùm 17.4.
igitur necessaria & naturalia, neque optioni nostræ permittuntur, neque nostræ aut potestati subsint, neque voluntaria appellentur, aut sponte fieri dicuntur, neque laudem, neque vituperium,

neque præmium aut pœnam mereantur, etsi omnia necessariò euenirent, superuacuum sit docere, arguere, corripere, consulere, dissuadere, certè liquet ex vniuersa scriptura posse colligi libertatem nostri arbitrij. Atque hac ratione
247.19. fit, vt homines praui, suo vitio pereant,
Homines mali suo vitio pereũt. cum Deo, qui vult omnes saluos fieri, & ad agnitionem veritatis peruenire, vt Paulus ait, parere recusant, volũtatem-
1.Tim.2. que suam, quam ille excitat & adiuuat,
257.32. à bono declinant. Quid enim faciat medicus, si ægrotus renuat salutiferum
Oseæ.13. pharmacum? Quam rem Dominus ipse
328.23. apertissimè ostendit apud Prophetam. *Perditio* (inquit) *tua ex te Israël, tantummodo in me auxilium tuum.*. A nobis ergo est quòd deficimus, quòd erramus, quòd perimus. Ille semper stat ad ostium, & pulsat, semper vocat, semper hortatur, semper instigat ad bonum.
Apocali.3. *Ego* (inquit) *sto ad ostium, & pulso, si quis audierit vocem meam & aperuerit mihi, intrabo ad illum, & cœnabo*
Similitudo *cum illo, & ipse mecum.* Nihil ergo mirũ si ille peccato demersus succũbat, hic resurgat, hic enim diuinæ gratiæ dexterã nõ neglexit, sed apprehẽsę dexterę ductu & tractu, è peccatorũ fæcibus emersit. Ille verò diuinę gratię dexterã sedulò oblatã ac nunquã subtractã, apprehen-

hendere neglexit, & sic in peccatorum luto defixus remansit. Neminem autem Deus cogere vult, sed suadet vt rectè faciamus, ait Chrysostomus. Et quicunq; ipsi assentiuntur, eos allicit et trahit, vt sic vnusquisque currendo voluntate sua à Deo præparata meritum accipiat, si autem nolit, culpa non vacet. Quod si nolentes ad seruiendũ traheret, non secus eis deberet (inquit idẽ) ac si nullum præstitissent seruitiũ. Sed hic occurrunt quædam quibus putant aliqui libertatem arbitrij tolli quæ pau cis perstringam. Primò existimãt quidam præscientiam certissimam, cum li bertate arbitrij stare non posse: atq; ob id causam esse mali. Hi quòd præscientiam Dei ponunt & eam quæ falli non potest: rectè illi quidem. Nam si certa non esset, nulla esset. At sentire hãc nullam esse in Deo, amentia est, & impietas. Hoc enim esset diuinitatem illi tol lere, cum eidem præscientia non sit accidens, sed substantia. De qua quidem præscientia Dei inter cætera, est illud Pauli: *Elegit* (inquit) *nos ante mũdi con stitutionẽ, vt essemus sancti & irreprehensibiles in conspectu eius in charitate.* Quod si elegit, certè pręsciuit. Hinc Augu. Pręsciuit nos ei⁹ diuinitas, sapientia cõdidit, iustitia dãnauit, gratia libera-

Cur Deus neminem cogit.

335.27. Hom.9.super Ioan.

249.62.

Quæstio de præscientia Dei.

præscientia Dei falli nõ potest.

Augu.li.5. de Ciuit.et de lib.arbi. libr. 3

Ephes.1.

Augu∫t.de prædest. & gratia.

uit. Et cùm apud Deum neque futura
Quomodo Deus præſcire dicitur. ſperantur,nec præterita tranſierunt,ſed
in præſentia diuinitatis præſenti ſemper luce, ſemper cernuntur:non rectè
præſcire dicitur, niſi relatu ad actiones
noſtras. Hanc præſentiam qua ſemper
præſenti luce omnia cernuntur, innuit
Psalm.2. Deus Pater,cùm ad filium loquitur:*Filius meus es tu,ego hodie genui te.* Cæ-
Præſciētia nō eſt cauſa mali,nec tollit arbitrij libertatem. terum quod putant præſcientiam eſſe.
cauſam mali, eaque tolli arbitrij libertatem,hoc vt ineptum, ita & maximè
impium cenſendum.*Non enim Deus eſt*
259.29. *iniquitatem volens*,vt Pſalmographus
Pſalm.5. ait.Cui & Paulus ſubſcribit cùm dicit:
Roman.9. *Nunquid iniquitas apud Deum? abſit.*
Quamuis autem Deus præuideat eos,
Auguſt. de vera innocentia cap. 379. qui propria voluntate peccant, non eſt
tamen cauſa peccati. Sicut enim nemo
memoria ſua cogit facta eſſe quæ prætereunt, ſic Deus præſcientia ſua non
cogit facienda, quæ futura ſunt. Et ſicut homo quædam quæ facit meminit,
nec tamen omnia quæ meminit facit:
ita Deus omnia quorum ipſe author
præſcit,nec tamē omnium quæ præſcit,
Libertas cauſa contingētium in humanis actionibus. ipſe eſt author. Eſt igitur libertas cauſa
contingentium in humanis actionibus,
qua quidē contingētia. Deus ita præuidet,vt non tollat modū agendi naturæ
Iudas. inditum. Sic præuidit Deus Iudæ ma-

lam

Iam voluntatem, permisit vt perderet Christum,non coactus,sed voluntariè, & decreuit quo modo Iudam sic voluntariè peccantem perderet. Non ergo Iudas peccauit necessariò,quod si dicas: *Oportebat impleri scripturam,quā prædixit Spiritus sanctus per os Dauid de Iuda*: Sciendum est duplicem esse necessitatem. Vnam absolutam, quæ vulgo dicitur necessitas consequētis. Veluti necesse est Deum esse: hominem esse animal rationale. Nam hæ aliter se habere non possunt. Alia est necessitas consequētiæ,qua necessariò euenire dicimus, non quæ sua natura necessaria sunt, sed necessariò sequūtur propter præcedentes causas. Vt,oportebat Christum pati, non necessitate absoluta, sed quia lapsus erat homo, sicque Deus decreuisset, vt per mortem filij sui liberaretur à peccato, & damnatione æterna, Ita & de Iuda oportebat impleri scripturam, quia viderat Deus malam voluntatem Iudæ, idcirco per prophetam id facturum Iudam prædixit. Ad eum modum,Deus præuidit quosdam angelos, & primos homines peccaturos sua arbitrij libertate, quam talem illis dederat, vt si vellent desererent Deum, continuoq; esset miseria secutura. Non tamen illos præscientia sua ad peccandum

Occupatio.
Actuum.1.
Necessitas duplex.
269.29.
260.2.
Eccle.15.

Quæstio de angelis & protoplast. c.1.l 22.de ciuita.Dei Aug. lib.2 de Genesi contra Manichæum. Ioan.1. 362.9.

dum coëgit. Cur autem Deus sciẽs angelos quosdam & homines desertores Dei futuros, eis hanc potestatem non ademit? ratio est (vt docet Augustinus) quia potentius, & melius iudicauit etiã de malis benefacere, quàm mala esse nõ sinere. Quæ omnino nulla essent nisi natura mutabilis angelorum & hominis, quãuis bona à summo Deo condita peccando ea mala sibi ipsa fecisset. Multa enim (inquit idem) fiunt à malis contra voluntatem Dei, sed tantæ est ille sapientiæ tantæq; virtutis, vt in eos exitus siue fines quos ipse bonos & iustos præsciuit, tendant omnia quæ voluntati eius videntur aduersa. Sic cùm se diabolus peccando fecisset, Deus omniporens & bonus maximè perspicitur, cum de malitia eius multa iusta & bona operatur. Vt inter cætera cùm iustos probat, sicut Iob accidit Malos itẽ hic puniri permittit, ne in vita futura condemnẽtur. Cuius exemplum apud Paulum, qui fornicarium Satanæ tradidit in interitum carnis, vt spiritus saluus fieret in die Domini. Alios rursum terret quò sint cautiores & vigilantes, ne in malum ruant, & alia eius generis. Ex hominis verò casu meritò dãnati, inter alia, id boni effecit, quòd tantũ populũ per gratiam suam colligit, vt inde sup-

1.Cor.5. Ex casu hominis meritò dãnati bona quæ.

supp[l]eat, & instauret partem angelorum quæ lapsa est, qua ratione bonitatem suam & potentiam notiorem reddidit. Porrò malorum, quorum Deus non est malus author, iustus est vltor. Nam si propterea non debet tribuere supplicium peccantibus, quia præuidet peccatores, nec rectè facientibus debet præmia retribuere, quia & rectè facturos præuidet. ¶ Deinde dum asseritur libertas nostra in consequenda vita æterna, loquuntur quidam: Nõ prodest conatus & voluntas, si non sum prædestinatus, & cessanti offeretur beatitudo si sum prædestinatus. Altũ mysteriũ prædestinationis est, pauca tamen ea de re dicam ex sententia doctissimorũ. Prædestinationem negare, immanem blasphemiã esse, ait Augustinus, quæ non tantùm, sicut soliti erãt dicere Pelagiani, referẽte eodem, in apostolis accipienda est, sed in patriarchis & prophetis & martyribus, & omnibus sanctis dignè Deo seruientibus. Cuius rei Paulus vas electionis testis est locupletissimus. *Elegit nos* (inquit) *in ipso ante mũdi cõstitutionẽ, vt essemus sancti, & irreprehẽsibiles in cõspectu ei⁹ in charitate, qui prædestinauit nos adoptionẽ filiorũ per Iesum Christũ in se secundum beneplacitũ voluntatis suæ.* Et alibi: *Quos præsciuit & prædestinauit*

Malorum Deus iustus vltor.

Aug. lib. 3. de lib. arb.

Quæstio de prædestinatione.

Aug. lib. 6. hypo. cõtra Pela.

Prædestinatio quid est

Ephes. 1.

Roman. 8.

prædestinauit, conformes fieri imaginis filij sui, vt sit ipse primogenitus in multis fratribus. Quos autẽ prædestinauit, hos & vocauit, & quos vocauit, hos iustificauit, quos autẽ iustificauit, illos & glorificauit. Prædestinauit expositore Augustino antequã essent: vocauit, cùm auersi essẽt: iustificauit, cùm peccatores essent, glorificauit, cùm mortales essent.

De verbis Apost. sermo. 16.

2. Timot. 1.

Nec dissonum est his illud ad Timotheum: *Liberauit & vocauit nos, vocatione sancta, nõ secundum opera nostra, sed secundũ propositũ suũ, & gratiam quæ data est in Christo Iesu ante tẽpora secularia,* vnde Augustinus: Absit (inquit) vt Deus temporaliter aliquãdo diligat, quasi noua dilectione, quæ in illo non erat, apud quẽ nec præterita transierunt, & futura iam facta sunt. Itaq; omnes sanctos suos ante mundi constitutionẽ dilexit, sicut prædestinauit. Hæc ille. Quod vero in literis sacris dicitur Deũ aliquid fecisse aut facturum esse, id relatu ad nos accipiendum est. Constat igitur Dei prædestinationem esse in sanctis. Cæterum quid sit dicendũ est. Prædestinatio (ait Augustinus) à præuidendo & præueniendo, vel præ ordinando futurum aliquid dicitur. Et ideo DEVS, cui præscientia non est accidens, sed essentia fuit semper, & est,

Aug. lib. 5. de ciui. Dei

Quid prædestinatio

Aug. lib. 6. gypog.

est, quicquid antequam sit, sic præscit, prædestinat. Et propterea prædestinat, quia quale futurum sit, præscit. Ideo & Apostolus: *Nam quos præsciuit* (inquit) *& prædestinauit*. Sed non omne quod præscit, prædestinat. Mala enim tantùm præscit, & non prædestinat, bona verò & præscit & prædestinat. Quod ergo bonum est, præscientia prædestinat, id est, priusquam sit in re, præordinat. Hoc cum ipso authore esse cœperit, vocat, ordinat, & disponit. Vnde & sequitur: Nam quos prædestinauit, hos & vocauit, & quos vocauit, illos & iustificauit, quos autem iustificauit, illos & glorificauit. Hæc Augustinus. Qui alibi ait inter prædestinationem & gratiam hoc interesse, quòd prædestinatio, est gratiæ præparatio, gratia vero iam ipsa donatio. Ab alijs quibusdam recentioribus prædestinatio describitur esse, æterna præordinatio ad beatitudinem, & quod conformius est Paulo, propositum certum & firmũ, quòd Deus ab æterno voluit aliquibus impertiri beatitudinem. *Collabora* (inquit Paulus ad Timotth. scribẽs) *in Euangelio secundũ virtutẽ Dei, qui nos liberauit & vocauit vocatione sãcta, nõ secundũ opera nostra, sed secũdũ propositũ suum, & gratiã quæ data est nobis in Christo*

Quæ Deus Prędestinet & quæ nõ.

Aug. lib. de prędestina. sanctorum

Andreas Vega in cõci. Triden.

2. Timot. 1.

Quomodo prædestinatione Deus vtitur erga genus humanum.

Christo Iesu, ante tẽpora secularia. Quomodo autem erga genus humanũ præsciẽtia & prædestinatione vtitur Deus, in quo non est iniquitas, docet August. Massæ (inquit) humani generis, quæ in Adam & Eua præuaricatione damnabilis, mortalisque facta est, non conditione diuina generaliter, sed ex debito pœna, cruciatusque gehennæ debetur, venia verò non merito, sed Dei iusti iudicis misericordiæ largitate confertur. Quia verò iustus & misericors Dominus Deus, præsciusq; futurorum ex hac damnabili massa, non personarum acceptione, sed iudicio æquitatis suæ irreprehensibili, quos præscit, misericordia gratuita præparat, id est, prædestinat ad æternã vitam. Cæteros pœna debita punit, quos ideo punit, quia quid essent futuri, præsciuit. Non tamen ipse fecit puniendos vel prædestinauit, sed tantùm in damnabili massa præsciuit. Quod si quæris, ait idem, cur Deus ita differentes facit, si personarum acceptor non est, quia generaliter aut punire debet iustitia aut misericordia liberare? Contende cũ Paulo, immo si audes, argue Paulũ, q dixit, Christo in se loquẽte: *O homo tu quis es qui repsondeas Deo, Nũquid dicit figmẽtũ ei qui se finxit, vt quid me sic fecisti? an nõ habet*

Lib.6.hyp. 65.12.

268.12.

Solutio obiectionis.

268.9.

pote

potestatē figulus luti ex eadem massa facere, aliud quidē vas in honorem, aliud verò in cōtumeliam? Ita Augustinus: Prædestinat igitur Deus, quia videt bonum: reprobat, quia videt malū. Cùm igitur docetur prædestinationem necessariam esse ad credendum, diligendum, perseuerādum, & similia, ne scandalum obijciatur infirmis, & impediri contingat aut languescere studia virtutis, hoc distinctè & clarè quidam recentiorum tradunt. Perinde esse in nostra potestate omnia exercitia virtutum ad quæ credimus necessariam esse specialem Dei gratiam, ac si solus generalis Dei concursus sufficeret, imò ac si non esset, nisi nostra sola voluntas ad ea omnia requisita. Quin perinde nostrę subesse potestati, & ea omnia, & ipsam cōsecutionem beatitudinis, etiam si Deus neque prædestinauerit nos, neque præsciuerit nos tantam felicitatem habituros. Tam potentem enim fecit propter suam summam sapientiam, & misericordiam, nostram voluntatem, & tam admirabiliter suum omnem concursum, & omnem suam scientiam, & prædestinationem & voluntatem illius arbitrio subiecit, vt posit ipsa de se quicquid voluerit statuere, & per se censeri posse, quæ per

Obserua quid dicatur.

And. Veg. li 12. in cōcil. Trid.

vnum ipsum specialiter adiuuantē potest. Et ille ita scit, & voluit omnia futura contingentia, quæ nostro arbitrio subiecit, vt illius scientia & voluntas, nihil nostræ præiudicent libertati. Neque nos aliter nostræ saluti debemus per obseruantiam mandatorum intendere, & ipsius opem aßiduis & importunis gemitibus flagitare, quam si nihil ipse prorsus de nobis neque sciuisset, neque statuisset, sed nostram prorsus ad omnia expectaret voluntatem. Potest namque, quod vt maximè mirabile, ita & verißimum, & certißimum est. Potest, inquam, absque vlla prorsus sui mutatione & scire & velle, imò & sciuisse, & voluisse ab æterno opposita omnium eorum, quæ de nobis præsciuit & præuoluit. Et hæc sæpe desiderarunt recentiores, vt Augustinus palam & apertè respondisset obijcientibus ipsi, quod à prædicatione prædestinationis et gratiæ cessandum esset coram populo, quòd ea officeret audientibus, & segniores eos redderet ad studia virtutum magis quàm alacriores. Electus igitur, prædestinatus nostrorum sunt operum. Deus omnibus se offert, hæc est vocatio: si quis vtitur, est electio: si vsque in finem, prædestinatio. Si quis reijcit, induratio. Ex euentu ista iudicantur,

Bodo. Vl. de fide Christiana 245.20.

cantur, quemadmodum etiam dicimus iram Dei, furorem Dei, ex effectis. Neque enim est in Deo ira perturbatio animi, ſicut quæ ira hominis nuncupatur, ſed iuſta vindicta, vt Auguſtinus ait. Tu ergo te facis prædeſtinatum, electum, induratum. At gratia Dei eſt (inquies) quæ agit? ita eſt, ſed ea parata eſt omnibus. *Ego*, inquit Dominus, *ſto ad oſtiũ & pulſo, ſi quis mihi aperuerit, intrabo ad illũ*. Ex prædictis colligere licet, non habere impios quod cauillentur, ſcriptum eſſe: *Indurabo cor Pharaonis*. Item: *Tradit illos Deus in reprobum ſenſum*. Et ſi quæ ſunt ſpirituales figuræ. Permiſsio enim eo dicendi modo ſignificatur, non operatio indurationis, quæ nunquã eſſet. Quẽadmodum oramus, ne inducas nos in tentationem, id eſt, ne ſinas induci. Sic induraſſe cor Pharaonis dicitur, quòd permiſerit Pharaonem abuti ſua voluntate, idque ſecundum iuſtiſsimum iudicium ſuum, qui cor peccatoris reprobum (quod, nec patientia, nec longanimitate Dei, ad pœnitentiam emollitur, nec compunctione ſcinditur, nec timore frãgitur, nec emollitur amore) in obduratione ſua perſeuerare permittit. Atque hæc permiſsio ſeu Dei patientia magis accuſat, quàm excuſat impium.

Aug. epiſt. 157. & li. 13. de Trin.
Apoca. 5.
Solutio obiectionis.
Exod. 4.
Roma. 1.
Iſa. 25.

Videre enim licet, quot miraculis Deus Pharaonem ad pœnitentiam inuitauit. Sic Iudam, vt ab impio conatu a-
52.3. uerteret, nihil prætermisit. At arguta-
Solutio obiectionis. tor quispiam temerarius dicet: Cur ergo creat quem malum, indurandum et
Roma 9. periturum scit? huic Paulus respondet,
347.7. *O homo, tu quis es, qui respõdeas Deo? nũ quid dicit figmentũ ei qui se finxit: Quid me fecisti sic? an non habet potestatẽ figulus luti ex eadẽ massa facere aliud vas*
81.20 *in honorẽ, aliud vero in contumeliã?* In-
25.25. comprehensibilis enim Dei sapientia ac benignitas inde perspicitur, quando impijs, qui, cùm essent vasa munda creati, seque postea conspurcarunt, ad bonum & gloriam nominis sui (vt ita di-
Exod.9. cam) abutatur. Quod non siluit scriptura. *In hoc*, inquiens, *excitaui te, vt ostendã in te virtutẽ meam, & annuncietur*
Roma.9. *nomẽ in vniuersa terra.* Inde, vt Paulus ait: *Ostendit diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ preparauit in gloriã.* Cæterum vt planius noscantur ea quæ

Prædestinati possunt esse nõnunquam extra gratiam

de prædestinatione dicuntur. Primò sciendum est prædestinatos nonnunquam posse esse extra gratiam Dei, quod negabat Iouinianus. Hoc autem non sic accipiendum, quasi sit aliquod tempus, quo eos non diligat Deus, neq; suam gratiam velit illis impartiri. Si-

quidem inimicitia, non videtur posse habere locum cum eximia illa æterna & firmissima & immutabili dilectione, qua Deus in electos omnes afficitur. Verùm quia habent, vel faciunt aliqua quæ usque adeo maiestati diuinæ displicent, vt quamdiu ea in illis perseuerant, neque gratiam suã velit eo tempore impartiri, neque dignos sua amicitia habeat: imò verò tanto odio eos prosequitur, vt siquidem in eis illa durauerint, & cum eis vitam hanc exegerint, perpetuis eos pœnis addicere velit. Quod quidem odium illi Dei dilectioni non repugnat, cùm ad diuersa referuntur, odium ad præsens, dilectio ad futurum; aliudq; quod competit alicubi ab æterna Dei prædestinatione vel præsentia, aliud quod à præsenti iustitia vel iniustitia. Vnde illa Theologorum scholasticorum de dilectione distinctio, secundum præsentem iustitiam, & secundum æternam prædestinationem. Qua & Hieronymus vtitur contra Pelagianos scribens. Cuius quidem verba hæc sunt: Quærit hoc Martion, & omnes hæreticorum canes, qui vetus laniarunt testamentum. Aut sciuit Deus hominem in paradiso positũ, præuaricaturum esse mandatum illius, aut nesciuit. Si sciuit, non est in cul-

Aug. li. 15. de Trinita. 3. sentent. distin. 19.

Dilectionis distinctio.

Lib. 3. contra Pelag.

260. 11.
270. 3. 1.

pa is qui præſcientiam vitare non po-
58.30. tuit, ſed ille qui talem condidit, vt Dei ſcientiam non poſſet deuitare. Sin neſciuit, cui præſcientiam tollis, aufers & diuinitatem. Huic argumento ſic reſpondet Hieronymus. Hoc enim genere in culpa erit, qui elegit Saul futurum poſtea regem maximè impium. Et Saluator aut ignorantiæ, aut iniuſtitiæ tenebitur reus: cùm in Euangelio ſit lo-
Ioan.6. quutus: *Nõne vos ego duodecim elegi Apoſtolos, & vnus de vobis diabolus eſt?* Interroga eum cur Iudam elegerit proditorẽ? cur ei loculos permiſerit, quem furem eſſe non ignorabat? Vis audire rationẽ. Deus pręſentia iudicat non futura, nec condẽnat ex præſcientia quem nouerit talem fore, qui ſibi poſteà diſpliceat: ſed tantæ bonitatis eſt, & ineffabilis clemẽtiæ, vt eligat eum, quem interim bonum cernit, & ſcit malum futurum, dans ei poteſtatem conuerſionis & pœnitentiæ iuxta illum ſenſum
Roma.2. Apoſtoli: *Ignoras quia benignitas Dei ad pœnitentiã te adducit? ſecundũ autẽ duritiam tuã & impœnitens cor, theſaurizas tibi irã in die iræ, & reuelationis iuſti iudicij Dei; qui reddet vnicuiq; iuxta opera eius.* Neq; enim ideo peccauit
269.30. Adã, quia Deus hoc futurũ nouerat, ſed præſciuit Deus, quaſi Deus, quod ille erat

pro-

propria voluntate facturus. Hec Hierony. Ex quibus manifestũ est, Saulem & Iudam fuisse reprobatos, & tamen aliquando bonos. Præterea Deum iuxta præsentem iustitiã iudicare vnũquemque, non autem secundũ æternam prædestinationem. Huic Hieronymi sententiæ subscribit Cyrillus, qui Iudam filium perditionis ait, propterea appellatũ, quòd cùm in suæ vocationis principio aptus esset, sua sponte perditionem elegit, & prauitate perijt sua. Et exẽplo Saulis & Adæ & angelorũ confirmat vicissitudines. Quod si prædestinati sunt semper & fuerunt in gratia Dei, certè nullũ cõmiserunt, neq; committent crimen mortale. Qua ratione neque adulterium & homicidium Dauidis, neq; Magdalenæ libidinũ intemperantia, neq; furta latronis, neq; Petri negatio, neq; blasphemię & persecutiones Pauli, neq; alia id genus horrenda, lethale peccatũ fuerunt in illis, qui tandem ad fidẽ conuersi sunt, & per illam bonaq; opera salui facti sunt. Siquidẽ in confesso est lethale peccatum non esse, nisi quod gratiã Dei aufert, & nos in ipsi' odio, qui vita aĩæ nostræ est, cõstituit. Adhæc si predestinatus nunquã est extra gratiã Dei, neq; igitur Adã quẽ ex literis sacris constat saluũ esse, fuerit ali- Sapien. 10.

quando Deo inimicus; aut extra gra-
Roma. 5. tiam ipsius. Et falsò dixisset Paulus. *Si enim quū inimici essemus, recōciliati sumus Deo per mortē filij eius, multò magis recōciliati, salui erim⁹ in vita ipsi⁹.* Nullus etiam hominum natus esset, aut nasceretur in peccato originali. Nā si Adam nunquam ob sua peccata fuit Deo inimicus, neque suam ergo posteritatem fecerit Deo inimicam & exosam, neque nos eguissemus redemptore, qui nos reconciliaret Deo: siquidem qui ipse inuisus regi non est, nunquam faciet progeniem suam regi inuisam.
2 At hoc sentire, non aliud est quàm mysterium redemptionis nostræ irri-
3 tum facere. Iam si prædestinati nunquam essent extra gratiam, & reprobi nunquam fuissent in gratia, & omnes homines sunt reprobi vel prædestinati, hac ratione Christi mors nullos iustificasset, nullis vitam attulisset. Quod quàm alienissimum à vero est; inter sexcenta sacræ scripturæ testimonia,
1. Cor. 1. illud testatur Pauli: *Christus factus est nobis à Deo sapientia & iustificatio, & redemptio.* Deinde dum de prædestinatione differitur, sciendum est reprobos quosdam posse esse nonnunquam in gratia. Iustos item gratiam Dei amittere, & iniustos eam recuperare posse.

Reprobi quidā possunt esse ...

posse. Quod primum attinet, exemplo sunt Saul, Salomon, Iudas, quos in gratia fuisse aliquando, & postea reprobatos, ex sacra scriptura colligunt Augustinus, Hieronymus, Cyprianus, & cæt. Quamuis de Salomonis pœnitentia, nomine Ambrosij euulgatus liber esse fertur. Inter alios autem ipse parens & caput omnium reproborum, istuc ipsum abũdè docet. Lucifer quippe fulgentissimus in principio suæ creationis, sicut sub typo regis Babylonis ei attestatur Esaias, & tamen cecidit, eodem Propheta testante, & detracta est ad infernum superbia eius, & ad profundum lacus. De qua re & saluator: *Videbam*, inquit, *Satanam quasi fulgur cadentem de cælo*. Iustos autem gratiam Dei amittere posse, & iniustos eam recuperare, quod negabat Iouinianus, cũ ex alijs, tum ex Ezechiele liquere potest. *Cùm auerterit se iustus* (inquit) *à iustitia sua, & fecerit iniquitatẽ, morietur in eis, in iniustitia quã operat⁹ est, morietur. Et cũ auerterit se ab impietate sua quam operatus est, & fecerit iudiciũ & iustitiã, ipse animã suã viuificabit, cõsiderãs enim & auertẽs se ab omnib⁹ iniquitatib⁹ suis, quas operat⁹ est, vita viuet et nõ morietur.* Neq; est quod quispiã Ioannẽ Apostolum prędictis cõtrarium

nõnunquã in gratia. Iusti item gratiã Dei amittere possunt, & iniusti eã recuperare.

Esaiæ.14.

Luc.10. Aug. lib.11. de ciuit. Hierony. in Esaiam. 38.5.

Ezech.18.

Solutio obiectionis.

1. Ioan. 3. rium existimet, inde adeò quod dixerit: *Omnis qui natus est ex Deo, peccatum nõ facit, quoniam sẽmẽ ipsius in eo manet, & nõ potest peccare: quoniã ex Deo natus est. In hoc manifesti sunt filij Dei & filij Diaboli. Omnis qui non est iustus non est ex Deo.* Hæc ille, & plura in eam sententiã, Ex quibus verbis Pelagiani colligebãt, iustos omne peccatũ deuitare posse. Nam hęc ita intelligenda sunt vt Augustinus & alij permulti interpretãtur, nõ posse scilicet stare simul natiuitatẽ diuinã & peccatum mortale. In quẽ sensum interpretatur Hieronymus verba illa Christi: *Nõ potest arbor mala bonos fructus facere*, nam sensus est, ait: Quãdiu est arbor mala, ab ea nõ potest prodire fructus bonus. Nam si hęc ver-
27.28. ba intelligenda essent quẽadmodũ Pelagiani senserũt, parua epistola, vt Hieronym. ait, in primo cõtra Pelagianos, essẽt sibi cõtraria. Quandòquidẽ Ioan. in eadẽ Epistola scriptũ reliquit: *Si dixerimus quia peccatum non habeamus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est.* Et mox: *Si confiteamur peccata*
288.13. *nostra, fidelis & iustus est, vt remittat nobis peccata nostra, & emundet nos ab omni iniquitate.* Quòd si opposueris, inquit Hieronymus, quare dixerit, & non potest peccare, quia ex Deo natus

Hieron in 7. Matth.

tus est. Audies inquit, & vbi erit præmium voluntatis? si enim ideo non peccat, quia peccare non potest, liberū tolletur arbitriū, & nequaquam nostrum fiet, sed naturæ bonū quæ peccata non capiet. Non igitur ex verbis prædictis Ioānis aliud quid haberi potest, quàm iustos neque peccatum admittere mortale, neque posse admittere quādiu in iustitia Dei & adoptione perseuerant, & semen Dei, id est, gratia in illis permanet. Si enim Ioannes illis verbis sensisset iustos, siue ex Deo natos iustitiam suam seu natiuitatem diuinam amittere non posse, certè nō dixisset: *Vos quod audistis ab initio, in vobis permaneat. Quia si in vobis permāserit quod audistis ab initio, & vos in filio & patre permanebitis.* Et statim: *Et vos vnctionem quā accepistis ab eo, maneat in vobis, & sicut docuit vos manete in eo.* Quorsum enim ad permanendū in doctrina & gratia accepta hortatus fuisset, si perdere illā nō possimus? Sunt qui aliter verba Ioannis interpretantur, quorum interpretationes missas facio. 1. Ioan. 2.

DE SACRAMENTIS.

SEd de Sacramentis quemadmodum propositum erat, dicamus. Sacramentum.

Sacramentum in literis sacris significat id quod Græci mysterium dicunt, quod sacrum secretum aut religiosum arcanum dici potest, à verbo Græco μύω, id est, claudo, & τηρεῖν custodire. In qua significatione accipitur tripliciter. Primò latiùs, quando scilicet significat omne religiosum arcanum, seu omnem rem sacram absconditam, etsi alterius rei signum non sit, vti dicimus Sacramentum diuinitatis, sic Paulus Ephesijs scribens, ait: Deum nobis Sacramentum suæ voluntatis notum fecisse secundum beneplacitum suum, quod alijs generationibus est agnitum. Itidem ad Timotheum scribens innuénsque ipsum Christum magnum esse pietatis Sacramentum, quod inuisibilis existens, *Manifestatus est in carne*, ait: Magnum est pietatis sacramentũ, quod manifestatum est in carne. Secundò sacramentum dicitur sacræ rei signum, quod eius similitudinem gerit cuius signum est, vt figuræ & signa veteris testamenti sacramenta appellantur. Tertiò sacramentum peculiariter significat sacramenta nouæ legis, quæ sunt signa visibilia inuisibilis gratiæ Dei, quam Deus certò & efficaciter in ipsis operatur, modo ritè nec indignè tractentur. Numerantur autẽ nouæ legis sacramẽta

Sacramenti acceptio triplex.

1

Ephe.3.

1.Timo.3.

2

3

Sacramẽta nouæ legis

ta septem, Baptismus, Cōfirmatio, Eucharistia, Pœnitentia, Extrema vnctio, Ordo, & Matrimonium. Horū quinq; ad spiritualem vniuscuiusque hominis in seipso perfectionē, duo vltima ad totius Ecclesiæ regimen, multiplicationemq́ue ordinata sunt. Per Baptismum enim spiritualiter renascimur. Per confirmationem augemur in gratia, & roboramur in fide. Renati autem & roborati, nutrimur diuina Eucharistiæ alimonia. Quod si per peccatum ægritudinem incurrimus animæ, per pœnitentiam spiritualiter sanamur: spiritualiter etiā & corporaliter (prout animæ expedit) per extremam vnctionem. Per ordinem verò Ecclesia gubernatur, & multiplicatur spiritualiter: per matrimoniū corporaliter augetur. Inter hæc tria sunt, Baptismus, Confirmatio, & Ordo, quæ characterem, id est, spirituale quoddam signū à cæteris distinctū, imprimunt in anima indelebile. Vnde in eadem persona non reiterantur. Reliqua verò quatuor, characterem non imprimunt, & reiterationem admittūt. Sacramēta duabus potissimum de causis diuina authoritate instituta sunt. Altera vt sint signa, & notæ quædam magnæ illius congregationis, quæ est Ecclesia. In nullum enim nomen coagulari

Effectus sacramētorū.

Characterē imprimentia sacramenta.

Sacramēta quare instituta.

1

Aug. cõtra Faust. li. 19. gulari homines possunt, ait Augustinus, nisi aliquo signaculorum vel sacramentorum visibilium consortio colligantur. Altera verò est, vt nõ solum significent, sed etiam sanctificent & conferant inuisibilem Dei gratiam, nõ propria rerum externarũ virtute, aut merito ministri: sed Domini instituentis ac secretius operantis. Itaq; etsi decet bonum esse sacramẽtorum ministrum, tamen malus etiam potest ea vtiliter dispensare. Non enim pendent sacramenta ex dignitate ministrorũ, sed ex mandato & ordinatione diuina. Clamat cõtra Corinthios Paulus, quod æstimarunt Baptismi gratiam à ministris, dicẽtes: *Ego sum Pauli, ego Apollo, ego verò Cephæ, ego verò Christi.* Quasi diuisus esset Christus, vel Paulus, vel Apollo pro ipsis crucifixi, aut in nomine Pauli, & nõ potius Christi baptizati essent.

2 (margin)

1. Cor. 1.

Differẽtia inter sacramenta veteris et nouæ legis. Atque hinc liquet quantum differebant Sacramenta legis nouæ à veteris legis sacramentis. Illa enim non conferebant gratiam Dei, sed eã solùm per passionẽ Christi dandã figurabant: hæc verò & cõtinent gratiã, & ipsam dignè suscipientibus conferunt. Quamuis autem Deus omnipotens potuit sine omni visibili forma, gratiam suam nobis donare: tamen quoniam carnales sumus,

Sacramẽta sub visibili forma instituta.

mus,&ad ſpiritualia capeſſenda admodum tardi,carne exiſtente infirma,multoq; plus nos affi ciunt quæ oculis cernimus, quàm quæ aurium ſenſu percipimus: idcirco vt eam gratiam quã nobis in ara crucis moriendo Chriſtus promeruit,participemus, & nobis applicemus. ſub forma viſibili Sacramenta inſtituit, quæ ſuo verbo & promiſſione firmauit, & inter initia Sacramẽtorum,viſibilibus ſignis,ac miraculis,vt ſciremus per eorum legitimum vſum, fructum ſuæ paſsionis nobis efficaciter & certò communicari.

Sacramẽta quibus perficiuntur.

Sacramenta omnia tribus perficiuntur,videlicet rebus tanquã materia, verbis tanquam forma,& perſona miniſtri conferentis Sacramentum cum intentione faciẽdi quod facit Eccleſia Quorum ſi aliquid deſit, non perficitur Sacramentum. Primum omnium ſacramentorum locũ tenet baptiſmus,quod vitæ ſpiritualis eſt ianua. Per ipſum enim membra Chriſti,ac de corpore efficimur Eccleſiæ. Et cùm per primum hominem mors introierit in vniuerſos, niſi ex aqua & Spiritu ſancto renati fuerimus, non poſſumus (vt inquit Christus) in regnum cælorum intrare. Eſt igitur Baptiſmus Sacramentum, quo homo regeneratur in nouam creaturam,

Ioan.3.
Baptiſmus.
Epheſ.2.
69.3.

turam, cùm aliàs sit filius iræ. Baptismus Græca vox est, significans tinctionem, lotionem. Quamobrem vocabulum genere acceptum, etiam ad lotionem rerum externarum accommodatur, vt apud Marcum: *Pharisæi, & omnes Iudæi à foro venietes, nisi baptizentur, non comedunt.* Materia huius sacramēti est aqua vera, & naturalis, id quod colligitur ex verbo Christi: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto, nō potest introire in regnū Dei.* Forma autē est: Ego te baptizo in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti, à Christo tradita in Euangelio, cùm præcepit Apostolis, vt in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti baptizarent. In quod quidem verbum imprimis intuendum est: In aqua enim verbum mūdat. Detrahe verbum (vt ait Augustinus) & quid est aqua, nisi aqua: accedit verbum ad elementum, & fit sacramentum. Cùm igitur dicit minister: Ego te baptizo in nomine Patris, & Filij & Spiritus sancti: sensus verborum est: Hoc visibli signo tecum paciscor, ac testor te recōciliari Deo, te recipi à Deo, qui est Pater & Filius & Spiritus sanctus. Minister sacramenti huius est sacerdos, cui ex officio competit baptizare. In causa tamē necessitatis nō solum sacer-

Marc. 7.

Materia Baptismi.

Ioan 3.

Forma baptismi.

Matth. vlt.

August. in Ioan.

Minister sacramenti

Con. Flor.

: 281.6.

ſacerdos, vel Diaconus, ſed etiam laicus, & mulier, imò etiã gentilis, & hæreticus baptizare poteſt, dũmodo formam ſeruet Eccleſiæ, & facere intendat, quod facit Eccleſia.

Baptiſmi triplex genus, fluminis, flaminis, & ſanguinis: Fluminis baptiſmus eſt, quo Ioannes baptizabat, qui non habebat remiſsionem peccatorum, ſed pœnitentiam ſolã afferebat hominibus. Quod autem Marcus Euangeliſta ſcribit Ioãnem prædicaſſe baptiſmũ pœnitentiæ in remiſsionẽ peccatorum, intelligendũ eſt, illũ prædicaſſe baptiſmum pœnitentiæ, hoc eſt, prædicaſſe, quò ferret baptiſmus pœnitentiæ, nẽpe in remiſsionem peccatorũ. Vt quando dicimus: Venit quidã ſatelles Regis, prædicans ciborum præparationem, vt bene fiat his qui præparãt cibos regios: non dicimus hoc, quòd ſatelles bene facturus ſit his, qui præparant regios cibos, ſed quòd ipſe prædicarit præparationem ciborum, vt hi qui illos præpararint, Regemque ſuſceperint, beneficia conſequantur. Sic igitur & hoc loco prædicauit pœnitentiam, vt hi qui pœnitentiã egerint, ſuſcepto Chriſto, remiſsionẽ peccatorum conſequantur. Flaminis autem baptiſmus, eſt Spiritus ſancti, quem inſtituit Chriſtus.

Baptiſmus triplex.

Baptiſmus Ioannis.

Marc. 1.

278.4.

Theoph. in Marcum.

Flaminis Baptiſmus.

San-

Baptismus sanguinis. Cyprianus. Sanguinis verò, quo infantes ab Herode occisi, sunt initiati. De quibus Cyprianus: Hi nuper cruore lacteo loti, primitias Baptismi martyrio consecrarunt, tradentes posteris formam, vbi articulus necessitatis excluserit moram, non minus ad lauacrum animæ sanguinem efficacem, quàm sanctificatas verbis aquas, maximè cùm nec sanguis hoc elemento careat, sed aquarũ motu per totum corporis alueum fluat. Spiritus verò sanctus & aquis & sanguini superfertur, q subiectos sibi fouet & abluit, quo baptizante, idem occisio quòd
349.5. mersio operatur: hæc ille.

Confirmatio. Secundum sacramentum est Confirmatio, in qua Spiritus sanctus datur ad robur & augmentum virtutis, quo aduersus peccatorum, mundi, diaboli insultus homo confirmetur, nullisq; terroribus à Christi confessione separari
Cur vnctio in frõte fit. queat. Ideoque in fronte, vbi verecundiæ sedes est confirmandus inungitur, ne Christi nomen confiteri erubescat,
1.Cor.1. & præcipuè crucem eius: *Quæ* (vt Paulus ait) *Iudæis est scandalum, Gentibus autẽ stultitia.* Propter quod signo crucis signatur. Eius Sacramẽti exemplũ est
Exẽplũ confirmationis Actuum.8. in Actibus Apostolorum, quãdo Apostoli his qui erãt in Samaria imponebãt manus, & orabant, vt acciperent Spiritum

tum ſanctum. *Nondum enim* (ſcribit Lucas) *in quempiam ipſorum venerat, ſed baptizati tãtùm in nomine Domini Ieſu.* Quin & illud ad confirmandũ hoc ſacramentũ pertinet, quod Apoſtolis accidit: qui cùm accepiſſent Spiritum ſanctum, inſufflante in eos Chriſto, vt ſcribit Ioannes, ij dẽ tamen acceperunt Spiritum ſanctum in die Pentecoſtes, vt teſtatur Lucas. Illic enim ſpirituale donum, vt peccata remitterent: hic verò aliorum chariſmatũ virtutẽ acceperant. Ioan. 20. Act. 2. Theoph.

Materia confirmationis, eſt Chriſma confectum ex oleo, quod nitorem ſignificat conſcientiæ, & balſamo, quo ſignificatur odor bonæ famæ, per Epiſcopũ benedicto. Significat aũt Chriſma idem quod vnguentum ſeu vnctio. Materia cõfirmationis. Chriſma.

Et quanquam ſacramentum Confirmationis initio impoſitione manuum tantùm celebratum fuit: tamen Eccleſia ſub ipſis ſtatim Apoſtolorum temporibus, ex eorundẽ (vt grauiſsimi ſcriptores docent) traditione, vt externo ſigno internam Spiritus ſancti vnctionem deſignaret, ritui eius adhibuit Chriſma. Quo cùm in veteri lege Reges & Sacerdotes vſi ſunt, non immeritò & Chriſtiani Spiritu ſancto vncti, vtuntur, quippe qui facti ſunt (teſtante Petro) regale ſacerdotium, Solutio obiectionis. 1. Pett. 2.

quòd

quòd scilicet illi spirituales hostias offerant, sintque de vice eius, qui est Rex & sacerdos in æternum.

Forma confirmationis

Forma confirmationis est: Signo te signo Crucis, & confirmo te Chrismate salutis, in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti.

DE SACRAMENTO Eucharistiæ.

Sacramentũ Eucharistiæ cur institutum à Christo.

SAcramentum Eucharistiæ ex instituto Christi sumitur: Primùm, vt recolatur passio Christi, & summa Dei in genus humanũ beneficia, & amor, atq; ita Deo agãtur gratiæ. In quã sententiam dixit Paulus: *Quotiescũque manducabitis panẽ hunc, & calicem bibetis, mortẽ Domini annunciabitis, donec veniat.* Vnde à quibusdã sacramentum hoc Eucharistia dicitur Græco vocabulo, id est, gratiarum actio, seu gratitudo, quòd scilicet gratissimis animis mortẽ Christi recolere debemus. Deinde vt significetur & confirmetur arctissima coniunctio mystici corporis cum capite, hoc est, Christi & Ecclesiæ, ad quem modum dixit Paulus: *Vnus panis & vnũ corpus multi sumus, qui de vno pane, & de vno calice participam⁹.* Christus item apud Ioannem:

1.Cor.11.

Eucharistia.

285.4.

1.Cor.10.

Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinē, in me manet, & ego in eo. Eam ob rem Sacramentū hoc Græcis dicitur Synaxis, id est, conciliatio siue communio. Postremò, quòd hoc sacramento dignè sumpto gratia augetur, & vita spiritualis acquiritur. De qua re Christus loquitur: *Qui mãducat meam carnē, & bibit meum sanguinē, habet vitam æternã.* Item: *Amen, amen dico vobis, nisi mãducaueritis carnē filij hominis, et biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis.*

Ioan. 6.
Synaxis.
Ioan. 6.

Materia eius Sacramenti est panis triticeus, azymus seu fermentatus, & vinum. Idq́ue aptißimè: Quemadmodum enim ex multis granis conficitur vnus panis, & ex pluribus acinis vinum confluit: sic Ecclesia, quæ est corpus mysticum ex multis fidelibus, charitate copulante connectitur. Et sicut pánis hic terrestris imbecillitatem carnis nostræ reficit & conseruat, & vinum hominem lætificat: sic sacramentum Eucharistiæ interiorem reficit & lætificat, cùm intelligit per Christum se adeptum esse omnia. Constat autem sacramentum Eucharistiæ duobus, visibili elementorum specie, & inuisibili Dñi nostri Iesu Christi carne & sanguine. Neque enim il-

Materia sacramenti Eucharistiæ.
Con. Flor.
Quibus cõstat sacramentū Eucharistiæ.

lic videtur corpus & sanguis Christi, nisi per accidens, quatenus videtur species & signa, sub quibus latet verũ corpus Christi, & sanguis. Vt Christus ipse testis est locuples, cũ diceret: *Qui manducat meam carnẽ et bibit meũ sanguinẽ, in me manet, et ego in eo.* Et Paulus: *Probet autẽ seipsum homo, et sic de pane illo edat, et de calice bibat: qui enim mãducat & bibit indignè, iudiciũ sibi manducat & bibit, nõ dijudicãs corpus Domini.* Quòd verò corpus Domini post consecrationem vocat scriptura panem, id fit per metonymiam, qua plerunque materia ponitur pro materiato, vt dicitur. Vt inter cætera illud Ecclesiastici: *Quid superbis terra & cinis?* Sic corpus Domini nostri Iesu Christi panis dicitur, quòd ex pane fit, & panis qualitates retinet.

Ioan. 6.

1. Cor. 11.

Solutio obiectionis.

Eccle. 10.

Forma Eucharistiæ.

Forma huius Sacramenti, sunt verba Saluatoris, quibus hoc conficitur sacramentũ: *Hoc est enim corpus meũ, &c.* Quæ verba Sacerdos in persona Christi loquens hoc sacramentum conficit. Nam ipsorum verborum virtute, substantia panis in corpus Christi, & substantia vini in sanguinem conuertuntur, ita tamen vt totus Christus contineatur sub specie panis, & totus sub specie vini, sub qualibet quoque parte

Con. Flor.

hostiæ

hostiæ consecratæ, & vini consecrati (separatione facta) totus est Christus. De quo Ecclesia canit: Fracto demum sacramento, Non vacilles, sed memento, Tantum esse sub fragmento, Quantum toto tegitur. Nulla rei fit scissura, Signi tantùm fit fractura, Qua nec status, nec statura, Signati minuitur. Sub diuersis speciebus, Signis tantū, & non rebus, Latent res eximiæ: Quod nō capis, quod non vides, Animosa firmat fides, Preter rerū ordinem. Miraris quòd in qualibet parte Eucharistię totū corpus & integrum manet: cur non miraris, quòd in speculo repræsentatum, in qualibet eius parte relucet integrū? Cur non miraris, quòd vox eadem à proferente edita, omnium auribus integra accipitur? Miraris, quòd corpus in tam parua hostia, vt dicitur, continetur: cur non miraris, quòd exigua oculi pupilla montem vel maximum apprehendit? Sed hic captiuandus intellectus. Neque religio Christiana argumenta requirit, sed fidem, At ea de re aliâs latius.

DE

DE POENITENTIA.

SVpereſt vt de pœnitentia dicamus, Chriſtus pro his qui in peccata poſt baptiſmum labũtur, ſacramentũ inſtituit Pœnitentiæ, cùm dixit, *Accipite Spiritũſanctũ, quorũ remiſeritis peccata, remitiũtur eis: quorũ retinueritis, retẽta ſunt.* De hac pœnitentia ſcriptum eſt illud: *Memor eſto vnde excideris, & age pœnitentiã, et prima opera fac.* Et alibi: *Quæ ſecũdum Deũ triſtitia eſt, pœnitentiã in ſalutẽ ſtabilem operatur.* Proinde grauiſsimi authores pœnitentiam, ſecundam tabulam poſt naufragiũ deperditæ gratiæ, aptè nuncuparunt. Pœnitentia dicitur, quaſi pœnæ tenentia, quòd pœnam teneant pœnitentes, & ſeipſos puniant pro admiſsis peccatis.

Ioan.20. Apoca.2. & 3.17. 2.Cor.4. Pœnitẽtia Etymo.

Pœnitentia conſtat quinque partibus, ceſſatione à peccatis, deteſtatione, confeſsione, abſolutione, & ſatiſfactione. Quidam tres partes pœnitentiæ ponunt, contritionem, confeſsionem, ſatisfactionem. Verum hi cõprehendunt ſub contritione ceſſationem à peccatis, ſub confeſsione verò abſolutionem. Nonnulli fidem faciunt partem pœnitentiæ: verùm illa eſt funda-

Partes pœnitentiæ. Con.Flor. Fides.

fundamentũ omnia operis boni. Nam nisi crediderimus, labuntur nobis omnia.

De cessatione à peccatis, testis est inter cæteros Esaias, qui vt impius inueniat misericordiam, primas partes tribuit cessationi à peccatis, dicens: *Derelinquat impius viã suã, & vir iniquus cogitationes suas, & reuertatur ad Dominum, & miserebitur eius* Et Paulus admonere volẽs Romanos, vt induerẽt arma lucis, prius admonuit, vt abijcerẽt opera tenebrarum. Et similiter ad Corinthios: *Expurgate vetus fermentũ, vt sitis noua conspersio, sicut estis azymi.* Huc & illud prouerbiũ Petri pertinet, de hominibus qui in eadẽ vitia reuoluũtur: *Canis reuersus ad suũ vomitũ, et sus lota in volutabro luti:* Porro cessatio esse debet, quæ ex proposito & firma animi deliberatione proficiscitur.

Cessatio à peccatis.

Esaiæ 55.

Roman. 6.

1. Cor. 6.

1. Petr. 2.

Detestatio autem peccatorum necessaria est, quòd peccata ita abijcere possumus, si nobis displiceant. Sub hac, vt dictum est, contritio comprehenditur, quæ est vehemens animi amaritudo, ac intimus dolor conscientiæ, quæ Deum irasci peccatis sentit, & peccasse grauiter dolet, cum voto vitam in melius commutandi. Hæc, vt plurimùm, incipit & concipitur fide historica, & timo-

Detestatio peccatorũ.

Contritio.

Contritio vnde incipit.

Differentia veræ et falsæ pœnitentiæ.

timore seruili, sed non perficitur nisi fide syncera, & timore filiali. Qui quidẽ timor cum fide coniunctus, veram pœnitentiam à falsa discernit, & contritionem non verè pœnitentis, ab ea quæ est verè pœnitentis. Impius enim concepto timore seruili ex metu supplicij, atque ibi consistens in desperationem adigitur. Quod videre est in Cain, Pharaone, Iuda traditore, & cæteris. Contra quos Deus clementer respicit in hoc dolore constitutos: hi quũ ex timore per fiduciam misericordiæ, ad timorem filialem gradum fecerint, tum demum ad veram pœnitentiam contristantur. Quales fuere: Dauid, Niniuitę, Maria Magdalena, & cæteri. Qui non vt impij obdurant, sed scindunt corda sua, Deo ante ostium stanti, ac pulsanti, aperientes. Ad hanc pœnitentiam interiorem passim nos scriptura prouocat. *Scindite* (Inquit Ioël) *corda vestra & nõ vestimẽta vestra.* Et Esaias ait: Dominum habitaturum in corde contrito & humiliato. *Sacrificiũ enim Deo* (ait Psalmographus) *spiritus cõtribulatus, cor cõtritum & humiliatum Deus non despicies.* Quamuis autẽ sanctior est pœnitentia, quam timor filialis, in bonitatem Dei respiciens & inchoat & format; tamen quia est hæc fra-

Apoca. 3. Ioel. 2. Esaiæ. 66. Psal. 50.

fragilitas humana, & imperfectio, vt non facilè attollant oculos ad bonitatem Dei, nisi prius irā senserint. Quēadmodum ait Psaltes: *Quū occideret eos quærebā eum, & reuertebātur, & diluculo veniebāt ad Deū.* Proinde placuit grauissimis authoribus pœnitentiæ doctrinam à timore seruili non ineptè ordiri. Hinc comparant illi timorem setæ. Vt enim per setam linum introducitur, sic per hunc timorem, charitati locus præparatur. Et nisi seta exeat, non succedit linum. Ab hac timoris incussione, doctrinam pœnitentiæ Ioannes exorsus: *Iā securis ad radicē arboris posita est. Omnis ergo arbor, quæ non facit fructū, exscindetur, & in ignē mittetur:* Nec aliter Christ⁹: *Nisi pœnitentiā habueritis, omnes simul peribitis.* Et alibi: *Nolite timere eos, qui occidūt corpus, animā verò occidere nō possunt, sed potius timete eum, qui potest & corpus & animam mittere in gehennam.*

Psalm. 77.
Similitudo
Marc. 3.
Lucæ. 13.
7o. 14.
Matth. 10.

DE CONFESSIONE.

332.20. Hilar. in Psal. Confessio est duplex: laudis, & peccatorum: hæc posterior est pars pœnitentiæ. De laudis confessio-
Matth. 11. ne est illud Christi apud Matthæū: *Confiteor tibi pater, Domine cæli & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus.* Et illud Psalmographi: *Confiteantur tibi*
Psal 66. *populi Deus.*

Confessio peccatorum triplex. Confessio peccatorum est triplex. Vna interior, qua soli Deo peccata confitemur, eius misericordiam implorantes. De qua illud est Dauidis: *Dixi cōfite*
Psal. 31. 289.27. *bor aduersum me iniustitiā meā Domi-*
Psal. 50. *no, & tu remisisti impietatē peccati mei.* Itē illud: *Quoniā iniquitatē meā agnosco & peccatum contra me est semper.*

Confessio fraterna. Altera confessio est fraterna. De qua illud est Christi apud Matthæum: *Si offers munus tuum ad aram, & ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid aduersū te, relinque illic mun⁹ tuū āte altare, & vade prius recōciliare fra-*
Matth. 5. *tri tuo, & tunc veniēs offer munus tuū.*
Iacobi. 5. Confessio quæ fit sacerdotibus De eadē & illud Iacobi intelligi potest: *Confitemini alterutrum peccata vestra, & orate pro inuicem, vt saluemini.*
270.27. Tertia, quæ fit sacerdotibus, habētibus legi-

legitimam poteſtatem remittendi peccata, qui quidē ſacerdotes legatione (vt Paulus ait) funguntur pro Chriſto: illisq; data poteſtas dimittendorum peccatorum per Chriſtū, cùm diceret: *Accipite Spiritumſanctū, quorū remiſeritis peccata, remittuntur eis: & quorū retinueritis, retenta ſunt.* Ea in vniuerſum eſt duplex: publica, & ſecreta. Publica, quæ fit per ſacerdotes nomine totius populi, ac ipſum etiā populū comitantem verbis ſacerdotem. Eius exemplum eſt apud Neemiam: vbi populus cōfitetur peccata ſua, & iniquitatem patrū ſuorum. Et in Leuit. præceptū erat, vt Epiſcopus poſita vtraq; manu ſuper hircū quem offerebat, confiteretur omnes iniquitates filiorum Iſraël, & vniuerſa debita. Priuata autem, quæ & ſacramentalis à patribus dicitur, eſt quando ſecretò fit peccatorum confeſsio ſacerdoti, legitimā poteſtatem habenti remittendorum peccatorum. Qui quidē ſacerdos grauatam conſcientiam habentibus, conſiliū, conſolationē, & abſolutionē dat. Eius confeſsionis exemplū eſt, vt grauiſsimi authores tradūt, apud Matthæū, in populis Ioanne baptizante peccata confitentibus. Et Actuū. 19. Vbi ſcribitur, multos credentiū veniſſe ad Apoſtolos, confitentes & annun-

2. Cor. 5.
Ioan. 20.
Confeſsio publica & ſecreta.
Neem. 9.
Leuit. 19.
Confeſsio priuata.
166. 24.
Sacerdos quid confe rat pœnitenti.
Matth. 3.
Actu. 19.

ciantes actus suos. Quin & Christus
331.2. ipse, cum Apostolis, eorumq; successoribus potestatem dedit dimittendorum
Ioan.20. peccatorũ, vt scribitur apud Ioannem, certè confessionẽ tacitè indicauit. Quid enim soluet sacerdos, si nihil ei confessum fuerit? Eius secretæ confessionis
Cyp. Am. 5 de lapsis. Dionysi. ad Demophilum. est mentio crebra apud Cyprianũ, Dionysium, & cæteros vetustissimos. Confessionem sacramentalem quidã aiunt sufficere quandoq; saltem in voto, vel suo tempore faciendam, quòd non sit necessaria ad reparationem lapsi con-
And. Vega. fessio, sicut cessatio à peccatis, & eorũ detestatio: satis quippe esse aiunt, votũ seu propositũ confitendi, tempore quo peccator ad id astringitur, videlicet semel in anno ex statuto Ecclesiæ, & tempore susceptionis Eucharistiæ, & in periculo mortis, ex iure diuino.

DE ABSOLV-tione.

Absolutio. ABsolutio, est solutio à peccatis, per sacerdotem facta, virtute diuina sibi collata. Cuius potestatis illud testimoniũ apud Ioannẽ Christi
Ioan.20. loquẽtis ad Apostolos: *Quorum remiseritis peccata, remittũtur eis, & quorum reti-*

retinueritis, retenta sunt. Et illud apud Matthæum: *Quodcũque ligaueris super terram, erit ligatũ & in cælo: Et quodcunque solueris super terram, erit solutum & in cælis*. Matth. 16.

Forma absolutionis: Ego absoluo te à peccatis tuis in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti. Quæ huic promissioni innixa est: *Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis*. Addũtur quędam precationes sub absolutionem. Quòd verò manus sacerdotis super caput pœnitentis imponitur, indicat manũ Dei, hoc est, diuinam virtutem, seu Spiritus sancti gratiam, emundantem ac sanctificantem, & sacramento adesse. Præterea manus impositio apud veteres, signum erat reconciliationis. Forma absolutionis. Ioan. 20.

DE SATISFActione.

Satisfactio, quæ est pars pœnitentiæ, intelligitur ea, quæ fit per ieiunia, eleëmosynas, orationes, & alia pia vitæ spiritalis exercitia. Non quòd vim hæc inferant Deo, vt velit nolit, ea acceptet pro peccatis, nam ex sola misericordia ea remittit, & nostras qualesquales satisfactiones ex benignitate & clementia acceptat: quas

quidem ſatisfactiones poſt dimiſſam culpam per cõtritionem, & abſolutionem, ipſi ſponte, vel ex conſilio & inunctione ſacerdotum ſubimus. Nec ex natura ſua tantus illis valor cõuenit, vt poſsint cenſeri merita ex condigno. *Nã* (vt Paulus ait) *nõ ſunt condignæ paſsiones ad futuram gloriã, quæ reuelabitur in nobis.* Vt autem ea planius intelligãtur, ſciendũ eſt duplicẽ eſſe ſatisfactionẽ. Vna eſt meritoria remiſsionis peccatorum, & abolitoria mortis æternæ. Hæc ſoli Chriſto tribuitur. *Qui* (vt Paulus ait) *dedit ſemetipſum pro nobis, vt nos redimeret ab omni iniquitate, & mũdaret ſibi populũ acceptabilẽ ſectatorẽ bonorũ operum.* Cui & Ioannes ſubſcribit, dicens: *Chriſtũ factum eſſe propitiationẽ pro peccatis noſtris, & non pro noſtris tantum, ſed & pro totius mũdi.* Id autem verum eſt quoad ſufficientiã, licet non efficientiã, quòd non omnes ſibi hunc ſatisfactionis Chriſti fructũ applicari curent. Applicatur autem hæc ſatisfactio à Deo per veram contritionem & fidem. Altera eſt ſatisfactio in priore fundata, quæ fit, vt dictum eſt, per ieiunia, eleëmoſinas, & orationes, & alia pia vitæ ſpiritalis exercitia, non pro æterna pœna, quia dimiſſa culpa nullus reatus manet ad pœnam æter-

Rom. 8. — Duplex eſt ſatisfactio. — Titum. 2. — 1. Ioan. 2 — Satisfactio Chriſti quomodo applicetur.

nam, sed ad expiandas peccati reliquias, aut pro pœna temporali, quæ non semper cum culpa dimittitur lapsis à gratia baptismali. Cuius quidem rei est exemplum in Dauide. Quem cum Nathan Propheta de adulterio cum Bersabee, & de homicidio Vriæ obiurgasset, illeq; cōpunctus corde dixisset: *Peccaui Domino*. Mox audiuit ab eodē Propheta: *Transtulit quoque Dominus peccatum tuum*. Sed ne quisquam putaret, dimissa culpa nullam superesse exoluendam pœnā, statim adiecit: *Veruntamen, quia blasphemare fecisti inimicos nomē Domini, propter verbum hoc filius, qui natus est tibi, morte morietur*. Neque hoc contentus Dominus, grauibus alijs malis, quę Propheta cōminatus est, Regē afflixit, stuprata est filia, coniuges, interfecti filij Ammō & Absolon, ipse maximo cum dedecore expoliatus regno, Hierosolymis discessit. Maria soror Moysis iubente Domino, septē diebus leprosa mansit extra castra, tametsi ad preces Moysis, detractionis culpam ei Deus dimiserat. Moysi oranti pro incredulitate & diffidentia sui populi, cū respōdisset Dominus: *Dimißi iuxta verbum tuum*. Et tamē statim addidit: *Attamen omnes homines, qui viderunt maiestatem meam, & signa quæ feci in*

2.Reg.12.

2.Reg.13.

Nume.12.

Numer.14

Aegypto & in solitudine, & tentauerunt me iam per decẽ vices, neque obedierunt voci meæ, non videbunt terrã, pro qua iuraui patribus eorum. Et ipse Moyses, Aaron absoluti à peccato incredulitatis apud aquã cõtradictionis, adhuc manserunt rei, vt nõ ingrederentur in terrã promissionis. Item abolito peccato originali per Baptismum, non simul tamen abolentur eius peccati pœnæ, quæ sunt omnia corporis incommoda, atque adeò mors ista corporalis. Huc pertinet illud Seruatoris, quando exprobrat Corozaim, & Betsaidæ, qui non in cilicio & cinere pœnitentiam agerent, quam olim fecissent Tyrus & Sydon, si factæ fuissent virtutes, quæ fiebant in ipsis. Item illud: *Eleëmosyna liberat à peccatis.* Et quod Daniel consulit Nabugodonosori, vt peccata sua eleëmosynis, & iniquitates suas misericordia in pauperes redimeret. In quibus locis appellatione peccati, pœna pro peccato debita intelligẽda est. Sunt & aliæ rationes satisfactionis, nimirum, vt sit in Ecclesia disciplina, maximè in coërcendis publicis delictis, denique vt cæteri à flagitijs dehortẽtur. Habet autem pœnitẽtia suam materiam, & formam. Materia est actus pœnitentis, & dolentis de peccatis commissis.

Num. 20.
Peccatũ Originale, de quo ante.
Math. 11.
Tobiæ. 4.
Dan. 4.
Materia & forma pœnitentiæ.

For-

Forma autem eſt abſolutio. Et cùm omnes quinque partes pœnitentiæ, ad perfectam abſolutionem peccatorum vt plurimùm neceſſariæ ſint, tamen ſolæ duæ, confeſsio & abſolutio, ex conſenſu omnium ad eſſentiam huius ſacramenti requiruntur. Neque in confeſsione aut deteſtatione, aut ſatisfactione virtus eſt ex opere operato (vt dicitur) remiſsiua peccatorum, ſed duntaxat in abſolutione. De partibus pœnitētiæ propoſitiones quædam.

DE SACRAMENto Ordinis.

SAcramentum Ordinis, eſt quoddam ſignaculum Eccleſiæ, quo ſpiritalis poteſtas traditur ordinato, qua ſuſcipiens conſecratur. Inſtitutū eſt autem ſacramentum ordinis, cum ſigno impoſitionis manuū, & alijs huic ſacramēto cōgruentibus ritibus, quo qui conſecrarētur ad munera Eccleſię acciperēt gratiā, qua ad eadē ipſa munera adminiſtrāda apti, habiles, atq; idonei efficerentur. Hinc illud Apoſtoli ad Timotheū: *Noli negligere gratiā, quæ in te eſt quæ data eſt tibi per prophetiā, cū impoſitione manuū preſbyterij*: Hoc aūt ſacramentū verbis Chriſti nititur: *Sicut me miſit pater, ita et ego mitto vos. Accipite* 1. Tim. 4. Ioan. 20.

293.24. *Spiritumſanctum, quorũ remiſeritis peccata, remitiũtur eis.* Itẽ: *Euntes in mũ-*
Marc.16. *dũ vniuerſum prædicate Euangeliũ o-*
Matth.vlt. *mni creaturæ.* Itẽ: *Euntes docete omnes Gẽtes, baptizãtes eos.* Itẽ: *Hoc facite in*
Lucæ.12. *meã commemorationẽ.* Quibus igitur in perpetua Eccleſiæ ſucceſsione manus imponunt Epiſcopi, vt ordinibus initientur, poteſtatẽ muneris ſui exequendi dant. Ea autem poteſtas eſt duplex ordinis, & iuriſdictionis. Sub alteram cadit miniſterium verbi diuini, adminiſtratio Sacramentorum, & Eccleſiarum ordinatio ad ædificationem. Sub alteram verò poteſtas excommunicandi. Quamuis autem omnes Chriſtiani ſunt Sacerdotes, quatenus ſpirituales hoſtias Deo offerre, & nomen eius in omni loco vtiliter inuocare poſſunt, non omnes tamen ſunt Eccleſiæ miniſtri tales, quales ſunt in hoc ritè ordinati. Vnde duplex ſacerdotium eſſe dicitur. Vnum internum & ſpirituale, quod eſt omnibus Chriſtianis, ſaltem pijs, commune, qui Chriſti ſummi ſacerdotis ac Regis mẽbra per baptiſmum ſunt effecti. De hoc ſacerdotio intelligitur illud Petri Apoſt. quo alloquitur omnes Chriſtianos: *Vos eſtis genus electũ, regale ſacerdotium.* Item illud in Apocalypſi: *Dilexit nos & lauit nos*

Poteſtas ſacerdotum duplex.

Solutio obiectionis.

Sacerdotiũ duplex, 293.24.

1. petr.6.

nos à peccatis nostris in sanguine suo, & fecit nos regnũ & sacerdotes Deo patri. Aliud sacerdotium & regnũ est externũ de quo paulò ante dictũ est, gratia scilicet quædam & potestas, quæ per traditionẽ visibili quodam signaculo baptizatis infunditur, cùm per manus impositionem ad munus aliquod in Ecclesia publicè gerendũ ritè ordinantur. Hoc sacerdotium duplex, & in veteri testamento reperitur. Siquidem de interno Iudæis dicitur: *Si audieritis vocẽ meã, & custodieritis pactũ meum, eritis mihi in peculiũ de cũctis populis, & in regnũ sacerdotale:* nimirum spirituale. De externo verò sacerdotio Deũ Moysi præcepisse legimus quum ait: *Aaron & filios eius unges, & sanctificabis eos, vt sacerdotio fungãtur mihi.* Eius sacerdotij munus sibi vsurpans Rex Ozias, monente Azaria ne id faceret, lepra in fronte perfusus est. Ad distinctionẽ eius sacerdotij præter ea quæ dicta sunt, pertinet illud Pauli: *Dedit,* inquit, *quosdã quidem Apostolos, quosdã autẽ prophetas, alios verò euãgelistas, alios autẽ pastores & doctores.* Ordinum ecclesiasticorũ alij minores, alij maiores sunt. Minores quatuor: ianitorũ seu ostiariorũ, lectorũ, exorcistarum, acolythorũ. Maiores tres, sacerdotum, diaconorum, &

Exodi. 18. Exodi. 28. 2. Para. 26. Ephe. 4. Ordinũ ecclesiasticorũ alij minores, alij maiores.

Ianitores. hypodiaconorum. Ianitores dicebantur, quibus custodia templi commissa erat, in hoc potissimum, vt astantes templi foribus, indignos à templo arcerent: vtpote infideles hæreticos, excommunicatos, & cæteros eiusmodi. Præterea ostiarij custodiam habebant rerum ad

Lectores. vsum Ecclesiæ pertinentium. Lectores, qui lectiones quotidiè ex scripturis diuinis publicè in Ecclesia recitabant, quemadmodum etiamnum in precibus

Exorcistæ. horarijs ad clerum recitantur. Exorcistæ Græcè, Latinè adiurantes dicuntur, qui super vexatos ab immundis spiritibus, aut agitatos dæmoniacis illusionibus vel terriculamentis, nomen Domini inuocabant, & spiritum immundum compescebant: quod munus etiam synagoga nouerat, quemadmodum ca-

Act. 14. put decimum quartum Actuum osten-

Acolythi. dit. Acolythi sunt, qui constitutos in maioribus ordinibus proximè comitarentur. Acolythus enim Græcè, Latinè assectator dicitur: His postea mandatum est vt cereos quum in Ecclesia Euangelium legeretur, & sacrificium laudis celebraretur, presbyteris ac diaconis anteferrent, idq; in signum lætitiæ, vt vel sic fideliũ animi cæremonia exteriori incitarẽtur ad contẽplandam Euangelij lu-

Ioan. 1. cem, & ad mentem erigẽdam ad Christum,

ſtum, qui eſt lux vera illuminans omnem hominem veniētem in hunc mundum. Eorum ordinum mentio eſt apud Dionyſium Areopagitā, & in canonibus Apoſtolicis, præterea apud Ignatiū martyrē. Quin & ad Theſſalonicenſes epiſtola ab Athenis per Tychicū diaconum & Oneſimum acolythū à Paulo oſtenditur eſſe miſſa, vt vel inde conſtet & Pauli tempore acolythos Eccleſiæ fuiſſe in miniſterio eiuſdē. Subdiaconi, qui vaſa dominici corporis & ſanguinis ad altare deferunt, & epiſtolā pronunciant. In veteri Eccleſia officiū erat ſubdiaconorum, oblationes quæ à fidelibus in templo offerebantur, ſuſcipere: ac diaconis dare altaribus ſuperimponēdas, quæ ſic in Eccleſia veteri fiebāt, vt ad victum cum ſacerdotibus ac cæteris Eccleſiæ miniſtris, tum pauperibus ſufficerent. Vnde & Paulus de collectis in ſanctos faciendis ad Corinthios diligētiſsimè ſcripſit. Et alibi ait: *Eumqui altari ſeruit, debere etiam de altari viuere*. Diaconi Græcè, Latinè miniſtri dicuntur: hi ſacerdotibus ſacra myſteria tractantibus aſtant, epiſtolam & Euangelium pronunciant, etſi nunc epiſtola per ſubdiaconum pronuncietur. In Eccleſia veteri diaconis diſpēſatio theſauri Eccleſiaſtici &

Subdiaco.

1. Cor. 16.
2. Cor. 9.

& cura pauperum, & Ecclesiæ ministrorum in primis demandata fuerat, vt colligere est ex capite sexto Actuum,
Actuum 6 vbi Apostoli dicentes non esse æquum vt derelicto verbo DEI, ministrarent mensis, iusserũt viros probatos septem eligi, qui curam eorũ haberent, quæ ad victum pertinent. Præterea erant diaconi veluti oculi episcoporũ, perscrutãtes diligentiùs actus totius Ecclesiæ, vt referrent hæc ad episcopum, vt moneri ab episcopo posit is qui in præcipitiũ
1.Tim.3. lapsurus esset. *Diaconos*, ait Paulus, *debere esse pudicos, non bilingues, non multo vino deditos, non turpe lucrum sectantes*.
Presbyteri. Presbyteri, qui summũ in Ecclesia ordinẽ gerunt, Latinè seniores appellantur. Quo nomine presbyter Petrus conpresbyteros suos appellat. *Seniores*
1.Pet 5. (inquit) *qui in vobis sunt, obsecro cõsenior, & testis Christi passionum*. Seniores autẽ dicti non tam ob ætatẽ, sed magis ob morũ grauitatẽ & sapientiæ doctrinam, quæ in ipsis quàm maximè elucere debent. Ordo presbyteratus seu sacerdotij ordine quodam officiorũ ac
Episcopi. dignitatũ distinguitur. Nã quidã sunt episcopi Græco vocabulo dicti, Latinè superinspectores, quidam Archiepiscopi, quasi principes episcoporum. Qui-
Patriarchæ. dam patriarchæ, hoc est summi patres.
Ho-

Horum ante constantinum Imperatorem numerabātur tres tantùm nempe Romanus, Antiochenus, & Alexandrinus. Nam principio sub Antiocheno erat Hierosolymitanus, post Constantinum additus Cōstantinopolitanus. Eorum summus est Romanus plenitudine administrationis ac potestatis. Cuius dignitas summo pontificatui veteris legis respondet, de quo in Deuteronomio ita scriptum est: *Qui autē superbierit nolens obedire sacerdotis imperio, qui eo tempore ministrat Domino Deo tuo, ex decreto iudicis morietur homo ille, & auferes malū de Israël.* Est sanè hoc contra schismata magnū remedium. Neque aliūde hæreses, ait Cyprianus, obortæ sunt, aut nata sunt schismata quā inde quòd sacerdoti Dei nō obtemperatur, nec vnus in Ecclesia ad tempus sacerdos & ad tempus iudex vice Christi cogitatur. Cui si secundum magisteria diuina obtēperaret fraternitas vniuersa, nemo aduersum sacerdotum collegiū quicquā moueret, nemo post diuinum iudicium, post populi suffragiū, post coëpiscoporum consensū iudicem se non tam episcopi, sed Dei faceret.

Iren. lib. 3. cōtra hęre. Tertul.

Deuter. 17.

Cypr. lib. 1. epist. 3.

Materia Sacramenti ordinis est illud per cuius traditionem confertur ordo, sicut presbyteratus traditur per calicis

Materia sacramenti Ordinis.

cis cum vino & patenæ cum pane porrectionem. Diaconatus verò per libri Euãgeliorum dationem. Subdiaconatus per calicis vacui cum patena. Præterea pertinet ad elementum eorum ordinum impositio manuum, de qua Paulus ad Timotheum: *Manus cito nemini imposueris.* Et Actuum 6. *Manuum impositione confirmantur septem ab Apostolis ordinati in ministerium viduarũ.* Item vnctio, quæ adhibetur sacerdotio initiandis, elementum est ordinis, quæ ab vnctione legis originẽ habet. In collatione verò minorum ordinum dantur certa quædam instrumenta, quibus quod cuiusque ordinis munus sit exprimitur, quæ vice elementi sunt, vt Ostiario claues: Lectori liber biblicus: Exorcistæ liber exorcismorum: Acolytho candelabrum cum cereo.

Impositio manuum. 1. Timo. 5. Actuum. 6.

Materia minorum ordinum.

Forma autẽ ordinis sunt verba quæ profert episcopus in ordinandis ijs qui sacris ordinibus initiantur.

DE MATRIMONIO.

Matrimoniũ quid.

MAtrimonium est legitima coniunctio viri & mulieris, indiuiduã vitæ consuetudinem retinens. Legitimam quidẽ coniunctionem esse opor-

oportet, quum sunt plura ob quæ non fit legitima, vt pote cognatio, vis, &cæ. quæ ab alijs describuntur. Quamuis autem sub lege patrum, vnus plures vxores duceret, & ductam aliquando dato libello repudij à se dimitteret, tamẽ matrimonium per Christũ restauratum, tale est, vt sit duorum tantum, hoc est, viri vnius cum vna muliere cõiunctio. Præterea vt vinculum coniugij inter duos semel colligatum, nullo amplius diuortio, sed sola alterutrius morte dissoluatur. De eo ita Christus apud Matthæum. *Qui fecit* (inquit) *hominẽ ab initio, masculum & fœminam fecit eos, & dixit: Propter hoc dimittet homo patrẽ & matrẽ, & adhærebit vxori suæ, & erũt duo in carne vna: Itaque iã nõ sunt duo, sed vna caro, Quos igitur Deus coniunxit, homo nõ separet.* Et paulò post, *Moyses ob duritiã cordis vestri permisit vobis dimittere vxores vestras, ab initio autẽ nõ fuit sic. Quamobrẽ quicunq; dimittit vxorẽ suã, nisi ob fornicationẽ, mœchatur.* Quod & Apostolus interpretatur, cùm ait: *Iis qui matrimonio iũcti sunt, præcipio nõ ego, sed Dominus, vxorẽ à viro nõ discedere: quod si discesserit. manere innuptã, aut viro suo recõciliari* Quod verò hic CHRISTVS ob fornicationen dimitti vxorem posse insi-

Matth. 19.

Matth. 19.

267. 21.

1. Cor. 7.

Solutio obiectionis.

Cõcil. Flo.

insinuat, hæc separatio thori & mensæ consuetudinem inter coniuges scindit, vinculum coniugij non soluit. Causa autẽ matrimonij regulariter est mutuus consensus per verba de præsenti expressus. Et quanquam prolis procreandæ causa matrimonium potissimum contrahi debet, tamen qui contrahit etiam vitandæ fornicationis causa, non peccat. *Habeat enim vnusquisq; vxorẽ suam, propter fornicationẽ*, inquit Paulus. Vis igitur huius Sacramenti est, vt intelligãt coniuges se nõ humana, sed diuina authoritate coniũctos gratiã accepisse, qua ipsis legitimus cõgressus non imputetur ad culpã. Sunt autẽ tria bona matrimonij. Vnum, proles suscipiẽda & educanda ad cultum Dei. Secundum, fides quam vnus coniugum alteri seruare debet. Tertium indiuisibilitas matrimonij, propter hoc quod significat indiuisibilem coniunctionem Christi & Ecclesiæ. In quem sensum dixit Paulus loquens de coniunctione viri & vxoris: *Sacramentũ hoc magnũ est* (inquit) *ego autẽ dico in Christo & Ecclesia*: hoc est, sub hac matrimonij institutione, mysticè Christi & Ecclesiæ latet vnanimis & indissolubilis coniunctio. Sicut enim patrẽ & matrẽ relinquit homo, vt vxori adhæreat: sic quodammodo

Causa matrimonij.

Finis matrimonij.

1. Cor. 7.

Bona matrimonij. August. super Gene.

Ephes. 5

do patrē homo factus dereliquit Christus, sicut ipse ait: *Exiui à Patre & veni in mundū*. Ob hęc igitur bona matrimonium est honorabile. Quę ignorantes Manichæi, Tatiani & Encratitæ, matrimonium reprehendere non dubitarunt, quam eorum temeritatē damnat Paulus ad Timotheum scribens. Et in Epistola ad Hebræos, ait: *Matrimoniū honorabile esse, & thorum immaculatū*. Neque solū honorabile est, sed etiā sacramentum, ob gratiā Christi, quæ ei nunquam deest, vt cum vir vxorē suam diligere posit perinde quasi Christus Ecclesiam. Materia seu elementum matrimonij, est ille exterior actus quo cōiuges in nomine Domini copulantur, ac inter copulādum profitentur, se posthac duos in vna carne futuros, sibique mutuo coniugalem fidē perpetuò seruaturos, cui cum sexuum commixtio accesserit, tum demum perfectum huius sacramenti elementū efficitur. Forma autem matrimonij est, verbum quo ambo mas & fœmina in Dei nomine copulantur, ratione pietatis quæ in Deum est sibi fidē coniugalē dantes & accipientes. Est autem tale verbum Christi verbis innixum, quum inquit: *Quos Deus coniunxit, homo non separet.*

Ioan. 16.

Damnātes matrimonium.

1. Timo. 4.
Hebr. 13.

Materia seu elemētum matrimonij.

Forma matrimonij.

Matth. 16.

DE

DE EXTREMA vnctione.

Finis vnctionis.

EXtrema vnctio dicitur non quòd omnino extrema sit. Nam & reiteratur sicubi morbus depulsus subinde redierit. Per Ecclesiã autẽ potissimum hac ratione ministratur, non vt ægrotus eo percepto, statim vita defungatur, sed potius vt nedum mente sed & corpore (si ita Deo visum fuerit) conualescat, quod precationes in administrando hoc sacramento adhiberi solitæ declarant. Hoc sacramentum nisi infirmo, de cuius morte timetur, dari non debet. Qui vngendus est in oculis propter visum, in aurib⁹ propter auditum, in naribus propter odoratum, in ore propter gustum, vel locutionem, in manibus propter tactum, in pedibus propter gressum, in renib⁹ propter delectationem ibi vigentẽ. Hanc vnctionem primi exercuerunt Apostoli, qui mandato Domini ad prædicandum Euangelium missi dæmonia eijciebant, & oleo vngebant multos infirmos, & sanabantur. Quæ vtique sacramentalis & mystica, non medicinalis áut corporalis vnctio fuit: ad quem inter initia fidei externa: etiã corporis sanitas, quasi internæ quoddam sanationis signum conse-

Conci. Flo. Loca in quibus vngendus ægrotus.

Vnctionẽ extremam qui primũ exercuere.

consequebatur. De hoc sacramento & illud est Iacobi Apostoli: *Infirmatur quis in vobis? inducat presbyteros Ecclesiæ vt orēt super eum, vngentes eū oleo in nomine Domini, & oratio fidei saluabit infirmū, & alleuiabit eū Dominus*. Materia extremæ vnctionis est oleū oliuæ per Episcopum benedictum. Solet autem esse triplex oleum in Ecclesia ab Episcopis in die cœnæ Domini consecratum. Oleum infirmorum, oleum cathecumenorum, et Chrisma ex oleo oliuæ & balsamo compositum, de quo antea dictum est, vbi de confirmatione egimus. Forma huius Sacramenti est: Per istā sanctam vnctionē, & suam ipsius misericordiam, indulgeat tibi Dominus quicquid per visum, &c. Et similiter in alijs membris. Atque hactenus de sacramentis dictum sit, nunc fides, spes, charitas describendæ sunt, quibus primum locum post iustificationem in scopo biblico dedimus.

Iaco. 5.

Materia extremæ vnctionis.

Oleum in Ecclesia triplex:

Forma extremæ vnctionis.

FIDES, SPES, Charitas.

Religionis Christianæ virtutes præcipuæ, sunt tres, fides, spes, charitas, quæ Theologicæ nominātur hoc est, diuinæ, quod religione Christiana sint potissimū sequendæ, Quibus

Virtutes catholicæ tres.

&

Aug. l. 1. ca. 37. de doctr. Christ. l. 1. Solilo.

& scientiam omnem, & prophetiam militare, omnemq; intellectum scripturarum ad illas referri debere, viri religionis Christianæ grauissimi aiunt.

Fides in primis requiritur in Christianismo.

Hebr. 11.

Fides quare Paulo dicatur substantia.

Fidem imprimis requiri in Christianismo scriptura sacra indicat: *Impossibile est sine fide placere Deo*, ait Paul. Qui etiam fidē appellat substantiā, hoc est, fundamētum rerum sperandarū, quòd scilicet sine fide nō queat in altum strui, immo neque consistere spiritalis virtutum ac gratiarū fabrica. Nam nisi crediderimus non tantum de retributione, sed de eo ipso quod Deus sit, labuntur nobis omnia. Quod si nauem nemo ingreditur, nisi prius se credat seruari posse: si agricola non cōmittit sulcis semina, nisi credat terrā multò plura relaturam quàm acceperit. Et ne de singulis agatur, si nihil est quod in vita geri possit, nisi credulitas aliqua præcesserit, quomodo non multò magis fides in ædificio spirituali virtutū ac gratiarum imprimis ceu fundamentum iacienda est, id quod Paulus testatur: *Accedētem ad Deum oportet credere quia est, & inquirentibus se remunerator sit.*

Hebr. 11.

Spes requiritur in Christianismo.

Hebr. 6.

Spem necessariam esse Christiano, inter cætera testimonia sacræ scripturæ, diuus Paulus abundè testatur, cùm spem appellat animæ nostræ anchoram tutam

tutam ac firmam, & incedentẽ vsq; ad interiora velaminis, hoc est, tabernaculum æternæ beatitudinis, vbi præcursor pro nobis introit Iesus. Queadmodũ enim anchora fluctuãte mari firmat naues ne euertãtur, aut in saxa impellãtur, & cõfringãtur: ita spes in his mũdi tẽpestatibus, de promissis diuinis nos cõfirmat, vt quæ nobis nõ in rebus fluxis, sed in cælo fixa est, vbi nullæ rerũ vices, sed æterna stabiliaque omnia. Spes anchora.

Charitatẽ autẽ fidei & spei adiungi debere, inde liquet, quòd fides sine charitate poterit quidẽ esse, sed non prodesse. *Fides enim in Christo valet*, ait Paulus, *quæ per dilectionẽ operatur*, & vt Idẽ ait: *Si linguis hominũ loquar, et angelorum, charitatẽ autẽ nõ habeã, fact⁹ sum velut æs resonãs, et cymbalũ tinniẽs: et si habuero Prophetiam, & nouerim mysteria omnia, & omnẽ scientiam, & si habuero omnẽ fidem, ita vt montes transferam: charitatẽ autem nõ habuero, nihil sum. Et si distribuero in cibos pauperũ omnes facultates meas, & si tradidero corpus meum, ita vt ardeã, charitatem autem nõ habuero, nihil mihi prodest. Charitas patiens est, benigna est, Charitas non æmulatur, non agit perperã, nõ inflatur, non est ambitiosa, non quærit quæ sua sunt, nõ irritatur, non agit malum, non* 331.32. Charitas in christianismo necessaria. Galat 5. 1.Cor.13.

gaudet super iniquitate, congaudet autē veritati, omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, ōnia sustinet. Et Paulò post:
516.10. *Nunc autē manent fides, spes, charitas: tria hæc, maior autē horum est chartias:*

Charitas insigne Christianorum. Ioan.13. 1.Ioan.4. 331.32. Roma.13. Coloss.3.

Hæc est Christiani hominis quasi peculiare quoddā insigne, docente Christo: *In hoc cognoscēt ōnes quia discipuli mei estis, si charitatē habueritis īter vos mutuā. Qui manet in charitate* (ait Apostolus Ioannes) *in Deo manet, & Deus in eo. Charitate qui præditus est, legē implet,* vt Paulus ad Romanos docet. Idēque alibi eandem vinculum perfectionis vocat.

Cur fides, spes, charitas in primis in Christianismo requirātur.

Cur autem prædictæ tres virtutes ad religionem Christianam in primis requirantur, inde inter cætera colligere poteris. Cū Deus is sit, vt quid substantiæ sit, neutiquam intelligi posſit, tum iudicia exuberantiſsimæ sapientiæ diuinæ talia sint, vt nullis mētibus humanis percipiantur, consilia sic instituta, vt eorū rationes nullus creatus intellectus peruestiget. De quib⁹ quidē cùm Paulus Apostolus cui tertij cæli mysteria videre cōtigerat, differeret, stupore cō templati oborto exclamauit: *O altitudo sapientiæ et sciētiæ Dei, quàm inscrutabilia sunt indicia eius, et inuestigabiles viæ eius, quis enim cognouit sensum Domi-*

180.9.

1.Cor.12.

25.25. Roma.11.

Domini? cùm (inquam) hæc talia ſint, quædã etiã ſi ſapientiam mundanã ſpectes, ſcandalo: neceſſariò erit hic fides, qua credat vnuſquiſq; vera eſſe ad quæ vocatur: & ſpes qua ſperet ſe illa conſequi: & charitas qua illa omnia diligat. Cùm enim intellectus & voluntas præcipuæ vires animæ Protoplaſti, illi in hoc diuinitus inditæ, vt Deum conditorem omniũ cognoſceret, agnitum quoad fieri poſſet, complecteretur, per peccatum vitiatæ fuere in illo, & in nobis ceu ſtripe. Intellectus quidem quo iudicaret quid eligendum errore: Voluntas verò, qua expeteret quod ratio dictaret carnali concupiſcentia. Igitur his remedijs opus eſt, fide (ſine qua ſpes eſſe non poteſt) quæ purificaret cor, hoc eſt mentem, & rationem ceu fontem animi: & charitate, quæ ſubmoueret prauas cupiditates, vt ad ea tantùm feramur, quæ præſcripſit Deus. Libuit hic adſcribere verba Auguſtini, quibus docet fidẽ, ſpẽ charitatẽ in religione requiri. Fides (inquit) ſine ſpe & charitate eſt, ſi dicas: Credo vera eſſe ad quæ me vocas, ſed ego ea capere non poſſum, nec volo. Fides ſine ſpe cũ charitate eſt, ſi dicas: Credo vera ad quæ me vocas, & volo ea cõſequi, ſed non poſſũ. Fides cum ſpe ſine charitate eſt, ſi dicas

1.Cor.11.

Intellectus & volũtas præcipuæ res protoplaſto indi tæ quomodo corruptæ ſint.

Roma.5.

Roma.7.

Act.15.

1.Timo.1.

Li.21.ſen. in Ench. ad Lau.

Credo vera esse ad quæ me vocas,& ea possum cõsequi si velim,sed nolo.Charitas sine spe & fide est,si quis dicat: vehementer se velle sine illecebris corporis viuere in æternum , sed neq; credere esse vitã æternã, nec, si sit,posse eã con-
§17.7. sequi. Cũ fide sine spe charitas est , si & desiderare se vitã æternã, & credere esse quis dicat,sed posse assequi neget. Spes autẽ sine fide quomodo esse possit non inuenio . Nemo enim sperat se posse assequi,quod esse non credit . Oportet ergo inesse animo omnia tria , fidem, spem, charitatem, vt & credat vera esse ad quæ vocatur, & speret se posse assequi,& omnino ea diligat: hæc ille. De his igitur sigillatim agendum est breuiter, & primò de fide.

Aug.epi.19 Fidei nomen à fio deflexum , vt scilicet fides appelletur, quia fiat quod di-
Fides duplex. ctum est. Fides est duplex,diuina & hu-
epist. 154. mana,hæc est, qua hominibus creditur, describiturque esse dictorum conuentorumque constantia & veritas: hæc ad præsens negotium non pertinet. Diuina verò est, quæ Deum pro obiecto ha-
Fides diuina duplex. bet. Diuiditur autem bifariã, in viuam & mortuam : posterior est quæ credit
Iacob. 2. vera esse quæ diuinitus relata sunt , verum charitatis expers est , hæc etiam historica dicitur . Quæ quidem & si ne-

cessa-

cessaria sit ad salutem, tamen multis etiam malis accidit, quin & dæmonibus, *qui*, vt Iacobus ait, *credunt & cōtremiscunt*. Atque ita constat eam non esse effectricem salutis, quemadmodū priorem quæ est firma assensio his quæ diuinitus reuelata sunt & promissa, atque illud in primis, iustificari à Deo impium per gratiam eius, per redemptionem quæ est in Christo Iesu, hisque credens firmiter per dilectionem operatur: eam aliqui iustificatoriam & formatam nominant. Fidem Paulus definit esse substantiam rerum sperandarum, argumētum non apparentium. Quæ quidem definitio (sic enim eam vocat Augustinus) vt exactius percipiatur, explananda nobis est, præsertim cùm res sit maximi momenti. Fidem esse substantiam Paulus dicit, hoc est, fundamentum, & quod Græcè significantius dicitur hypostasin, quòd scilicet sine fide non queat in altum strui, immo neque consistere spiritalis virtutum & gratiarum fabrica. Est enim omnium bonorum, vt Augustin. ait, fundamentum, quod paulò ante euidenter ostensum est. Quoniam autem in fide requiritur firma notitia seu assensus, neq; enim fides existimanda est vulgaris aliqua credulitas. Proinde in defini-

Iacob. 2.
Fides viua
Hebræ. 11.
Definitio fidei Paulina.
Tract. 79. super Ioan.
334. 16.
De fide ad Pet. Diac.

Fides in diuinis vicé arguméto-rum obit.

tione additur à Paulo elenchus, id est argumentum, quod est ratio faciens fidem rei dubiæ: vt scilicet quemadmodum illa indubitata habentur, quæ argumentis comprobantur, ita certissima illa existimanda sunt quæ apprehenduntur fide, quæ quidem in diuinis vicẽ argumentorũ obit, cũ in diuinis talia sint vt nullis argumentis illis fides fieri posit. Quo enim argumento astruere poteris, Deum vnum esse in essentia, trinum in personis? mundum à Deo ex nihilo creatum? homines eadẽ corpora resumpturos & resurrecturos? & alia permulta? Et veluti in humanis rebus argumenta sequitur cognitio, ita in di-

Isaiæ.7.

uinis fidem, docente Esaia: *Nisi credideritis* (inquit) *non intelligetis*. Porro vo-

Obiectum fidei. 319.10.

cabulis duobus, sperandarũ & non apparentium, in definitione fidei positis ostenditur obiectum fidei, id est res circa quas versatur fides, quæ quidem res nec sensibus nec rationibus humanis deprehenduntur, sed eas firma spes ita repræsentat animo, quasi coram cernerentur, quasi manibus tenerentur, quæque per se videri nequeũt, eas persuadet esse certissimas, nõ argumentis humanis, sed certa fiducia erga Deũ authorẽ: talẽ fidẽ in pijs præcellentia mirandaq; facta consecuta sunt, & consequuntur.

Quo-

Quorũ animo penitus infixũ, immotumque sedit: nihil tam verũ esse, nihil tã certũ atq; indubitatũ eorum quę auribus hauriuntur, manibus tenentur, quæ oculis conspiciuntur, quàm quæ fide apprehenduntur. Et quoniam breue iter est per exẽpla & efficax: eius rei aliqua exẽpla subijciãtur. Argumenta humana consideraueris, non merebitur fidem, vt ex his quæ non sunt, fiant quæ sunt. Pij tamẽ, quòd nec cõspici potuit, nec ratiocinatiòne mẽtis humanæ colligi, perinde credunt ac si viderẽt mundũ conditũ verbo Dei, soloq; iussu conditoris. Nõ apparebãt argumẽta Noë, quibus colligeret futurum vniuersum animantiũ genus diluuio deletum iri. Neq; enim credibile fuerat ratione humana ita dictante, tantã inundationem futurã: homines erant mira securitate, conuiuantes, matrimonium celebrantes, oraculũ quo ipse monitus fuerat irridentes. Ille tamen minimè indubitatũ habens, euenturũ quod Deus prædixerat, iussa diuina capessiuit, arcam apparauit, & simul seruauit ea quæ Deus in eam tollenda mandarat: & reliquos homines cõdẽnauit adeò diffidẽtes sermoni diuino, vt adornantem fabricam in futurum diluuium irriderent. Abraham non circunspiciebat mori diffiden-

Exempla fidei. 33 5.23. Hebræ.11.

Gene.6.7 Noë.

Luc.17.

Abrahãm. Gene.15.

tium argumenta, quibus quod Deus futurum prędixerat, fieri posse doceri potuisset, sed præter spem sub spe credidit Deo dicenti, illum patrem futurū multarum gentium, ac posteritatis authorem tam numerosæ, vt stellarum multitudinem æquare posšit. Neque respexit corporis vires iam effœtas, & ad generandum inualidas, vt qui iam accederet ad annum centesimum. Nec considerauit ætatem vxoris, cui & ipsi iam emarcuerant muliebria membra, vt etiam si ipse nondum gignendi viribus destitutus fuisset, tamen illa ferendo vtero non esset habilis: nihil (inquam horum) venit in mentem, nihil hæsitauit: sed toto pectore adhæsit promišsis Dei: adeo vt cùm Dèus explorans, quàm ex animo sibi fideret, iušsisset vt immolaret filium suum Isaac, cùm is filius, inquam, & vnicus esset, & cuius nomine promissa fuit posteritas, siquidem hic erat sermo promittentis: *In Isaac vocabitur tibi semen*, nihil tamē cōtatus, aggressus est facere quod iussus est, nihil interim secum reputans: Vnde mihi posteritas, si occido hunc, in quo vno spes est posteritatis, sed illud in animo perpendebat, Deum qui promiserat, mentiri non posse, & si libeat, vel à mortuis excitare posse extinctum filium generis

Marginal notes: Roma.4. / Gene.18. / Gene.22.

ctis propagatorem. Moyses vbi eduxisset ex Ægypto populũ, montibus marique septus, videns armatum tyrannum imminere ceruicibus gentis suæ, non aliter animo infracto fisus est inuisibilibus præsidijs Dei, acsi eum coram oculis suis inspexisset. Neque spe excidit: aquæ enim maris diuulsæ, instar montium curuatæ, repressæque ita stetêre, vt populus sicco pede pertransiret, quem Pharao cõsequi volens, mare ingressus, aquis obrutus est. Et ne de singulis agatur, quis enim hos fando enumerare valeat? fidei illorum tribuendum, qui Deo, quem corporeis oculis non cernebant, seipsos ita addixerant, deuouerant, & consecrarãt, vt nec morte diuelli potuêre, cæsi gladijs occubuerunt, lapidati sunt, dissecti sunt horrendo supplicio, corporis membris in diuersa distractis. Quibus verò tales cruciatus, non contigerunt, ritu ferarum oberrabant per solitudinem, vtcunque tecti pellibus caprinis aut ouillis, laborantes inopia rerum necessariarum, vndique persecutorum inuidia presi, pro tectis, speluncis vtentes, ac terræ cauernis: firma enim fides, alta mente illis reposita fuerat, se præmium à Deo cum fœnore post hanc vitam recepturos, multò satiùs esse iudicantes breuis hu-

Moyses. Exod. 14.

Hebræ. 11.

ius vitæ iactura adipisci immortalitatem, quam ob lucellum exigui temporis perdere vitam æternam. Alij verò qui cogitatus suos iactarunt in Domino, omni sollicitudine in eum, proiecta, fidentibus, ardentissimisque votis à Deo impetrarunt, vt eos innocuos seruaret. Leones enim, quod iuxta cursum naturæ fieri non poterat, inuictæ in alios sæuitiæ, aut vicerunt, aut senserunt innocuos, velut occluso ore aut alligatis vnguibus vt lædere non possent. In incendio, in quod medium iniecti fuere, sic illæsi permanserunt, quasi corporibus suis natiuam vim ignis extinguerent. E medijs ensibus in se districtis incolumes effugerunt, protectore Deo. Quin & illud meruit etiam fiducia nonnullorum, vt cùm eos alimenta quibus corporis languentis vires reficerent, defecissent, cibo à coruis Deo ita procurante, afferri solito, & alijs miris rationibus parato alerentur. Effecit fiducia firma aliorum, vt mortuos ad vitam reuocari conspicerent. Et, vt cum Augustino finiam, fides peccatores homines saluat, cæcos illuminat, infirmos curat, cathecumenos baptizat, fideles iustificat, pœnitentes reparat, iustos augmentat, martyres coronat, virgines & viduas

[Margin notes: Dani. 14. — Dani. 2. — Elias. 3. Reg. 7. 4. Reg. 7. Act. 9. 20. — Sermone. 1 de verbis Apostoli.]

&

& coniugales casto pudore conseruat, regnis cælestibus præparat, in æterna hæreditate cum Angelis sanctis communicat. Atque hactenus de explanatione definitionis fidei, à Paulo Apostolo datæ.

Aliud est fides, aliud ea quæ creduntur. Aug. lib. 13. de Trin.

Ex prædictis facilè colligi potest, aliud esse illa quæ creduntur, aliud fidem, qua creduntur. Illa quippe in rebus sunt, quæ vel esse, vel fuisse vel futura esse dicuntur: hæc autem in animo credentis est, ei tantùm conspicua cuius est: quamuis sit & in alijs non ipsa, sed similis. Obseruanda hoc loco differentia, quæ ponitur inter credere Deo, credere Deum, & credere in Deum. Nam illud primum significare dicitur, credere vera esse quæ loquitur Deus. Secundum verò, credere quia ipse est Deus. Tertium verò credendo diligere illum. Illa priora duo etsi necessaria saluti sunt, tamen multis etiam malis accidunt, & dæmonibus, præsertim hoc secundum, quoniam credunt, & sciunt illũ esse Deum. Tertium autẽ soli nouerunt qui diligũt Deum, qui non solùm nomine Christiani sunt, sed & factis & vita, quia sine dilectione fides inanis est. Materia seu obiectum circa quod versatur fides est De⁹, operaq; eius. Porro de Deo

Differentia inter credere Deo, Deũ in Deum. Aug. serm. 181. de Tẽp. 219. 30. 244. 7.

Materia fidei.

 quæ

quæ credenda ſunt, dictum eſt vbi de Deo egimus. Operum autem Dei præcipuorum à nobis credendorum vnum eſt, Deum ex nihilo verbo ſuo cuncta viſibilia, & inuiſibilia creaſſe, eaq; conſeruare, gubernare, vt ante oſtenſum eſt. De eo eſt prima pars Symboli Apoſtolici: *Credo in Deum patrē omnipotentem, creatorem cæli & terræ.* Alterū eſt Eccleſiam à Deo patre per filium redemptam à peccato, poteſtate diaboli, & damnatione æterna, eandemque factam hæredem vitæ æternæ. De eo eſt altera pars Symboli: *Et in Ieſum Christum filium eius vnicum Dominum noſtrum, qui cōceptus eſt de Spiritu ſancto natus ex Maria Virgine, paſſus ſub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus, & ſepultus, deſcendit ad inferos, tertia die reſurrexit à mortuis, aſcendit ad cælos, ſedet ad dexterā Dei patris omnipotentis, inde venturus eſt iudicare viuos & mortuos.* Tertium opus Dei eſt, per Spiritū ſanctū Eccleſiam ſanctificari & viuificari & gubernari, de quo eſt tertia pars Symboli: *Credo in Spiritum ſanctum, ſanctam Eccleſiam catholicam, ſanctorum communionem, remißionē peccatorum, carnis reſurrectionem, & vitam æternam, Amen.*

Cæterum Symbolū Apoſtolicum, cuius

Opera præcipua Dei à nobis credēda, de quibus in deſcriptione Dei egimus.

Prima pars ſymboli, cuius explanatio ex præcedētibus petenda eſt.

Eius partis ſymboli declaratio ex ante dictis petatur.

303.14.

Tertiūopus Dei, in tertia parte ſymboli expreſſum.

41.22.

Symbolū

cuius nunc mentio facta est, dicitur quod ab Apostolis Spiritu sancto cælitus accepto, in varias regiones ad prædicandum Euangelium ituris compositum sit, συμβάλλω Grecis est compono, inde symbolum nomen deductum est. Quod quidem symbolum, licet verbis breue sit, sacramentis tamen magnum est. Nam omnia mysteria diuina summatim continet. Locus hic requirit, vt pauca de Ecclesia & cõmunione sanctorum dicã, nam cætera quæ in symbolo Apostolico continentur, suis locis tractantur à nobis. Ecclesia dictio Græca est à verbo Græco ἐκκαλέω deducta, quòd est euoco. Nã cœtus fidelium nomine Ecclesiæ significatus, euocatus est per verbũ Dei ad Deũ verum. *Fides enim* (ait Paulus) *ex auditu est, auditus per verbũ Dei*. Est autem Ecclesia congregatio fidelium profitentium vnum Deum, vnum Euãgelium, vnam fidem, vnam spem in vinculo charitatis, eiusdem spiritus, & eorũdem sacramentorũ participationẽ habentium. Ad eam definitionem Ecclesiæ cõprobandã, inter cætera illud Pauli pertinet: *Supportantes* (inquit) *inuicẽ in charitate, soliciti seruare vnitatẽ Spirit⁹ in vinculo pacis, vnũ corp⁹, & vn⁹ spirit⁹, sicut vocati estis in vna spe vocationis vestræ*

Apostolorum.
Aug. serm. 181. de tẽp.
Symbolũ Apost. sacramẽtis magnum.
Ecclesiæ nomen vnde deductum.
Roma. 11.
Quid est Ecclesia.
326.6.
324.25.
Ephe. 4.

vnus Domin⁹, vna fides, vnū baptiſma, vnus Deus, & pater omniū, qui ſuper omnes, & per ōnia, & in omnib⁹ vobis.

1. Cor. 10. Et illud: *Vnus panis, & vnū corpus multi ſumus, omnes quidē de vno pane, & de vno calice participam⁹.* Eccleſia Dei eſt duplex: triūphans & militās. Triumphans, eſt beatorum ſpirituum in cælis cum Deo regnantium. Militans, eſt cœtus fidelium, militantiū contra carnem, diabolum, mundum. Hanc Chriſtus comparauit decem virginib. quinque fatuis, & quinque prudentibus. Sagenæ item miſſæ in mare, ex omni genere piſcium congreganti. Preterea tritico ſeminato in agro & zizaniæ, innuens in Eccleſia militante vſq; ad finem ſeculi bonos cum malis futuros. Proinde Eccleſia hæc bifariam conſideratur. Primò, ſtrictius, quatenus eos dicimus eſſe in Eccleſia, qui ita ſunt in domo Dei, vt ipſi ſint domus Dei, ſeu viua membra corporis myſtici, quæ Paulus appellat: *Populū emundatum ab omni iniquitate, acceptabilē Deo, ſectatorē bonorum operū.* Eccleſia eatenus accepta, ſoli Deo nota eſt, teſtante Paulo: *Nouit Deus qui ſunt eius.* Ad eū modū nō oportet accipere Eccleſiā, vbi vel Chriſtus audiendā Eccleſiā præcipit, vel patres poſt Apoſtolos, de authoritate Eccleſiæ

[Margin notes: Eccleſia Dei duplex. Eccleſia militās cui cō paratur à Chriſto. Matth. 25. Matth. 13. Eccleſia militans bifariam conſideratur. Titum 2. 329.8. 2. Tim. 2.]

clesiæ differunt. Hanc enim, quæ audienda est, nobis visibilem esse oportere, & cognoscibilẽ, nemo non videt. Secundò Ecclesia cõsideratur, vt complectitur omnes qui habent communionẽ professionis fidei, doctrinæ, & sacramentorum, secundum Apostolicam & Catholicam traditionem. Atq; ita mali, per quandam colligationem professionis, ac exterioris participationis sacramentorũ, sunt in Ecclesia Dei, non aliter ac palea in tritico, vel sicut quædam membra arida aut putrida vel languida, adhærent corpori humano. *Hi formam quidem pietatis habẽt, virtutẽ tamẽ eius abnegãt*, vt Paulus ait. Ab Ecclesia ad eũ modum accepta, excluduntur excõmunicati, hæretici, schismatici, et Gentes ignorantes verum Deũ. Excommunicati quidẽ, quòd publico iudicio Ecclesiæ, ab exteriori Ecclesiæ cõsortio, donec resipiscant, separati sunt. Quemadmodum Paulus fornicarium excõmunicat, ad Corinthios scribens: *Ego* (inquit) *absens corpore, præsens autẽ spiritu, iã iudicaui vt præsens, eũ qui sic operatᵘˢ est, in nomine Domini nostri Iesu Christi, cõgregatis vobis et meo spiritu, cũ virtute Dñi nostri Iesu tradere huiusmodi hominẽ Satanæ in interitũ carnis vt spiritus saluus sit in die Domini.*

Mali quomodo in Ecclesia. 330.2.

2.Tim.3.

Qui alieni sunt in Ecclesia.

Excommunicati.

157.32.

73.1.

1.Cor.5.

Non

Non omnis qui in mortali peccato est excōmunicatus est.

Non autem quisquis in mortali peccato est (vt quidam sentiunt) is statim excommunicatus est, donec ab Ecclesia sit talis nominatus. Nam Paulus fornicatores, & auaros Christianos intus in Ecclesia dicit esse: *Quid enim* (ait) *mihi de ijs qui foris sunt iudicare? nōne de ijs qui intus sunt, vos iudicatis? nā eos qui foris sunt, Deus iudicabit.* In quib⁹ verbis Paulus per eos qui foris sunt, intelligit Gētes: per eos verò qui intus sunt, Christianos. Porrò hæretici, & scismatici extra Ecclesiā sunt, quòd sua spōte Ecclesiam deseruerint, eam cōtemnentes. De quibus Ioānes: *Ex nobis prodierunt, sed nō erant ex nobis: nā si fuissent ex nobis, permāsissent vtique nobiscum.* Et alibi idem docet, eum qui Christi doctrinam non adfert, non recipiēdum in domum, nec aue illi dicendum. Inter hæreticos autem & malos Catholicos hoc interest, quòd hæretici falsa credunt: illi autem vera credentes, non viuunt ita vti credunt. *Αἱρετίζω* Græcis est, eligo, inde hæreticus, qui præter veritatem aliquid opinatum habet. Schismaticos autem non fides diuersa facit, sed communionis diruta societas. Verum autem inter zizania numerandi sunt (ait Augustinus) dubitari potest. Sed ait illos magis videri spicis corruptis

1. Cor. 5.

1. Ioan. 2.

Ioan 2.

Differentia inter hæreticos & malos catholicos.

327. 8.

Aug. c. 11. lib. quæst. ex Matth.

ptis similiores. Gentiles . Symbolo di-
sia alieni sunt, quòd illam nomittens
cant, neque secundum vllam, ne ex-
teriorem quidem & visibilem formam re-
ligionis & sacramentorum Ecclesiæ as-
scripti sunt. Symbolum concilij Con-
stantinopolitani contra Macedonium
cõgregati. Itẽ Apostólorũ Ecclesiã, ait
esse vnã, sanctã, catholicam, & Aposto-
licam. Vna quidem est, quòd Deus sit
vnus, cui Ecclesia desponsatur per fidẽ.
Hinc illud Pauli: *Vnum corpus, vnus spi
ritus, vnus Dominus, vna fides, &c.* Et
quamuis multi sunt cœtus hominum,
qui religionẽ suam & fidẽ in qua præ-
stant, laudibus efferunt, sibiq́; salutem
& felicitatem singuli in sua religione
certò pollicentur: tñ nos diuinitus edo-
cti, credimus esse vnũ cœtũ, seu vnam
Ecclesiam, vnamq́; fidẽ, à qua qui alie-
nus est, absq; dubio in æternũ peribit.

Ecclesia dei vna, sancta, catholica & Apostolica, quę singulatim declarãtur.

Ephe. 4.

317.20.

335.16.

Sancta Ecclesia est, hoc est, munda
ac pura, iuxta illud Pauli, de Christo
loquẽtis: *Dedit* (inquit) *semetipsum pro
nobis, vt nos redimeret ab omni iniqui-
tate, & mũdaret sibi populũ acceptabilẽ,
sectatorem bonorũ operũ.* Et illud: *Hæc
est voluntas* DEI, *sanctificatio vestra.*
Quanquam & sancta Ecclesia dici po-
terit quia sit Deo consecrata, sicut san-
ctũ domino dicitur, quod est illi sacrũ.

Sancta Ecclesia.

Titum. 2.

331.8.

249.24.

379.3.

1. Thess. 4.

Ca-

Credo vera eſſe ad quæ me vocas,& ea poſſum cõſequi ſi velim,ſed nolo. Charitas ſine ſpe & fide eſt,ſi quis dicat: vehementer ſe velle ſine illecebris corporis viuere in æternum, ſed neq; credere eſſe vitã æternã, nec, ſi ſit,poſſe eã conſequi. Cũ fide ſine ſpe charitas eſt, ſi &

§37.7. deliderare ſe vitã æternã, & credere eſſe quis dicat,ſed poſſe aſſequi neget. Spes autẽ ſine fide quomodo eſſe poſsit non inuenio. Nemo enim ſperat ſe poſſe aſſequi,quod eſſe non credit. Oportet ergo ineſſe animo omnia tria, fidem, ſpem, charitatem, vt & credat vera eſſe ad quæ vocatur, & ſperet ſe poſſe aſſequi,& omnino ea diligat: hæc ille. De his igitur ſigillatim agendum eſt breuiter, & primò de fide.

Aug.epi.19 Fidei nomen à fio deflexum, vt ſcilicet fides appelletur, quia fiat quod di-

Fides duplex. ctum eſt. Fides eſt duplex,diuina & hu

epiſt.154. mana,hæc eſt, qua hominibus creditur, deſcribiturque eſſe dictorum conuentorumque conſtantia & veritas: hæc ad præſens negotium non pertinet. Diuina verò eſt, quæ Deum pro obiecto habet.

Fides diuina duplex. Iacob.2. Diuiditur autem bifariã, in viuam & mortuam: poſterior eſt quæ credit vera eſſe quæ diuinitus relata ſunt, verum charitatis expers eſt, hæc etiam hiſtorica dicitur. Quæ quidem & ſi neceſſa-

cessaria sit ad salutem, tamen multis etiam malis accidit, quin & dæmonibus, *qui*, vt Iacobus ait, *credunt & cõtremiscunt*. Atque ita constat eam non esse effectricem salutis, quemadmodũ priorem quæ est firma assensio his quæ diuinitus reuelata sunt & promissa, atque illud in primis, iustificari à Deo impium per gratiam eius, per redemptionem quæ est in Christo Iesu, hisque credens firmiter per dilectionem operatur: eam aliqui iustificatoriam & formatam nominant. Fidem Paulus definit esse substantiam rerum sperandarum, argumẽtum non apparentium. Quæ quidem definitio (sic enim eam vocat Augustinus) vt exactius percipiatur, explananda nobis est, præsertim cùm res sit maximi momenti. Fidem esse substantiam Paulus dicit, hoc est, fundamentum, & quod Græcè significantius dicitur hypostasin, quòd scilicet sine fide non queat in altum strui, immo neque consistere spiritalis virtutum & gratiarum fabrica. Est enim omnium bonorum, vt Augustin. ait, fundamentum, quod paulò ante euidenter ostensum est. Quoniam autem in fide requiritur firma notitia seu assensus, neq; enim fides existimanda est vulgaris aliqua credulitas. Proinde in defini-

Iacob. 2.
Fides viua
Hebræ. 11.
Definitio fidei Paulina.
Tract. 79. super Ioan.
334.16.
De fide ad Pet. Diac.

Fides in diuinis vicē argumētorum obit. tione additur à Paulo elenchus, id est argumentum, quod est ratio faciens fidem rei dubiæ: vt scilicet quemadmodum illa indubitata habentur, quæ argumentis comprobantur, ita certisima illa existimanda sunt quæ apprehenduntur fide, quæ quidem in diuinis vicē argumentorū obit, cū in diuinis talia sint vt nullis argumentis illis fides fieri posit. Quo enim argumento astruere poteris, Deum vnum esse in essentia, trinum in personis? mundum à Deo ex nihilo creatum? homines eadē corpora resumpturos & resurrecturos? & alia permulta? Et veluti in humanis rebus argumenta sequitur cognitio, ita in diuinis fidem, docente Esaia: *Nisi credideritis* (inquit) *non intelligetis*. Porro vocabulis duobus, sperandarū & non apparentium, in definitione fidei positis ostenditur obiectum fidei, id est res circa quas versatur fides, quæ quidem res nec sensibus nec rationibus humanis deprehenduntur, sed eas firma spes ita repræsentat animo, quasi coram cernerentur, quasi manibus tenerentur, quæque per se videri nequeūt, eas persuadet esse certisimas, nō argumentis humanis, sed certa fiducia erga Deū authorē: talē fidē in pijs præcellentia mirandaq; facta consecuta sunt, & consequuntur.

Isaiæ.7.

Obiectum fidei. 319.10.

Quo-

Quorũ animo penitus infixũ, immotumque sedit: nihil tam verũ esse, nihil tã certũ atq; indubitatũ eorum quę auribus hauriuntur, manibus tenentur, quæ oculis conspiciuntur, quàm quæ fide apprehenduntur. Et quoniam breue iter est per exẽpla & efficax: eius rei aliqua exẽpla subijciãtur. Argumenta humana consideraueris, non merebitur fidem, vt ex his quæ non sunt, fiant quæ sunt. Pij tamẽ, quòd nec cõspici potuit, nec ratiocinatiòne mẽtis humanæ colligi, perinde credunt ac si viderẽt mundũ conditũ verbo Dei, soloq; iussu conditoris. Nõ apparebãt argumẽta Noë, quibus colligeret futurum vniuersum animantiũ genus diluuio deletum iri. Neq; enim credibile fuerat ratione humana ita dictante, tantã inundationem futurã: homines erant mira securitate, conuiuantes, matrimonium celebrãtes, oraculũ quo ipse monitus fuerat irridentes. Ille tamen minimè indubitatũ habens, euenturũ quod Deus prædixerat, iussa diuina capessiuit, arcam apparauit, & simul seruauit ea quæ Deus in eam tollenda mandarat: & reliquos homines cõdẽnauit adeò diffidẽtes sermoni diuino, vt adornantem fabricam in futurum diluuium irriderent. Abraham non circunspiciebat mori diffiden-

Exempla fidei.

33 s.23.

Hebræ.11.

Gene.6.7

Noë.

Luc.17.

Abrahã.

Gene.15.

tium argumenta, quibus quod Deus futurum predixerat, fieri posse doceri potuisset, sed præter spem sub spe credidit Deo dicenti, illum patrem futurũ multarum gentium, ac posteritatis authorem tam numerosæ, vt stellarum multitudinem æquare posśit. Neque respexit corporis vires iam effœtas, & ad generandum inualidas, vt qui iam accederet ad annum centesimum. Nec considerauit ætatem vxoris, cui & ipsi iam emarcuerant muliebria membra, vt etiam si ipse nondum gignendi viribus destitutus fuisset, tamen illa ferendo vtero non esset habilis: nihil (inquam horum) venit in mentem, nihil hæsitauit: sed toto pectore adhæsit promiśsis Dei: adeo vt cùm Dèus explorans, quàm ex animo sibi fideret, iuśsisset vt immolaret filium suum Isaac, cùm is filius, inquam, & vnicus esset, & cuius nomine promissa fuit posteritas, siquidem hic erat sermo promittentis: *In Isaac vocabitur tibi semen*, nihil tamẽ cõtatus, aggressus est facere quod iussus est, nihil interim secum reputans: Vnde mihi posteritas, si occido hunc, in quo vno spes est posteritatis, sed illud in animo perpendebat, Deum qui promiserat, mentiri non posse, & si libeat, vel à mortuis excitare posse extinctum filium generis

Roma.4.

Gene.18.

Gene.21.

tis propagatorem. Moyses vbi eduxiſſet ex Ægypto populũ, montibus mariq́ue ſeptus, videns armatum tyrannum imminere ceruicibus gentis ſuæ, non aliter animo infracto fiſus eſt inuiſibilibus præſidijs Dei, acſi eum coram oculis ſuis inſpexiſſet. Neque ſpe excidit: aquæ enim maris diuulſæ, inſtar montium curuatæ, repreſſæq́ue ita ſtetêre, vt populus ſicco pede pertranſiret, quem Pharao cõſequi volens, mare ingreſſus, aquis obrutus eſt. Et ne de ſingulis agatur, quis enim hos fando enumerare valeat? fidei illorum tribuendum, qui Deo, quem corporeis oculis non cernebant, ſeipſos ita addixerant, deuouerant, & conſecrarãt, vt nec morte diuelli potuêre, cæſi gladijs occubuerunt, lapidati ſunt, diſſecti ſunt horrendo ſupplicio, corporis membris in diuerſa diſtractis. Quibus verò tales cruciatus, non contigerunt, ritu ferarum oberrabant per ſolitudinem, vtcunque tecti pellibus caprinis aut ouillis, laborantes inopia rerum neceſſariarum, vndique perſecutorum inuidia preſsi, pro tectis, ſpeluncis vtentes, ac terræ cauernis: firma enim fides, alta mente illis repoſita fuerat, ſe præmium à Deo cum fœnore poſt hanc vitam recepturos, multò ſatiùs eſſe indicantes breuis hu-

Moyſes.
Exod. 14.
Hebræ. 11.

ius vitæ iactura adipisci immortalitatem, quam ob lucellum exigui temporis perdere vitam æternam. Alij verò qui cogitatus suos iactarunt in Domino, omni sollicitudine in eum, proiecta, fidentibus, ardentissimisque votis à Deo impetrarunt, vt eos innocuos seruaret. Leones enim, quod iuxta cursum naturæ fieri non poterat, inuictæ in alios sæuitiæ, aut vicerunt, aut senserunt innocuos, velut occluso ore aut alligatis vnguibus vt lædere non possent. In incendio, in quod medium iniecti fuere, sic illæsi permanserunt, quasi corporibus suis natiuam vim ignis extinguerent. E medijs ensibus in se districtis incolumes effugerunt, protectore Deo. Quin & illud meruit etiam fiducia nonnullorum, vt cùm eos alimenta quibus corporis languentis vires reficerent, defecissent, cibo à coruis Deo ita procurante, afferri solito, & alijs miris rationibus parato alerentur. Effecit fiducia firma aliorum, vt mortuos ad vitam reuocari conspicerent. Et, vt cum Augustino finiam, fides peccatores homines saluat, cæcos illuminat, infirmos curat, cathecumenos baptizat, fideles iustificat, pœnitentes reparat, iustos augmentat, martyres coronat, virgines & viduas

Marginalia: Dani. 14. — Dani. 3. — Elias. 3. Reg. 7. 4. Reg. 7. Act. 9. 20. — Sermone. 1 de verbis Apostoli.

& coniugales casto pudore conseruat, regnis cælestibus præparat, in æterna hæreditate cum Angelis sanctis communicat. Atque hactenus de explanatione definitionis fidei, à Paulo Apostolo datæ.

Ex prædictis facilè colligi potest, aliud esse illa quæ creduntur, aliud fidem, qua creduntur. Illa quippe in rebus sunt, quæ vel esse, vel fuisse vel futura esse dicuntur: hæc autem in animo credentis est, ei tantùm conspicua cuius est: quamuis sit & in alijs non ipsa, sed similis. Obseruanda hoc loco differentia, quæ ponitur inter credere Deo, credere Deum, & credere in Deum. Nam illud primum significare dicitur, credere vera esse quæ loquitur Deus. Secundum verò, credere quia ipse est Deus. Tertium verò credendo diligere illum. Illa priora duo etsi necessaria saluti sunt, tamen multis etiam malis accidunt, & dæmonibus, præsertim hoc secundum, quoniam credunt, & sciunt illũ esse Deum. Tertium autẽ soli nouerunt qui diligũt Deum, qui non solùm nomine Christiani sunt, sed & factis & vita, quia sine dilectione fides inanis est. Materia seu obiectum circa quod versatur fides est De⁹, operaq; eius. Porro de Deo

Aliud est fides, aliud ea quæ creduntur.
Aug. lib. 13. de Trin.

Differentia inter credere Deo, Deũ in Deum.
Aug. serm. 181. de Tẽp.

219.30.
244.7.
Materia fidei.

Opera præcipua Dei à nobis credēda, de quibus in descriptione Dei egimus.

quæ credenda sunt, dictum est vbi de Deo egimus. Operum autem Dei præcipuorum à nobis credendorum vnum est, Deum ex nihilo verbo suo cuncta visibilia, & inuisibilia creasse, eaq; conseruare, gubernare, vt ante ostensum est. De eo est prima pars Symboli Apostolici: *Credo in Deum patrē omnipotentem, creatorem cæli & terræ.* Alterū est Ecclesiam à Deo patre per filium redemptam à peccato, potestate diaboli, & damnatione æterna, eandemque factam hæredem vitæ æternæ. De eo est altera pars Symboli: *Et in Iesum Christum filium eius vnicum Dominum nostrum, qui cōceptus est de Spiritu sancto natus ex Maria Virgine, passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus, & sepultus, descendit ad inferos, tertia die resurrexit à mortuis, ascendit ad cælos, sedet ad dexterā Dei patris omnipotentis, inde vēturus est iudicare viuos & mortuos.* Tertium opus Dei est, per Spiritū sanctū Ecclesiam sanctificari & viuificari & gubernari, de quo est tertia pars Symboli: *Credo in Spiritum sanctum, sanctam Ecclesiam catholicam, sanctorum communionem, remißionē peccatorum, carnis resurrectionem, & vitam æternam, Amen.*

Prima pars symboli, cuius explanatio ex præcedētibus petenda est.

Eius partis symboli declaratio ex ante dictis petatur.

303.14. Tertiū opus Dei, in tertia parte symboli expressum.

41.22. Symbolū

Cæterum Symbolū Apostolicum, cuius

cuius nunc mentio facta est, dicitur quod ab Apostolis Spiritu sancto cælitus accepto, in varias regiones ad prædicandum Euangelium ituris compositum sit, συμβάλλω Grecis est compono, inde symbolum nomen deductum est. Quod quidem symbolum, licet verbis breue sit, sacramentis tamen magnum est. Nam omnia mysteria diuina summatim continet. Locus hic requirit, vt pauca de Ecclesia & cõmunione sanctorum dicã, nam cætera quæ in symbolo Apostolico continentur, suis locis tractantur à nobis. Ecclesia dictio Græca est à verbo Græco ἐκκαλέω deducta, quòd est euoco. Nã cœtus fidelium nomine Ecclesiæ significatus, euocatus est per verbũ Dei ad Deũ verum. *Fides enim* (ait Paulus) *ex auditu est, auditus per verbũ Dei.* Est autem Ecclesia congregatio fidelium profitentium vnum Deum, vnum Euãgelium, vnam fidem, vnam spem in vinculo charitatis, eiusdem spiritus, & eorũdem sacramentorũ participationẽ habentium. Ad eam definitionem Ecclesiæ cõprobandã, inter cætera illud Pauli pertinet: *Supportantes* (inquit) *inuicẽ in charitate, soliciti seruare vnitatẽ Spirit⁹ in vinculo pacis, vnũ corp⁹, & vn⁹ spirit⁹, sicut vocati estis in vna spe vocationis vestræ*

Apostolorum. Aug. serm. 181. de tẽp.

Symbolũ Apost. sacramẽtis magnum.

Ecclesiæ nomen vnde deductum.

Roma. 11.

Quid est Ecclesia. 326. 6.

324. 25.

Ephe. 4.

vnus Domin⁹, vna fides, vnū baptiſma, vnus Deus, & pater omniū, qui ſuper omnes, & per ōnia, & in omnib⁹ vobis.
1.Cor.10. Et illud: *Vnus panis, & vnū corpus multi ſumus, omnes quidē de vno pane, & de vno calice participam⁹.* Eccleſia Dei eſt duplex: triūphans & militās. Triumphans, eſt beatorum ſpirituum in cælis cum Deo regnantium. Militans, eſt cœtus fidelium, militantiū contra carnem, diabolum, mundum. Hanc Chriſtus comparauit decem virginib. quinque fatuis, & quinque prudentibus. Sagenæ item miſſæ in mare, ex omni genere piſcium congreganti. Preterea tritico ſeminato in agro & zizaniæ, innuens in Eccleſia militante vſq; ad finem ſeculi bonos cum malis futuros. Proinde Eccleſia hæc bifariam conſideratur. Primò, ſtrictius, quatenus eos dicimus eſſe in Eccleſia, qui ita ſunt in domo Dei, vt ipſi ſint domus Dei, ſeu viua membra corporis myſtici, quæ Paulus appellat: *Populū emundatum ab omni iniquitate, acceptabilē Deo, ſectatorē bonorum operū.* Eccleſia eatenus accepta, ſoli Deo nota eſt, teſtante Paulo: *Nouit Deus qui ſunt eius.* Ad eū modū nō oportet accipere Eccleſiā, vbi vel Chriſtus audiendā Eccleſiā præcipit, vel patres poſt Apoſtolos, de authoritate Eccleſiæ

Eccleſia Dei duplex

Eccleſia militās cui cō paratur à Chriſto.

Matth.25.

Matth.13.

Eccleſia militans bifariam conſideratur.

Titum 2.

329.8.

2.Tim.2.

clesiæ differunt. Hanc enim, quæ audienda est, nobis visibilem esse oportere, & cognoscibilē, nemo non videt. Secundò Ecclesia cōsideratur, vt complectitur omnes qui habent communionē professionis fidei, doctrinæ, & sacramentorum, secundum Apostolicam & Catholicam traditionem. Atq; ita mali, per quandam colligationem professionis, ac exterioris participationis sacramentorū, sunt in Ecclesia Dei, non aliter ac palea in tritico, vel sicut quædam membra arida aut putrida vel languida, adhærent corpori humano. *Hi formam quidem pietatis habēt, virtutē tamē eius abnegāt*, vt Paulus ait. Ab Ecclesia ad eū modum accepta, excluduntur excōmunicati, hæretici, schismatici, et Gentes ignorantes verum Deū. Excommunicati quidē, quòd publico iudicio Ecclesiæ, ab exteriori Ecclesiæ cōsortio, donec resipiscant, separati sunt. Quemadmodum Paulus fornicarium excōmunicat, ad Corinthios scribens: *Ego* (inquit) *absens corpore, præsens autē spiritu, iā iudicaui vt præsens, eū qui sic operat⁹ est, in nomine Domini nostri Iesu Christi, cōgregatis vobis et meo spiritu, cū virtute Dñi nostri Iesu tradere huiusmodi hominē Satanæ in interitū carnis vt spiritus saluus sit in die Domini.*

Mali quomodo in Ecclesia. 330.2.

2.Tim.3.

Qui alieni sunt in Ecclesia.

Excommunicati.

157.32. 73.1.

1.Cor.5.

Non omnis qui in mortali peccato est excommunicatus est. Non autem quisquis in mortali peccato est (vt quidam sentiunt) is statim excommunicatus est, donec ab Ecclesia sit talis nominatus. Nam Paulus fornicatores, & auaros Christianos intus in Ecclesia dicit esse: *Quid enim* (ait) *mihi*
1.Cor.5. *de ijs qui foris sunt iudicare? nõne de ijs qui intus sunt, vos iudicatis? nã eos qui foris sunt, Deus iudicabit.* In quib⁹ verbis Paulus per eos qui foris sunt, intelligit Gẽtes: per eos verò qui intus sunt, Christianos. Porrò hæretici, & scismatici extra Ecclesiã sunt, quòd sua spõte Ecclesiam deseruerint, eam cõtemnen-
1.Ioan.2. tes. De quibus Ioãnes: *Ex nobis prodierunt, sed nõ erant ex nobis: nã si fuissent*
Ioan 2. *ex nobis, permãsissent vtique nobiscum.* Et alibi idem docet, eum qui Christi doctrinam non adfert, non recipiẽdum
Differentia inter hæreticos & malos catholicos. in domum, nec aue illi dicendum. Inter hæreticos autem & malos Catholicos hoc interest, quòd hæretici falsa credunt: illi autem vera credentes, non vi-
327.8. uunt ita vti credunt. Αἱρετίζω Græcis est, eligo, inde hæreticus, qui præter veritatem aliquid opinatum habet. Schismaticos autem non fides diuersa facit,
Aug.c.11. lib.quæst. ex Matth. sed communionis diruta societas. Vtrum autem inter zizania numerandi sunt (ait Augustinus) dubitari potest. Sed ait illos magis videri spicis corru-

ptis

ptis similiores. Gentiles verò ab Ecclesia alieni sunt, quòd illam non agnoscant, neque secundum vllam, nè exteriorem quidem & visibilem formam religionis & sacramentorum Ecclesiæ asscripti sunt. Symbolum concilij Constantinopolitani contra Macedonium Ecclesia dei cōgregati. Itē Apostólorū Ecclesiā,ait vna,sanesse vnā,sanctā, catholicam,& Aposto- cta,catholicam. Vna quidem est,quòd Deus sit lica & Apovnus, cui Ecclesia desponsatur per fidē. stolica,quę Hinc illud Pauli:*Vnum corpus, vnus spi* singulatim *ritus, vnus Dominus, vna fides, &c.* Et declarātur. Ephe. 4. quamuis multi sunt cœtus hominum, qui religionē suam & fidē in qua præstant, laudibus efferunt, sibiq; salutem & felicitatem singuli in sua religione certò pollicentur: tñ nos diuinitus edocti, credimus esse vnū cœtū, seu vnam Ecclesiam, vnamq; fidē, à qua qui alienus est, absq; dubio in æternū peribit. 317.20. 335.16.

Sancta Ecclesia est, hoc est, munda Sancta Ecclesia. ac pura, iuxta illud Pauli, de Christo Titum.2. loquētis:*Dedit*(inquit) *semetipsum pro nobis, vt nos redimeret ab omni iniquitate, & mūdaret sibi populū acceptabilē, sectatorem bonorū operū.* 331.8. Et illud:*Hæc est voluntas* DEI, *sanctificatio vestra.* 249.24. 379.3. 1.Thess.4. Quanquam & sancta Ecclesia dici poterit quia sit Deo consecrata, sicut sanctū nomino dicitur, quod est illi sacrū.

Ca-

Catholica. Catholica verò, hoc eſt, vniuerſalis, Eccleſia dicitur. Quæ quidem vniuerſalis referenda eſt ad tempora, & loca: tempora quidem, quia ex omnibus ætatibus mundi Eccleſia congregatur: Quarum prima eſt ab Adam vſque ad diluuium, annos continens iuxta Hebræos, mille, ſexcentos quinquaginta ſex. Secunda, à diluuio vſq; ad Abraham, annos complectens ducentos nonaginta duos. Tertia, ab Abrahã ad Dauid. 940. Quarta, à Dauide ad captiuitatem Babylonicam habetq; ſecundum aliquos hiſtoricos, quadringentos octoginta quinque. Quinta, ad Chriſtum natum. 589. annos continet. Sexta, ad conſummationem ſeculi. Quicunque ergo ab Adam vſq; ad conſummationem ſeculi fuerunt de fide, in vnum Deũ & Chriſtum eius, ad vnam Eccleſiam pertinent. Porro ſancti ab orbe condito nouerant Chriſtum vẽturum, & regnum diaboli deſtructurum, vt ante à nobis oſtenſum eſt. Quod verò attinet locorum vniuerſitatem, manifeſtum eſt, Eccleſiam per omnia loca diffuſam, ex illo Pſalmogra. *Poſtula à me, & dabo tibi gentes hæreditatẽ tuã, & poſſeßionẽ tuã terminos terræ.* Et ex illo: *Et eritis mihi teſtes in Hieruſalẽ, & in õni Iudæa & Samaria, & vſq; ad vltimũ terræ.*

Aug ſuper Pſal. 90.

Ætates mundi. Au. quæſt. ſuper Iudicum.

Pſal. 2. Actuum. 1. Apoſtolica Eccleſia.

Apoſto-

Apostolica aūt Ecclesia in Symbolo dicitur, quòd Spiritus sanctus, remittens peccata, non alibi residet, quā apud Ecclesiā Apostolicā, ab Apostolis per successiones continuatas procedentē, quibus Apostolis dictum est: *Accipite Spiritum sanctum, quorū remiseritis peccata remittuntur eis.* Ioan. 20. Signorum Ecclesiæ veræ vnū est, doctrina sana verbi diuini, 327. 11. iuxta illud Christi apud Ioānem: *Oues meæ vocem meam audiunt.* Signa Ecclesiæ veræ, Iudiciū autem doctrinæ sanæ, & interpretādi verbi diuini, 1 esse penes Ecclesiā catholicā, Ioan. 10. Vbi de lege scriptū est. ante ostēsum est. Alterū signum Ecclesiæ veræ est, rectus sacramentorū vsus, de quibus ante egimus. 2 Prædictis duobus signis Ecclesia Christianorū disiungitur à cœtibus ethnicorū & Iudæorū, quorum vtrique, & sana doctrina, & Sacramentis noui testamenti carent. Tertium signum est vnitas, quæ vinculo charitatis & pacis continetur, ac mēbra Ecclesiæ conglutinat, vt nō solùm, 3 quòd perpetuus Sanctorū consensus ab Apostolis vsq; ad nos recepit & approbauit, idē sentiāt: sed etiā idē loquantur, monēte Apostolo: *Obsecro vos per nomē Domini nostri Iesu Christi, vt idipsū dicatis oēs, & nō sint in vobis schismata: Sitis autē perfecti in eodē sensu, & in eadē sententia.* 1. Cor. 1. Charitas signū Christianorum. 332. 3. Charitatē Christus suorum

rum discipulorum signum esse dixit: *In hoc cognoscẽt omnes, quia discipuli mei estis, si charitatem habueritis inter vos.*

Quartum. Quartum signum Ecclesiæ veræ est, quod sit catholica, hoc est, vniuersalis, id est, per omnia loca & tempora diffusa, & per Apostolos, eorumque successores continuata vsq; ad nos. De qua re paulò ante egimus. Hæc posteriora duo signa distinguunt Ecclesiā Christianā à schismaticorū & Hæreticorum gregibus, qui vinculū pacis rumpunt, & à catholica vnione seipsos in perniciem suā diuellunt, dū partē suam toti atque vniuersæ Ecclesiæ anteferūt: quales inter cæteros fuere Donatistæ, qui Ecclesiā Christi de toto terrarū orbe, vbi futura promissa est, perijsse affirmarunt, & in Africa Donati parte remansisse. Atque hactenus de Ecclesia diximus.

Ire·lib.4. cōtra hære.

Donatistæ.

Sanctorum cōmunio quid.

Nunc Sanctorum communionem persequamur, quam nos credere asserimus. Sanctorum communione notatur societas sanctorum, non solùm in terris, sed etiam in cælis Spiritui sancto conglutinata. In qua quidem societatē talis quædam est communio omnium bonorum inter omnes pios, qualis est

34.4. membrorum inter se societas. Profitemur igitur hoc articulo sanctos & iustos in charitate & gratia existentes.

bono-

bonorum quæ facta sunt, et fiunt in tota Ecclesia, esse participes, hoc est, quòd communicant Christo in sua passione, & sacramentis, atque etiam inter se inuicem in orationibus mutuis, & alijs bonis operibus. Hinc est, quòd Christus nos orare docens, iubet non sibi quemque peculiariter orare aliquid, sed velut vnius corporis mẽbra, eodem animata spiritu, quod in commune omnibus expediat postulare. *Alter enim alterius onera* (iuxta præceptũ Pauli) *portãtes, adimplemus legẽ Christi.* Huc pertinet illud Pauli: *Veritatem faciẽtes, in charitate crescam⁹ in illo per omnia, qui est caput Christus, ex quo totum corpus cõpactum et connexum per omnem iuncturam subministrationis, secundũ operationẽ in mẽsuram vniuscuiusq; membri augmẽtũ corporis facit in ædificationẽ sui in charitate.* Item ad Romanos duodecimo: *Sicut in vno corpore multa mẽbra habemus, omnia autem membra nõ eundem actũ habent, ita multi vnum corpus sumus in Christo, singuli autẽ alter alterius membra.* Et prima ad Corinthios duodecimo his non dissimilia scribit. Hæc de Ecclesia & Sanctorum communione, quæ inter alia à nobis suis locis exposita, ad obiectum fidei pertinẽt, dicta sufficiant. Nunc de effi-

Matth. 6.

Galat. 6.

efficientibus causis fidei dicendum est.

Causæ efficiẽtes fidei. Fides non est à nobis in nobis: cui errori aliquando obnoxiũ fatetur se fuisse Augustinus. Verùm primaria causa efficiens fidei est Deus, qui præsciuit & prædestinauit suos cõformes fieri imaginis filij sui, vt paulus ait: *Quique excitat & adiuuat homines gratia sua ad credẽdum, quũ fides vnica sit ianua ad Deũ. Neque enim sum⁹* (docente Paulo) *sufficiẽtes cogitare aliqiud à nobis, quasi ex nobis, sed sufficiẽtia nostra ex Deo est: à quo* (vt testatur Paulus) *donatũ est nobis pro Christo, non solùm vt in eum credamus, sed vt etiam patiamur.* Altera causa fidei efficiens, quæ obsequens dicitur, est voluntas liberi arbitrij, quæ est in homine à Deo vt volet præuenta. *Deus enim* (vt Apostolus scribit) *vult omnes saluos fieri, et ad agnitionẽ veritatis peruenire: Atque ob id operatur in nobis nõ solùm perficere, sed et velle:* vocãdo scilicet, & admonẽdo, siue intrinsecus, siue extrinsecus, per sermonem sonantem, castigationem, & cætera id genus. Ac proinde de seipso ait: *Ecce sto ad ostium, et pulso, si quis audierit vocẽ meã, et aperuerit mihi ianuã, intrabo ad illum, & cœnabo cum illo, & ipse mecũ.* Voluntas tamen plurimorum huic beneficentissimæ voluntati diuinæ relu-

Libr.1.de prædestin. sanctorum

Roma.8.

2.Cor.3.

Philip.1.

Ephe.2.

318.3.

Altera causa efficiens.

335.18.

1.Tim.2.

Apoc.3.

Aug.in enchi.ad Laurent.

ctatur, atque ea de re frequenter queritur in veteri testamẽto de populo suo, quòd ei ex corde non crederet, etiã visis stupendis miraculis, & acceptis à Deo eximijs beneficijs: *Vsquequo non credẽt mihi*, ait ad Moysen, Et vt Paulus ex Isaia cõmemorat, ad Israël dicit: *Tota die expãdi man⁹ meas ad populũ non credẽtẽ, et cõtradicentẽ mihi*. In Euãg. quoq; alloquẽs Hierusalẽ, ait: *Quoties volui cõgregare filios tuos, sicut gallina cõgregat pullos suos sub alas, et noluisti*. Tanquã Dei volũtas fortissima superata sit hominũ volũtate, & infirmissimis nolendo impedimẽtis nõ potuerit facere potẽtissimus ꝙ volebat. Qua quidẽ ratione fit, vt increduli sibi cæcitatẽ imputẽt & vitio suo perire dicãtur. Quid enim faciat medic⁹, si ægrotus renuat salutiferũ pharmacũ? id quod apud Prophetã testatur De⁹: *Perditio*, inquit, *tua ex te Israël, tãtũmodo in me auxiliũ tuũ*. Ad fidem igitur præter gratiã Dei excitantẽ & adiuuantẽ, requiritur pius volũtatis affectus, nõ quia infirma sit gratia Dei quum sit Deus omnipotẽs: sed neminem cogit, vt Chrysostomus ait, sua dat tamen, vt rectè faciamus. Et quicunque ipsi assentiuntur, eos allicit et trahit, vt sic vnusquisq; currendo, voluntate sua à Deo præparata, meritum acci-

Nume. 14.
Roma. 10.
Matth. 23.
Increduli suo vitio pereunt.
86. 24.
Oseæ. 13.
336. 11.
Hom. 9. super Ioan.
Deus neminem cogit.

accipiat: si autem nolit, culpa non vacet. Quod si nolentes ad seruiendũ traheret, non secus eis deberet, ait Chrysostomus, acsi nullum præstitissent seruitium. Atq; hac ratione constat, fidẽ participatione quadam liberã esse, & hominũ subesse potestati, quatenus Deo excitanti & adiuuanti ad credendum assentiri, vel non assentiri possunt si vo
Fides participatione quadam libera.
254.6. lunt: est enim hominibus liberum arbitrium post lapsum primi hominis tale, vt homo voluntate sua à bono declinare posset, & facere malũ. Vt verò à malo declinet quò faciat bonum, hoc sine diuino arbitrio & auxilio fieri nequit. Sed hisce de rebus latius, vbi de libero arbitrio egimus. In fide, os cordis, & cor officio oris indiget, iuxta illud Pauli: *Corde creditur ad iustitiã, ore autẽ fit cõfeßio ad salutẽ.* Primũ enim quo iustificamur ex impijs, interna fides est: deinde si externè confitendi sese offert occasio, etiã ea quæ corde premitur, ore promẽda est fides, ac pasim annunciãda. Vnde & Christus in Euangelio ait: *Qui me confessus fuerit corã hominibus, confitebor & ego eũ corã patre meo.* Et rursum: *Qui me erubuerit & sermones meos, hunc filius hominis erubescet.*
Forma fidei.
Roma.10.
Matth.10. 288.29.
Luc.9.
Helschesatarũ hæresis.

273.21. In eo lapsi Helchesatæ hæretici, vt ante dictum est, qui quidem affirmare non

non dubitarunt, non esse criminosum in tormentis Christum vocetenus ab eo negari, qui corde ipsum cõfiteretur. Sed de fide hactenus, deinceps de spe dicamus, quæ sic affinis videtur fidei, vt & ea propemodũ nasci credatur ex fide: fides enim est, qua verbo creditur: spes, qua expectatur quod per verbum promissum est. Vt enim expectemus, potissimùm fides verbi Dei facit, iuxta Prophetã dicentem: *Sperẽt in te omnes, qui nouerũt nomen tuũ.* Est aũt spes certa rerum bonarũ futurarũ, quas à Deo promissas fide indubitata credimus, cũ patientia expectatio. De qua re ita Paulus ad Romanos scriptum reliquit: *Iustificati ex fide pacẽ habeam⁹ ad Deum per Dominum nostrũ Iesum Christũ per quẽ habemus accessum per fidẽ in gratiã istã, in qua stamus, & gloriamur in spe gloriæ filiorũ Dei. Nõ solùm autẽ, sed & gloriamur in tribulationibus, scientes quòd tribulatio patientiã operatur: patientia autẽ probationem: probatio verò spem: spes autẽ non confundit*: Hoc est, non pudefacit. Pudore enim afficitur qui, quod diu patienterque expectauit, tandem non assequitur. Quod ijs accidere solet, qui vanam in hominibus spem collocant. At non item qui in Deo, *Quia* (vt idem Paulus ait) *habent*

Spes affinis fidei.
348.11.
Psalm. 9.
Spes quid sit.
Roma. 5.
363.16.
Ephes. 1.

bent pignus huius spei firmissimũ, Spiritumsanctũ, Deique charitatem, per illum in suis cordibus diffusam. Spe salui sumus, docente eodem, quòd scilicet spe
Roma.5. salutem tenemus. Cuius certa expectatio nobis vergit ad salutem. Spes enim, quæ videtur, non est spes. Nam quod videt quis, quid sperat? inquit idem. Iu-
Roma.8. re igitur à Paulo spes nominatur an-
Heb.6. chora tuta ac firma, & incedens vsque ad interiora velaminis, hoc est, tabernaculum æternæ beatitudinis, vbi præcursor pro nobis introijt Iesus secundum ordinem Melchisedech, Pontifex factus in æternum, quæ verba paulò ante declarata sunt.

Spes tribus potissimũ corroboratur. Spes tribus potissimùm corroboratur: charitate adoptionis, veritate promissionis, & potestate redditionis. De
1.Ioan.3. primo est illud Ioannis: *Videte qualem charitatem dedit nobis Deus, vt filij Dei nominemur ac simus. Si vos,* ait, Chri-
Luc.11. stus, *quũ sitis mali, nostis bona dare filijs vestris, quãtò magis pater vester cælestis dabit spiritũ suũ bonũ petentibus*
Rom.8. *se?* Et Paulus: *Ipse enim Spiritus* (nobis scilicet datus) *testimoniũ reddit spiritui nostro, quod sumus filij Dei: Si autem filij, & hæredes: Hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi: Si tamen*
1 42.11. *compatimur, vt glorificemur.* De pro-
missis

missis verò diuinis quis desperet? nisi qui mendacem Deum putet: at istud, vt est stultissimum, ita maximè impium. *Est enim Fidelis*, ait Psalmographus, *in omnibus verbis suis, & sanctus in omnibus operib⁹ suis. Qui accepit eius testimonium* (clamat Ioannes) *signauit, Quia* DEVS *verax est*. Quanta, quàm incredibilia à Prophetis prædicta fuere de CHRISTO, quid horum non euenit? Qui igitur in illis non fefellit, in alijs fallet? Et si non mentiti sunt Prophetæ, Deus Prophetarum Dominus mẽtietur? Iam quum omnis homo mendax sit, vt Paulus ait: partim, quòd mentiri potest: partim, quòd quantũ in ipso est, præstare quod pollicetur non potest: certè Deus verax censendus est, vtpote, qui docente Paulo fidelis permanet. Tum quia omnia potest, *Nullum siquidẽ verbum* (ait Angelus Gabriel) *apud Deum impossibile est*. Quamuis autem omnipotens Deus sit, mori tamen non potest, nec falli, nec mentiri, nec peccare. Et quod Paulus Apostolus ait, negare seipsum nõ potest. Nã hæc omnipotẽtiæ repugnãt. Nec est, quòd quispiã propter peccata, spe in Deũ excidat: dissimulat enim Deus peccata hominum, propter pœnitentiã. *Neq; vult mortẽ peccatoris,*

Psal.144.
Ioan.3.
314:6.
Roma.3.
2.Timot.2.
Sapient.11.
Luc.1.
Quæ Deus non potest.
August. de symbo. ad catechum. lib.1. capi.1
Ezech.18.

sed vt reuertatur, & viuat. Cuius rei exemplo sunt, Dauid, Niniuitæ, Petrus Apostolus, Magdalena, Paulus, Latro in cruce, & cæteri. Ac ne ad dubitandum de promissis diuinis adducatur quispiam, illud Esaiæ saluberrimum præceptum semper in ore atque animo habendum est: *Qui crediderit, ne festinet*. Qui enim moram ferre non potest, is neque constantiam, neque fidendi perseuerantiam retinere potest. Diffidens autẽ se non solùm bonis, quæ promissa sunt, indignũ reddit, sed etiam grauissimas pœnas diffidentiæ dat. Quisquis enim Deo affirmanti non credit, is profectò illum esse vanum & mendacem credit. At qui patiẽs in mora fidere perseuerat, sine dubio promissa bona consequitur, & Deo charissimus est. De qua re Paul⁹ ad eum modũ scripsit: *Nolite amittere cõfidentiã vestrã, quæ magnã habet remuneratione͂. Patientia enim vobis necessaria est, vt voluntate͂ Dei faciẽtes, reportetis promissione͂. Adhuc enim modicũ, aliquantulũq;, qui ve͂tur⁹ est, veniet, et nõ tardabit. Iustus autẽ meus ex fide viuit, qui si subtraxerit se, non placebit animæ meæ. Nos autem nõ sumus subtractionis filij, in perditionem, sed fidei, in acquisitionem animæ.* Hæc ille. Solet autem Deus, antequam pro-

Preceptum saluberrimum.

Esaiæ. 28.

Heb. 10.

319. 21.

Quomodo

promissa persoluat, ita plerumque omnia contra ac pollicitus est, euenire pati, vt vix credibile sit, ea quæ prædicta sunt, vera vnquam euasura. Cuius rei inter cætera exempla plurima, est Dauid, quē cùm Deus in pueritia Regem designauerat, acerbis tamen & diuturnis calamitatibus illum exagitauit, antequā regni possessionem adire permitteret. Idem Gabriele nunciante Mariæ, pollicitus Iesum in solio Dauidis sessurum, atque imperium illius sempiternū fore: quis hoc, nisi diuino spiritu afflatus, sicut prædictū est, euenturū suspicari posset? cùm Iesum videret vsque ad trigesimum ætatis annum, propter obscuritatem, in magna hominū ignoratione versari, reliquā verò vitam inopem & vagam persequi, ad extremum, tanquam perditissimum latronem crucifixum, acerbissima morte mulctari.

Deus in promissis exequendis se gerit.

Luc. 1.

Solet autem Deus promissa plerumque differre, vel ad sanandum tumorem superbiæ, vel ad probandam, exercendamque patientiam, vel ad abluenda & punienda peccata. In hoc ergo genere rerum, spes nostra Dei voluntati attemperanda est, cùm plerumq; multa differantur, vt cōgruo tempore dentur. Hoc fecisse videmus plerosq; pios, vt ex eorum dictis colligere est. *Expe-*

Cur Deus plerunque promissa differat.

August.

Psal.26. *cta Dominum* (inquit Dauid) *viriliter*
Psal 39. *age, confortetur cor tuum, & sustine Dominum.* Et iterum: *Expectans expectaui Dominũ, & intẽdit mihi, & exaudiuit preces meas, & eduxit me de lacu miseriæ, & de luto fæcis.* Iudith illa quũ in-
Iudith.8. tellexisset Oziã promisisse, quod transacto quinto die, traderet ciuitatem Bethuliam Assyrijs, si interea non venisset adiutorium à Domino, grauiter reprehendit Oziam, & populum, inter alia dicens: *Qui estis vos, qui tentatis Dominum? Nõ est iste sermo, qui misericordiã prouocet? Sed poti⁹, qui irã excitet, & furorem accendat: Posuistis vos tẽpus miserationis Domini, & in arbitrium vestrũ diem constituistis ei.* Et paulò post: *Humiliem⁹ illi animas nostras, & in spiritu cõstituti humiliato, seruiẽtes illi dicamus vt secũdum volũtatem suam, sic faciat nobiscum misericordiam suã, expectemusque humiles cõsolationes eius.*
Vera pietas Ita, vera pietas, neque spem abijcit, neque ab orandi studio deterretur, licet aures Dei abhorrere videantur, qua præ
Psal.118. ditus Dauid, dicebat: *Defecerunt oculi*
Lucæ.18. *mei, dum spero in Deũ meum.* Hunc affectũ vt inderet nobis Christus, proposuit parabolam de iudice iniquo apud Lucam, qua docet, oportere semper orare, & non deficere.

Causæ spei eædem ferè sunt, quæ & fidei, proinde illis dimissis, de charitate dicamus.

Charitatis nomen deductum aiunt à Græca dictione χάρις quod significat gratiam. Non desunt, qui putent Latinum planè esse vocabulum, & non tantùm penuriam, sed amorem inter vtentes ratione significare, atque ob id sine aspiratione scribi debere. Charitas duplex: humana, & diuina. Prior est duplex: licita, & illicita. Licita est, qua vxor, liberi, amici, ciues diliguntur. Hæc non solùm ita licita est, vt concedatur: sed ita licita, vt si defuerit, reprehendatur. Illicita, qua meretrix, vel vxor aliena diligitur. Ab hac Paulus acerrimè deterret, dicens: *Tollens ergo membra Christi faciem membra meretricis?* Vt autem hoc diceret, superius ait: *Nescitis, quia qui adhæret meretrici, vnum corpus est*. Et testimonium protulit ex scriptura: *Erunt duo in carne vna*. Diuina Charitas est, definitore Augustino, motus animi ad fruendū Deo, propter ipsum: & se atque proximo, propter Deū. Charitas si ordinata esse debeat, necesse est, vt per desiderium currat, de Deo, & cum Deo, & in Deum. De proximo, cum proximo, & non in proximum. De Mundo,

Charitatis nomen vnde deductū 250.15.

Aug. sermō. 52. de tēp.

1. Cor. 7.

96.13.

Aug. lib. 3. cap. 10. de doct. Christiana.

August. de sub. dile. cap. 5.

340.26.

nec cum mundo, nec in mundum, vt in solo Deo quiescat per gaudium. Tria enim sunt, quibus desiderium per motum currit, & in quibus gaudium quiescit, Deus, Proximus, Mundus. De Deo desiderium currit, quando de eo accipit, vnde eum diligit. Cum Deo currit, quando eius voluntati in nullo resistit. In Deum currit, qnando in ipso requiescere appetit. De proximo currit, quando de salute eius & profectu gaudet. Cum proximo verò, si illum in via comitem itineris, & socium peruentionis habere concupiscat. Sed in proximum non potest, vt scilicet in homine spem & fiduciam collocet. De mundo verò currit, quando inspecto foris Dei opere, per admirationē & laudē, ardentius intus ad ipsum se cōuertit. Cur mundo autem curreret, si se per mutabilitatem temporaliū siue deijciendo in aduersis, siue eleuando in prosperis, huic conformaret. In mundū verò, si in eius delectationibus semper requiescere vellet. In ordinata igitur charitate tria sunt, quæ ad Deū pertinent, scilicet desiderij cursus de Deo, cum Deo, in Deū. Ad proximū duo, de proximo, cū proximo, nō in proximū, Ad mundū vnum, videlicet de mundo currere, non aut cum ipso, aut in ipsum. Charitas, quaten⁹ nos facit

Quæ sunt in charitate ordinata 341.4. And. Veg. in cōc. Tri.

facit gratos Deo, gratia dicitur: quatenus verò faciles facit, & promptos, expeditosq; ad diligendum Deum, charitas appellatur. Charitatem sublimiorem esse omnibus virtutibus, tum sine illa nulla Dei dona prodesse, paulò ante ex scripturis diuinis ostendimus. 272.31. Gratia quomodo distinguatur à charitate

Ex definitione charitatis apparet, obiectum charitatis esse Deum & proximum. Cæterum quomodo amandus sit Deus & proximus, antè ostēsum est, vbi scilicet primū præceptum Decalogi explanauimus. Expresit quoq; Ioānes Apostolus, qualis charitas esse debeat, quū diceret: *Filioli mei nō diligam⁹ verbo neq; lingua, sed opere & veritate.* Et Paulus: *Finis autē præcepti charitas de corde puro, & cōsciētia bona, & fide nō ficta.* Nec est, quòd quispiam diligere se Deū affirmet, si proximū nō amet. Nā & Ioannes Apostolus loquitur: *Si quis dixerit quoniā diligo Deū, & fratrē suū oderit, mēdax est. Qui enim non diligit fratrē suū, quē videt, Deū, quem nō videt, quomodo potest diligere? Et hoc mādatū* (inquit) *habemus à Deo, vt qui diligit Deū, diligat & fratrem suū.* Iam si quispiam mundi amore captus, se amatorem profiteatur, fallitur: eodem Ioanne testante. *Nolite* (inquit) *diligere mundum, neque ea quæ in mūdo sunt.* Obiectum charitatis. 314.9. 250.15. 1. Ioan. 3. 1. Tim. 1. Qui nondiligit proximū, non diligit Deum. Amator mundi Deum diligere non potest. 346.1.

Si quis diligit mundum, non est charitas Patris in eo. Quoniam omne quod est in
103.29. *mundo, concupiscentia carnis est, & cõcupiscentia oculorum, & superbia vitæ, quæ non est ex Patre, sed ex mũdo.* Hinc
1. Cor. 7. & Paulus: *Qui vtuntur hoc mundo, sint tanquam non vtentes; præterit enim figura huius mundi.* Quibus quidem verbis innuit, vt hi, quos aut casus, aut necessitas inuoluit mundanis negotijs, sic vtentur, quasi non vtantur: Vt harum rerum curam postremam habeant, primam cælestium, si solam esse
Psalm. 61. non licuerit. Cui non dissimile illud Psalmographi: *Diuitiæ sic affluãt, nolite cor apponere.*

Cur Deus amandus. Amandus autem Deus propter ipsum, quippe qui sit summum bonum:
182.15. cuius gratia (vt ante ostensum est) omnia condita sunt: isque solus sit, in cuius facie beatissima contemplanda, mens humana omnibus gaudijs & voluptatibus cumulari possit, & in suauissima pulcherrimi numinis illius contemplatione conquiescere, dicen-
Psalm. 10. te Psalmographo: *Satiabor quum apparuerit gloria tua.* Nam illa, quæ homines in bonis ducunt illisque à Deo amando abducuntur, sunt momentanéa, caduca, fluxa, plus fellis, quàm mellis habentia, ad extremumque

ſque interitum plerumque ducentia, atque ob id nihili. Id illi ipſi, qui aliquando ijs corda ſua enutrierunt, teſtantur condemnati, docente Scriptura: *Laſſati ſumus* (inquiunt) *in via iniquitatis, & perditionis: & ambulauimus vias difficiles, viam autem Domini ignorauimus.* Quid nobis profuit ſuperbia? aut diuitiarum iactantia quid contulit nobis? Tranſierunt illa tanquam vmbra, & tanquam nuntius percurrens, & tanquam nauis, quæ pertranſit fluctuantem aquam, cuius, cùm præterierit, non eſt veſtigium inuenire, neque ſemitam carinæ illius in fluctibus. Eorum itaque exemplo vnuſquiſque cautior reddatur, neque patiatur ſe ab amore Dei rebus nihili abduci. A cuius charitate, non ſolùm his, ſed etiam contrarijs, diligentes Deum auelli minimè poſſunt, vt Paulus docet: *Quis* (inquit) *nos ſeparabit à charitate Dei? tribulatio? an anguſtia? an fames? an nuditas? an periculum? an perſecutio? an gladius? Sicut ſcriptum eſt: Quia propter te mortificamur tota die, æſtimati ſicut oues occiſionis, ſeu in his omnibus ſuperam⁹, propter eum qui dilexit nos. Certus ſum enim, quia neque mors, neque vita,* & cætera.

Sapiē. 5. 405. 32.

Roman. 8.

Sunt aliæ causæ,propter quas Deus diligendus sit,inter quas est illa non postrema, quòd sit dator omnium bonorum,quorum quidem nullam partem, non dicam referenda, verùm ne cogitanda quidem gratia, consequi poterit

Esaiæ.1. quisquã. Quòd si bos (vt est apud Prophetam) cognoscit possessorem suum, & asinus præsepe domini sui, cur homo Deum Dominum et patrem suum beneficentissimum non agnoscat atq; amet?

Causæ efficientes charitatis eædem sunt, quæ & fidei : proinde eas missas facio. Atque hactenus de fide, spe, & charitate pro ratione compendij dictũ sit.

231.17. Tribulatio Fidei, spei,& charitatis studiosi, tentationibus, & tribulationibus incessuntur, docente Scriptura: *Fili accedens*

Eccle.2. *ad seruitutẽ Dei, sta in iustitia, et in timore, et præpara animã tuã ad tẽtationẽ*. Itẽ: *Multæ tribulationes iustorũ, et de*

Psalm.33. *omnib⁹ his liberabit eos Dominus*. Et alibi:

Act.14. *Per multas tribulationes oportet nos intrare in regnũ Dei*. Sic Abrahã tẽtatus est, & per multas tribulationes probatus,

Iudith.8. Dei amicus effectus est. Sic Isaac, sic Iacob, sic Moyses, sic Iob, Tobias, Dauid, Ezechias, Apostoli, Ioannes Baptista, Maria Christi Iesu mater, at-

que adeò omnes qui placuerunt Deo, per multas tribulationes transierunt fideles. Hinc & Christus Iesus post baptismum se tentari sinit, videlicet ostendens, nos post baptismum tentationes excepturos esse. Idemq; quanta pertulerit, quamq; acerbissimā & despicatissimam mortē opetierit, nemo est qui nesciat. Igitur conregnare qui volet cum capite Christo, illi compatiatur oportet: de qua re Christus: *Qui non accipit crucem suam, & sequitur me, non est me dignus*. Porro tribulationes irruere permittit, vt homo discat quoniam Christi baptisma multò illū fortiorē fecit. Deinde vt in mediocritate illa egregia permaneat, neq; donorū scilicet magnitudine elatus, neque tentationū mole depressus. Ad hæc verò vt malignus ille dæmon, cùm de tua discessione dubitat, ex ipsa tribulationum tolerantia discat, quòd perfectà ab illo abrenuntiatione discesseris. Quarto vt fortior & ipso prorsus ferro valentior tentationum exercitatione reddaris. Quintò, vt capias grande documentum thesaurorum tibi à Domino creditorum. Neque enim superueniret tibi, neque aduersus te diabolus irrueret, nisi in maiore honore te positum conspiceret. Hinc enim aduersus Adam insurrexit ali-

Matth. 4.

Roman. 8.

Matth. 10.

Tribulatio cur?

337.23.

Chrysosto. homi. 13. in Matth.

Adam.

quando, quia multa illum dignitate vidit conſpicuum, propterea & contra
Iob. ſanctum Iob nequitię ſuæ arma cõmouit, quia vbique videbat illũ ab omnium Deo miris laudibus coronatũ. Plerumq; autẽ iudicio Dei hic affligimur,
1.Cor.11. necum mundo dãnemur, id quod Paulus teſtatur Corinthijs ſcribens: *Quod ſi noſmetipſos* (inquit) *dijudicaremus, non vtiq; iudicaremur: dũ iudicamur autẽ à Domino corripimur, vt nõ cũ hoc mundo damnemur.* In ſumma Deus permittit tribulationes in ſuos, neq; ilico liberat, ne ab eo declinemus, quin potius iuſta & debita obſequia illi præſtemus. Afflictio enim religioſos facit, cuius rei
Pſalm.118. teſtis eſt Pſalmographus, cùm diceret: *Bonũ mihi quia humiliaſti me, vt diſcã iuſtificationes tuas.* Item: *Priuſquã humiliarer ego deliqui, propterea eloquiũ*
Luxuriant animi rebus ſecũdis *tuum cuſtodiui.* Solent enim delitiæ & res ſecundæ homines effrenatos & religionis negligentes reddere. Eius rei exemplo eſt populus iudaicus, de quo
268.6. Deut.32. Moyſes: *incraſſatus* (inquit) *dilectus, & recalcitrauit, incraſſatus, impinguatus, dilatatus, dereliquit Deum factorẽ ſuũ,*
Quare via impiorũm proſperatur. *& receßit à Deo ſalutari ſuo.* Quamobrẽ & Deus volẽs afficere ſupplicio illos qui parere nolunt ſalutaribus eius monitis, patitur plerumq; eos indulgere & ob-

obſequi cupiditatibus ſuis, quibus ſibi
peſtem ac perniciem comparant. Quod 247.24.
Dauid innuit cùm diceret: *Dimiſit eos* Pſalm.80.
ſecundũ deſideria cordis eorũ, in adin-
uentionibus ſuis. Quã impiorũ proſpe- Ierem.13.
ritatẽ Ieremias admiratur dicens: *Qua-*
re via impiorũ proſperatur, bene eſt o-
mnibus qui præuaricantur, et iniquè a-
gunt. Et Iob: *Quare ergo impij viuunt,*
ſubleuati ſunt, confortatiq́; diuitijs? Se- 352.7. Iob.21.
men eorũ permanet coram eis, propin-
quorum turba, & nepotum in conſpectu
eorum, & cætera. Dauid item eum
impiorum ſucceſſum cùm aliquando
expenderet, parum adfuiſſe dixit, quin
de recta ſententia depelleretur. *Quam*
bonus (inquit) *Deus Iſraël, his qui recto* Pſal.72.
ſunt corde, mei autem penè moti ſunt
pedes, penè effuſi ſunt greſſus mei, quia
zelaui ſuper iniquos, pacem peccatorum
videns. Et quæ ſequuntur. Ita qui- Iob.21.
dem impijs plerumque ſecundæ res 347.6.
ſunt, vt etiam moriantur ſani, robu-
ſti, diuites, & felices, viſceribuſq́ue
adipe plenis: partim vt dum hic ſuis
cupiditatibus obſequantur, grauio-
res pœnas in vita futura dent: par-
tim quòd nonnunquam pro ſuis qui-
buſdam operibus, ſua bona hic accipi-
ant, illis poſt hanc vitã cærituri. Quem-
admodum diues ille apud Lucam,
cui,

Luc.10. cui Abraham dixit: *Fili recordare quia recepisti bona in vita tua.* Pij cōtra plerumque in amaritudine absque vllis opibus mori solent, adeò vt & canibus dilaniandi dentur, quò scilicet fides eorum & charitas in Deū hominibus clara sit. Non igitur grauiter pijs cōmouendum, rebus secūdis improborum, quòd scilicet fugaces sint, & maiora illis supplicia pareāt. Cuius rei Psalmographus admonēs, inquit: *Noli æmulari in malignātibus, neq; zelaueris faciēts iniquitatē. Quoniā tanquā fænum velociter arescent, & quemadmodū olera herbarum citò decident.* Et paulò pòst: *Noli æmulari in eo qui prosperatur in via sua, in homine faciēte iniustitias. Desine ab ira et derelinque furorē, noli æmulari vt maligneris, quoniā qui malignātur exterminabuntur: sustinentes autē Dñm ipsi hæreditabūt terrā. Et adhuc pusillū & non erit peccator, et quæres locū eius, & nō inuenies.* Itē: *Vidi impiū superexaltatū, & eleuatum sicut cedros Libani, & transiui, & ecce non erat: quæsiui eum, & non est inuentus locus eius.*

Non mouēdum felicitate improborum.

Psalm.36.

387.17. Hostes spiritales cum quibus nobis depugnandum est in vita hac quasi militia, sunt caro, mundus, diabolus. Ca-

144.10. ro, id est affectus praui, seu concupiscētia, qua sollicitamur ad malum. De qua

Hostes spiritales qui.

Caro.

Iaco-

Iacobus Apostolus: *Vnusquisq; tētatur à cōcupiscentia sua, abstractus & illectꝰ, deinde cōcupiscētia, cùm cōceperit, parit peccatum, peccatū vero cum consummatū fuerit, generat mortē.* Et Paulꝰ: *Caro cōcupiscit aduersus spiritū, spiritus aduersus carnē, vt non quæcunque vultis, illa faciatis.* Et alibi: *Video aliā legē in membris meis, repugnātem legi mentis meæ, & captiuātē me in lege peccati, quæ est in membris meis.* Vt autem hæc planius pernoscantur, sciendū est, hominē constare ex corpore & anima. Corpus ortum habet ex semine, quod quidē est excrementum vltimi alimenti, sanguinis scilicet, vt philosophi tradunt. Cui quidem semini est etiam permistus seu aër ex corde per arterias procedens, vt medici tradunt, quòd & in sectionibus corporis humani euidentisimè conspicitur. Anima verò humana iudicio Dei ex nihilo creatur, & infunditur formato in vtero corpori. Habet autem anima duplicem vim præcipuam, vna quæ docet & explanat quid agendum fugiendúmve sit, quæ dicitur mens seu ratio: Hāc Paulus vocat modò spiritum, modò interiorem hominem, modò legem mentis. Hæc lumen illud vultus diuini, & legē illā honestatis ex archetypo diuinæ mentis sibi impressam retinens

Iacob.1.

Gala.5.

352.31.

Homo ex quibus constet.59.12.

Animæ vis duplex.

24.

Aug.li.1.de ori.animæ

Quæst.32. veteris & noui tes.de eccl.dogm.

Rom.7.

Ratio quæ vocatur à Paulo.

Aristo.li.1. Ethi. tinens, ad optimas res (quemadmodum etiam nonnulli philosophorum gentilium sensere) inuitat, idque quantũ patitur ignorantiæ nebula eius obfuscans iudicium Quam etiam ijdem philosophi foris venire in corpus affirmare non dubitarunt, esseque immortalem. De qua Paulus: *Condelector legi Dei secundũ interiorem hominem, video autẽ aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuãtem me in lege peccati, quæ est in membris meis.* Altera vis præcipua animę humanę est Grecis ὀρμὴ Latinis appetitus, quę hominem huc atq; illuc rapit, dum cupit, dum irascitur, expetit, cæterisq; affectibus concutitur, quorum affectuũ praui, rationi repugnantes vna cum ignorantia, originali peccato animæ insiti sunt, manentque etiam post baptismũ labe peccati originis absterſa, tum ad custodiam humilitatis, tum materiam segetemque virtutis, vt ante ostensum est, vbi de peccato originali & concupiscentia egimus. Hanc vim animæ diuus Paulus appellat aliquando carnem, aliquando corpus, aliquando exteriorem hominẽ, aliquando legẽ membrorum. Hæc itaq; altera animæ pars, oblato eo quòd videtur esse vtile, illud sequi cupit, contra quòd inutilis speciem præ

Margin notes: Aristote. de anima. l 1. 2. & 3. — Rom. 7. — Amb. li. 1. c. 7. offic. — Affectus praui vnde 355.2. — Gal. 5. — Rom. 7. 357.18.

præ se fert, refugit, natura eius ita ferente. Hinc philosophi, quatuor affectus vniuersaliores ponunt, duos ratione mali, præsentis quidē, ægritudinem, id est, mœrorem, futuri verò metū. Ratione boni totidem, præsentis lętitiam, futuri libidinem vel cupiditatē. Ægritudini subijciunt inuidentiam, æmulationem, obtrectationē, misericordiam, angorē, luctum, mœrorē, ærumnā, dolorem, lamentationem, sollicitudinem, molestiā, afflictionem, desperationem, & si quæ sunt de eodem genere. Sub metū conijciunt pigritiam, pudorem, terrorē, timorem, pauorē, exanimationem, conturbationem, formidinē. Voluptati subdunt, maleuolentiā, delectationem, iactationem, & similia. Libidini verò iram, excandescētiam, odium, inimicitiam, discordiam, indigentiam, desiderium, &c. eiusmodi.

Ci. 4 Tusc. Affectus quatuor vniuer. 354.26.

Ægritudini quæ sub ijciuntur.

336.22.

Voluptatis species libido.

336.28.

213.5.

Hæc autem definiunt hoc modo. Inuidentiam esse dicunt ægritudinem susceptam propter alterius res secundas, quæ nihil noceant inuidenti. Æmulationem (vt hoc loco accipitur, nam & imitatio virtutis æmulatio dicitur) Ægritudinem, si eo quòd quis concupierit, alius potiatur, ipse careat. Obtrectationem, quam intelligunt zelotypiam. Ægritudinem, ex eo quòd alter

Descriptiones singulorum affectuum.

Psal.26. *cta Dominum* (inquit Dauid) *viriliter*
Psal 39. *age, confortetur cor tuum, & sustine Dominum.* Et iterum: *Expectans expectaui Dominũ, & intẽdit mihi, & exaudiuit preces meas, & eduxit me de lacu miseriæ, & de luto fæcis.* Iudith illa quũ in-
Iudith.8. tellexisset Oziã promisisse, quod transacto quinto die, traderet ciuitatem Bethuliam Assyrijs, si interea non venisset adiutorium à Domino, grauiter reprehendit Oziam, & populum, inter alia dicens: *Qui estis vos, qui tentatis Dominum? Nõ est iste sermo, qui misericordiã prouocet? Sed poti⁹, qui irã excitet, & furorem accendat: Posuistis vos tẽpus miserationis Domini, & in arbitrium vestrũ diem constituistis ei.* Et paulò post: *Humiliem⁹ illi animas nostras, & in spiritu cõstituti humiliato, seruiẽtes illi dicamus vt secũdum volũtatem suam, sic faciat nobiscum misericordiam suã, expectemusque humiles cõsolationes eius.*

Vera pietas Ita, vera pietas, neque spem abijcit, neque ab orandi studio deterretur, licet aures Dei abhorrere videantur, qua præ-
Psal.118. ditus Dauid, dicebat: *Defecerunt oculi*
Lucæ.18. *mei, dum spero in Deũ meum.* Hunc affectũ vt inderet nobis Christus, proposuit parabolam de iudice iniquo apud Lucam, qua docet, oportere semper orare, & non deficere.

Causæ

Causæ ſpei eædem ferè ſunt, quæ & fidei, proinde illis dimiſsis, de charitate dicamus.

Charitatis nomen deductum aiunt à Græca dictione χάρις quod ſignificat gratiam. Non deſunt, qui putent Latinum planè eſſe vocabulum, & non tantùm penuriam, ſed amorem inter vtentes ratione ſignificare, atque ob id ſine aſpiratione ſcribi debere. Charitas duplex: humana, & diuina. Prior eſt duplex: licita, & illicita. Licita eſt, qua vxor, liberi, amici, ciues diliguntur. Hæc non ſolùm ita licita eſt, vt concedatur: ſed ita licita, vt ſi defuerit, reprehendatur. Illicita, qua meretrix, vel vxor aliena diligitur. Ab hac Paulus acerrimè deterret, dicens: *Tollens ergo membra Christi faciem membra meretricis?* Vt autem hoc diceret, ſuperius ait: *Neſcitis, quia qui adhæret meretrici, vnum corpus eſt.* Et teſtimonium protulit ex ſcriptura: *Erunt duo in carne vna.* Diuina Charitas eſt, definitore Auguſtino, motus animi ad fruendũ Deo, propter ipſum: & ſe atque proximo, propter Deũ. Charitas ſi ordinata eſſe debeat, neceſſe eſt, vt per deſiderium currat, de Deo, & cum Deo, & in Deum. De proximo, cum proximo, & non in proximum. De Mundo,

Charitatis nomen vnde deductũ 250.15.

Aug. ſermũ 52. de tẽp.

1. Cor. 7.

96.13.

Aug. lib. 3. cap. 10. de doct. Chriſtiana.

Auguſt. de ſub. dile. cap. 5.

340.26.

nec cum mundo,nec in mundum, vt in ſolo Deo quieſcat per gaudium. Tria enim ſunt, quibus deſiderium per motum currit,& in quibus gaudium quieſcit, Deus,Proximus,Mundus. De Deo deſiderium currit, quando de eo accipit,vnde eum diligit. Cum Deo currit, quando eius voluntati in nullo reſiſtit. In Deum currit,qnando in ipſo requieſcere appetit. De proximo currit,quando de ſalute eius & profectu gaudet. Cum proximo verò, ſi illum in via comitem itineris, & ſocium peruentionis habere concupiſcat. Sed in proximum non poteſt, vt ſcilicet in homine ſpem & fiduciam collocet. De mundo verò currit, quando inſpecto foris Dei opere, per admirationẽ & laudẽ, ardentius intus ad ipſum ſe cõuertit. Cur mundo autem curreret, ſi ſe per mutabilitatem temporaliũ ſiue deijciendo in aduerſis, ſiue eleuando in proſperis, huic conformaret. In mundũ verò,ſi in eius delectationibus ſemper requieſcere vellet. In ordinata igitur charitate tria ſunt, quæ ad Deũ pertinent, ſcilicet deſiderij curſus de Deo,cum Deo,in Deũ. Ad proximũ duo,de proximo, cũ proximo, nõ in proximũ, Ad mundũ vnum,videlicet de mundo currere, non aut cum ipſo,aut in ipſum. Charitas,quatenus nos facit

Quæ ſunt in charitate ordinata 341.4. And. Veg. in cõc. Tri.

facit gratos Deo, gratia dicitur: quatenus verò faciles facit, & promptos, expeditosq; ad diligendum Deum, charitas appellatur. Charitatem sublimiorem esse omnibus virtutibus, tum sine illa nulla Dei dona prodesse, paulò ante ex scripturis diuinis ostendimus. 272.31. Gratia quomodo distinguatur à charitate

Ex definitione charitatis apparet, obiectum charitatis esse Deum & proximum. Cæterum quomodo amandus sit Deus & proximus, antè ostēsum est, vbi scilicet primū præceptum Decalogi explanauimus. Expresſit quoq; Ioānes Apostolus, qualis charitas esse debeat, quū diceret: *Filioli mei nō diligam⁹ verbo neq; lingua, sed opere & veritate.* Et Paulus: *Finis autē præcepti charitas de corde puro, & cōsciētia bona, & fide nō ficta.* Nec est, quòd quispiam diligere se Deū affirmet, si proximū nō amet. Nā & Ioannes Apostolus loquitur: *Si quis dixerit quoniā diligo Deū, & fratrē suū oderit, mēdax est. Qui enim non diligit fratrē suū, quē videt, Deū, quem nō videt, quomodo potest diligere? Et hoc mādatū* (inquit) *habemus à Deo, vt qui diligit Deū, diligat & fratrem suū.* Iam si quispiam mundi amore captus, se amatorem profiteatur, fallitur: eodem Ioanne testante. *Nolite* (inquit) *diligere mundum, neque ea quæ in mūdo sunt.* Obiectum charitatis. 314.9. 250.15. 1. Ioan. 3. 1. Tim. 1. Qui non diligit proximū, non diligit Deum Amator mundi Deum diligere non potest. 346.1.

Si quis diligit mundum, non est charitas Patris in eo. Quoniam omne quod est in
103.29. *mundo, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & superbia vitæ, quæ non est ex Patre, sed ex mūdo.* Hinc
1. Cor. 7. & Paulus: *Qui vtuntur hoc mundo, sint tanquam non vtentes; præterit enim figura huius mundi.* Quibus quidem verbis innuit, vt hi, quos aut casus, aut necessitas inuoluit mundanis negotijs, sic vtentur, quasi non vtantur: Vt harum rerum curam postremam habeant, primam cælestium, si solam esse
Psalm. 61. non licuerit. Cui non dissimile illud Psalmographi: *Diuitiæ si affluāt, nolite cor apponere.*

Cur Deus amandus. Amandus autem Deus propter ipsum, quippe qui sit summum bonum:
182.15. cuius gratia (vt ante ostensum est) omnia condita sunt: isque solus sit, in cuius facie beatissima contemplanda, mens humana omnibus gaudijs & voluptatibus cumulari possit, & in suauissima pulcherrimi numinis illius contemplatione conquiescere, dicen-
Psalm. 10. te Psalmographo: *Satiabor quum apparuerit gloria tua.* Nam illa, quæ homines in bonis ducunt illisque à Deo amando abducuntur, sunt momentanea, caduca, fluxa, plus fellis, quàm mellis habentia, ad extremumque

que interitum plerumque ducentia, atque ob id nihili. Id illi ipsi, qui aliquando ijs corda sua enutrierunt, testantur condemnati, docente Scriptura: *Lassati sumus* (inquiunt) *in via iniquitatis, & perditionis: & ambulauimus vias difficiles, viam autem Domini ignorauimus.* Quid nobis profuit superbia? aut diuitiarum iactantia quid contulit nobis? Transierunt illa tanquam vmbra, & tanquam nuntius percurrens, & tanquam nauis, quæ pertransit fluctuantem aquam, cuius, cùm præterierit, non est vestigium inuenire, neque semitam carinæ illius in fluctibus. Eorum itaque exemplo vnusquisque cautior reddatur, neque patiatur se ab amore Dei rebus nihili abduci. A cuius charitate, non solùm his, sed etiam contrarijs, diligentes Deum auelli minimè possunt, vt Paulus docet: *Quis* (inquit) *nos separabit à charitate Dei? tribulatio? an angustia? an fames? an nuditas? an periculum? an persecutio? an gladius? Sicut scriptum est: Quia propter te mortificamur tota die, æstimati sicut oues occisionis, sed in his omnibus superamus, propter eum qui dilexit nos. Certus sum enim, quia neque mors, neque vita,* & cætera.

Sapié.5. 405.32.

Roman.8.

Sunt aliæ causæ, propter quas Deus diligendus sit, inter quas est illa non postrema, quòd sit dator omnium bonorum, quorum quidem nullam partem, non dicam referenda, verùm ne cogitanda quidem gratia, consequi poterit
Esaiæ.1. quisquã. Quòd si bos (vt est apud Prophetam) cognoscit possessorem suum, & asinus præsepe domini sui, cur homo Deum Dominum et patrem suum beneficentissimum non agnoscat atq; amet?

Causæ efficientes charitatis eædem sunt, quæ & fidei: proinde eas missas facio. Atque hactenus de fide, spe, & charitate pro ratione compendij dictũ sit.

231.17. Tribulatio Fidei, spei, & charitatis studiosi, tentationibus, & tribulationibus incessuntur, docente Scriptura: *Fili accedens*
Eccle.2. *ad seruitutẽ Dei, sta in iustitia, et in timore, et præpara animã tuã ad tẽtatio-*
Psalm.33. *nẽ.* Itẽ: *Multæ tribulationes iustorũ, et de omnib⁹ his liberabit eos Dominus.* Et ali
Act.14. bi: *Per multas tribulationes oportet nos intrare in regnũ Dei.* Sic Abrahã tẽtatus est, & per multas tribulationes proba-
Iudith.8. tus, Dei amicus effectus est. Sic Isaac, sic Iacob, sic Moyses, sic Iob, Tobias, Dauid, Ezechias, Apostoli, Ioannes Baptista, Maria Christi Iesu mater, at-

que

que adeò omnes qui placuerunt Deo, per multas tribulationes transierunt fideles. Hinc & Christus Iesus post baptismum se tentari sinit, videlicet ostendens, nos post baptismum tentationes excepturos esse. Idemq; quanta pertulerit, quámq; acerbissimã & despicatissimam mortẽ opetierit, nemo est qui nesciat. Igitur conregnare qui volet cum capite Christo, illi compatiatur oportet: de qua re Christus: *Qui non accipit crucem suam, & sequitur me, non est me dignus*. Porro tribulationes irruere permittit, vt homo discat quoniam Christi baptisma multò illũ fortiorẽ fecit. Deinde vt in mediocritate illa egregia permaneat, neq; donorũ scilicet magnitudine elatus, neque tentationũ mole depressus. Ad hæc verò vt malignus ille dæmon, cùm de tua discessione dubitat, ex ipsa tribulationum tolerantia discat, quòd perfecta ab illo abrenuntiatione discesseris. Quarto vt fortior & ipso prorsus ferro valentior tentationum exercitatione reddaris. Quintò, vt capias grande documentum thesaurorum tibi à Domino creditorum. Neque enim superueniret tibi, neque aduersus te diabolus irrueret, nisi in maiore honore te positum conspiceret. Hinc enim aduersus Adam insurrexit ali-

Matth. 4.

Roman. 8.

Matth. 10.

Tribulatio cur?

337.23.

Chrysosto. homi. 13. in Matth.

Adam.

quando, quia multa illum dignitate vidit conspicuum, propterea & contra

Iob. sanctum Iob nequitię suæ arma cōmouit, quia vbique videbat illū ab omnium Deo miris laudibus coronatū. Plerumq; autē iudicio Dei hic affligimur,

1.Cor.11. necum mundo dānemur, id quod Paulus testatur Corinthijs scribens: *Quod si nosmetipsos (*inquit*) dijudicaremus, non vtiq; iudicaremur: dū iudicamur autē à Domino corripimur, vt nō cū hoc mundo damnemur.* In summa De⁹ permittit tribulationes in suos, neq; ilico liberat, ne ab eo declinemus, quin potius iusta & debita obsequia illi praestemus. Afflictio enim religiosos facit, cuius rei testis est Psalmographus, cùm diceret:

Psalm.118. *Bonū mihi quia humiliasti me, vt discā iustificationes tuas.* Item: *Priusquā humiliarer ego deliqui, propterea eloquiū tuum custodiui.* Solent enim delitiæ &

Luxuriant animi rebus secūdis. res secundæ homines effrenatos & religionis negligentes reddere. Eius rei exemplo est populus iudaicus, de quo

268.6. Deut.32. Moyses: *incrassatus (*inquit*) dilectus, & recalcitrauit, incrassatus, impinguatus, dilatatus, dereliquit Deum factorē suū, & recessit à Deo salutari suo.* Quamob-

Quare via impiorūm prospera-tur. rē & Deus volēs afficere supplicio illos qui parere nolunt salutaribus eius monitis, patitur plerumq; eos indulgere & ob-

obſequi cupiditatibus ſuis, quibus ſibi peſtem ac perniciem comparant. Quod 247.24.
Dauid innuit cùm diceret: *Dimiſit eos* Pſalm.80.
ſecundũ deſideria cordis eorũ, in adinuentionibus ſuis. Quã impiorũ proſperitatẽ Ieremias admiratur dicens: *Quare via impiorũ proſperatur, bene eſt omnibus qui præuaricantur, et iniquè agunt*. Et Iob: *Quare ergo impij viuunt, ſubleuati ſunt, confortatiq; diuitijs? Semen eorũ permanet coram eis, propinquorum turba, & nepotum in conſpectu eorum*, & cætera. Dauid item eum impiorum ſucceſſum cùm aliquando expenderet, parum adfuiſſe dixit, quin de recta ſententia depelleretur. *Quam bonus* (inquit) *Deus Iſraël, his qui recto ſunt corde, mei autem penè moti ſunt pedes, penè effuſi ſunt greſſus mei, quia zelaui ſuper iniquos, pacem peccatorum videns*. Et quæ ſequuntur. Ita quidem impijs plerumque ſecundæ res ſunt, vt etiam moriantur ſani, robuſti, diuites, & felices, viſceribuſque adipe plenis: partim vt dum hic ſuis cupiditatibus obſequantur, grauiores pœnas in vita futura dent: partim quòd nonnunquam pro ſuis quibuſdam operibus, ſua bona hic accipiant, illis poſt hanc vitã cărituri. Quemadmodum diues ille apud Lucam, cui.

Ierem.13.
352.7.
Iob.21.
Pſal.72.
Iob.21.
347.6.

Luc. 10. cui Abraham dixit: *Fili recordare quia recepisti bona in vita tua*. Pij cōtra plerumque in amaritudine absque vllis opibus mori solent, adeò vt & canibus dilaniandi dentur, quò scilicet fides eorum & charitas in Deū hominibus clara sit. Non igitur grauiter pij s cōmouendum, rebus secūdis improborum, quòd scilicet fugaces sint, & maiora illis supplicia pareāt. Cuius rei Psalmographus admonēs, inquit: *Noli æmulari in malignātibus, neq; zelaueris faciēts iniquitatē. Quoniā tanquā fœnum velociter arescent, & quemadmodū olera herbarum citò decident*. Et paulò pòst: *Noli æmulari in eo qui prosperatur in via sua, in homine faciēte iniustitias. Desine ab ira et derelinque furorē, noli æmulari vt maligneris, quoniā qui malignātur exterminabuntur: sustinentes autē Dñm ipsi hæreditabūt terrā. Et adhuc pusillū & non erit peccator, et quæres locū eius, & nō inuenies*. Itē: *Vidi impiū superexaltatū, & eleuatum sicut cedros Libani, & transiui, & ecce non erat: quæsiui eum, & non est inuentus locus eius*.

Non mouēdum felicitate improborum.

Psalm. 36.

387. 17. Hostes spiritales cum quibus nobis depugnandum est in vita hac quasi militia, sunt caro, mundus, diabolus. Caro, id est affectus praui, seu concupiscētia, qua sollicitamur ad malum. De qua Iaco-

Hostes spiritales qui.

Caro.

344, 10.

Iacobus Apoſtolus: *Vnuſquiſq; tētatur à cōcupiſcentia ſua, abſtractus & illect⁹, deinde cōcupiſcētia, cùm cōceperit, parit peccatum, peccatū vero cum conſummatū fuerit, generat mortē.* Et Paul⁹: *Caro cōcupiſcit aduerſus ſpiritū, ſpiritus aduerſus carnē, vt non quæcunque vultis, illa faciatis.* Et alibi: *Video aliā legē in membris meis, repugnātem legi mentis meæ, & captiuātē me in lege peccati, quæ eſt in membris meis.* Vt autem hæc planius pernoſcantur, ſciendū eſt, hominē conſtare ex corpore & anima. Corpus ortum habet ex ſemine, quod quidē eſt excrementum vltimi alimenti, ſanguinis ſcilicet, vt philoſophi tradunt. Cui quidem ſemini eſt etiam permiſtus ſeu aër ex corde per arterias procedens, vt medici tradunt, quòd & in ſectionibus corporis humani euidentisimè conſpicitur. Anima verò humana iudicio Dei ex nihilo creatur, & infunditur formato in vtero corpori. Habet autem anima duplicem vim præcipuam, vna quæ docet & explanat quid agendum fugiendúmve ſit, quæ dicitur mens ſeu ratio: Hāc Paulus vocat modò ſpiritum, modò interiorem hominem, modò legem mentis. Hæc lumen illud vultus diuini, & legē illā honeſtatis ex archetypo diuinæ mentis ſibi impreſſam retinens

Iacob. 1.
Gala. 5.
352.31.
Homo ex quibus conſtet. 59.12.
Animæ vis duplex. 24.
Aug. li. 1. de ori. animæ
Quæſt. 32. veteris & noui teſ. de eccl. dogm.
Rom. 7.
Ratio quæ vocatur à Paulo.

Aristo.li.1. Ethi. tinens, ad optimas res (quemadmodum etiam nonnulli philosophorum gentilium sensere) inuitat, idque quantũ patitur ignorantiæ nebula eius obfuscans iudicium Quam etiam ijdem philosophi foris venire in corpus affirmare non dubitarunt, esseque immortalem. De qua Paulus: *Condelector legi Dei secundũ interiorem hominem, video autẽ aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuãtem me in lege peccati, quæ est in membris meis.*

Aristote.de anima.l 1. 2.& 3.

Rom.7.

Amb.li.1. c.7.offic.

Affectus praui vnde 355.2.

Gal.5.

Rom.7. 357.18.

Altera vis præcipua animę humanę est Grecis ὀϱμὴ Latinis appetitus, quę hominem huc atq; illuc rapit, dum cupit, dum irascitur, expetit, cæterisq; affectibus concutitur, quorum affectuũ praui, rationi repugnantes vna cum ignorantia, originali peccato animæ insiti sunt, manentque etiam post baptismũ labe peccati originis abstersa, tum ad custodiam humilitatis, tum materiam segetemque virtutis, vt ante ostensum est, vbi de peccato originali & concupiscentia egimus. Hanc vim animæ diuus Paulus appellat aliquando carnem, aliquando corpus, aliquando exteriorem hominẽ, aliquando legẽ membrorum. Hæc itaq; altera animæ pars, oblato eo quòd videtur esse vtile, illud sequi cupit, contra quòd inutilis speciem

præ se fert, refugit, natura eius ita ferente. Hinc philosophi, quatuor affectus vniuersaliores ponunt, duos ratione mali, præsentis quidē, ægritudinem, id est, mœrorem, futuri verò metū. Ratione boni totidem, præsentis lętitiam, futuri libidinem vel cupiditatē. Ægritudini subijciunt inuidentiam, æmulationem, obtrectationē, misericordiam, angorē, luctum, mœrorē, ærumnā, dolorem, lamentationem, sollicitudinem, molestiā, afflictionem, desperationem, & si quæ sunt de eodem genere. Sub metū conijciunt pigritiam, pudorem, terrorē, timorem, pauorē, exanimationem, conturbationem, formidinē. Voluptati subdunt, maleuolentiā, delectationem, iactationem, & similia. Libidini verò iram, excandescētiam, odium, inimicitiam, discordiam, indigentiam, desiderium, &c. eiusmodi.

Ci. 4 Tusc. Affectus quatuor vniuer. 354.26. Ægritudini quæ sub ijciuntur. 336.22. Voluptatis species libido. 316.28. 213.5.

Hæc autem definiunt hoc modo. Inuidentiam esse dicunt ægritudinem susceptam propter alterius res secundas, quæ nihil noceant inuidenti. Æmulationem (vt hoc loco accipitur, nam & imitatio virtutis æmulatio dicitur) Ægritudinem, si eo quòd quis concupierit, alius potiatur, ipse careat. Obtrectationem, quam intelligunt zelotypiam. Ægritudinem, ex eo quòd alter

Descriptiones singulorum affectuum.

alter quoque potiatur eo, quod ille ipse concupiuerit, Misericordiam, ægritudinem ex miseria alterius iniuria laborantis. Angorem, ęgritudinem pręmentem. Luctum, ægritudinem ex eis qui charus fuerit interitu acerbo. Mœrorē, ægritudinem flebilem. Ærumnā, ægritudinem laboriosam. Dolorem, ægritudinem cruciantem. Lamentationem, ægritudinem cū eiulatu. Sollicitudinem, ægritudinem cum cogitatione. Molestiam, ægritudinem permanentem. Afflictationem, ægritudinem cum vexatione corporis. Desperationem, ægritudinem sine vlla expectatione rerū meliorum.

355.14. Descriptiones specierum metus

Quæ autem subiecta sunt sub metum, ea sic definiunt. Pigritia, est metus consequentis laboris. Terror, metus concutiens. Ex quo fit, vt pudorem rubor, sicut terrorem pallor & tremor, & dentium crepitus consequatur.

290.18. Timor, metus mali appropinquantis. Pauor, metus mentem de locō mouens. Exanimatio, metus subsequens & quasi comes pauoris. Conturbatio, metus excutiens cogitata. Formido, metus permanens.

Voluptatis species.

Voluptatis autem partes hoc modo describunt. Maleuolentia, est voluptas ex malo alterius sine emolumento suo. Delectatio, voluptas

343.21. suauitate auditus animum deliniēs. Et qualis

qualis est hæc aurium, tales sunt oculorum, & tactionum, & odorationum, & saporum, quæ sunt omnes vnius generis, ad perfundendum animum tanquam illi quæ factæ voluptates. Iactatio, est voluptas gestiens, & se efferens insolentius. Quæ autem libidini subiecta sunt, ea sic definiunt, vt ira sit libido puniendi eius, qui videatur læsisse iniuria. Excandescentia autem sit ira modò nascens, & modò desistens, quæ θύμωσις Græcè dicitur. Libidinis species. 361.27.

Odium, ira inueterata. Inimicitia, ira vlciscendi tempus obseruans. Discordia, ira acerbior intimo odio & corde concepta. Indigentia, libido explebilis. Desiderium, libido eius qui nondũ adsit vidẽdi. Affectuum omnium tres esse perhibentur, qui animis hominum tantas perturbationes cient, & interdũ ita cogunt delinquere, vt nec famæ interdum, nec periculi sui respectu tuta habere permittant. Ira, quæ vindictam cupit. Auaritia, quæ desiderat opus. Libido, quæ appetit voluptates. 358.17. Affectus vehemẽtiores Lactã l.6. cap.19.

De affectibus philosophi veteres non similiter sensere. Stoici euellendos esse sapienti censent, in cuius animo vice affectuum vniuersalium, quos ex opinione bonorum malorumque nasci putant, supponunt alia quædam: pro cupidi- Hieron. ad Ctesiphon. Cic.4.Tusc. 360.2. Aug li.14. de Ciuit.

piditate, voluntatem eam esse dicentes, quæ cum ratione quid desiderat. Quæ autem aduersus rationem incitata est vehementius, ea libido, vel cupiditas effrenata dicitur. Pro lætitia, quã definiũt sine ratione animi, elationem substituunt gaudium, quod tum esse dicunt, cũ ratione mouetur animus placidè atq; constanter. Pro metu, qui illis est declinatio sine ratione & examinatione humili atq; fracta cautione. Pro ægritudine seu tristitia, quã definit animi aduersante ratione, contractionem, nihil voluerũt in animo sapientis esse: quòd tristitia sit de malo, quod non euenit sapienti. Et hæc quidem Stoici.

Stoici.

Peripatetici contrà, affectus quos communes animæ cũ corpore sentiunt, non euellendos prorsus esse, sed moderandos aiunt. Quamuis & Stoici eò reuoluuntur, quò Peripatetici perueniunt. Nam quæ tollenda esse censent, non tollunt, sed temperãt. Siquidem nomina tantummodo immutant, res ipsas manere sinunt, quæ reuera tolli non possunt prorsus. Hoc enim esset hominẽ ex homine tollere, & in corpore cõstitutũ esse sine corpore, vt ait Hieronym⁹ in epistola ad Ctesiphõtẽ. Quin & virtutem, cui soli locum relinquunt, hac ratione ab homine amouerent.

Peripateticorum sententia de affectibus. 357.27.

Nam

Nam si virtus est in medio iræ impetu se ipsum cohibere, & reprimere, quod negare non possunt, Caret ergo virtute, quisquis ira caret. Si virtus est libidinem corporis contemnere, virtute careat necesse est, qui libidinem quã temperet non habet. Si virtus est cupiditatem ab alieni appetitione refrenare, nullam virtutem potest habere, qui caret eo ad quod cohibendum virtutis vsus adhibetur. Vbi ergo vitia non sunt, nec virtuti locus est: sicut nec victoriæ quidem vbi aduersarius nullus est. Affectus igitur, quasi vbertas animorũ est naturalis. Nam sicut in sentes ager qui est natura fæcundus, exuberat: sic animus incultus, vitijs sua sponte inualescentibus velut spinis obducitur. Non est itaque probanda sententia Stoicorum, de euellẽdis stipitibus affectuum, neque semper proprietate vocum ab illis posita, Christiana locutio refrenanda est. Sed nec Peripateticorum sententia de affectibus moderandis Lactantio probatur, quòd affectus vitia esse concedẽtes, ea mediocriter temperent Carendũ enim est vitijs etiã mediocribus. Quin potius efficiendũ fuit, primum ne vitia essent, nec enim quicquam vitiosum nasci potest, sed vitia fieri, si malè vtamur affectibus, virtutẽ

Aug. l. 14. de ciuit.

Lactan. li. 6. de vero cultu.

ſi bene. Deinde monſtrandum eſt, non ipſos affectus, ſed eorum cauſas moderandas.
561.1. Non eſt, inquiunt, nimia lætitia geſtiendum, ſed modicè ac temperatè. Hoc verò tale eſt, quale ſi dicerent non eſſe concitatè currendũ, ſed gradiendum moderatè. At poteſt & qui graditur errare, et qui currit rectá viam tenere. Inueniuntur certè aliqua, vbi non tantùm modicũ, ſed vel punctum gaudere vitioſum eſt: & alia cõtra, vbi exultare lætitia: vel minimè, criminoſum. Quid tãdẽ nobis iſta mediocritas proderit? Non igitur in his moderandis ſapientiæ ratio verſatur, ſed in cauſis eorum, quoniam extrinſecus commouentur. Nec his potiſsimum frena imponi oportuit, quoniam & exigui poſſunt eſſe in maximo crimine, & maximi poſſunt eſſe ſine crimine. Aſsignandi itaque fuerunt certis temporibus, & rebus, & locis, ne vitia ſint, quibus rectè vti licet. Quod ſi fiet, non modo vitia non fient, quæ philoſophi eſſe vitioſa ſentiunt, ſed etiam virtutes ſi ad debi-
588.31. tum finem, id eſt, ad Deum referantur. Cupiditas, verbi cauſa, inter vitia numeratur. Sed ſi hæc, quæ terrena ſunt concupiſcit, vitium eſt, virtus aũt ſi cæleſtia. Qui enim iuſtitiã, qui Deũ, qui vitã perpetuam, cæteraq; id genus cupit,

consequi opes istas, & honores cõtemnet. Dicet fortasse Stoicus, voluntate opus est ad hæc consequenda, non cupiditate: imò verò parum est velle, multi enim volunt, sed cum dolor visceribus accesserit, voluntas cedit, cupiditas perseuerat, qui si efficit vt contemptui sint omnia, quæ à cæteris appetuntur, summa virtus est. Si quidem continentiæ mater est, ideoq; potius id efficere debemus, vt affectus, quibus prauè vti vitium est, dirigamus in rectum, ita fiet
vt virtutes sint. Ira igitur ad coërtionẽ 167.3.
peccatorũ, id est, ad regendã subiectorũ disciplinã data est, vt melius licentiã cõprimat, & compescat audaciam. At qui terminos eius ignorat, irascitur paribus, aut fortioribus temerè, inde ad im
mania facinora prosilitur, inde ad cæ- 360.27.
des, inde ad bella consurgitur. Cupiditas ad desiderãda & conquirenda vitæ necessaria tributa est, sed qui nesciunt fines eius, insatiabiliter opus congerere nituntur. Hinc venena, hinc circũscriptiones, hinc falsa testimonia, hinc om-
nium fraudum genera erumpent. Libi- 355.18.
dinis affectus ad procreandos filios insitus & innatus est, sed qui limites eius in aĩo non tenẽt, vtũtur eo ad solã voluptatẽ, inde illicitæ nuptiæ, inde adulteria & stupra, inde omnes corruptelæ

oriuntur. Redigēdi igitur affectus pra-
570.19. ui in viam rectam, in qua etsi vehemen
359.13. tes sunt, culpam tamen habere nō pos-
sunt: Danda igitur opera, vt ratio quæ
discernit expetenda à fugiendis præsit
quasi dux animæ & gubernator, va-
cetque temeritate & inscitia: appetitus
verò obtemperet rationi, illam neque
præcurrendo, neque deserendo, iudici-
umque in suis desiderijs rationis expe-
ctet, néve efficiat, vt homo, etsi meliora
videat probetq́; , deteriora tamē sequa-
tur. Porro appetitum rationi obedire,
97.26. declarāt obiurgationes & admonitio-
Arist. 1. Ethic. nes. Hinc & Aristoteles cupiendi vim
& appetendi, rationis quodammodo
esse ait participem, eo scilicet quo ipsi
obedit & obtemperat. Sed hactenus de
1. Ioan. 5. carne & affectibus dictum sit. Alter ho-
Mundus. stis est spiritalis. *Mundus totus*, vt Ioan-
1. Ioan. 2. nes ait, *in maligno positus. Omne enim*,
346.3. eodem teste, *quod est in mundo, cōcupi-
scētia carnis est, & cōcupiscētia oculorū,*
Cōcupiscē-tia carnis. *& superbia vitæ.* Est autem Concupis-
centia carnis (ait Augustinus) non mo-
252.31. dò libidinis & rei venereæ, sed omnium
quæ ad carnem pertinent immoderatus
& illicitus vsus, siue cibi, siue potus, si-
ue lusus. Concupiscentia verò oculorū
& auaritiam & omnem inanem com-
prehendit rerum expetibiliū curiosita-
tem,

tem. Superbia, vitæ omne genus arrogantiæ & ambitionis ac superbiæ. Præterea sunt multi mundo addicti, ac nihil præter mundum sapientes, qui sæpius pios odio prosequi solent: de quibus Ioãnes: *Nolite mirari fratres, si odit vos mũdus, nos scimus quoniam trãslati sumus de morte ad vitã*, hoc est, si fraterna secundum Deũ charitas in nobis est, tunc scimus de morte peccati ad vitam gratiæ nos esse translatos, & hanc vitam viuentes, mortem temporalem vereri non oportet. Tertius hostis hominum est diabolus, *qui* (vt Petrus ait (*tan quã leo rugiens, circumit, quærens quem deuoret*. Ab hoc tentationes fiunt in homines, aut pro suis peccatis puniendos, aut pro Domini misericordia probandos & exercendos. Fiunt autem non potestate eius, sed permissu Domini. Id quod inter cætera colligere licet ex illo Euangelij loco, vbi diaboli ex dæmoniaco pellendi, Christum petierunt, vt illos in gregẽ porcorum ingredi pateretur. Quod quidẽ fecit, partim vt indicaret malignitatem diaboli, eã tamen inualidam ad nocendum sine permissione diuina: partim vt ostenderet diabolum in eis plurimum valere, qui vitam porcorum agunt, qui ob id princeps mũdi dictus est. Sic & Iob afflixit

113.10.

1 Ioan.3.

Diabolus.

Diaboli tentationes.

361.2.

Aug. lib. 2. de ser. Dñi in monte.

364.3.

Ioan.12.

facultate à Deo expetita. Inter cæteras autem plurimas oppugnandi rationes quibus hominē diabolus adoritur, est & illa qua cogitationes malas cordi
Iac.1. immittens, ad mala patranda homines perducit. Cuius rei exemplum est in Iuda proditore, de quo Ioannes sic scri-
Ioan.13. ptum reliquit. *Cùm diabolus iam immisisset in cor Iudæ, vt traderet Iesum.*

Diabolus Græcum nomen est, significans criminatorem. Non est enim di-
Ioan.8. cente Christo, veritas in eo, quia mendax est & pater eius, mendacij scilicet. Hic & dæmon dicitur in literis sacris,
Aug.ex.c.22.ciu.Dei hoc est sciens. Apud Gentiles verò dicebantur boni & mali dæmones. Porrò dæmones, hoc est, scientes dicūtur, non quòd æternas temporū causas & quodammodo præcipuas in Dei sapientia contemplentur, sicut angeli boni. Sed quòd quorundā signorū nobis occultorū maiore experientia, vel etiā longitudine temporū peritiores facti, vel ab angelis sanctis iussu Dei de quibusdam rebus certiores reddi soliti, multò plu-
Iob.31. ra futura quā homines perspiciant, dispositionesq; id est, ea quæ facturi sunt, aliquādo prænūcient, veluti diuinando.

Diaboli in qua conditione creati fuere. Fuerunt autē diaboli angelis sanctis æquales creati, verū proprio vitio maligni facti. Nā quū vnus inter illos clarior

rior quasi princeps fuisset, atq; ob hoc eminentia naturæ & scientia inflatus, Deus dici voluisset, multosq; in præuaricationem traxisset, vna cũ illis de cælo eiect⁹ est, de qua re Petrus: *Deus* (inquit) *angelis peccãtibus non pepercit, sed rudẽtibus inferni detractos in tartarum tradidit cruciãdos, in iudiciũ reseruari.* 2.Petr.2

Christus item apud Lucã: *Videbã satanã sicut fulgur cadentẽ de cælo.* Id & Esaias significauit, cùm diceret regẽ Babyloniæ perinde casurũ atque Luciferũ de cælo. *Quomodo cecidisti* (inquit) *de cælo Lucifer, qui mane oriebaris?* Cæteri autẽ angeli qui Domino pia obedientia cohæserunt, gratia Dei sic in omnibus circũdati sunt, vt nunquam cadere possint à beata vita, qua fruuntur Domino cohærentes. Lucæ. 10. Esaiæ, 18.

Angelorũ tres hierarchias esse quidã tradũt. Supremã, mediam, & infirmam. Quarũ singulæ ternos ordines cõtinẽt. Suprema Seraphinos, Cherubinos & Thronos. Media Dominationes, Principatus, Potestates. Infima Virtutes, Archãgelos, & qui Angeli magis ꝓprio vocabulo, quod est alioqui omnib⁹ cõmune nominãtur. Licet aũt cũcta gratiarũ munera omnes acceperint, alia tamen alijs largi⁹ tributa sunt. Itaq; Seraphini appellantur, qui cæteris charitate præ- Dion y. de cælesti hierarchia. Hebræ. 2.

facultate à Deo expetita. Inter cæteras autem plurimas oppugnandi rationes quibus hominē diabolus adoritur, est & illa qua cogitationes malas cordi
Ps1.8. immittens, ad mala patranda homines perducit. Cuius rei exemplum est in Iuda proditore, de quo Ioannes sic scri-
Ioan.13. ptum reliquit. *Cùm diabolus iam immisisset in cor Iudæ, vt traderet Iesum.*

Diabolus Græcum nomen est, significans criminatorem. Non est enim di-
Ioan.8. cente Christo, veritas in eo, quia mendax est & pater eius, mendacij scilicet. Hic & dæmon dicitur in literis sacris,
Aug.ex.c. hoc est sciens. Apud Gentiles verò dice-
22.ciu.Dei bantur boni & mali dæmones. Porrò dæmones, hoc est, scientes dicũtur, non quòd æternas temporũ causas & quodammodo præcipuas in Dei sapientia contemplentur, sicut angeli boni. Sed quòd quorundā signorũ nobis occultorũ maiore experientia, vel etiā longitudine temporũ peritiores facti, vel ab angelis sanctis iussu Dei de quibusdam rebus certiores reddi soliti, multò plu-
Iob.31. ra futura quā homines perspiciant, di-
Diaboli in qua conditione creati fuere. spositionesq; id est, ea quæ facturi sunt, aliquādo prænũcient, veluti diuinando. Fuerunt autē diaboli angelis sanctis æquales creati, verũ proprio vitio maligni facti. Nā quũ vnus inter illos clarior

rior quasi princeps fuisset, atq; ob hoc eminentia naturæ & scientia inflatus, Deus dici voluisset, multosq; in præuaricationem traxisset, vna cũ illis de cælo eiect⁹ est, de qua re Petrus: *Deus* (inquit) *angelis peccãtibus non pepercit, sed rudẽtibus inferni detractos in tartarum tradidit cruciãdos, in iudiciũ reseruari.* 2. Petr. 2.
Christus item apud Lucã: *Videbã satanã sicut fulgur cadentẽ de cælo.* Id & Esaias significauit, cùm diceret regẽ Babyloniæ perinde casurũ atque Luciferũ de cælo. *Quomodo cecidisti* (inquit) *de cælo Lucifer, qui mane oriebaris?* Cæteri autẽ angeli qui Domino pia obedientia cohæserunt, gratia Dei sic in omnibus circũdati sunt, vt nunquam cadere possint à beata vita, qua fruuntur Domino cohærentes. Lucæ. 10. Esaiæ, 14.

Angelorũ tres hierarchias esse quidã tradũt. Supremã, mediam, & infirmam. Quarũ singulæ ternos ordines cõtinẽt. Suprema Seraphinos, Cherubinos & Thronos. Media Dominationes, Principatus, Potestates. Infima Virtutes, Archãgelos, & qui Angeli magis ꝓprio vocabulo, quod est alioqui omnib⁹ cõmune nominãtur. Licet aũt cũcta gratiarũ munera omnes acceperint, alia tamen alijs largi⁹ tributa sunt. Itaq; Seraphini appellantur, qui cæteris charitate præ- Dionys. de cælesti hierarchia. Hebræ. 1.

ſtant. Cherubini qui ſapientia, ac cæteri eodem modo. Sed quanquã angeli quò ſuperiores ſunt, hoc rarius à Deo in miniſterium aliquod mittũtur (tutelares enim quorum cuiq; ſinguli homines committuntur, ex infimo ordine

Matth.18.

ſunt) tamen ex omnium ordine quãdoque mitti teſtatur Paulus, *qui*, inquit, *omnes ſunt adminiſtratorij Spiritꝰ in miniſteriũ miſſi, propter eos qui hæreditatẽ capiũt ſalutis.* Atq; ob id angeli, hoc

Hebræ.1.

eſt, nũcij dicũtur. Nã ãgeli ex eo ꝙ ſunt ſpiritus ſunt. Cuncta autem quæ in rebus inſenſibilibus, vel creaturis ſenſibilibus geruntur, per illos adminiſtrari qui ambigit, multum à luce veritatis deſipit. Qui etiam orationes & vota noſtra dicuntur offerre Deo. Non quia Deum doceant, quia omnia antequam fiunt, ſicut & poſtea quæ facta ſunt nouit: ſed quia eius voluntatem ſuper ijs conſulunt, & quod Deo iubente completum eſſe cognouerunt, hoc nobis vel euidenter vel latenter reportent.

Aug. de cognitione veræ vitæ.

Aug. lib. de Medit.

Tobias 12.

Ordinum angelorum inter cæteros ſacræ ſcripturæ locos, eſt mentio apud Paulum ad Coloſſen. *Quoniam in ipſo* Chriſto ſcilicet, *cõdita ſunt vniuerſa in cælis & in terra, viſibilia & inuiſibilia ſiue throni, ſiue dominationes, ſiue principatꝰ, ſiue poteſtas. Omnia per ipſum &*

Coloſſ.1.

in ipso creata sunt. Quomodo autem se habeat beatissima illa superna societas, quæ ibi sint differentiæ personarum cùm omnes generali nomine angeli nuncupentur, Augustinus se ista ignorare confitetur. Sed hactenus de tribulationibus & hostibus spiritalibus, angelisque diximus, Deinceps arma quibus contra prædictos hostes vtendum sit, describamus.

In Enchir. ad Laurentium.

Quibus armis cōtra hostes spiritales pugnandum est, Christus ipse exemplo suo docuit. Quem cùm diabolus in gulam, vanā gloriam, & auaritiā inducere tentasset, ille sacram scripturā protulit, qua illum refelleret, vt Matthæus & Lucas docent. Idemque cum mœstitia & pauore afficeretur, adeo vt sanguineus sudor è corpore illius in terrā deflueret, ter ad Deum Patrē orauerat, discipulisq; suis, ne in tentationem intrarent, isthuc ipsum faciundū præceperat, quod & ipse aliâs factitabat. Scientia igitur verbi diuini, & precatio, sunt arma præcipua, quibus contra hostes spiritales pugnandū est. Sane scientia salutaribus opinionibus & pręceptis communit intellectum humanum aduersus tētationes. In quam sententiam Psalmographus dixit: *Parasti in conspectu meo mensam aduersus eos qui tribulant me.*

Arma contra hostes spiritales quæ.

Luc. 22.

166.14.

Sacrarum literarum vtilitas.

Nec enim aliunde efficacius ſolamen
364.3. aduerſus tribulationes & tentationes
haberi poteſt, quàm ex literis ſacris, do-
Pſal 118. cente eodem. *Niſi quod lex tua* (inquit)
*meditatio mea eſt, tūc forte perijſſem in
afflictione mea.* Atque ob id eloquia Do
mini dulciora melle eſſe ait faucibus
ſuis. Præterea legē Dei lucernā pedibus
& lumen ſemitis ſuis, quòd ſcilicet ani-
mū humanum literæ ſacræ ſuauiſsimè
paſcant, in tenebriſq; vitæ huius homi-
nibus ingredientibus tanquā fax prelu-
ceāt, ne quid offendāt, neve aberrēt ab
ea via quæ ducit ad vitā beatam & im-
mortalē. Siquidem & à vitijs deterrēt,
& animū attentū emolliūt atq; tranſ-
Ierem.23. formant. Vnde malleo conterēti petrā,
Hebræ.4. igniq; & gladio cōparantur. Præterea
Ephe.6. fidem, ſpem, charitatem, cæteraſq; vir-
tutes edocent, vt Paulus ad Timotheū
2.Tim.3. ſcribit. *Omnis* (inquit) *ſcriptura diuinitꝰ
inſpirata, vtilis eſt ad docēdū, ad argu-
endū, ad corripiendum, ad erudiendum
in iuſtitia, vt perfectus ſit homo Dei ad
Precatio omne bonū inſtructꝰ.* Porrò precatio pu-
370.2. ra in cælum ſubducit affectū, in quam
arcem animus humanus per fidē, ſpem,
& charitatem ſublatus ſi fuerit, ab ho-
ſtibus ſpiritalibus neutiquā expugna-
ri poterit. Quis enim eſt qui contra
Roma.8. Deum præualeat? Qui ſi pro nobis fue-
rit,

rit, quis contra nos? futurus est autem procul dubio, si fide & spe firma, charitateque ardente eum inuocauerimus: vt scriptura diuina docet: *Prope est Dominus* (inquit Propheta) *omnibus inuocantibus eum in veritate. Voluntatē timentiū se faciet, & deprecationē eorum exaudiet, & saluos faciet eos.* Hoc & Christus ipse futurū pollicitus est: *Omnia quæcūque petieritis in oratione credentes accipietis.* Vult autē De⁹ vt precemur illū, non vt doceamus quo opus sit nobis, scit enim, vt Christus ait, quibus indigeamus antequam petamus. Verū vt inflectamus, vt familiares efficiamur interpellationis frequētia, vt humiliemur orando, vtque peccatorum nostrorum sæpe recordemur, quamque sine Deo nobis non sufficiamus, sed illū datorem omnium bonorum agnoscamus, & petendo credamus. Quæ quidem dum à nobis fiunt, corda nostra serenantur ac purgantur, capacioraque efficiuntur ad excipienda diuina munera, quæ spiritaliter nobis infunduntur. Non enim ambitione precum nos exaudit Deus, qui semper paratus est dare suam lucem nobis, non visibilem, sed intelligibilem & spiritalē, sed nos non semper parati sumus accipere, cùm inclinamur in alia, & rerū temporalium,

Psal. 144. Matth. 21. Marc. 11. Cur Deum oramus. Matth. 6. Chryso. homil. 19. in Matth. 368. 26. Aug lib. 2. de sermo. Domini in monte. epi. 121.

Quid esto-ratio Homilia.31. In Genesin. 386.1. cupiditate obtenebramur. Quid autem sit oratio dicendũ est. Oratio (vt Chrysostomus describit) est colloquiũ cum Deo. Vel, vt Augustinus, est mentis deuotio, id est, conuersio in Deum, per pium & humilem affectum. Potest & sic definiri. Oratio est eleuatio mentis

Theoph. super Matth. ad Deum, qua ab eo salutaria petuntur. Mentis quidem eleuatio in oratione requiritur, nam non strepitus labiorum, sed ardens animi votum tanquam intentissima vox ferit aures diuinas. Cùm enim Deus sit spiritus, eos qui adorant eum, in spiritu & veritate oportet adorare, inquit Christus. Qui

Ioan.4. Matth.15. alibi de Iudæis loquitur: *Populus hic labijs me honorat, cor autem eorum longè est à me*. Hic affectus mentis si diuturnus fuerit, non est vituperandus. Nam & de Christo scriptum est, quòd pernoctauerit in orando, & quòd prolixius orauerit. In affectu itaque mentis est oratio, non in multiloquio, do-

Luc.22. Matth.6. cente Christo: *Orantes nolite multum loqui, sicut Ethnici faciunt*. Putãt enim quòd in multiloquio suo exaudiantur. Absit ab oratione, ait Augustinus, mul-

De orando Deo ad Probam. ta loquutio, sed non desit multa precatio, si feruens perseuerat intentio. Nam multum loqui est in orando rem necessariam superfluis agere verbis, mul-

multum autem precari, est ad Deum, quem precamur diuturna & pia cordis excitatione pulsare. Siquidē plerumq; hoc negocium plus gemitibus quàm sermonibus agitur, plus fletu quàm affatu. Ponit autem lachrymas nostras in cōspectu suo, & gemitus noster non est absconditus ab eo, qui omnia per verbum condidit, & humana verba non quærit, hæc ille. Vt autem mens ad Deum in oratione eleuetur, idque non inutiliter, fides, spes, charitas in primis requiruntur. Fides enim (vt ait Augustinus) credit: spes, & charitas orant, sed sine fide esse non possunt, ac per hoc & fides orat, ꝓpterea quippe dictū est: *Quomodo inuocabunt in quē nō crediderunt?* Qui enim credit se ex seipso infirmum, & peccatis obnoxium, nec citra diuinum donum aliquid habere aut valere: præterea Deū esse omnipotentem, misericordem, omniumque bonorum datorem, is certè illum precabitur, neque credens ꝙ propheta faciundū admonet, festinabit, quin sperās expectabit. Qui enim ferre moram non potest, is neq; constantiā, neq; fidendi perseuerantiam cōseruare potest. Diffidens autem, bona quæ petit non accipit: *Qui enim hæsitat*, ait Iacob⁹, *similis est fluctui maris qui à vēto mouetur, & circunfertur,*

Multum loqui in orando.

374.14. 312.5.

Quomodo mens in orando eleuatur ad Deum.

In Enchir. ad Laurentium ca 7.

Roma.10.

Esaiæ.28.

Iacob.1.

tur, non ergo existimet homo ille quòd aliquid accipiat à Domino. Præterea diffidens, grauissimas pœnas diffidentiæ luit, vt antea ostēsum est, vbi de fide & spe egimus. Vt autē omnia officia Christiani hominis sine charitate tepent, veluti ostensum est à nobis, cùm de charitate scripsimus: ita & oratio friget maximè, nisi charitate Dei, et proximi subleuetur. Et vt maximè peccator precaturus has virtutes perfectas nō habeat, in primis tamen gradibus earum consistere potest, alioqui orare non poterit, nisi fortè is peccator sit qui se peccatorem non sentiat, & qui excusationes in peccatis quærat, vel qui lætatur cùm malè fecerit, aut qui in corde suo dixerit Deum non esse. Is enim ab oratione alienus erit. Et quamuis has virtutes in oratione petamus, non tamen absurdè has ante orationem requirimus, non quidem perfectas sed seminaria illarū. Quemadmodū & Apostoli Christum rogarunt, dicentes: *Domine adauge nobis fidem.* Sunt autē duo opera quæ orationi cōmodè iungūtur, & ad orandū homines expeditiores faciūt, si tamē in fide & charitate fiant, ieiunium & eleēmosyna. *Bona est* (inquit Tobias) *oratio cum ieiunio & eleēmosyna, magis quā thesauros auri recondere.* Nec Christus teme-

Charitas.
313.13.
Proscatalipsis.
Luc. 17.
Ieiunium.
Eleēmosyna.
Tobias 12.

temerè hæc tria, ieiuniũ, eleëmosynam, & orationem apud Matthæum cõiunxit, & Esaias quinquagesimo octauo. Cùm enim oratio est ascensus mentis ad Deum, crapula autem & ebrietate corda grauantur, fit vt non possint homines ventri dediti in Deum respicere, seu in oratione vigilare. Deinde si quis habuerit substantiam huius mundi, & viderit fratrem suum necessitatem habere, & clauserit viscera sua ab eo, quomodo charitas Dei manet in eo? Et qua tandem fronte is viscera misericordiæ Dei implorabit, qui viscera fratri clauserit? Eleëmosynam & ieiunium duas alas orationis esse dicit Augustinus, quibus ad Deum volat. Salutaria autem petenda sunt à Deo, vt in definitione orationis dictum est. Nam nisi salutaria fuerint quæ petuntur, ea petentes non consequuntur, docente Iacobo: *Petitis, & non accipitis, eò quòd malè petatis, vt in concupiscentijs vestris insumatis*. Quòd si quando accipiuntur ea, quæ concupiscentiæ respõdeãt, id cum periculo & detrimento pententiũ fit. Qemadmodũ Iudæis concupiscentia carnis inardescentibus, dedit Deus petitionem ipsorum, & misit saturitatem in animas ipsorum, sed expleta concupiscentia, impatientia est

Matth. 6.
Luc. 21.
1 Ioan. 3.
387. 10.
In Psal. 12.
Salutaria petenda.
Iacob. 4.
August. ad Probam.
Nume. 11.
Psal. 77.

grauiter castigata, quoniam adhuc escæ erant in ore ipsorum, & ira Dei ascendit super eos. Atq; eam ob causam fit, vt licet illa bona esse videntur quæ petuntur, Deus tamen non exaudit, quòd magis nostra referat, vt non exaudiamur. Sicut Paulo accidit. Quum enim ter rogasset Dominum, vt auferretur ab eo spiritus Satanæ, qui illum colaphizabat, audiuit responsum: *Sufficit tibi gratia mea: Nã virtus in infirmitate perficitur.* Quòd igitur nonnullis impatientibus Dominus petitum concessit iratus, Apostolo cõtra negauit propitius. Plerumque autem Deus differt precaturis, vt congruo tempore det, id quod ante ostensum est, vbi de spe egimus. Quamuis autẽ oratio dicitur precatio, qua à Deo bona postulantur, tamen oratio esse dicitur & gratiarum actio, veluti Anna orare dicitur, pro gratias agere, primi Regum capite primo. Quin & orare dicitur, qui benefacit. Iuxta illud Sapientis Hebræi: *Deprecatio pro peccatis, recedere ab iniustitia. Qui cõseruat legẽ, multiplicat orationẽ.* Sed & desiderium ante Deum (ait Augustinus) oratio est, etsi continuum desiderium, continua oratio est. In quam sententiam videtur dixisse Paulus: *Sine intermißione orantes.*

Oratio pro gratiarum actione.

375.1.

Eccle. 35.

August. in Psal. 37.

1. Thess. 5.

Cùm

Cùm autem multæ ſint orationes, vna tamen eſt, quæ Dominica dicitur, quòd eam Chriſtus Ieſus Dominus noſter docuerit, qua quidem ſpecies orationis comprehenduntur, quibus Deum interpellamus, aut pro appetendis bonis, aut pro vitandis malis, aut pro delendis commiſsis. Et licet alijs verbis eadem, quæ in ea continentur petere liceat, non tamen alia. Atque ob id cæteris iure præferenda eſt. Conſtat Dominica oratio prooemio, & ſeptem petitionibus.

Oratio dominica cur dicta.

August.

Diuiſio orationis dominicæ.

PROOEMIVM EST.

Pater noſter qui es in cælis,

In quo charitatis Dei in nos, noſtręque in illum, & in proximos admonemur. Dei quidem charitatis in nos admonemur, cùm patrē appellamus. *Nunquid enim* (ait Dominus apud Eſaiam) *obliuiſci poteſt mulier infantis ſui, vt nō miſereatur filio ſuo?* Ita & Deus, cū pater noſter ſit, quomodo ſuos vnicè non amat, fouet, complectitur? imò infinitis partibus plus. Eſt enim pater miſericordiarū, et Deus totius conſolationis. Ac proinde apud Prophetā eūdē ſubijcit: *Etiāſi mulier fuerit oblita pueri ſui, ego tū tui non*

Eſaiæ.49.

2.Cor.1.

non obliuiſcar. Noſtra verò charitas in Deum excitatur ſupplexque affectus, cùm filios Dei, qui ſumus homines, nos eſſe profitemur, patrem Deum appellantes. Quid enim filijs charius patre eſſe debet? Et certè magna cura eius tâ-
Eſai. 1. git animum, qui dicit: *Pater noſter*: Vt tanto patre non ſit indignus, ne illud
Ioan 20. audiat, quod Iudæis dictum eſt: *Filios*
Chryſo. in *exaltaui, & enutriui, ipſi autem ſpreue-*
Matth. *runt me*. Et illud: *Vos ex patre diabolo eſtis, & deſideria patris veſtri vultis facere*. Eo verò quod pater noſter à nobis dicitur, charitas proximi omniũ bonorũ mater introducitur, & humanarũ rerum inæqualitas prorſus expellitur, & mira Regis cũ paupere æqualitas honoris, quantum ad ſpiritualia oſtenditur. Cunctis enim vnam atque eandem nobilitatem donauit Deus, cùm omnium pater vocari dignatus eſt. Cùm igitur pater noſter dicis, admoneris eo, vt pro communi corpore preces fundas, & vbiq; non tam propria cõmoda, quàm proximorum petas, omneſque quaſi fratres vnius patris habeas. De qua
Malach. 2. re Propheta Malachias ita loquitur: *Nũquid nõ pater eſt vnus omnium noſtrũ? Nũquid nõ Deus vnus creauit nos? Qua-*
Chryſoſt. in Matth. *re ergo vnuſquiſque deſpicit fratrẽ ſuũ?* Quòd autem pater noſter in cælis eſſe dici-

dicitur, non eo dicto ibi concluditur. Cælũ enim (vt ipse apud Hieremiam ait) & terram implet, de qua re ante plenius à nobis dictum est, sed eo animus orantium à terris abducitur, & supernis habitaculis, ac regionibus excelsis affigitur. Patria igitur eo dicto ostenditur, ac domus paterna, in qua Deus se contemplandum suis, nō sine summa voluptate, præbet. Patrē igitur Deum si habere velis, terrenis ne inhæreas. Præterea eius potentiã expende, qui in talibus sedibus se inspicere concedit. Præter hanc autem charitatis in mente orantis, procemio orationis dominicæ excitationem inijcitur fides, spesq; impetrandi.... Quid enim iam non det filijs petentibus pater, qui iã hoc ipsum dedit, vt essent filij? *Quis ex vobis* (ait Christus) *patrem petit panem, nunquid lapidē dabit illi? aut piscē, nunquid pro pisce serpentē dabit illi? aut si petierit ouum, nunquid porriget illi scorpionē? Si ergo vos, cùm sitis mali, nostis bona dare filijs vestris, quãtò magis pater vester cælestis dabit spiritũ bonum petentibus se.* Iam quis diffidat, & desperet se obtenturum petita, qui Deũ patrem habeat, vtpote omnipotentē, veracem, & cunctorum bonorum datorem, ac proinde dictum est: *Nolite vocare vobis patrem*

Ierem. 23.
Aug. serm. 182. de tēp.
Luc. 11.
Matth. 23.

trem super terrã, vnus est enim pater ve-ster, qui in cælis est. Est autem Deus pater noster in summa, partim per creationem & curã, dicente Propheta: *Nunquid nõ pater vnus omniũ nostrũ? Nunquid nõ vnus Deus creauit nos?* Partim propter gratiæ adoptionem, & Christianismũ, de quo Ioannes: *Dedit eis potestatem filios Dei fieri, ijs qui credũt in nomine eius.* Sed hactenus de proœmio orationis dominicæ dictũ est, nunc petitiones explanandæ sunt. Septem petitionũ orationis dominicæ, primæ tres pertinent ad æternitatẽ, atq; ob id primo loco ponuntur, quòd scilicet sint æterna priora dignitate; reliquæ verò quatuor ad præsentis vitæ necessitatẽ: siquidem hæc post hanc vitam cessabunt, illa verò mansura sunt.

Malach. 1. Ioan. 1. August. Diuisio petitionũ orationis dominicæ.

PRIMA PETITIO. *Sanctificetur nomen tuum.*

Prima petitio.

Hac petitione precamur, vt Dei veri nomem (quod sanctum semper fuit, & est adeò vt nulla illi sanctitas noua aut maior accidere poterit) cognoscatur, celebretur, laudetur, legitimeq; ab omnibus hominibus adoretur. In quã sententiam est illud Psalmographi: *Confiteãtur tibi populi Deus, cõfiteantur tibi po-*

Psal. 66.

bi populi omnes. Item illud Christi: *Sic luceat lux vestra corã hominibus, vt videãt opera vestra bona, & glorificẽt patrem vestrũ, qui in cælis est*. Sicut enim blasphematur nomen Dei per malorum vitam, iuxta illud Pauli: *Nomẽ Dei per vos blasphematur inter gẽtes*. Ita cõtra propter bonos glorificatur, hoc est, vt sanctum celebratur: quod quidẽ non Deo, sed hominibus prodest. Cùm autem omnia hac ratione condita sunt, vt agnoscatur & glorificetur Deus, iure hæc petitio prima posita est.

Matt. 5.

398.4.

Roma. 2.

Ratio ordinis.

SECVNDA PETITIO EST.

Adueniat regnum tuum.

Precamur hac petitione, vt regnum Dei nobis etiam veniat, nam illud siue petamus siue non, sanctis veniet. Petimus igitur, vt nos quoq; regni Dei simus participes. Regnũ Dei duplex est: Vniuersale, & Particulare. Vniuersale est, quatenus illius potẽtiæ oĩa in cælo & in terra, & in omnib⁹ abyssis subiecta sunt. De quo Psalmograph⁹: *Regnũ tuũ regnũ omniũ seculorum: & dominatio tua, in õni generatione & generationẽ*. Hoc igitur non petimus vt veniat, so-

August. ad Probam: & sermo. 136. de temp.

Regnũ Dei quotuplex.

Psal. 144.

Psal. 144.

lùm in prima petitione petimus, vt innotescat. Particulare regnum Dei est duplex, gratiæ, & gloriæ. Primum non est aliud, nisi liberatio spiritalis cordiũ à peccato, at gubernatio animorum & conscientiarum nostrarum, de hoc est
Luc. 17. illud Christi apud Lucam: *Regnum Dei*
Apoc. 5. *intra vos est.* Et in Apocalypsi: *Fecisti nos regnũ Deo nostro.* Diuiditur autem regnum gratiæ bifariã, in priuatum, & publicum. Illud obtinet Christus, in quoslibet quos per fidem regenerauit,
Roma. 14. & iustificauit, de quo est illud Pauli: *Regnum Dei est gaudiũ, iustitia, & pax in Spiritu sancto.* Publicũ verò regnũ gra-
Matth. 13. tiæ, est Ecclesia militans, de quo Christus: *Mittet Angelos suos, & colligẽt de regno eius omnia scãdala.* Regnũ verò
Marc. 15. gloriæ, est sedes cælestis, de quo Christus: *Venite benedicti patris mei, percipite regnũ, quod vobis paratũ est ab origine mũdi.* Itẽ: *Qui facit voluntatẽ patris mei qui in cælis est, hic intrabit in regnũ*
Hieron. super Matth: *cælorum.* Petimus igitur hac petitione, vt regnum cæleste adueniat nobis. Etsi non desint, qui hac petitione etiam regnum gratiæ à Deo postulari dicant, vt scilicet Deus, quos semel ad sui agnitionem venire, & à Satanæ tyrannide liberos esse voluit, regere etiam ac gubernare dignetur, vt in sanctitate &

justi-

iustitia illa seruientes cunctis diebus suis, in regnum tandem gloriæ perueniant. Cùm autem hac ratione homines gignantur, vt Deum agnoscant, agnitum ament & legitimè colant, postea que cælestem patriam consequantur, rectè hæc petitio secunda ponitur. Ratio ordinis.

TERTIA PETItio est.
Fiat voluntas tua sicut in cælo & in terra.

Qua precamur nobis obedientiam à Deo, vt sic fiat in nobis voluntas eius, quemadmodum fit in cælis ab angelis. Sensus igitur precationis est: Sicut Angeli faciunt voluntatem tuam, ita & nobis eam da facere. *Nã sine Deo nihil facere possum⁹. Qui* (vt Paulus ait) *operatur in nobis velle & perficere pro bona volũtate.* Sed ea de re latius, vbi egim⁹ de libero arbitrio, & de causis efficiẽtib⁹ fidei, & prędestinatione. Petim⁹ autẽ in hac petitione etiã in aduersis voluntatẽ nostrã voluntati diuinę conformari. Quod & Christ⁹ patrẽ orãs fecit, dicẽs: *Pater si poßibile est, transeat à me calix iste, veruntamẽ nõ sicut ego volo, sed sicut tu.* Secunda petitione petitur aduen-

August. ad Probam. Theoph. super Matth.

Ioan. 15.

Philip. 2.

Matth 26.

Ratio ordinis.

aduentus cæli, vtpote in quibus summa & æterna beatitudo futura sit, tamen & antequam superna illa præstetur habitatio, cælestia nobis sentienda sunt & agenda, vt illuc perueniamus, iuxta illud Pauli: *Nostra conuersatio in cælis est, vnde etiã expectamus Saluatorem Dominum nostrũ Iesum Christum.* Proinde hæc petitio non ineptè tertio loco ponitur. Atq; hactenus de tribus petitionibus, quæ ad æternitatem pertinent.

Philip. 3.

Chry. Homilia. 20. in Matth.

Quarta petitio.

QVARTA PETITIO EST.

Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.

Hac petitione petuntur temporalia, ad vitam præsentem degendam necessaria, vt est victus, amictus, & cætera id genus. Quæ quidẽ non labori & solicitudini magis tribuẽda esse, quàm benedictioni Dei, atq; ob id cũ gratiarũ actione percipiẽda esse, hæc precatio docet, qua vel ob id agnoscendũ vtimur. In vita autem præsenti necessaria hæc esse, nemo est qui nõ videat, Hinc illud Sapientis Hebræi: *Initiũ vitæ hominis panis & aqua et vestimentũ, & domus protegẽs turpitudinẽ.* Ea aũt à Deo dari testatur

Eccle. 29.

ſtatur Scriptura. *Oculi omnium* (inquit Pſalmographus) *in te ſperāt Domine, et tu das illis eſcā in tēpore oportuno.* Item: *Qui operit cælum nubibus, et parat terræ pluuiā. Qui producit in mōtibus fœnū, & herbā ſeruituti hominū. Qui dat iumētis eſcam ipſorū, & pullis coruorum, inuocātibus eum.* Et alibi: *Omnia à te expectāt vt des illis eſcam in tēpore. Dāte te illis, colligēt: aperiēte te manū tuā, omnia implebūtur bonitate.* Quòd verò dicitur in petitione: *Panē noſtrū quotidianū*, eo adimitur ſtudiū ſumpt[9] et deliciarū. *Nā* (vt Paulus admonet) *carnis cura nō faciēda in deſiderijs.* In hunc modum & Salomonē poſtulaſſe legimus: *Mendicitatē & diuitias ne dederis mihi, tribue tantum victui meo neceſſaria, ne forte ſatiatus illiciar ad negandum, & dicā, Quis eſt dominus? aut egeſtate cōpulſus furer et periurem nomen Domini.* Hinc & illud Pauli: *Nihil intulimus in hunc mundum, haud dubium, quòd nec auferre quid poſſumus. Habentes autē alimēta, & quibus tegamur, his contenti ſimus.* Atque ob id hac precatione petimus panem ἐπιούσιον, hoc eſt, qui ſubſtantiæ, & conſtitutioni noſtræ ſufficit, quæ ſanè non multis eget, iuxta illud CHRISTI: *Videte et cauete ab auaritia, quia non in abundantia*

cuiuſ-

Pſal.144.
Pſal.146.
Pſal.103.
Roma.13.
Prouer.30.
1.Tim.5.
Theoph.
Lucæ.12.

cuiusquam vita eius est ex ijs quæ possidet. Ἐπιούσιον vocabulū positum in hac petitione (quod compositum est ab ἐπὶ præpositione, id est, supra, & οὐσία, id est, essentia seu substantia) verterunt quidam supersubstātialem, alij quotidianum, quo vocabulo doceri aliqui aiunt, ne vno die cibū singuli consumamus, qui pluribus diebus sufficere possit, alioqui quotidianus non erit. Porro nostrum, additum aiunt propter duas rationes. Prima, quòd Deus det nō nobis solùm, sed etiam alijs per nos vt impotentibus impartiamur. Altera, vt iustis rationibus, non vi, non fraude, necessaria vitæ conquiramus. Nam ea ratione nō nostra erunt, sed aliena. Porro particula hodie in precatione adiecta tollit sollicitudinē de crastino. Ac proinde Christus ibidem subdit: *Ne sitis in crastinū solliciti, nā dies crastinus curam habebit sui ipsi⁹, sufficit sua diei afflictio* hoc est, satis malorum affert ipsum tempus, vt non affligamus nosmetipsos solicitudine futurorum. Videtur autē hic nō vetari præparatio necessariorū in futurū, verùm sollicitudo. Nam et Christus ipse legitur habuisse Iudam procuratorem loculos habentem, in quibus pecunia, pro coëmendis necessarijs, conseruabatur. Quemadmodū

Hom. 15. in Matth.

ſolicitudinem tollit, non laborem, vt putarunt Maſſeliani, cùm diceret: *Ne ſitis ſoliciti animæ veſtræ, quid eſuri ſitis aut bibituri: neq; corpori veſtro, quibus induamini.* Nam Protoplaſto dictũ eſt à Deo: *In ſudore vult⁹ tui veſceris pane, donec reuertaris in terrã,* Et Paul⁹ præcipit: *Vt laboremus, operãdo manibus ſuis quod bonũ eſt, vt habeam⁹ vnde tribuamus neceſſitatẽ patiẽti.* Aliud aũt eſt ſolicitudo, aliud operatio: fieri enim poteſt, vt ſolicit⁹ nõ ſit, qui operatur. *Quód ſi nemo ſolicitus* (vt Chriſtus ait) *poteſt addere ad ſtaturã ſuam cubitũ vnũ:* certè fruſtra nos ſolicitudine rerum cruciamur, cùm ne id quidẽ quod minimum eſt, facere poſſumus. Laborandũ ergo eſt: ſolicitudo tamen in Deũ proijcienda, docẽte Petro: *Omnẽ ſolicitudinẽ proijciẽtes in Deum, quoniã ipſi eſt cura de vobis.* Porro labor ita cũ fructu futurus eſt, ſi primùm regnum Dei quæſierimus & iuſtitiam eius, hortante Chriſto: *Quærite primùm regnũ Dei, et omnia adijcientur vobis.* Non deſunt qui panis ſuperſubſtantialis nomine in hac precatione, intelligunt corpus Chriſti, præterea verbum Dei: quæ vtraque panis nomine in ſacris literis appellantur.

Gene. 3. Ephe. 4. Matth. 6. 1 Pet. 5. Aug ſerm. 182. de tẽp. Hier. in Matthæum

371.11. Quinta petitio.

QVINTA PETItio est.

Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris.

Omnes sumus peccatores. 3.Reg.8. 1.Ioan.1. Concupiscentia. 67.31. Prouer.20. Marc.2. Esaiæ.43. Peccata cur debita vocentur. 187.4.

Non est homo qui non peccet, ait Salomon, cuius sententiæ & Ioannes subscripsit: *Si dixerimus, quoniã peccatũ nõ habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est*. Concupiscentia enim à culpa genitali profecta ad malum solicitans, in natura humana radices egit altius, quã vt planè in vita hac euelli posit. Qua fit, vt nemo dicere posit, mundum est cor meũ, purus sum à peccato. Peccata aũt nemo dimittere potest, nisi solus Deus. De qua re apud Esaiam ad eum modum loquitur. *Ego sum, ego sum ipse, qui deleo iniquitates vestras*. Hac igitur petitione oram⁹ nobis dimitti à Deo peccata nostra, quæ hic debita vocantur (vt apertissimè colligitur ex eadem petitione à Luca scripta) quòd scilicet ita pœnæ luendæ obnoxius sit peccator, sicut debitor solutioni eius quòd debet. Quid autem sit peccatum, & quotuplex ante ostensum est, vbi de peccato egimus.

Quòd

Quòd verò adiectum est in petitione hac: Sicut & nos dimittimus debitoribus nostris, ostenditur ita nos à Deo gratiam remissionis consequuturos, si ex corde debita in nos commissa proximo dimittamus. Id quod Christus apertè docet. *Si nō dimiseritis* (inquit) *hominib⁹, nec pater vester dimittet vobis peccata vestra.* Quod & parabola memorabili declarauit de seruo, cui licet Dominus dimisisset totum debitum, ille tamē noluit misereri conserui sui pauca sibi debenti, qui propterea iussus est tradi tortoribus, quoadusq; redderet vniuersum debitū. Diligendi ergo sunt Christianis inimici, vt Christus admonet: benefaciendū ijs, qui illos oderunt, orandum pro persequentibus. *Ita enim,* dicente eodem, *erunt filij patris qui in cælis est, qui solē suum oriri facit super bonos et malos, & pluit super iustos & iniustos. Si enim* (vt subdit) *diligitis eos, qui vos diligūt, quam mercedē habetis? nōne et Publicani hoc faciunt? Et si salutaueritis fratres vestros tantùm, quid amplius facietis? nonne et Ethnici hæc faciunt? Estote ergo & vos perfecti, sicut et pater vester cælestis perfectus est.* Cæterùm hic locus orationis dominicæ, et similes in Euāgelio vindictā prohibentes, intelligendi sunt de priuata vin-

Quomodo à Deo remissionem peccatorū consequimur. 294.3.
Matth. 6.
Matth. 18.
Inimici diligendi. 368.6.
Matth. 5.
Pro scatalipsis. 161.13.

vindicta, non de publica, quam exercet magistratus, quem & Paulus ministerium Dei appellat, neque sine causa gladium gestare dicit: *Dei enim minister est* (inquit) *vindex in iram ei qui malũ agit.* Auxiliũ igitur magistratus ad propellendam vim priuatã qui implorant, non peccant.

Roma. 13.

Sexta petitio.

Et ne nos inducas in tentationem.

Petimus hac petitione, ne patiatur nos Deus tentari, & à tentatione superari. Non autem per seipsum inducit Deus in tentationẽ, sed induci permittit, quem suo auxilio deserit ordine occultissimo, ac meritis (vt Augustin. inquit) causis etiam sæpe manifestis dignum iudicat ille quem deserat, & in tentationem induci sinat. Ea de re verbosius, vbi de prædestinatione egimus.

Deus nõ inducit in tẽtationem.

August. lib de serm. Domini in monte.

Est autem tentatio duplex, seductionis, & probationis. De prima est illud Iacobi: Nemo cùm tentatur dicat, quoniam à Deo tentatur: Deus enim intentator malorum est, ipse enim neminem tentat. Vnusquisque verò tentatur à concupiscentia sua abstractus & illectus. Deinde cõcupiscentia cùm conceperit, parit peccatum, peccatum verò

Tentatio duplex. Aug lib. 2. de consen. Euang.

Iac. 1.

verò cùm consummatum fuerit, generat mortem. De secunda est illud: *Tentat vos Dominus Deus vester, vt sciat, si diligatis eũ.* *Beat⁹ vir* (inquit Iacob⁹) *qui suffert tentationẽ, quoniã quũ probatus fuerit, accipiet coronã vitæ, quam repromisit Deus diligentibus se.* Cur autem tentationes Deus permittat, paulò ante ostensum est. 1a.2.14. Deuter.13. Iacob.1.

Sed libera nos à malo.

Septima petitio.

Duobus modis appellare solemus malum, vno, cùm malè quenquam fecisse dicimus, quod malum culpæ dicitur: alio, cum mali aliquid esse perpessum, id malum pœnæ appellatur. De eo illud est intelligendũ. *Si erit malum in ciuitate, quod Domin⁹ nõ fecerit?* Precamur igitur hac petitione potissimũ, vt nos Deus à malo pœnæ præsentis & futuræ liberet. Malum duplex. Au. de libero arbi. l. 1. Amos. 3.

Amen.

Amen.

Particula in fine precationis posita, est ratum fore precantis. Atque hactenus de interpretatione orationis dominicæ dictum sit, in qua præmisso principio, petimus primò honorem Dei, & gloriam apud omnes fieri. Deinde in tribus petitionibus sequentibus postu- Epilogus orationis dominicæ.

lamus conferri nobis bona triplicia. Maxima quidem, quę ſunt cæleſtia bona. Media autem, quæ ſunt ſpiritalia bona: vt ſunt virtutes, & executio mãdatorum Dei. Minima verò, quæ ſunt temporalia bona, ad corporis ſuſtentationem neceſſaria. Poſtremò petimus auferri à nobis triplicia mala. Maxima quidẽ, quæ ſunt peccata à Deo nos ſeparantia. Media autem, quæ ſunt tentationes, ad peccatum allicientes. Minima verò, incommoda corporis & animæ. Corporis quidem, vt ægrotatio, iactura bonorum temporalium. Animæ autem, vt triſtitia, & cætera id genus. Sed ad contextum Scopi Biblici reuertamur.

Spiritum ſuum ſanctum, &c.

De Spiritu ſancto egimus in annotationibus de Deo. Dona autem Spiritus ſancti (vt de illis pauca dicamus) nu-
25.18. merantur: Sapientia, intellectus, conſi-
Eſaiæ.11. lium, fortitudo, ſcientia, pietas, timor Domini. De his ita Eſaias: *Et requieſcet*
Dona Spiritus ſancti. *ſuper eũ Spirit⁹ Dñi, Spirit⁹ ſapiẽtiæ & intellectus, Spiritus cõſilij & fortitudinis, Spiritus ſciẽtiæ & pietatis, & replebit eum Spiritus timoris Domini.*

Homi-

Hominem peccati.

Periphrasis est Antichristi, ex capite secundo Epistolæ secundæ Pauli ad Thessalonicenses accepta, quē ita Paulus depingit: *Ne quis vos seducat vllo modo, quoniā nisi venerit discessio primùm & reuelatus fuerit homo peccati filius perditionis, qui aduersatur & extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur.* Quibus verbis indicat Paulus, non venturum Dominū ad iudiciū, nisi prius Antichristus venerit, quem (vt Chrysostomus ait) appellat ἀποστασίαν, hoc est, defectionem seu discessionem, tanquam plurimos perditurum & abducturum. Quamuis aliqui intelligant hoc loco defectionem eā, quæ fit à Romano imperio, non quòd statim venturus sit post eam, sed quòd non ante. Vel defectionem ab vniuersali Ecclesia & fide catholica. Hominem autem peccati vocat Antichristum, quod innumera mala perpetrabit, & instituet alios quoque vt perpetrent. Porro filium perditionis vocat, quòd & ipse perdetur. Indicat autem Paulus, quòd non tantùm veri Dei cultū, sed & omnem alterius præterquā sui idololatriā sublaturus sit. De potētia Antichristi Danielis septimo capit. inter cætera scribitur.

Antichristus.

Chrys. Homil. 3. in 2. Epi. Thes.

Homo peccati Antichristus cur? 75.2.

Aspiciebam, & ecce cornu illud faciebat bellũ aduersus Sãctos, & præualebat eis donec venit ãtiquus dierũ, & iudiciũ dedit Sanctis excelsi, & tẽpus aduenit, & regnũ obtinuerunt Sancti, & cætera. De hac potentia & incremento Antichri-
2.Theſſ 2. sti, & Paulus ita scriptum reliquit: *Cuius aduẽtus secundũ operationem Satanæ in omni virtute, & signis, & prodigijs mẽdacib⁹, & in omni seductione iniquitatis ijs qui pereũt.* Additque cau-
2.Theſſ.2. sam aduẽtus Antichristi, dicẽs: *Eò quod charitatẽ veritatis nõ receperũt, vt salui fierẽt, ideo mittet illis Deus operationẽ erroris, vt credãt mẽdacio, vt iudicẽtur omnes qui nõ crediderũt veritati, sed cõsenserunt iniquitati.* Hunc aduentum Antichristi, eiusq; deceptionem notat Christ⁹ (vt refert Chrysostom⁹ & Au-
Homil.40. in Ioan Ioan.5. gust.) verbis illis apud Ioanhẽ: *Ego veni in nomine patris mei, & non accepistis me, si alius venerit in nomine suo, illum accipietis.* Porro diẽ iudicij anteuertet
4.Reg. 2. Eliæ aduẽtus. Malach.4. & Elias propheta, quem sacra scriptura curru igneo de rebus humanis raptũ testatur, qui quidẽ Iudæos conuersurus est ad Christum, iuxta vaticiniũ Malachiæ: *Ecce ego mittã vobis Eliã Prophetã, ãtequã veniat Dies Domini magn⁹ & horribilis, & cõuertet cor patrũ ad filios & cor filiorũ ad patres eorum:* Hoc est, effi-

efficiet vt sic intelligant legem filij, id est; Iudæi, quemadmodum patres eam intellexerunt, id est, Prophetæ. De hoc aduentu Eliæ Christus apud Matthæũ ex sententia Scribarum discipulis interrogantibus de Eliæ aduentu, ait: *Elias quidē vētur⁹ est, & restituet omnia.* Aug lib. de ciuit. Dei. Matth. 17.

Mortui resurgent, &c.

Resurre. mortuorũ.

Articulus hic sublimior est, quàm vt humana ratione attingi posśit, cui alienum à vero videtur, vt corpora quæ vel bestia vel ignis absumpsit, vel in puluerem collapsa, & in humorē soluta, eadē resuscitentur. Vnde Paulus cùm Athenis (vbi omnes humanæ sapientiæ arx erat) resurrectionē mortuorũ prædicasset, spermologus appellatus, & à seculi sapientibus irrisus. In hoc igitur arduo fidei nostræ articulo captiuãdus intellectus, scripturæq; diuinæ assentiendũ, quę hoc futurũ prædixit. *In tempore illo* (ait Daniel) *saluabitur popul⁹ tuus, omnis, qui script⁹ fuerit in libro vitæ, & multi de his qui dormiũt in puluere terræ euigilabũt, alij in vitã æternã, alij in opprobriũ. Qui autē docti fuerint, fulgebũt quasi splēdor firmamenti: & qui ad iustitiã erudiũt plurimos, quasi stellæ in perpetuas æternitates.* Particula autem Actu. 17. Daniel. 12.

Aug.c.23. l.20.Ciuitat. Dei. Iob.19. multi apud Prophetam posita, notat omnes. Ponit enim scriptura aliquando pro omnibus multos, id quod Augustin. probat. Et Iob: *Scio quod redēptor meus viuit, & in nouissimo die de terra resurrecturus sum, & rursum circūdabor pelle mea, & in carne mea videbo Deū saluatorem meū, quē visurus sum egoipse, et oculi mei conspecturi sunt, & nō alius. Reposita hæc spes in sinu meo.* Et Paulus. *Si in hac vita tantū, in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus. Nūc autē Christus resurrexit primitiæ dormientium, quoniā quidem per hominē mors, et per hominē resurrectio mortuorū. Et sicut in Adam omnes moriūtur, ita et in* CHRISTO *omnes viuificabuntur.* Id quod futurū indicarunt etiā illi, qui tempore passionis Christi surrexerāt. *Multa* (inquit Matthæus) *corpora sanctorū, qui dormierāt, surrexerunt, & exeuntes de monumentis post resurrectionem eius, venerunt in sanctam ciuitatem, & apparuerunt multis.* Quod si noua corpora Deus creare potest, cui dubium quin & hæc corpora ad immortalitatem restituere possit? Qualia autem corpora post resurrectionē futura sunt, docet Paulus. Sed dicet aliquis, quomodo resurgunt mortui? Quali autem corpore venient?

Matth.27.

Aug.li.22. de Ciuitat. Dei.ca 20.

Corpora qualia post resurrectionem.

395.24.

Insi-

Insipiẽs tu, quod seminas, nõ viuificatur nisi prius moriatur. Et quod seminas, nõ corpus quod futurum est seminas, sed nu dum granũ, vtputa tritici, aut alicuius cæterorum. Deus autẽ illi dat corpus sicut vult, & vnicuique seminũ propriũ corp⁹. Et paulò pòst: *Alia claritas solis, alia claritas lunæ, & alia claritas stellarũ. Stella enim à stella differt in claritate, sic & resurrectio mortuorũ.* Quib⁹ verbis Paulus, propter eos qui de corporis resurrectione dubitabant, videntes ea in terra putreficri, exemplo grani docet, non prius resurrecturum corpus ad immortalitatis fructum, nisi prius in terra mortuum fuerit: sicut ad frugem granum euadere nequit, non ante mortuum. Deinde exemplo corporum cælestium, quorum alia clariora sunt alijs, docet in resurrectione iustorum, futura illorum pro diuersis meritis diuersa præmia. Quæ autem dotes corporum post resurrectionem erunt, docet ibidem: *Seminatur* (inquit) *in corruptione, surget in incorruptione. Seminatur in ignobilitate, surget in gloria. Seminatur in infirmitate, surget in virtute. Seminatur corpus animale, surget corpus spiritale.* Quibus verbis Paulus enumerat quatuor dotes corporum post resurrectionem futuras,

Explanatio verborum Pauli.

353.14.

Dotes corporũ post resurrectionem quæ erunt.

incorruptionem, gloriam, hoc est, pulchritudinem: virtutem, hoc est, potestatem, vt vbi volet spiritus, ibi & corpus
Photius. protinus erit. Postremò, ex animali, hoc est mortali, quòd scilicet iræ, tristitiæ, esuriei, siti, & cæteris animæ corporisque affectionibus est obnoxium, erit corpus spirituale, id est, immortale & nullis iam huiusmodi terrenis affectionibus subditũ, de qua re & Christus ad
Matth.22. eũ modũ loquitur: *In resurrectione neq; nubent, neq; nubẽtur, sed sunt sicut Angeli Dei in cælo.* Et alibi: *Iusti fulgebũt*
Matth.13. *sicut Sol in regno patris eorũ.* Quãuis au
Cyrillus. tẽ omnium corpora immortalitatis induta gratiã resurgent, non omnes tamẽ immutabuntur, sed inhonorati permanebunt impij, soli verò immutabuntur
1.Cor.15. iusti. Id quod Paulus innuit, cùm dicit: *Omnes quidẽ resurgemus, sed non omnes immutabimur, in momento, in ictu oculi, in nouissima tuba* (canet enim tuba) *& mortui resurgẽt incorrupti, & nos immutabimur. Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionẽ: et mortale hoc induere immortalitatẽ. Quũ autẽ mortale hoc induerit immortalitatẽ,*
Osee.13. *tũc fiet sermo qui script⁹ est: Absorpta est mors in victoria, vbi est mors victoria tua? vbi est mors stimulus tuus?*

Sede

Sedebit in maiestate sua iudicaturus, &c.

Iudicium vniuersale 192.30.

Cùm indiſcreta omnia ferè in hac vita cernantur, conſentaneũ eſt iudicium quandoque bonorum & malorum futurum, ac cuique pro meritis tribuendum ex diuina iuſtitia. Quod & conſciẽtia humana indicat, cuius vis ea eſt, vt non timeant qui nihil cõmiſerunt, & pœnam ſemper ante oculos verſari putent qui peccarint. Hinc factum eſt vt & gentiles cogitationibus proprijs inſtincti, noſtraq; longius odorati, futuri iudicij vmbrã quandã atq; imaginẽ expreſſerunt: inde Elyſius campus, inde beatorũ inſulæ, inde Tartari mentio. Eius iudicij euidentiſsima in literis ſacris extant vaticinia. Inter cætera eſt illud Eccleſiaſt. *Cũcta quæ fiunt, adducet De⁹ in iudiciũ, pro omni abſcõdito ſiue bonũ ſiue malũ ſit.* Et Eſaię: *Dies Domini exercituũ ſuper omnẽ ſuperbũ & excelſum.* Et alibi: *Quia ecce Domin⁹ in igne veniet, & quaſi turbo quadrigæ ei⁹ reddere in indignatione furorẽ ſuũ, & in increpationẽ ſuã in flãma ignis:* qa in igne Dñs dijudicabit, &c. Et Malachię: *Ecce dies veniet ſuccẽſa quaſi camin⁹, & erũt oẽs ſuperbi, & oẽs faciẽtes impietatẽ ſtipula.* Hũc diẽ ibidẽ vocat Malachias

Sententia gentilium de iudicio extremo.
Chry. lib. 2. contra vitup. mona. vitæ.
Eccle 12.
Eſai. 2.
Eſa. 66.
Malach. 4.

2. Cor.5. magnũ & horribilẽ. Pauli item: *Omnes*
183.10. *nos manifestari oportet ante tribunal*
405.2. *Christi, vt referat vnusquisq; propria corporis prout gessit, siue bonũ siue malũ.*

Matth.12. Christi itẽ apud Matthæũ: *Dico autem vobis, quoniã omne verbũ ociosum quod locuti fuerint homines, reddẽt rationem de eo in die iudicij.* Scire autẽ velle tempus aduentus Domini, nihil aliud videtur, quã scire velle quod ipse Dominus ait scire neminẽ posse, dicit etenim: *De die autẽ illo et hora nemo scit, ne angeli quidẽ in cælo, nisi solus Pater. Sicut autẽ in diebus Noë, ita erit & aduentus filij hominis.* Sicut enim erant in diebus ante diluuiũ comedentes & bibentes, nubẽtes, vsque ad cũ diẽ quo intrauit Noë in arcã, & nõ cognouerunt donec venit diluuium, & tulit omnes: ita erit et aduentus filij hominis.

Tẽpus iudicij vniuersalis nulli creaturæ cognitum. Matth.24.

Cur Deus diem iudicij extremi ignotũ voluit & tempus mortis.

Voluit autem Dñs hunc diẽ aduentus sui esse ignotũ: quin & finẽ vitæ nostræ, ad excitandum nos, quò semper in officio simus: & in ea, in qua vocati sumus vocatione parati inueniamur. Nam si constaret, quo tempore mors obeunda esset, plurimi inuenirentur qui bacchanalia viuẽtes, rationem bene viuendi in longũ tempus differrẽt. Appetẽte autẽ morte, mœrore & terrore permoti & concussi, ad obeunda munia hominis inepti redderentur.

Viuorum autem nomine quos Dominus iudicaturus est intelligendi qui in aduentu Christi superierunt subitò morituri & reuicturi. Quãuis non desunt aliqui qui sentiant eos, anima manente in corpore, immutandos ad incorruptionẽ & immortalitatem, hocq; eis reputari pro resurrectione. Mortuorum verò hi qui ab Adam vsque in eũ diem defuncti sunt, reuicturi tamen subitò. De qua re ita Paulus: *Nos qui viuimus, qui residui sumus*, in persona loquitur eorũ qui tunc viuẽt, *in aduentũ Domini, non praeueniem⁹ eos qui dormierũt*, trãslatione scilicet ad gloriã, quoniã & qui antea mortui sunt & si qui tunc viui reperiẽtur, vna obuiã Christo prodibunt glorificãdi, *quoniã ipse Dominus in iussu & in voce archãgeli, & in tuba Dei descẽdet de caelo, & mortui qui in Christo sunt*, hoc est, q olim in Christo mortui sunt, *resurgent primi*, non tempore, sed merito & dignitate respectu dãnatorum, vt aliqui interpretantur. *Deinde nos qui viuim⁹, qui relinquimur, simul rapiemur cũ illis in nubibus obuiã Christo in aëra: et sic semper cũ Dño erimus.* Sicut autem fulgur non indiget precone aut nuntio, sed in momento temporũ omnibus apparet, sic aduentus ille vbiq; splendere statim incipiet. Id notat

Viui quos Dominus iudicabit qui intelligendi.

Aug. de fide & symb.

August. de dog. eccle.

1. Thess. 4.

Chryso. in Mattha

Chri-

Matth.24. Christus apud Matthęum: *Sicut fulgur exit ab Oriente & apparet vsque in Occidēte, ita erit & aduētus filij hominis.*

Quòd autē Paulus ait sanctos iudicaturos de mundo, hoc iudicium intelligendū per vitam contrariam.

Sancti quomodo mundum iudicabunt.

Luc.21. Marc.24.

Iudicij extremi diem signa pręcedentia describit Christus apud Lucā: *Erūt,* inquit, *signa in sole & luna & stellis,* &c. Signa hæc explicat Matthæus Euāgelista: *Sol obscurabitur, & luna nō dabit lumē suū, & stellæ cadēt de cælo.* Et subdit: *Apparebit signū filij hominis in cælo, & tūc plangēt ōnes trib⁹ terræ, & videbunt filiū hominis venientē in nubibus cæli cum virtute & gloria multa.*

Crux. Crucem appellat signum tanquam tropheum & insigne regum, quod apparebit ad arguendos incredulos testimonij causa, veluti si quis lapide percussus ostendat lapidē. In iudicio eo qui beati ex operibus misericordiæ cognoscentur, vocabuntur ad promissam hæreditatem. Contra immisericordes & improbi in ignem æternum mittentur, vt

Matth.25. Matthæus scribit,

Tunc finis erit, regnumq́ Deo patri tradet.

Est imitatio verborum Pauli ex capite quindecimo primæ epistolę ad Co-

rinthios: Finis autē erit generationis. 2.Pet.3.
Nam, vt Petrus ait: *terra & quæ in ipsa sunt opera exurentur, quin & cæli magno impetu trāsibunt, elemēta verò magno calore soluentur.* Ne autem putaret quispiam interiturā eorū substantiā, sed in melius immutandā, subdit Petrus: *Nouos verò cælos & nouā terrā & promissa eius expectam⁹.* Cui & illud Ioānis in Apocalypsi simile est: *Vidi*, inquit, *cælū nouum & terrā nouam.* Primum enim cælū & prima terra abijt. *Tradet autē regnum Deo patri Christus*, id est, Ecclesiā fideliū & congregationē electorū, non quòd in eo non regnet Deus, dicente Christo: *Regnum Dei intra vos est*: sed quod non nihil adhuc in ea dominetur peccatū & diabolus. Cyrillus enim & Photius Græci interpretantur, tradere regnū Deo patri, pro eo quod est electorū Ecclesiam ab omni perturbatione & afflictione liberā, & à dæmonū insidijs & insultibus tutam patri tradere, quod indicant sequentia verba Pauli: *Cùm euacuauerit*, id est, aboleuerit & eneruauerit *omnē principatū*, id est dæmonū potestatē & tyrānidem quam exercent aduersus fideles. Neq; autem cum patri regnum tradet Ecclesiæ, ab sese abdicat, sicut cùm à patre accepit, non illi abstulit.

Mundus qualis futurus post iudicium vniuersale.

Apoc.21.

Christus quomodo intelligendus tradere regnū Deo patri.

Parę-

Paræneſis ad LECTOREM.

Oſtēdit hic modum viuendi.

AD finem igitur cui deſtinatus eſt homo, vnuſquiſque velis & equis, quod aiunt, contendat: tū illa, quæ huic fini conſequēdo conferunt, obuijs manibus, vt dicitur, cōplectatur. Contra quæ obſtaculo ſunt, cane peius & angue vitet, etiāſi plurimi habeantur. Hac enim vna ratione felicitatem veram quam nemo non expetit, ſummumq́ue bonum eſſe ducit, cōſequetur. Quòd ſi in hac lachrymarum valle, nihil præſente vita charius ducimus, quæ tamen vix vita dicenda eſt, vtpote tot ærūnis, tot caſibus obnoxia, quomodo non multò magis veræ æternæq; vitæ amor vnūquenque capere debet? vitæ inquā, corporis & animi nunquā finiendæ, quod enim corpus attinet, non fami, non ſiti, non æſtui, non frigori, non indigentiæ, non laſsitudini, non dolori, non morti amplius obnoxium erit, ſed immortale, agilitate, ſubtilitate & claritate ſumma decoratū. Anima verò nullo vitio, nulla triſtitia, nullis perturbationib⁹ ſollicitabitur, ſed ſummo bono, qui

Apoc. 7.

Deus

Deus est, perpetuò fructur, quæ fruitio quantum voluptatis habeat, non solùm lingua dicere, sed ne mens quidem concipere poterit. Quid autem est æquè pretiosum, cuius lucrum animæ humanæ dispēdio cōmutari posit? quæ imaginē Dei refert, cuius gratia (mirabile dictu) Deus factus homo, dormituriens, esuriens, sitiens, pauper, reliquisq; humanæ conditionis iniurijs obnoxius. Neq; solùm, vt homo versatus est inter homines, verū etiam serui speciem in se suscepit, & serui nocentis, quū ipsa esset innocētia. Atqui nō ad hoc tantùm se demisit, sed etiam vsq; ad supplicium mortis, ceu facinorosus descendit, ac mortis longè probrosissimæ crucis. Qui pauculo ære liberantur, à seruitute heri, & ex seruis fiunt libertini, modis omnibus aduigilant, ne ob ingratitudinem possint in relictā retrahi seruitutē. Et tu, nō corruptibilibus auro & argento, sed pretiosissimo sanguine, quasi agni immaculati Christi & incontaminati redemptus, committes vt in veterem tyrannidem diaboli recidas? Dementissimo dementiorem putas, qui huius vitæ corporalis miseræ ac breuis iactura, mundum vniuersum lucrifacere vellet. Quò enim fortuna, si nō conceditur vti? Quorsum opes, cùm

1.Cor.2.
Philip.2.
1.Pet.2.
Matth.16.

perit ipse possessor? Cur non vel ipsa amentia amentiorem te existimas? cum tanti affectus suos, vel opes habes, vt horum gratia, vitæ æternæ facias dispendium, fortè habiturus in stagno ardenti igne & sulphure, quod est mors
Apoc.21. secunda, quemadmodū in Apocalypsi scribitur, hoc enim pacto frustra cætera habebis. Ethnicorum lucem Euangelicam ignorantiū plurimi fuere, qui virtutem sibimet pulcherrimā mercedē putātes, sola conscientia rectè contenti, fidem pecunia, pudicitiā vita potiorem habuerunt, qui honestatē voluptatibus antepofuerunt, neq; honores neq; reliqua fortunæ cōmoda desiderabant. Tu cui patefacta sunt iudicia Dei qui ad meliorem spē vocatus es, à vitijs non resilies? præsertim cùm scias momentaneis his voluptatibus, præter infelicem illum conscientiæ mentis cruciatū, æternos quoq; emi cruciatus? Pijs contra pro temporaria ac leui vexatiuncula, centuplum gaudium puræ conscientiæ euenire, ac in augustissimis sanctissimisque cælestibus mansionibus dari, quæ nec oculus vidit, nec auris audiuit,
Isai.1. nec mēs hominis concipere potest? *Bos* (vt propheta ait) *cognoscit possessorē suū & asin⁹ præsepe Domini sui.* Tu cur Dominū tuū nō agnoscis? Absit, inquis, vt
non

nō agnoſcam. Ita ſanè, verbis quidem, at factis negas, quòd & Paulus exprobrat quibuſdā: *Cōfitentur*, inquit, *ſe noſſe Deū, factis autē negāt*. Canes, delphines, leones, dracones retuliſſe aliquādo gratiam leguntur: Te verò ingratitudinis apud creatorem ſuum non pudebit? cui debes quod es conditus, cui debes quicquid habes, quorum quidē nullam partem, non dicam referenda, verùm ne cogitāda quidem gratia conſequi poteris. Quid ergo his contēptis ventrē Deum dices, & culinam religionem? At hoc eſt in vano animā accipere, non autem in finē cui deſtinatus eſt homo, hominemq; nomine, non re eſſe. Ea certè ratione præſtiterat non nouiſſe Euangelicā doctrinā, quam poſt cognitā & acceptam deſciſcere à ſancto præcepto. Leuius enim peccatū redditur ignorantia: grauius damnabuntur, qui crimen impietatis ingratitudinis vitio cumularūt. Accidit tibi ꝙ prouerbio iactatur: *Canis reuerſus ad ſui ipſius vomitū, & ſus lota ad volutabrū cœni*. Poſt facinorū tuorū te pœnitebit, atq; vtinā nō ſerò vbi videlicet venerit dies magnus iræ, qñ impij mōtibus dicēt: *Cadite ſuper nos, et abſcōdite nos à facie ſedētis ſuper thronū*, quando vocē illā mœroris & amaritudinis plenā edent: *Laſſati ſumus in via*

Tit. 1.
163.31.
Solinus ca. 25.
Gellius l. 5.
Pli. li. 10.
Pſalm. 23.
2. Pet. 2.
Luc. 12.
Apoc. 6.

via iniquitatis et perditionis, et ambulauimus vias difficiles. Viam autē Domini Sapient. *ignorauimus*. Quid nobis ꝓfuit superbia? aut diuitiarū iactātia quid cōtulit nobis? Transierūt illa omnia tanquam vmbra & tanquā nauis, quæ pertransit fluctuantem aquā, cuius cùm præterierit, non est vestigiū inuenire, neq; semitam carinæ illius in fluctibus. Sic & nos nati continuò desijmus esse, & virtutis nullum signum ostendere valuimus, in malignitate nostra consumpti sumus. Talia inferorum pœnis addictos, scriptura sancta dicturos ait, quibus vnusquisq;, vtinā exterreretur, flagitiorumque deflendorum occasionem tēpori arriperet, atq; ita si non virtutis amore, ꝙ maximè cōueniebat, formidine pœnæ, quod improbis est peculiare, à malis quàm ocyssimè declinet. Illud cogitās quàm ærumnosa, quàm fugax sit vita præsens, quàm vndiq; imminens insidiosa mors, quam passim opprimit inopinantes, et cùm nemo vel de momento vitæ sit securus, quàm ingens periculum eam cōperendinare vitam, in qua si illum mors subitanea (vt sæpe accidit) deprehenderit, in æternū perijsse putandus est. Quantum igitur vnusquisq; animo conniti, quantum viribus contendere poterit, sanctitati studeat, Christū

Iesum vt conatus prouehat precando, cum animoque suo sæpius reputando, quam fœda, quàm execranda, quã exitialis res sit peccatum. Contrà quanta dignitas hominis, à quanto opifice conditus sit, in quam excellenti statu constitutus, quam immẽso pretio redemptus, ad quantam felicitatem vocatus, hominem esse illud animal generosum, cuius vnius gratia mirabilẽ hanc mundi machinam fabricatus est Deus. Ciuem angelorum, filium Dei, hæredem immortalitatis, membrũ Christi, templum Spiritussancti, simulachrũ & adytum diuinitatis, peccatum esse lethale virus spurcissimi serpentis, autoramentum diaboli, & seruitutis non turpissimæ modo, verùm etiã miserrimæ. Christi iugũ suaue & onus leue, quod qui portauerit, requiẽ æternã inueniet.

Cuius vt nos participes faciat Deus trinus & vnus, communibus votis precemur.

DE

SCOPI BIBLICI

FINIS.

DE CORRV-PTISSIMIS SECVLI

huius morib⁹, varijsque atq; turbulẽtis in religione Christiana doctrinis, Alberti Nouicãpiani Oratio, in qua permultæ prauæ opiniones refellũtur, quidq; pio cuique agendũ sequẽdumq; hoc tẽpore sit, ostenditur.

ETsi genere Polonus sum, Serenissima Regina, princeps Illustrissime, vosque omniũ ordinũ viri ornatissimi: Etsi, inquã, genere Polonus sum, vicinus tamẽ Hungariæ, professioneq; Christianus, ob idque Hũgaris, quantum in me est, coniunctissimus. Quò fit, vt his optimè consultum iri vellem, quàm qui maximè: vel eò magis, quòd dominatu Regum, sanguinisque coniunctione eorundem & nunc, & olim Polonis Hungari deuincti fuêre. Quin etiam hoc tempore, vobis exposcentibus, Principes vestros cùm in Polonia, fatis ita ferentibus, non sine magna tranquillitate, dulcique pace, aliquot annos exegissent: summa cum alacritate animi (absit odiosa assentatio) summa item obsequiorum promptitudine, &

& fidelitate, nec non apparatu belli ſplendidiſsimo, vnà vobiſcum in regnum veſtrum feliciſsimè deduximus. Cùm igitur videam Principes veſtros sereniſsimos, voſque omnes, in id toto conatu animi incumbere, adnitentibus etiam inclytiſsimi Regis Poloniæ oratoribus, viris prudentiſsimis, & ornatiſsimis, vt tandem aliquando poſt tot ærumnas, tot calamitates, tot denique clades, res Hungaricæ benè componi, & probè conſtabiliri poſſint. Et ipſe, qui anteà inſtituendo Sereniſsimo principi veſtro, mandato Regio operam diligentiſsimam impendiſſem: his ſanctiſsimis conatibus, quoad per me fieri potuit deeſſe nolui. Quin potius Diogenem Philoſophum mihi cenſui imitandum, qui Macedonum Rege expeditionem in Græciam adornante, cæteris mœnium propugnationi intentis, dolium ipſe, in quo degebat, ne inter ſuorum labores ignauiæ accuſaretur, quàm maxima poterat contentione, verſabat. Ego verò melius, qui vobis negotia profana tractantibus, de diuinis aliqua in medium proferam, ob eam potiſsimùm cauſam, quòd de illis, & in hiſce locis non rectè, ne dicam impiè plurimi ſentiant, odijſque pluſ-

quam feralibus inter se ob ea dissideant, & digladientur. Porrò vbi diuina impiè tractantur, aut derelictui habentur, non est quod quispiá (dummodò sanæ mentis sit) cætera bene cessura felicesque exitus habitura putet. Omne enim datum optimum, & omne donum perfectum de sursum est, descendens à patre luminum. Qui vt agnoscatur, & piè glorificetur, omnia condidit. Eius igitur regnum si primum fideles non oscitanter quæsierint, cætera illis adijcienda promisit ille, qui fallere non potest: adeò vt citiùs cælum & terram ad nihilum redigenda putes, quàm promissa illius immutanda. Dicam igitur, & dicam quàm breuissimè potero, de moribus corruptissimis, turbulentissimisque & calamitosissimis in religione Christiana hoc seculo dogmatibus: quidque in eis pio homini agendum sequendumve sit, vos quæso animum aduertite. Illud autem in primis à vobis efflagito, vt, si vos æquos iudices dictis meis præbituri estis, animum affectibus vacuum afferatis oportet, Verissimè namque dixit Quintilianus, Id quod iudices fuisse volunt, esse facilè credere. Et sicut amantes de forma iudicare non possunt, quia sen-

Iacob. 1.
Prouer. 16.
Eccle. 17.
Matth. 6.
Mat. 5. 24.
Propositio orationis.
Affectus in rectè iudicá do officiũt.
Quintilianus.

ſenſum oculorum premit amor: ita omnem inquirendæ veritatis rationem à nobis amitti, cum affectibus occupamur. Quòd ſi fortè quiſpiam iſta non prouidens, odio noſtri, vel partis aduerſæ amicitia abductus, nos irriſione perſequi, noſtraque hæc acrius conuellere pergat, haud equidem moror: quippe qui id mihi cùm doctiſsimis viris commune ſciam. Sed quid hos dico? cùm ipſe CHRISTVS Seruator omnium optimè docens, doctrinæque ſuæ ſignis, & ſtupendis miraculis fidem faciens, ſic con temptus, ſpretusque fuerit, vt furioſus, & dæmoniacus à plurimis ijſdem ſceleſtiſsimis cenſeretur. Tantum affectus maligni in limanda veritate mentem obruunt, & præcipitant, niſi prouideris. Christus.

Flere magis libet Chriſtiani, quàm loqui, vbi mores corruptiſsimos ſeculi huius infeliciſsimi, & calamitoſiſsimi quiſpiam fixius inſpexerit, diligentiuſque expenderit. Quamuis enim olim iam inde à condito orbe, poſt obſcuratum illud lumen naturæ, menti primi hominis diuinit⁹ infuſum, ſeculis ſubſequẽtibus, homines plurimis ac nefandis ſceleribus obruti, execrandiſque errorũ ambagibus impliciti fuere, adeò, Narratio. Vitia priorum ſeculorum.

vt honorem, & gloriam, cultum denique, qui soli rerum opifici Deo debetur, detulerint hominibus, spiritibus malignis, animantibus rationis expertibus, statuis item ex ære factis, aut ligno cælatis, quibus etiam (horresco referens (filios & filias suas immolarunt: Tamen præsentis seculi, in maligno positi, scelera paria, vel potius grauiora ducenda sunt prioribus. Etenim post tot exẽpla grauissimarũ pœnarum de peccatoribus sumptarum: post tot insignia beneficentiæ diuinæ in homines testimonia: post coruscantem Euangelij lucem, ab vnigenito filio Dei, in sinu patris existente, mundo illatam, mirandis prodigijs confirmatam, sanguine Apostolorum, & innumerabilium martyrum obsignatam: deinde post perpetuitatem, & constantiam Ecclesiæ illi à Christo promissam: post tot hæreses planè sopitas, confutatasque scripturarum & Ecclesiæ authoritate, aduersus quam ne portas quidem inferi Christus prævalituras pollicitus est: post ea (inquam) omnia, homines huius seculi, eorum omnium obliti tanquam equus & mulus, in quibus non est intellectus, in vitia ruunt, hæresesque iam à multis temporibus

Psal 105.
Vitia seculi præsentis.

Psal. 31.

ribus

ribus damnatas in dubium reuocant. Quæ quidem facientes, timorem Dei abijciunt, Ingratitudinis in DEVM, vitium longè omnium teterrimum, incurrunt: Charitatē peculiare quoddam Christianorum insigne rumpunt: Ethnicis & publicanis se pares demonstrant, vel potius deteriores. Accidit enim illis illud Prouerbium à Petro repetitum, Canis reuersus ad suum vomitum, & sus lota in volutabro luti. Quamobrem melius erat illis, dicente Petro, non cognoscere viam iustitiæ, quàm post agnitionem retrorsum reuerti à sancto mandato. Leuius enim redditur peccatum ignorantia: grauiùs damnabuntur qui crimen impietatis, ingratitudinis vitio cumularunt. Id quod CHRISTVS apertè expressit, cùm diceret, Seruum scientem voluntatem Domini, & non facientem, plagis afficiendum multis: contrà nescientem, & non facientem, paucis. Sodomitis item tolerabilius futurum in die iudicij, quàm Iudæis CHRISTO non obedientibus. His autem vitijs homines nouissimis temporibus, quasi pestilentia inuadendos, Paulus olim vaticinatus est: cuius verba hîc non sine causa recensenda duxi: Illud scito (inquit) in nouissimis

Ioan.13.

Prouerbiū. 2.Pet.2.

Peccatū leuius redditur ignorantia.

Luc.12.

Matth.10.

Vaticiniū Pauli de sceleribus eius seculi. 2.Tim.3.

ſimis diebus inſtabunt tempora periculoſa. Erunt enim homines ſui amantes, auari, iactabundi, ſuperbi, maledici, parentibus non obedientes, ingrati, impij, ſine affectu, neſcij fœderis criminatores, intemperantes, immites, negligentes bonorum, proditores, temerarij, tumidi, voluptatum magis amatores quàm Dei, habentes formam pietatis, ſed qui vim eius abnegarent, & hos deuita. Obſecro, an vitia hæc ſecundum vaticinium Pauli hoc ſeculo non inundarunt? Vos locupletes teſtes eſſe poteſtis. Ego certè quantum attinet actiones in ſpeciem ſtudioſas, quas moraliter bonas vocant, Turcas plurimis Christianis præſtare, conſtanter affirmare auſim. Illi enim (veluti ex ſcriptis, & relatu quorundam accepi) æquitatis & pactorum ſeruantes ſunt: Principibus ſuis fideles, illiſque ad nutum etiam obedientiſsimi: à rapina ſuorum abſtinentes, liberales in pauperes, ſobrij, legis ſuæ obſeruantiſsimi: adeò vt ne latum quidem vnguem ab ea declinare velint. Quamobrem conſultante etiam cum proceribus Cæſare, profeſſor legis eorum adeſſe iubetur, attentè obſeruans, ne quid legi contrarium ab illis decernatur, ſanciatúrve, In cæremonijs item, templiſ-

Turcarum mores quidam.

Nota.

plisq́ue ædificandis magnifici, in quæ etiam per diem aliquoties, summa cum reuerentia venire solent. Quandoque & in templa Christianorum, quę apud illos cum rebus sacratis, dicatisq́; Deo inuiolata permanent, sacerdotibus, monachis, suos prouentus vnà cum religione in pace retinentibus. Hæc & similia ipsi Mahometico dogmate imbuti studiosissimè obseruanda curant: Christianorum verò plurimos à Christo Iesu edoctos, ad melioremq́; spem vocatos, contraria illis facere pudet minimè. Nam vt cætera vitia, quibus madent, taceam: illa tamen recentiora oculos quasi ferientia, breuibus perstringam. Cum iuxta factum Dauidis, decor domus Dei illis diligendus esset, zelusq́ue eius, illos non dico mouere, sed comedere deberet, id quod CHRISTO accidisse Ioannes testatur: Ipsi tamen contemptis spretisq́ue legibus, animo sacrilego, diligentes magis gloriam hominum quàm Dei, templa prophanant, defœdant, diruunt, rebus sacratis, dicatisq́ue Deo, manus prophanas admoliri minimè dubitant: idq́ue suapte libidine ducti, citra omnem necessitatem, superiorumq́ue consensum eas in priuatum vsum conuertunt, satius esse ducentes, se, Psal. 25. In prophanatores templorum. Ioan. 2. Ioan. 12.

domosq́ue suas tapetijs, argento, auro nitere, quàm templa. Adhæc, vt ipsi ea deglutiant, arcásue suas impleant, quàm vt in templo Domini ad publicos vsus, vrgente necessitate recondantur. Ex possessionibus item Ecclesiæ potius alantur ipsi, eorumq́ue serui, quàm ministri Domini ad ho-
Eccle.43. norem et Dei gloriam, qui sapiente Hebræo teste, omni laude maior est, vtq́ue agnoscatur, riteq́ue glorificetur, omnia condidit. Questus est olim Deus apud Hieremiam, quòd Rechabitis mandata patris sui capessentibus,
Ierem.35. Iudæi mandata Dei negligerent. Nunc ægerrimè non feret, cùm Turcis dogmata Mahometi mordicus retinentibus, Christianorum plurimi mandatis DEI non parent? Quod si Deus Rechabitis vitio non vertit, quin potius gratiam se relaturum pollicitus erat, quòd homini patri suo morem gerentes, vinum non biberunt, nec seminarunt, in domibusq́ue non manserunt; quæ quidem ad honorem Dei parum vel nihil pertinebant: Quomodo Christianis laudi non ducet, & non referet, quòd patrum maiorumq́ue suorum traditiones in laudem & gloriam DEI vergentes firmiter retineant? Dedit pœnas gratuisi-

uissimas Baltazar Rex Ethnicus, quòd vasa Domini ex templo Hierosolymitano à Nabuchodonozore asportata prophanarat, ex illis in conuiuio tantummodo bibens. Acerrimè à Deo percussus Heliodorus princeps, qui à Rege Antiocho Hierosolymam, raptum thesauros templi & hominum illic reconditos, missus fuerat: Christianorum verò plurimi, cùm id sine timore Dei, pro sua libidine tantùm faciant, quomodo istud inultum auferent? Notum enim est, quanti decorem templi ipse CHRISTVS IESVS fecerit, cum Iudæos emētes & vendentes, è templo flagello ex funiculis facto, non sine maximo zelo expulerit & eiecerit, testimonium ex Esaia proferens: Domus mea, domus orationis vocabitur, vos autem fecistis illam speluncam latronum. Quinetiam ne vas quidem, referente Marco, ferre per templum sinebat. Adhæc ipse festo innouationis templi, & dedicationis altaris à Machabæis instituto, interfuisse à Ioanne narratur: Quòd si Christus cùm esset Deus, ea tamen quę homines in honorem & gloriam Dei constituerant, non contempsit, imò sua præsentia approbauit: Tu qui es puluis, & cinis, cur ea facere dedignaris?

Danie. 5. Baltazar.
2. Mach. 3. Heliodorus
Ioan. 2. Christus quāti decorem templi fecerit.
Esaiæ. 56.
Marc. 11.
1. Mach. 4. Ioan. 10.

ris? cur eum honorem templis non defers? quin potius nulla necessitate adactus, tua tantùm libidine ductus rapis ea, quæ homines pij, pro ornamento templi in honorem & gloriam Dei vergente, contulerunt, idque non sine sacræ scripturæ authoritate, in qua plurima extant eius rei testimonia, quæ hic recensere longum esset. Factum tamen Cyri regis Persarum silentio præterire non possum, qui, licet Ethnicus esset, populo tamen Iudaico ex captiuitate dimisso, templum Domini restaurare iussit, vasaque aurea, argentea à Nabuchodonozore olim ablata, restituit, numerum quinque millium quadringentorũ implẽtia. Adeò Ethnici veros Dei cultores virtute antecunt. At dices fortasse (vt de imaginibus pauca loquar) Dei præceptum esse: Non facies tibi sculptile. Non eo inficias, id dictum Dei esse: Nego tamen ita, veluti opinaris, intelligendum. Ea enim potissimum ratione Deus id præcepisse existimandus est, ne Iudæi, qui tum temporis in idololatriam proni fuerant, idola facerent, quò eum honorem illis exhiberent, qui solius Dei viui est, veluti gentes fecere, iuxta illud Psalmographi: Simulachra gentium argentum & aurum.

Exod. 38. 3. Reg. 6. 2. Para. 29. 2. Mach. 3. Esdr. 1.

Factum Cyri Regis.

Numerus vasorum.

Exod. 20.

Cõtra euersores imaginum.

Psal. 113.

rum, opera manuum hominum. Alioqui, nisi ad eum modum hic locus accipiendus esset, cùm Exod. xx. dixisset Deus: Non facies tibi sculptile: Vigesimo quinto verò, quasi sui oblitus, præcepisset duos Cherubin ex auro parandos, quomodo sibi non esset contrarius, & quasi sibi non constans? cùm tamen non sit Deus, quasi homo, vt mentiatur, nec vt filius hominis vt mutetur. Cùm igitur nullus sit locus, quod sciam, in literis sacris, quo præcipiatur imagines in templis non esse debere, non video, cur sententia istorum probanda sit, qui illas è templis eijciunt, præsertim cùm contraria in scripturis inueniantur exempla. Vnum illud proximè citatum, alterum 3 Regum 6. vbi inter cætera scribitur, Salomonem præter duos Cherubin in medio templi inferioris collocatos, alios quoque in parietibus fecisse, & palmas, & picturas varias. Huc accedit, quod ab ipso tempore Apostolorum, imaginum vsus in Ecclesia fuerit, vt Athanasius, Eusebius, Gennadius, cæterique viri grauissimi, & vetustissimi docent: donec circiter annum Domini septingentesimum septimum, imagines non esse recipiendas docere cœpit

Num. 23.

Exempla imaginũ ex scripturis.

Xenaias auctor sectę Iconoclastarum, Nicephor⁹ Eusebius.

Xenaias quidã, fortuna seruus, natione Persa, secta gentilis, à Domino suo profugus, ab Antiochiæ Episcopo inscio, quòd baptisatus non esset, in Episcopum Hierapoleos ordinatus. Hanc hæresim plurimi complexi sunt, ob quam celebratum fuerat concilium Nicænum, quod Græci generale septimum appellant, in quo hæresis Iconoclastarum siue Iconomachorũ, hoc est, eorum qui imagines tollunt, damnata est. Vbi de imagine Christi inter cætera hoc decretum est, quod hoc disticho continetur.

Concilium generale septimum.

Nã Deus est, quod imago docet, sed non Deus ipsa.
Hanc videas, sed mẽte colas, quod cernis in ipsa.

Distichon de imagine Christi.

Pro hac synodo Epiphanius Græcus plurima scripsit, rationes hæreticorum hac de re refutans. Inquiet forsitam quispiam, imagines esse scandalo, quippe quæ ab hominibus colantur. Vide, num rectè argumenteris. Nam prima propositio tuæ argumentationis nõ omninò vera est, hæc scilicet: Quodcunque est scandalo, tollendũ est: multa enim scandalo sunt, nemo tamen mentis compos, ob id spernenda, tollendaque esse censuerit, sed de illis rectè sentiẽdum. Vt verbi causa, Scriptura sa-

Solutio obiectionis de imaginib⁹.

Multa sunt scãdalo, tamẽ nõ sunt tollenda.

ra sacra, ex qua multi scandalizantur, eam perperam intelligentes. Christus item dicente Paulo, multis est scandalum, & stultitia. Quod & ipse innuit, cùm apud Matthæum de seipso diceret: Beatus q non fuerit scādalizatus in me. Iam & eadē ratione Sol & Luna è cælo deijciendi erant: plurimi siquidem fuere qui hos coluerunt, & nunc fortasse aliqui adorant. ¶ Quod verò secundam propositionem attinet, nempe quòd imagines, veluti opinaris, adorētur. Imagines aio in templis esse, non vt colantur tanquam materia, sed vt sint memoria Christi Iesu, sanctorumque eius, quos & pater cælestis docente Christo honore dignatur: magis enim mouent animum, quę quasi præsentia cernuntur, iuxta illud Horatij: Segnius irritant animos demissa per aurem, quàm quæ sunt oculis subiecta fidelibus: Proinde in medio templi, vel alibi, imago Christi crucifixi statuitur, vt in mentem homini subeat, quòd CHRISTI passione redemptus, & credens in eum, corpori mystico, quæ est Ecclesia, per templum materiale designata, misertus sit, ob idque gratias Deo agat, & secutus Paulum in cruce Domini Iesu glorietur, per quem sibi mundum, & se mundo crucifi-

1.Cor.1.

Matth. 11.

Imagines cur in tēplis sint.

Ioan.12.

Hora. in arte poetica.

Crucis imago cur in templis statuatur.

Galat.6.

xum existimet. Sanctorum item imagines inspiciens, eos sibi imitandos proponat, in fideque roboretur, eiusdem Pauli præceptum secutus: Imitatores mei estote, sicut ego CHRISTI. Quòd si sint qui hæc ignorent, docendi sunt, neque ob id imagines eijciendæ. Nam si dixeris, sacerdotes ipsos ac Episcopos ante illorum imagines cereos suffigere, suffitumque facere: non te ostendat (ait Gennadius Constantinopolitanus patriarcha, vir sanctus & miraculorum patrator) symbolicos enim ista fiunt, non lignis aut lapidibus ipsis, sed in honorem illorum, quibus cum Christo requies est, & quorum honor ad ipsum recurrit, attestante sapiente Basilio. Qui erga conseruos bonos honorem, erga ipsum Dominum beneuolentiæ signa exhibet, luminaria, fidei lumen, odoramēta boni odoris imitationem designant. Qui quidem odor Sancti DEO fuere, nosque exemplo illorum esse debemus. Id quod Paulus de se prædicat, CHRISTI (inquit) bonus odor sumus Deo: Qui cùm sanctos, testante CHRISTO, honorificet, quánam audacia tu illos despiciendos duces? memoriamque illorum nullam in Ecclesia extare cupies?

1.Cor.11. Sanctorū imaginum causa.

Solutio obiectionis, cur ante imagines cerei suffiguntur, et suffitus fit.

2.Cor.2.

Ioan.12.

pies? At contrarium ſapiens Hebræus præcipit, cùm diceret: Laudemus viros glorioſos, & parentes noſtros in generatione ſua: ſapientiam ipſorum narrent populi, & laudem eorum nunciet Eccleſia. Laudibus vehuntur abs te Horatij, Decij, Scipiones, Fabricij, Lucretiæ, & alij innumerabiles Ethnici, eorumq; imaginibus ædes tuæ adornantur: Sancti contrà, qui membra CHRISTI ſunt, contemnentur, obliuioni tradentur, imaginesque eorum confringentur, & exurentur? Nomina iſtorum, qui cuius ſpiritus fuerint, neſcitur, factis ſeu calendarijs inſcribis, imaginesque illorum non ſine animi voluptate inſpicere gaudes: Ea verò quæ in libro vitæ ſcripta ſunt, eradenda ducis, imaginesque item eorum, ne aſpectu quidem dignaberis? Qua quidem re Ethnicis te ſimilem oſtentas, imò deteriorem. Siquidem aliqui illorum CHRISTI imaginem habuerunt, & venerati ſunt. Quod de Alexandro Seuero Cæſare, & de Cherſeogle Bajazethis genero, ſcriptores prodidere. Sed dũ hæc à nobis dicũtur, non defuturos reor, qui ad ſcripturam diuinam prouocent. In quo quidem tripliciter errant: Primùm, quòd ea in re illis ſcriptura contraria ſit,

Eccle.44.
Sanctorum laus in Eccleſia.
Imagines Ethnicorũ.

Ioui.lib.13. Tom.1.

Triplex error, qui diſputãtes de imaginib9 ad ſcripturã prouocant.

tan-

tantum abest, vt patrocinetur, veluti paulò antè ostensum est, ex sequentibusque magis liquebit. Deinde, quòd solùm illa credenda seruandaque esse existimant, quæ in scripturis diuinis apertè descripta inueniantur. Postremò, quòd Ecclesiæ authoritatem & traditionem eneruent. Quorum neutrum ab Orthodoxis recipitur. Si enim hoc secundo loco dictum veritati consonum esset, vti illis videtur: certè hac ratione Euangelistarum scripta, immò & cæteri libri sacræ scripturæ abiiciendi erunt, quod aliquando ab Ebionitis factum, solo Euangelio Matthæi vtentibus, & alijs vetus testamentum lacerantibus. Quem enim locum ex scripturis diuinis commonstrabunt, vbi DEVS apertè prædicaret, quot, & quinam libri sacræ scripturæ sint? Neque est, cur solum ad titulos librorum recurrant. Erant enim Euangelia (vt grauissimi & vetustissimi scriptores testantur) sub nomine Apostolorum falsò ab hæreticis prolata, vt Iudæ, Petri, Thomæ, Matthiæ: non sunt tamen Ecclesiæ authoritate approbata. Quam quanti diuus Augustinus fecerit, ipse ostendit, cùm diceret: Non crederem Euangelio, nisi me Ecclesiæ Catholicæ com-

Iren. lib. I. ca. 26. contra hæres.

Iren. lib. I. ca. 35. cõtra hæres.
Euseb. li. 3.
Augu. ca. 5. cõtra epis. Manich.

commoueret authoritas. Sed præter ſacræ ſcripturæ libros, & alia ſunt, quæ per Eccleſiæ traditionem innotuerunt, quorum quædam ad ſalutem etiam neceſſaria ſunt: vt Spiritus ſancti diuinitas, & æqualitas cum alijs perſonis, quam Eunomiani negabant, quia in ſcripturis diuinis minimè contineri illis videbatur. Eam opinionem ſecutus Macedonius, Concilio Conſtantinopolitano condemnatus. Verba item conſecrationis corporis Domini: Nominis perſonæ in deſcriptione Trinitatis vſurpatio: Quòd in paruulis baptiſmus efficax ſit: Diei dominicæ pro ſabbato introductio, quam tempore Apoſtolorum fuiſſe ex.1.capit. Apocalypſis conſtat, & id genus alia non pauca. Quorum aliqua cùm recenſuiſſet vetuſtiſsimus ſcriptor Tertullianus, ſubdit: Harum & aliarum huiuſmodi diſciplinarum, ſi legem poſtules, ſcripturam nullam inuenies, traditio tibi perpendetur auctrix, & conſuetudo confirmatrix, & fides obſeruatrix. Quin & locus Pauli.2.ad Theſſalonicen.2.contra eos eſt, qui nulli rei fidem haberi volunt, quæ non expreſſe in ſcripturis caueatur. State (inquit) fratres, & tenete traditiones, quas accepiſtis ſiue per ſermonem.

Quæ per traditionẽ eccleſiæ innotuerunt.

Heretici

Tertull. de coro. mili.

Locus Pauli.

nem, siue per Epistolam. Contra quos hoc loco Chrysostomus & Græca scholia, referente Gagnæio, Græcè quidem, sed in eam sententiam loquuntur. Etenim scripta & non scripta præcepta tradiderunt Apostoli, & vtraque obseruatione digna. Igitur & Ecclesiæ quoque vel non scripta traditio seruanda est, hæc ille: Nec dissimiles locos aliquot in Paulo, alijsque scripturis inuenire est, ad hanc hæresin retundendam, quæ Eunomianorum, Arrianorum, Nestorij, Arrij, & aliorum fuerat, in Concilio generali septimo ab annis septingentis sexaginta quinque damnata. Eam tamen recentiores non deterriti supplicio illorum complexi sunt, authoritatem & consuetudinem Ecclesiæ nihili facientes. Paulus vas Domini electum (vt de eo quod tertio loco propositum fuerat dicam) rem indifferentem, de qua nihil in scripturis sacris cauetur (vt scilicet vir aperto capite, mulier operto oret) obseruari vult ab omnibus, argumentum aliud aduersus cōtentiosos nō afferens nisi Ecclesiæ consuetudinem: Si quis (inquit) inter vos videtur esse contentiosus, nos talem consuetudinem non habemus, neque Ecclesia Dei. Quem morē canone 14. secu-

Consuetudo Ecclesiæ

1.Cor.11.

ſecutum eſt Nicænum Cõcilium contra Arrium congregatum, cui inter cæteros plurimos Paphnutius Ægypti Epiſcopus interfuit, per quem ſicuti olim per Apoſtolos ſigna fiebant: Iſti verò neſcio quo ſpiritu inflati, tot annos obſeruatas Eccleſiæ Catholicæ conſuetudines nihili ducunt: qua quidem ratione alienos ſe à Dei ſpiritu manifeſtiſsimè produnt, cùm ille, dicente Paulo, non diſſenſionis ſed pacis ſit author. Verùm enimuerò minimè mirum eſt, ſi diuum Paulum, Nicænumq́; Concilium ceu vnum ex quatuor Euãgelijs habitum, contemnant, cùm eo modo & Chriſto Ieſu notã mendacij ſe inurere, aut non animaduertunt, aut non verentur. Nam cùm Eccleſia Catholica ſemper ſit, alioqui Catholica nõ eſſet, hoc eſt vniuerſalis, quæ vniuerſalitas nõ ſolùm refertur ad loca, ſed ad tempora. Quamq́; etiam viſibilem eſſe Chriſtus voluit, cùm diceret: Si te non audierit frater tuus, dic Eccleſiæ: ſi Eccleſiam non audierit, ſit tibi tanquam Ethnicus & Publicanus. Quî enim Eccleſiæ diceret, quæ illi inuiſibilis & incognita eſſet, veluti iſti putant. Ei autem Eccleſiæ Chriſtus pollicitus eſt ſe miſſurum ſpiritum veritatis, cum ea perſeueraturum in æternum. Ipſeque apud Mat-

Libr. 10. Eccleſ. hiſt.

1. Cor. 14.

Eccleſiam erroris inſimulãtes, quid Chriſto inurant

Matth. 18.

Ioan. 14.

Matth.vl. Matthæum idem se facturum prædixit: Non video qua ratione isti erroris Ecclesiam insimulantes, blasphemiam in CHRISTVM effugere poterint. Quod verò attinet locos ab istis in contrarium adduci solitos, vt

Deut.12. illud. Quod præcipio tibi,hoc tantùm facito Domino, nec addas quicquam

Solutio quorundã locorũ sac. scripturæ ab aduersarijs testimonij gratia nó rectè productorum.

nec diminuas. Hic locus in eo sensu accipi non potest, vt isti detorquent. Dominus enim hoc loco (vt ex antecedentibus verbis colligitur) inhibet solùm populo suo, ne relicta doctrina cultus sui, quam ipse per Moysen dederat, cæremonijs falsorum deorum ipsum colerent, non verò additionem in vniuersum prohibet, alioqui sequeretur solum Pentateuchum Moysis à fidelibus recipi debere, (quod Samaritani fecerant) alij verò libri veteris & noui Testamenti explodendi erunt. Maledictioni item obnoxius erit Iosue vel Esdras, qui bonam partem vltimi capitis libri Deuterono. addidit de morte Moysis, & cætera. Sacrilegus fuisse putandus erit Moyses, qui multa

Exod.12. Exod.20. 23.24.

addidit, quo ea quæ præcipiebat Dominus declararet, vt in ritu phase, & in obseruatione sabbati, vbi constat legentibus præter Dei præcepta aliqua fuisse addita. Haud dissimiliter solui po-

potest secundus locus, quem ex Paulo afferunt. Si quis vobis euangelizauerit præterquam quod accepistis, anathema sit. Vt scilicet intelligatur de doctrina contraria & aduersa Euangelicæ doctrinæ, & quæ illi derogabat, veluti illa quam, pseudoapostoli Galatas docebant, in ignominiam Christi prædicantes, legem Moysis necessariam esse ad salutem homini, qui in CHRISTVM credidit. Itaq; non prohibet eis aliam doctrinam, nec alia scripta tradentia ea, quæ ad gloriam Christi pertinerent. Alioqui anathema fuissent, qui receperunt Ioannis Euangelium & Apocalypsim, quæ longè post Paulum scripta sunt. Tertius locus ex scriptura, nunquam non in ore istorum versatus, vbi de traditionibus Ecclesiasticis sermo incidit ex Marco: In vanum me colunt docentes doctrinas, & præcepta hominum. At liquet, præcedentia in eo capite expendenti, loqui Christum de frigidis traditionibus, & prorsus inutilibus, qualis est: Illotis manibus non manducandum panem: Non licere comedere è foro redeuntibus, nisi lauarentur: & alia illic à Christo expressa. Quæ nihil habent commercij cum apostolicis & ecclesiasticis traditionibus, quibus Ecclesia

Gala.1. Locus Pauli nõ rectè pro tuendo errore citatus.

Marc.7. Locus ex Marco.

clesia fulcitur & roboratur, de quibus antea dixi. Sed his ad quæ refellenda ardor animi me abstulerat, dimissis, tũ alijs quæ in contrarium ab istis proferuntur, quæ quidem omnia inter cæteros Martinus Peresius accuratè confutauit: ad cætera quæ præsentis sunt instituti, pergamus. Vbi parumper expendamus obsecro, cur prædictum catalogum vitiorum Paulus recensuerit, ea quasi digito commonstrans, quod & in alijs locis fecit. Neque enim temerè fecisse putandus est. Nouerat nimirum ille à Spiritu sancto edoctus, hómines in quos seculorum fines deuenerunt, malitia ita excæcatum iri, vt manifesta scelera perinde ac si scelera non essent ab illis dissimularentur ac contemnerentur. Quique prauis doctrinis imbuti, & libertate Euangelica abutentes, confiterentur se nosse Deum, factis autem (vt idem ait) negarent, sintque ad omne opus bonum reprobi, satis sibi ducentes, si in omni genere vitiorũ volutati ceu in volutabro cœni, CHRISTVM mediatorem ore tantùm confiterentur, magisque linguam quàm mentem piam habentes, suas fides fictas, vel potius perfidias confingerent atque iactarent. Cũ tamen vna sit fides, sicut vnus Deus,

D. Paulus cur vitia sigillatim enumerarit

I. Cor. 10.

Sapien. 2.

Titum. 1.

vt Paulus ait. Idemque manifestissimè fateatur, factores, non auditores verbi, iustos esse apud Deum. Sed & ipse Christus apertissimè idipsum testatur cùm diceret: Non omnis qui dicit mihi Domine Domine, introibit in regnũ cælorum, sed qui fecerit voluntatem patris mei. Quod si regnum cæleste obueniret ijs, qui sola fide contenti, luxuria diffluunt, ac delicatè & molliter viuunt: sanè ea ratione stultitiæ arguendi essent Apostoli, & omnes electi DEI: quippe qui (vt isti opinantur) dissolutè viuendo æternæ vitæ sortituri erant hæreditatem: nihilominus corpus suum castigabant, & in seruitutem redigebãt laboribus plurimis, vigilijs, ieiunijs, à carne & vino abstinentes, orationi instabant, nocte etiam ad confitendum nomini Dei surgentes. Alij (vt Paulus ait) circuierunt in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti in solitudine, errantes in montibus & speluncis, & in cauernis terræ, prouidentes bona non solùm coram DEO, sed etiam coram omnibus, hominibus, ab omni specie mali abstinentes, adeò vt Paulus doctor gentium diceret: Si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in æternum, ne fratrem meum scanda-

Ephe.4. Roman. 2. Matth. 7.

Argumentũ contra eos qui fidẽ mortuam iactant.

1 Cor.9. 2.Cor.11. Danie. 10. 1.Tim. 5.6. Roma.12. Psal.118. Hebræ. 11. Roma.12. 1.Thess.5. 1.Cor.8.

Tertul. de ieiunio aduersus Physicos. scandalizem. Harum actionum piarum & aliarum plurimarum euidentissima extant in literis sacris, scriptisque grauissimorum authorum testimonia & exempla, quæ si recensere vellem, tempus me deficeret. Adhæc si

Aliud argumentum. credentes solùm regnum Dei possessuri essent, & non etiam declinãtes à malo, facientesque bona, id quod Psalmographus faciendum præcipit: certè Paulus Spiritu Dei loquens, mendacij notandus erit, quòd diceret: Nolite errare, neque fornicarij, neque adulteri, neque molles, neque fures, neque auari, neque ebriosi neque maledici, neque raptores regnum Dei possidebunt. Quin & ipse Christus, cùm diceret, latam esse viam & spaciosam, quæ abducit ad exitium, angustam verò portam & strictam, quæ ducit ad vitam, ad eamque ingressuris mandata Dei seruanda præciperet. At hæc CHRISTO & sanctis tribuere, nefandum esse & impium, nemo nisi impius ipse negauerit. Hoc verò seculo maligno, vitia prædicta plurimi non solùm non fugiunt, verum etiam in illis mirum in modum sibi blandiuntur, lætanturque, cùm ea fecerint, passimque sicut Sodoma & Gomorra prædicant. Eos item, qui ea patrant

Psal. 36. 1. Cor. 6. Matth. 7. Mat. 5. 19. Notantur homines eius seculi. Prouer. 2. Esai. 1.

amant,

amant, prouehunt. Contra ab ijs alienos, sibi ad videndum quoque (vt Sapiens ait) graues ducunt, quòd vita illis dissimiles sint. At contrarium fieri debere sacræ literæ innuunt. Odiui (inquit Psalmographus) cœtũ malignantium, & cũ impijs non sedebo: Detrahentem secretò proximo suo, hunc persequebar. Superbo oculo & insatiabili corde, cum hoc non edebam. Ambulans in via immaculata, hic mihi ministrabat. Et Paulus, Si is, qui frater nominatur inter vos, est fornicator aut auarus, aut idolis seruiens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax, cum huiusmodi ne cibum capiatis. Hæreticũ hominem post vnam & secundam correptionem deuita, sciens quia subuersus est, qui eiusmodi est, & delinquit cùm sit proprio iudicio condemnatus. In semetipsum scilicet sententiam ferens suo arbitrio de Ecclesia recedendo. Atqui hoc seculo homines animales non percipientes ea quæ sunt spiritus, hæc contemnunt, iuxta illud: Impius cùm in profundum peccatorũ venerit, contemnit. De ijs illud Tertulliani aduersus Psychicos dici posit, DEVS tibi venter est, & pulmo templum, & aqualiculus altare, & sacerdos cocus, & sanctus spiritus nidor, & condi-

Sap 2.
Psal. 25.
Psal. 100.
1. Cor. 5.
Titum. 5.
Prouer. 18.

menta charismata, & ructus prophetia. Et paulò post, Apud te Agape in cacabis feruet fides, in culinis calet spes, in ferculis iacet charitas: Hæc ille. Cæterũ dũ hæc loquor, ne quispiã fidei, id quod eius est, per me detractum putet. Scio enim quid illius sit. Qua de re verbosius disserui in assertione, qua ostẽdi secundum doctrinam Pauli, charitatem præstantiorem esse fide, etiam in hac vita: quæ assertio est Cracouiæ typis excusa. Illud autem magis deplorandum est, quòd ea vitia & dogmata tantum inualuerunt, vt remedia pati non possint. Nam si forte aliqui probi & docti, ad ministerium verbi diuini iuxta ordinem Ecclesiæ ritè vocati, voce (iuxta præceptum diuinum) exaltata vt tuba, scelera eorum & dogmata pestifera proscindant, firmissimisque rationibus conuincant, extemplò inscitiæ infamantur, atque exploduntur, ab ijs etiam, qui vix à primo (quod aiunt) limine literas sacras salutarunt, imò ab analphabetis, aures ẽtiam suas exemplo Iudæorum continentibus, & quasi furore percitis, iuxta dictũ Psalmographi: Furor illis secundum similitudinẽ serpentis, sicut aspidis surdæ, & obturantis aures suas, quæ non exaudiet vocem incantantium &

Vitia eius seculi remedia pati nõ possunt.

Psalm. 52.

vene-

veneficii incantantis sapienter. O perversum, & insanum iudiciū, ô mentem in reprobum sensum datam. Tu qui discipulum te profiteris, supra magistrū esse vis? At id Christus negat. Non est (inquit) discipulus supra magistrum, quatenus scilicet opera illius in discendo vtitur. Nā qua ratione imperitus de perito iudicium rectum ferre poterit, cū nemo bonus iudex sit earum rerum quas non nouit? At dices fortasse: Non sum tam hebeti, neque tam ingenio turpiter hirto, vt quamuis in literis sacris versatus non sim, minimè tamen intelligam ea de quibus differitur. Non nego id quidem, quin assequi poteris ea quæ intellectu sunt facilia: Cæterùm de difficilibus aliter sentiendū est. Non enim frustrà scriptura monet, Ne sis sapiens apud temetipsum. Ne innitaris prudentiæ tuæ. Et alibi: Væ qui sapientes estis in oculis vestris, & coram vobismetipsis prudentes. Potest equidem tua ratio ea dictare, quæ peritis, & Deo contraria sunt, præsertim, cū sicut cælū exaltatum est à terra, ita cogitationes & viæ Dei à cogitationibus & vijs hominū, vt est apud Esaiā. Quòd si de cæteris reb⁹ & sciētijs tibi ignotis, ingenio tuo minimè fidis, verū peritissimos quosq; consulis, neque vni eorum satis

Iudex bonus quis.
Mar.10.

Solutio obiectionis.

Prouer.3.
Esaiæ.1.

Psal.55.
Scripturarū diuinarū artē oēs passim sibi vēdicāt, cæteras artes non item.

fidens, plures in consilium adhibes, suo iudicio diffisus, cum isto ipsum in negotio religionis facere contemnis? cùm hic error periculosissimus sit, quem æterna animæ damnatio manet.

In literis sacris & religione quædā intellectu difficilia.

Et in religione literisque diuinis plurima sint intellectu difficilia, quarum etiam omnia arcana non temerè omnibus sunt communicanda, testante idipsum scriptura diuina. In epistolis Pauli (inquit Petrus Apostolus) sunt quædam difficilia intellectu, quæ indocti et instabiles deprauant, sicut cæteras scripturas, ad suam ipsorum perditionem.

2.Pet.3.

Quod non sine nostro magno malo in his perturbatoribus religionis experitur Ecclesia. Paulus item cùm dixisset. 1.Corinth.2. Sapientiam loquimur inter perfectos, cap.3. subdit: Tanquam paruulus in Christo, lac potū dedi vobis, non escam. Nondum enim poteratis, sed ne nunc quidem potestis. Et ad Hebræos 5. Perfectorum solidus est cibus, id est, perfecta altiorū mysteriorū intelligentia, eorum, qui pro ipsa consuetudine exercitatos habent sensus ad discretionem boni & mali. Esaias item cap.28. ait. Quem docebit Dominus scientiam, & quem faciet intelligere auditum? ablactatos à lacte, auulsos ab vberibus. Rectè igitur ille Basilius

Hebræ.5.

lius Magnus, cùm coram Valente Imperatore fidei suæ rationen redderet, insolentiam cuiusdam Demosthenis, super imperiales epulas constituti, doctoremque mundi culpantis seuerissimè coërcuit: Tuum est, inquiens, de pulmentarijs cogitare, non dogmata diuina decoquere. Nam sicut (docente eodem) in cera quis scribere non potest, nisi characteres impressos antè deleuerit: sic nec anima, diuina dogmata degustare, nisi pristinos ex animo mores penitus exuerit, cùm (suffragantibus huic sententiæ literis sacris) in maleuolam animam non intrabit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis: neque animalis homo, qui scilicet animi sui sensum ac libidinem tantummodò sequitur, percipit ea quæ sunt spiritus: Stultitia enim est illi, & non potest intelligere, id quod spiritualiter dijudicatur. Sed iam fortasse tacitus cogitas, te Christianum, neque moribus adeò corruptis esse, atque ob id Spiritus sancti minimè expertem, quem Christus Iesus Deum patrem promisit daturum petentibus eum. Idemque Christus pollicitus se adfuturum in medio, vbicunque duo vel tres congregati fuerint in nomine eius. Neque ego nego ista esse vera quæ dicis: hinc tamen

Histo. eccl. trip. lib. 7. cap. 36.

Epist. de vita solit.

Sapien. 1.

1. Cor. 2.

Solutio obiectionis eorũ qui temerè vsurpãt sibi interpretationẽ diuinæ scripturæ.

Luc. 12.

Matth. 14.

minimè colligis, quod vis. Nam sacræ scripturæ loci in medium à me producti, etiam de Christianis loquuntur, qui tibi similes esse potuerũt: & verba Christi à te citata, non tam de Spiritus sancti dono ad salutem vnicuiq; necessario, quàm ad vtilitatem Ecclesiæ generaliter pertinente, intelligenda
Ephe.4. sunt. Quorsum enim Paulus dixisset Ipse dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem Prophetas, alios verò Euangelistas,, alios autem Pastores & doctores, ad consummationẽ se-
1.Cor.12. culi. Et alibi, cùm recensuit varia dona hominum in Ecclesia, quæ operatur vnus atque idem spiritus diuidens singulis prout vult, adiecit: Nunquid omnes Apostoli? nunquid omnes Prophetæ? nunquid omnes doctores? nũquid omnes gratiam habent curationum? Diuus Iacobus quoque ambitionẽ inanis tituli & doctrinarum varietatem
Tit.2. inhibet (alioqui sese Paulus doctorem gentium iure appellat) Nolite (inquit
Iacob.3. Iacobus) plures magistri fieri fratres mei. Quibus verbis multorum effrenem inhibet audaciam, qui statim vt erant baptizati, temerè docẽdi alios munus vsurpabant, ita, vt quidam Antio-
Act.15. chiã profecti dicerent, non esse sine cir-
1.Timi.1. cuncisione salutẽ. Quales et Paulus no
tat:

tat: Quidam (inquit) aberrantes conuersi sunt ad vaniloquium, volentes esse legis doctores, non intelligentes, neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant. Quod vero Christi promissionem attinet, qua se tribus in nomine suo congregatis adfuturum pollicetur (ex quo loco Nouatiani sibi veram scripturæ intelligentiam arrogabãt, veluti & hodie plurimi faciunt) D. Cyprianus martyr ab hac promissione Christi secludit hæreticos pacis Christianæ & vnitatis Ecclesiæ turbatores. Nõ igitur illotis manibus (quod aiunt) ad religionis Christianæ mysteria scripturamque diuinam accedendum est, neque illa pro suo arbitrio vnicuique tractanda propterea magis, quòd sit (docente quodam scriptore grauissimo & vetustissimo) similis imagini obtutum circumagenti. Quemadmodum enim illa ex quacunque parte eam adieris, te aspicere videtur: Ita & scriptura bonis & malis se præbet. Cui rei argumento sunt omnes ferè hæretici, qui dogmata sua, scriptura sacra perperam intellecta corroborare nituntur, eaque truncatim citata, perinde faciunt atque funem ex arena quispiam nectere conetur. Id quod & Diabolus Christum tentans, fecisse legitur, scriptura

Solutio obiectionis.

Nouatiani.

De simp. præ.

Scriptura sacra cui similis.

Hæretici.

Matth. 4.

ab eodem viciſsim conuictus. Quòd ſi plurimi hæreticorum, ſcripturarum ſacrarum periti, fœdè & grauiter lapſi ſunt, adeò vt inter cæteros Nouatus homo alioqui peritus, ex locis epiſtolæ ad Hebræos malè intellectis negauerit, ſemel in peccatum poſt Baptiſmũ prolapſos ad pœnitentiam recipiendos: quis ſpondere ſibi audeat fabros, cerdones, mulierculas, pueros nequaquam ex ſcripturis offenſum iri malè intellectis, ſuoque idiomate verſis, præſertim quum nullam ſacrarum literarum expoſitionem admittant, nudamque velint apprehendi ſcripturarum literam? Quis, inquam, & eos ſecuros reddat, & nos ſuæ ſecuritatis certos faciat? Vel eò magis, quòd dicat Apoſtolus: Qui ſtat, videat ne cadat. Quamobrem Rex Gallorum Chriſtianiſsimus, & prudentiſsimus Pariſiorum Senatus, cùm videret eo modo grauem in negotio religionis afferri errorũ materiam, inhibuiſſe aliquando fertur, ne paſsim ſacra Biblia vænirent, aut ederentur vernaculo ſermone conuerſa, idque forſitan non ineptè, præſertim cum vniuerſorum Bibliorum lectio, & intelligentia, ad ſalutem neceſſaria omninò non ſit. Alioqui multi indubiè viri boni & ſimplices damnationis rei eſſent. Neq; verò

In cerdones mulierculas ſcripturam interpretãtes.

Nouatus ſi de lapſus.

1. Cor. 10.

Mandatũ Regis Galliæ.

Gagneius.

verò recens id decretum est. Nam & apud Iudæos ad principium Genesis, & exordium finemque Ezechielis, nemo ante triginta annos natus admittebatur. Quod si quispiam legere cupit, id faciat velim adhibitis in obscuriora loca orthodoxorum & catholicorum, nõ sectariorum expositionibus. Qua de re nos in Scopo nostro Biblico latiùs scripsimus. ¶ Illud verò hoc loco non prætermittendum videtur, hanc scilicet arrogantem hominum licentiam, & libidinem in scripturis interpretandis, doctoribusque seu concionatoribus censendis, ab Apostolo prædictam esse, quò magis caueatur. Erit (inquit) tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coacervabunt sibi magistros, prurientes auribus, & à veritate quidem auditum auertent, ad fabulas autem conuertentur. Quibus verbis designat, quæsituros olim homines doctores eos qui sibi adblandiantur, impunitatem promittentes, & leniter aures scalpentes: non veritate, & gehennæ terrore rodant. Cui non dissimile est illud Ieremiæ: Prophetæ tui viderunt tibi falsa & stulta, nec aperiebant iniquitatem tuam vt te ad pœnitentiam prouocarent. Quã verò hoc malum hisce tépo-

Iudæorum decretum.

Hieron. ad Paulinum.

Licentia hominũ in cẽsendis doctoribus olim à Paulo prædicta.

1. Tim. 4.

Expositio verborum Pauli.

Threno. 2.

ribus latè serpserit, & auctum sit, in confesso est. Nam plurimi hominũ eò dementiæ peruenerunt, vt si quispiã noui aliquid proferre, & quæ antea semper in bonis ac salutaribus habita sunt, in contemptum adducere ausit, in huius sententiam mox pedibus eunt, huic applaudunt. Quod ille cõtemptui habet, & id illi citra vllum iudicium nihili ducunt, etiamsi ne id quidem illis constet quam ob causam, quáve ratione illis spernendum sit. Doctores contrà tales plurimos inuenias, quales olim in literis sacris, suis quasi coloribus depicti sunt. Referunt enim illæ, eos suo ventri seruire, verbum Dei falsificare, eóque ad quæstum suum abuti, secundum desideria sua ambulare in impietatibus, seipsos segregare, à Spiritu Dei alienos, dominos spernere, in præditos potestate maledicta congerere, sectas non metuentes introducere, CHRISTI gratiam transferre in luxuriam, per dulces sermones & adulationes, corda innocentium seducere, vt meritò in scriptura diuina nominentur fluctus feri maris: quòd inquieti, & tumidi pacem Ecclesiæ impugnent: sidera item errantia, quòd in doctrina sibi nõ constent, sed diuersa doceant. Quam leuitatem nostro seculo princeps quidam

in

Dementia hominum eius seculi.

Doctores seu concionatores eius seculi.

Rom. 16.

2. Cor. 4.

Iudas Apostolus in canonica.

Iudas in epistol.

Leuitas quorũdam in religione.

in vicinis ſuis macula hæreſeos inuſtis, irriſiſſe fertur, dicens: ſe ſcire quid illi anno tranſacto de religione ſenſiſſent, futuro verò quid ſenſuri eſſent, ſibi ignotum eſſe. Talibus doctoribus noſtro ſeculo ſuborni & pullulare impunè incipientibus, ſuccreuere deinde hæreſes, quotidieque exoriuntur, vt vix inuenire queas, cui cum altero in vniuerſum cõueniat. Is namque hæreticorum mos eſſe fertur, quoties in vno pietatem contempſerint, & à via veritatis aberrauerint, in multos & varios errores labuntur. Vniformis enim eſt res veritas, mendacium autem in varia diſtrahitur. Cæterùm hæreſes noſtrorum temporum, nunc nec recenſere, nec refellere volo: tamen ſi qui volet, cum illo conferam, hoc vnum teſtatus, & ſi ipſe deficerem, non defuturos tamen in ea re viros doctiſsimos, & orthodoxos, quorum aliqui hæc dogmata ſcripturis confutarunt, neque Eccleſiam, aduerſus quam ne portæ inferi præualebunt, dicente CHRISTO. Illud potius dicam, quænam mala has doctrinas peſtiferas ſubſequantur. Cùm magnum & firmum vinculum ſit religio, plurimi his dogmatibus ad ipſam factionem & bella inteſtina

De hæreſibus eius ſeculi.

Mos hæreticorum.

Veritas. Mendaciũ.

Matth. 16

Quæ mala ſequantur peſtiferas doctrinas.

Bellum rusticorum in Germania.

attrahi solent: cuius rei testis est Germania, in qua anno ab hinc 32. intra 3. ferè menses, in conflictu supra centena millia rusticorum trucidata sunt, qui ob libertatem Christianam falsè illis prædicatam, bellum contra dominos mouerãt. Nec dissimile posteà bellum ab Anabaptistis in VVestphalia anno ab hinc 22. excitatum est. Et alia præter hæc etiam in aliis prouinciis. Proinde ille qui eius rei caput fuerat, fertur coactus fuisse aliquando pontificis regnum, & monachorum, quod vocat, in vrbibus, quæ maximæ illi credebant, desiderare. Ita illi animos audientium afficiũt, eosque affectus in eis excitant. Ob quam rem aliquando indoluisse legitur Erasmus ille Roterodamus testis oculatus, quem hic honoris ac dignitatis causa nomino. Neque solùm factiones, bellaque pestifera praua hæc dogmata & olim & nunc excitarunt, sed & alia mala inuexerunt, talia certè, qualibus anno ab hinc ferè millesimo centesimo Basilius ille Magnus vigente hæresi Arriana, vt opinor, Ecclesiam afflictam fuisse questus est, inter cætera inquiens: Domus orationum conclusæ sunt, vacua altaria spirituali cultu non est oblatio, neq; suffumigium, prophanata sunt sacra, permissum est, docere

Vide quid peperit bono doctori fucus libertatis.

Factiones.

Basil. Epist. 96 70.

Nõ tã ouũ ouo simile est quã hæc iis quæ hoc seculo agũtur.

docere omni blaſphemiæ linguæ: fugiunt domos orationum populi ſani velut doctrinæ impietatis locos: euerſa ſunt pietatis dogmata, confuſæ ſunt pietatis leges, perijt authoritas ſacerdotalis, vnuſquiſque in voluntate cordis ambulat, prauitas immenſa eſt, populi admoneri nolunt, præſides dicendi libertatem non habent: à quibuſdam ve lut ſcutum mutui inter ipſos belli, excogitata eſt defenſio rectæ videlicet de fide ſententiæ, & proprijs inimicitijs occultatis, prò pietate gerere ſe inimicitias confingunt. Vnum eſt crimen, quod nunc vehementer damnatur, ac punitur, diligens obſeruatio traditionũ patrum, ob hoc fugantur patrijs pij, fugæ presbyterorum, fugæ diaconorum, & totius cleri depopulationes, fluctuant hi qui modicæ ſunt fidei, ambigua eſt fides. Epiſcopi ex ſola calumnia rapti ſunt, & nulla probatione criminũ inducta ſupplicijs traduntur. Qui grauiores blaſphemias protulit ad populi epiſcopum, potior habetur: hæc & cætera ille. Quæ vitia, & alia præter hæc quomodo hodie regnent, notius eſt, quàm vt à me dici poſsit. Horum autem malorum cauſa & caput fuit libertatis fucus ab iſtis prædicatus. Libertas enim Chriſtiana beneficio Chri-

Nota.

Traditio Patrum.

Presbyterorum fuga.

Libertas Chriſtiana in quibus conſiſtit.

ſti collata, in quinque rebus potiſsi-
1 mum conſiſtit; primò, quòd paſsione
Luc. 1. eius liberati ſumus à peccatis & reatu
Roma. 8. 2. eorum. Ipſe enim (ait angelus de Chri-
ſto) ſaluum faciet populum ſuum à pec-
catis eorũ. Et Paulus: Nihil ergo dam-
nationis eſt his, qui ſunt in Chriſto Ie-
2 ſu. Secundò à tyrannide concupiſcen-
Roma. 7. tiæ & fomitis intus in nobis habitan-
tis, de quo Apoſtolus: Quis me libe-
rabit de corpore mortis huius? gratia
Dei per IESVM CHRISTVM.
3 Tertiò, à tyrannide diaboli & mundi
Ioan. 12. & irritamentis eius, iuxta illud Chri-
ſti: Nunc iudiciũ eſt mundi, nunc prin-
Ioan. 16. ceps mundi huius eijcietur foras. Et a-
libi: Confidite, quia ego vici mundum.
Poſt Chriſti enim gratiam non iam ir-
Aug. ſer. 7. de tẽpore. rumpit in fideles tanquam tyrannus,
ſed tanquam malignus veterator, alli-
4 ciens potiùs quàm impellens. Quartò,
à iugo legis Moſaicæ & circuncisione,
quantum ad cæremonialia, & iudicia-
lia. Qua de re paſsim in literis ſacris
5 extant teſtimonia. Quintò, omnes fe-
rè renatos à legis moralis dominio, ne
ſcilicet ipſa quaſi cogens & prædomi-
nans, & nos coacti agamus, quod ip-
ſa agendum præcipit, ſed ex amore &
Galat. 5. voluntariè. Dicit enim Apoſt. Si ſpi-
ritu ducimini, non eſtis ſub lege. Qui-
bus

b⁹ verbis innuit, eos quos afflauit Christiana charitas, non esse obnoxios legi, eò quòd plus præstant suapte sponte quàm lex metu pœnę posśit extorquere, vt Paulino dogmati dictum Aristotelis sit consentaneum, qui rogatus à quodam, quid fructus sua illi philosophia attulisset. Vt ea (inquit) sponte faciam, quæ plerique legum metu coacti faciunt: in quam sententiam & illud dictum: Iusto non est lex posita. Hac igitur libertate quintuplici beneficio Christi donati sunt Christiani. Nō autem vt liberi sint à seruitute iustitiæ. Id quod Paulus apertè docet. Cùm enim indicasset Galatis, eos liberos esse ab oneribus Mosaicæ legis, cauens ne sibi licentiam desumerent, et occasionem in libertatem carnis, nec legi charitatis deseruirent, & præceptis Dei moralibus, inquit: Vos in libertatem vocati estis fratres, tantùm ne libertatem in occasionem detis carnis, sed per charitatem spiritus seruite inuicem: Omnis enim lex in vno sermone completur, Diliges proximum tuum sicut teipsum. In quam sententiam dixit & Petrus: Quasi liberi & nō quasi velamen habentes malitiæ libertatem, sed sicut serui Dei omnes honorate, fraternitatem diligite, Deum timete, Regē honorificate.

Eras. Rotes.

1. Tim. 1.

Galat. 5.

Expēde verba Pauli & Petri.

1. Pet. 2.

Mores hære-ticorũ eius secul. rificate. Perbellè ille mores hæreticorum nostræ tempestatis expresſit. Illi enim Euangelicæ libertatis prætextu ac velamine, omnem eneruant Ecclesiasticam potestatem & doctrinam. Idque contra euidentiſsima sacræ scripturæ testimonia. Si Ecclesiam non audierit (inquit Christus) sit tibi tanquam Ethnicus & Publicanus: vbi, vt antè ostendi, de visibli Ecclesia Christum dixisse sentiendum est. Huc pertinet & illud, Super Cathedram Moysis sedent scribæ & pharisæi, omnia ergo quæcunque vos iusserint seruare, seruate, & facite: secundum verò opera eorum nolite facere. Et Paulus: Obedite præpositis vestris, & subiacete eis: ipsi enim peruigilant, quasi rationem reddituri pro animabus vestris. Et Actuum 16. scribitur, quòd Paulus & Syllas tradebant fratribus custodire dogmata, quæ erant decreta ab Apostolis. In veteri verò lege, qui hanc obedientiam præstare nolebant, sacerdotis imperio, qui illo tempore ministrabat, neci dabantur. Porrò præsides Ecclesiæ non solùm dispensationis verbi Dei (veluti quidam non rectè opinantur) potestatem habere putandi sunt, sed & aliam, vt coërcendi & excommunicandi. Quorsum enim Paulus fornicarium illum

[Margin notes: Potestas Ecclesiæ — Matth. 18. — Matth. 23. — Hebræ. 13. — Deut. 17. — Potestas præsidum Ecclesiæ.]

Co-

Corinthium excommunicasset? Quorsum Alexandrum & Hymenæum Satanæ tradidisset? Quorsum ad Corinthios scribens diceret: Hæc absens scribo, vt non præsens duriùs agam secundum potestatem, quam Dominus dedit mihi? Hanc potestatem se habere Paulus euidenti signo ostendit, cùm Elymam Magum auertere volentem à fide Sergium, cæcitate percussisset. Petrus item, cùm in Saphiram & Ananiã Spiritui sancto mentientem sententiam dixisset. Quòd si competit Ecclesię potestas coërcendi, & potestas iuris dicendi illi deesse non potest. Ac si quæstiones dubiæ oriantur in Ecclesia, habet illa potestatem iudicandi de ijsdem atque decernendi, idq; per Synodum. Et quod hæc in Spiritu sancto legitimè cõgregata decernit, Spiritus ipse sanctus decernere videtur, iuxta illud Conciliũ Apostolorum: Visum est Spiritui sancto & nobis. Quem morem semper obseruauit Ecclesia de quæstionibus sententiam in Concilijs ferendo. Ex prædicto Concilio Apostolico liquet, esse penes Ecclesiam potestatem constituendorum canonum, ad vtilitatem & ædificationem Ecclesiæ, nõ ad destructionem. Quod ex dictis Pauli colligitur ad Titum: Huius rei gratia (inquit Paulus)

1. Cor. 5.
1. Tim. 1.
2. Cor. 3.
Actu. 13.
Act. 5.
Potestas iuris dicendi.
Quæstiones dubiæ ab Ecclesia discutiẽdę.
Act. 15.
Canones.
Tit. 1.

lus) reliqui te Cretæ, vt ea quæ desunt corrigas, & constituas per ciuitates presbyteros, sicut & ego disposui tibi. In summa, duplex potestas Ecclesiæ esse comperitur, ordinis & iurisdictionis. Quarum altera continet ministerium verbi Dei, administrationem sacramentorum, ecclesiarumque ordinationem ad ædificationem: Altera potestatem excommunicandi & coërcendi. Hanc potestatem duplicem Ecclesiæ à Christo traditam, verba Christi indicant: Sicut misit me pater, & ego mitto vos. Accipite Spiritum sanctum: quorum remiseritis peccata, remittuntur eis. Item, Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos. Item, Hoc facite in meam commemorationem. Et illud: Tibi dabo claues regni cælorum, & quodcunque ligaueris super terram, erit ligatum & in cælis: & quodcunque solueris super terram, erit solutum & in cælis. Ab Apostolis deinde perpetua successione Ecclesia Catholica habuit, & nunc habet hanc potestatem, idq; cum signo impositionis manuum, & cæteris ritibus competentibus. Vnde illud Apostoli. Noli negligere gratiam quæ in te est, quæ data est tibi per propheciã cũ impositione manuũ presbyterij. Item illud: Manus nemi-

Potestas Ecclesiæ duplex.

Ioan. 20.

Matth. vl.

Luc. 22.

Matth. 16.

Potestas Eccles. à Christo per successionem.

Tit. 4.

mini citò imposueris. Hæc autem gratia non ex dignitate pendet ministrorum, sed ex mandato & ordinatione diuina. Id quod inter cætera manifestum est ex Paulo. Qui contrà ad Corinthios clamat, quòd æstimarunt gratiam baptismi à ministris, dicentes: Ego sum Pauli, ego Apollo, ego Cephæ, quasi diuisus esset Christus, vel Paulus, vel apollo pro illis crucifixi, aut in nomine Pauli, & non potius Christi baptizati essent. Cùm igitur à Christo non tantùm doctrina, verùm & opere, quasi per manus tradita nobis est Ecclesiastica ordinatio, qui hanc contemnunt, nescio cuius ordinatione posśint habere verbi diuini, & sacramentorum ministros. A catholica enim Ecclesia, in qua solum est hæc succesśio, se segregarunt. Eò libertas ista brutalis perduxit plurimos huius seculi doctores, vt rectam ministrorum vocationem & ordinationem à sequacibus suis excluserint, & alia plurima mala inuexerint. Ob quæ maxima ex parte talia perpesśi sunt, qualibus olim Iudæos afflictos Tobias testatur: Quoniā nō obediuimus (inquit) præceptis tuis, ideò traditi sumus in direptionē, & captiuitatē ad mortē, et in fabulam, et in improperiū, omni-

Gratia non ex dignitate ministrorum pendet.

1. Cor. 1.

Iren. lib. 3. cap. 3.

Pœna Iudæorum. Tob. 3.

omnibus nationibus, in quibus disperſiſti nos. His calamitatibus etiam hiſce temporibus videmus Iudæos premi. Neque tamen commouemur. Quin & Chriſtianos. Quis enim neſciat Aſiam, Africam, Græciam, (in quibus olim horrendæ hæreſes & blaſphemiæ fuerunt) nunc ſub grauiſsimo Turcarum iugo gemere? Olim Iudæis terram promiſsionis ingreſſuris, expectauit Deus, vt iniquitates populorum illam inhabitantium complerentur. Non mirum eſt igitur, ſi nos multa perpetrantes, non mox puniat: præſertim cùm benignitate ſua plerumque ad pœnitentiam inuitare ſoleat. Quòd ſi peccata peccatis cumulauerimus, verendum eſt, ne, cùm ad menſuram ſoli Deo cognitam peruenerint, illa quæ gentibus à Iudæis pulſis acciderant, nos etiam cum ſumma calamitate noſtra experiamur. Iudicium enim à domo Dei, dicente Petro, incipiendum eſt. Dederunt aliquando operam noſtro ſeculo Chriſtiani principes, vt hæc diſsidia aliquo modo, ſine offenſione pietatis componerentur, indictis ob eam rem aliquoties conuentibus, in quibus à ternis vtrinque Theologis, Chriſtianæ legis veritas indagabatur, alternis diebus illi dixerunt & reſponderunt, præſidentibus

Longanimitas Dei. Geneſ. 15. Roma. 2. 1. Pet. 4. Conuetus ob componenda diſſidia Auguſtæ, ac deinde Ratiſbonæ. Iou. 2. tom.

bus quibuſdam ad id delectis, nihil tamen profuere. Doctores enim iſti, luce veritatis in arctum cõpulſi, illam ſimulare potius ſuperbè malebãt, quàm ingenuè confiteri. Quorũ etiam vela inexorabili peruicacia, & ferocis ingenij ſpiritu inflabant principes quidam, qui poſteà eius facti Deo pœnas luerunt. Doctores & principes quidã notantur.

Extant diſputationes doctiſsimorum virorum aduerſus hæc dogmata typis excuſæ: eas tamen iſti cæco errore obdurati, & longa impunitate corroborati negligunt, aliaſque diſputationes de religione inſtituunt, an zelo religionis, neſcio. Et vt maximè religionis, videant, ne is zelo Iudæorum ſimilis ſit, de quibus Paulus: Zelum quidem Dei habẽt, ſed non ſecundum ſcientiam Disputationes quorũdam.

Quoniam autem illi optimè docent, qui cauſas rerum oſtendunt, proinde operæpretiũ erit, ſi paucis cauſas hæreſium enarrem. Harum (vt docti tradunt) ſunt præcipuè, partim error mentis, prauitaſque iudicij: partim philautia, hoc eſt, amor ſui, omniũ malorum fons & origo, atque adeò vt Auguſtinus dicit, referente Alfonſo Viruesio, Babylonis ciuitatem & regnum diaboli conſtituens, quemadmodũ charitas, quod omnium parens ſit regnũ Chriſti efficit, de qua Paulus: Sciẽtia inflat, Rom. 10. zelus non ſecundum ſcientiam. Cauſæ hæreſium. Philautiæ. 1. Cor. 8.

charitas ædificat. Proinde Paulus in catalogo prædicto vitiorum quæ futura inter Christianos postremis temporibus vaticinatur, ab amore proprio seu ab vniuersorum capite incipit et in amorem voluptatū desinit, quas Ethnici philosophi escam malorum esse dixerunt. Qui enim amore sui plus æquo laborat, hic facilè alios contemnit, æmulatur, præ alijsque videri vult, atq; ita noua dogmata facilè spargit. Philautiæ subijcitur ea causa hæresium, quā D. Cyprianus martyr ponit: Neque aliunde (inquit) hæreses obortæ sunt, aut nata sunt schismata, quàm inde, quòd sacerdoti Dei nō obtemperatur. Nec vnus in Ecclesia ad tempus sacerdos, & ad tempus iudex vice Christi cogitatur, cui si secundum magisteria diuina obtemperaret fraternitas vniuersa, nemo aduersus sacerdotū collegium quicquam moueret, nemo post diuinum iudicium, post populi suffragium, post coëpiscoporum consensum iudicem se iam non Episcopi, sed Dei faceret: nemo dissidio vnitatis Christi Ecclesiam scinderet, nemo sibi placens ac tumens seorsum foris nouam hæresim cōderet. Nisi si ita est, aliquis sacrilegæ temeritatis ac perditæ mentis, vt putet sine Dei iudicio fieri sacerdotem,

Epistola. 3.

Causæ hæresiū secundū Cyprianū martyrē

cùm Dominus in Euangelio suo dicat: Nónne duo passeres asse væneunt, & neuter eorum cadit in terram sine voluntate patris vestri. Cùm ille nec minima fieri sine voluntate Dei dicat, existimat aliquis summa & magna aut non sciente, aut non permittente Deo in Ecclesia Dei fieri? & sacerdotes, id est, dispensatores eius, non de eius sententia ordinari? hoc est fidem non habere qua viuimus, hoc est, DEO honorem non dare, cuius nutu & arbitrio regi & gubernari omnia scimus & credimus, hæc ille. Quæ verba velim ab istis alta mente reponi. Videre est in arboribus, & his quibus anima vegetatiua inest, folia, frondes, truncum, radices, ad vnam radicem ferri: inter animantia rationis expertia, & ea quæ ratione prædita sunt, vnum solere præesse. In Ecclesia verò, in qua omnia honestè & secundum ordinem Paulus fieri vult, vnusquisque pro suo arbitrio viuet? Sed quis hic ordo erit? Quin & in veteri lege, rebus, de quibus iudicare minoris notæ iudices non possent, pontificem Deus præesse mandauerat, cuius imperio qui superbiens obedire nolebat, ex decreto iudicis moriebatur. Sed quid opus est verbis? cùm Christus id debe-

Matth.10. Cyp. epi. 9. lib. 4. Principat⁹ vni⁹ in triplici gradu viuentium 1. Cor. 14. Deuter. 17 Authoritas põtificis in veteri lege

Christus in Ecclesia voluit vnum præesse. debere fieri ostendit, cùm præsentibus cæteris Apostolis, Petro se claues regni cælorum daturum pollicitus est, Ecclesiamque suam super illum ædificaturum. Præterea cùm post resurrectionem suam illi gregem suum pascendũ commisit, per eũ quidem fuit authoritas prædicandi, baptizãdi, & absoluendi Petro cum cæteris Apostolis, penes vnum tamen erat principatus ad declarandam vnitatem Ecclesiæ, vt beatus Cyprianus docet.

Marc. 16.

Cyp. tra. 8. de sim. præ.

Solutio obiectionis.

Quamuis autẽ Christum esse caput & fundamentum Ecclesiæ minimé negandum, iuxta illud Pauli: Fundamentum nemo potest aliud ponere præter id quod positũ est, quod est Christus Iesus. Item Christum Deus pater dedit caput supra omnem Ecclesiam. Tamen ob id non negandum est, Petrum fuisse caput Ecclesiæ ministeriale, vt vocant, supraque eum ædificatam Ecclesiam, quatenus & illo in Christo fundatus & virtute eius solidatus est. Ita verba Christi, super Petrum scilicet ædificatam Ecclesiam, interpretatur Tertullianus, qui vicinus vixit Apostolorum temporibus, libro aduersus hæreticos: cum eo sentiunt Chrysost. homil. 55. in Matth. vbi idem nominat Petrum os Apostolorum, & verticem consortij totius:

1. Cor. 3.

Ephes. 4.

Petrus cap. Ecclesiæ.

Tertullian.

Chrysost.

Cypria-

Cyprianus martyr epiſtola 3. & in alijs locis: Orig. qui fundamentum Eccleſiæ Petrum vocat: D. Ambro. ſermo. 47. de fide Petri. Qui etiam ait, Petrum primum fuiſſe inter Apoſtolos, cui Saluator delegauerat curam Eccleſiarum. Quod & ipſe Petrus apertiſsimè de ſe teſtatur, cùm diceret: Viri fratres, vos ſcitis quoniam ab antiquis diebus Deus in nobis elegit, per os meum audire gentes verbum Euangelij. Eius principatus in actibus Apoſtolorum non pauca extant exẽpla. Quòd ſi Chriſtus lux eſt mundi, vt ipſe de ſe teſtatur, tamen Apoſtolos eo cognomine ipſe dignatur: Vos (inquit) eſtis lux mundi: & quod tibi minus conueniens videtur, Deum vnum eſſe, nemo eſt qui neſciat, nihilominus homines in ſcripturis dij appellantur. Ego dixi, dij eſtis: Quomodo igitur abſurdum & impium eſſe dici poterit, ſentire Petrum caput & fundamentum Eccleſiæ, maximè, ſi hoc intelligatur diuerſa ratione, ſicut & illa de Chriſto Apoſtolis, de Deo & hominibus? Si tibi faſtu tumenti indignum videtur ſuper Petrum ædificatam Eccleſiam, cur non eadem ratione & de clauibus regni cælorum illi datis intelligis? quas tamen illi dandas Chri-

Cyprianus. Origines. Ambroſius

Act. 15. Vide teſtimonium Petri de ſeipſo.

Ioan. 8.

Chriſtus lux mũdi, Apoſtolos lucẽ mundi eſſe dixit.

Matth. 5. Pſal. 81. Ioan. 10.

Si Petro cõcedis claues regni cælorum, cur ſuper illũ Eccleſiã ædificatam nõ fateris?

ſtus manifeſtiſsimè dicit. Cùm igitur in Eccleſia, vt ante oſtēdi, vnitas & ordo eſſe debet, ad eamq; requiritur præſidentia vnius ſuperioris, quam ex veteri & nouo teſtamento eſſe oſtendi: conſtat in Eccleſia vnum debere eſſe ſummum Epiſcopum, præſertim cùm ſcriptura, maximè noui Teſtamēti ad hæc tempora etiam referatur, vt quod in capite præceſsit, in mēbris ſequatur. Eſt autem is (loquantur iſti quicquid velint, ingeminent cachinnos) Romanus pontifex ſucceſſor B. Petri principis Apoſtolorum. Qua de re Irenæus auditor Polycarpi Ioan. Euangeliſtæ diſcipuli ad eum modum ſcriptum reliquit, de epiſcoporum ab apoſtolis ſucceſsione ſcribens: Maximæ & antiquiſſimæ & omnibus cognitæ, à glorioſiſſimis duobus Apoſtolis Petro & Paulo Romæ fundatæ & conſtitutæ Eccleſiæ, eam quam habet ab Apoſtolis traditionem & annunciatam hominibus fidem per ſucceſsiones Epiſcoporum peruenientem vſque ad nos, indicantes confundimus omnes eos, qui quoquo modo vel per ſui placentiam malā, vel vanam gloriam, vel per cæcitatem, & malam ſcientiam præterquàm oportet colligunt. Ad hanc enim Eccleſiā propter potentiorem principalitatē neceſſe eſt

Rom. Pōtifex ſucceſſor beati Petri, quod probatur grauiſsimo virū & vetuſtiſſimorū authorū teſtimonijs Iren. lib. 3. ca. 3. contra hæreſes.

Eccleſia Romana.

se est omnem conuenire Ecclesiam, hoc est, eos qui sunt vndique fideles, in qua semper ab his qui sunt vndiq; conseruata ea quæ est ab Apostolis traditio, hæc ille. Cui & Tertullianus subscribit: Habes Romam (inquit) vnde nobis quoq; authoritas præsto est, felix Ecclesia, cui totam doctrinam Apostoli cum sanguine suo profuderũt. Vbi Petrus Passioni dominicæ adæquatur. Cyprianus quoque martyr Romam matricem & radicem Catholicæ Ecclesiæ appellans, affirmans item Romani Episcopi locum, Petri locum esse. Nec dissentit ab his D. Hieronymus ad Damasum scribens: beatitudini tuæ, id est, cathedræ Petri communione consocior, super illam petram ædificatam Ecclesiam scio. Istuc ipsum agnouit concilium Nicænum, in quo Arrius damnatus est. Florentinum item, cui interfuere etiam Græci, Armeni, Rutheni. Nec refert, quòd non omnes ei assenserunt. Nam & in concilio Nicæno decem & septem episcopi fuerant quibus Arrij fides magis placebat, extrinsecus scilicet creatum Dei filium, non ex ipsa patris deitate progenitũ. Habet autẽ Episcopus Romanus cum cæteris Episcopis parem potestatem ordinis (de qua paulò antè dixi)

Tertul. lib. aduersus hæreses.

Romana Ecclesia.

Cyp. lib. 4. epistola. 8.

Hieronymus.

Concilium Nicænũ & Florentinũ

Solutio obiectionis.

Arrij fides.

Qualis potestas episcopi Romani.

Iurisdictionis verò maiorem. Cumque singuli Episcopi sibi assignatos greges habeant, huic vniuersi sunt crediti: veluti cùm paterfamilias seruis quidpiam pluribus faciendum demandat, vni tamen ex eis potestatem dat, vt in alios inspiciens, ad suam functionem (si fortè cessent) eos reuocet, ac prospiciat, ne quid detrimenti patrifamilias eueniat. Ad eum modum dicta Hieronymi intelligenda sunt, pontificem scilicet Romanum, quo ad potestatem ordinis, esse parem, cùm diceret, Episcopum siue Romæ, siue Eugubij, siue Constantinopoli, siue Alexandriæ, siue vbicunque existentem, eiusdem esse meriti, eiusdem sacerdotij. Alioqui ipse Hieronymus ad Damasum scribens ipse sibi contrarius esset. Porrò huius seculi homines plurimi non tam commutandarum rerum, quàm euertendarum cupidi, sapientes, sed (quod Paulus damnat) non ad sobrietatem, quasi ab illis (vt eiusdem Pauli verbis vtar) verbum Dei processisset, & in eos solos peruenisset, alieni à sapientia, quæ de sursum est, pacifica, tractabilis, bonis consentiens, vt D. Iacobus ait, eorum omnium obliti, episcopum hunc agnoscentes, eumq; ipsum execrantur, maledictis incessunt, interdum

Exemplū.

Hieron. ad Euag.

Expositio dictorum Hierony.

In eos qui execrantur Pōtificem Romanū.

Roma. 12.

Iacob. 3.

dum nec manibus quidem temperant. Quo quidem modo dupliciter peccant. Primum, quòd principi populi maledicunt. Id verò Deus fieri vetat. Diuum Paulum aliquando pœnituit, quòd principi ſacerdotum impio, ſacrilego & mandanti aſtantibus, vt Paulum percuterent, dixiſſet: Percutiet te Deus paries dealbate. Tu verò maiora his facere audebis? Michael archangelus, teſtante ſcriptura diuina, cum diabolo conuitijs digno de Moyſis corpore altercans, non auſus illum blaſphemare, tantùm dixit, Imperet tibi Deus. Iſti verò homines authoritate ac dignitate valentes, legationeque, vt Paulus ait, pro CHRISTO fungentes, maledictis proſcindunt, blaſphemant, ad nomen denique eorum ſpuunt. CHRISTVS tempore paſſionis ante pontificem alapa accepta nihil contumelioſe dixit, ſed innocentiam ſuam magis aſſeuerans & oſtendens. Si malè (inquit) locutus ſum, teſtimonium perhibe de malo: ſin autem bene, quid me cædis? Tu verò homuncio diuerſum facias? at CHRISTVS ſe tibi exemplum præbuit. Peccant deinde, quòd epiſcopos contra diſpoſitionem & traditionem Euangelij habent. Nam vt beatus martyr Cy-

Duplex peccatum proſcindétium pôtificem.
Exod. 22.
Act. 23.

Michael Archangelus
Iudas ap. in epiſtola.
2. Petr. 2.

2. Cor. 5.

Chriſtus.
Ioan. 18.

2. Peccati.

Epist.3. prianus ait: planè Episcopi non de voluntate Dei fiunt, qui extra Ecclesiam
Oseæ.8. fiūt. Sicut ipse Dominus apud Oseam dicit, Sibimet ipse regem constituerunt,& non per me. Et iterum: Sacrificia eorum tanquàm panis luctus, omnes qui manducant ea contaminabuntur.
Esaiæ.30. Et per Esaiam Spiritus sanctus clamat. Væ vobis filij desertores, dicit Dominus, habuistis consilium & non per me: & fecistis conuentionem, & non
Luc.10. per Spiritum meum. Sed & Christus in Euangelio non disimilia his loquitur: Qui vos audit, me audit: & qui vos spernit, me spernit: qui me spernit, spernit eum qui misit me. Item il-
Matth.18. lud sæpius repetitum, Si Ecclesiam non audierit, sit tibi tanquam Ethnicus & Publicanus. Quid verò prædicta vitia committētes, nisi resipuerint, maneat, notum est ex sequentibus. Maledici
1.Cor.6. (inquit Paulus) regnum Dei non possidebunt. Et Christus: Qui dixerit fratri suo fatue, reus erit gehennæ ignis.
Matth.5. Quid quod Core, Dathan, Abiron non
Num.16. diuersam religionem ab alijs secuti, so-
Exemplum Core, Dathan. lummodò aduersum Moysen & Aaron superbientes, seque cum sequacibus à cæteris Iudæis segregantes, omnes à terra absorpti, descenderunt viui in infernum operti humo. Nec est cur

mores

mores episcoporum, si qui fortè sunt improbi, in medium proferant, cùm propter peccata populi, teste Iob, finit Dominus regnare hypocritam. Et apud Esaiam Deus ipse dicat: Dabo pueros principes eorum, & effœminati dominabuntur eis. Neque ea quæ gerunt pro officio suo, pendent ex dignitate eorum, sed ordinatione diuina, vt ante ostensum est. Prophetauit Caiphas homo sacrilegus & scelestus, non ob aliud, nisi quòd esset pontifex anni illius. Et notum est illud Christi antè repetitum, Super cathedram Moysi sederunt Scribæ & Pharisæi, quæ ergo dicunt facite, quod autem faciunt nolite facere. Quanquàm nec pontifici aut cardinalibus credendum esset, si aliter nobis scripturas interpretarentur, atque ab Apostolis & apostolicis viris sunt olim expositæ. Proinde Augustinus monuit olim suos, ne hæreticis Donatistis crimina obijcerent, nisi quòd non essent Catholici, ne similes sint eis: qui (inquit) non habentes quod in causa suæ diuisionis defendant, hominum crimina colligere affectant. Vos autẽ (ait) non ita didicistis Christum, si tñ illũ audistis, & in illo edocti estis, quippe qui fideles suos securos fecit, etiã de dispensatoribus malis, mala sua

Solutio obiectionis de moribus Episcoporũ
Iob.35.
Esaiæ.5.
Caiphas.
Ioan.11.
Matth.23.
Augu.epistola 137.
Nota præceptũ Augustini.

facientibus, & bona eius loquentibus, cùm ait: Quæcunque vobis dixerint facite. Idemque (referente Alfonso Viruesio) Ecclesiam fecisse iudicat quicquid pontifices & Episcopi, cæteris Christianis non refragantibus, faciunt. Et hinc assumit potissimum medium argumentationis contra Donatistas, qui Ecclesiam Christi de toto orbe vbi futura promissa est, perijsse affirmarunt, & in Africa Donati parte remansisse. Quod verò isti nescio quæ diplomata pontificis proferunt, ego ista inscio etiam pontifice (vt fit) à stultis lucri gratia stulta petentibus dari credo. Veluti & alia quædam partim calumnia dici, partim etiam quæ his inepta videntur, ea à doctis aliter iudicari. Nec mirum. Sapientia enim huius mundi, stultitia est apud Deum, vt Paulus ait.

Cōstitutio pontificis.

Donatistæ.

Refellūtur obiectiones quædā.

1.Cor.3.

¶ Cùm igitur hoc seculo (vt eò se referat vnde digressa est oratio) tanta & tam detestanda fiant, nemo opinor negauerit, maiora esse hæc vitia illis quæ prioribus seculis fuere. In his igitur nos quid inflati erimus? At hoc olim Paulus in Corinthijs damnauit. Quin potius eodem suadente luctum habeamus. Sed quæ lamentatio his calamitatibus digna esse possit? Qui fontes lachrymarum tantis malis suffecerint? Ita-

1.Cor.5.

Quid agendum in tātis vitijs.

Itaque quod ſecundo loco propoſitum fuerat videamus, quid in tantis ſceleribus, tamq́ue diuerſiſsimis dogmatibus homini agendum ſequendumq́ue ſit. Quod vitia ſceleraq́ue attinet, nemo eſt adeò impudens atque impius, vt magis putet ſibi conſilium ſequendum eorum, qui libertatem Euangelicam dant in occaſionem carnis, quàm Chriſti, cui Pater cælitùs voce emiſſa dedit authoritatem docendorum hominum, cùm diceret: Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi complacitum eſt, ipſum audite. Introite per arctam portam (inquit ille) quoniam lata & ſpacioſa via, quæ abducit in exitium, multiq́ue ſunt qui ingrediuntur per illam, quoniam anguſta eſt porta & ſtricta via, quæ abducit ad vitam, & pauci ſunt qui inueniunt illam. Pauli item doctoris gẽtium: Abijciamus (ait) opera tenebrarum, & induamur arma lucis, ſicut in die honeſtè ambulemus, non in comeſſationibus, & ebrietatibus, non in cubilibus & impudicitijs, non in contentione & æmulatione, ſed induamus Dominum Ieſum Chriſtum, & carnis curam ne faciamus in deſiderijs. Sicut exhibuimus membra noſtra ſeruire immundiciæ & iniquitati, ita nunc exhibeamus

Altera pars orationis.

Chriſti præceptum ſequendum.

Matth. 17.

Matth. 7.

Roman. 13. Pauli præceptum.

Roman. 6.

membra noſtra ſeruire in iuſtificationem. Stipendia enim peccati mors, gratia autem Dei vita æterna in Chriſto Ieſu Domino noſtro. Cæterum inter tot religionis Chriſtianæ dogmata, eademq́ue diuerſa, quæ infirmioribus ancipitem cogitandi curam afferunt, iiſq́ue animus illorum quaſi diſtrahitur, quid ſequendum eſt? Nón deſunt qui ad Dei verbum veluti ad ſacram anchoram (quod aiunt) confugiendum cenſeant. Ego certè verbum Dei tanti facio, quanti & illi, illudq́ue perinde atque illi credo manſurum in æternum. Cæterum vbi vnũ et idem verbum variè interpretantur multi, quid agendũ? quis erit iudex eius litis? vt verbi cauſa verbum Dei eſt, Hoc eſt corpus meum, quod pro vobis tradetur. Hæc verba Chriſti quidam hoc modo intelligunt, vt ſubſtantia panis materialis & vini manerent in ſacramẽto altaris, hoc eſt, vt ſimul ſit veraciter panis & caro Chriſti vinum & ſanguis, quæ opinio fuerat Viclefi, quam & recentiores ſequuntur. Alij contrà aſſerũt, nõ eſſe verũ corpus Domini, ſed ſignum corporis eius. Eius erroris author fuerat Berengarius anno ab hinc. 516. quẽ poſtea reuocauerat. Hũc deinde errorem renouarũt recẽtiores, de qua re cùm aliquando

Quid ſequẽdũ in diuerſis dogmatibus.

Opinio quorundã.

Exemplũ.

Luc. 22.

Diuerſæ expoſitiones verbi Dei.

Viclefus.

Beregarius

do in conuentione Martburgẽsi dispu- tarent viri octo à suis velut lumina habiti, post disputationem redditi incertiores, hæc inter cætera prodidere, vt refert Ioannes à Lasko in libello à se in lucem edito, vbi Germanicè & Latinè hæc verba habentur: Quanquam inter nos hactenus non planè potuit conuenire, num verum corpus & verus sanguis Christi pani & vino corporaliter insit, debebit tamen nihilominus vtraque pars altera erga alteram declarare Christianam charitatem, quatenus id omninò conscientia cuiusque ferre potest, & vtraque pars Deum Optimum Maximum diligenter precabitur, vt is per spiritum suum, verum eius rei intellectum cõstabilire dignetur. Vides ista lumina de vno & eodem verbo diuersa sentire, sic & alia plurima sacræ scripturæ loca variè ab illis exponi solent. Quo fit, vt verbo Dei, quod omnis controuersiæ iudicem faciunt, dignosci non possit, quinam istorum veram habeant ecclesiam, vt si qui fortè sint quibus nostra displiceãt, illis accedere possit. Nam de illius interpretatione est inter illos altercatio. Apud vtrosque autem, vel apud omnes (in plurimas enim sectas distrahuntur) simul Ecclesiam esse impossibile est, quippe

Conuentio Martburgẽsis, in qua disputatũ de religione.

Nota verba Doctorum

Hæretici verbo Dei, quod diuerse interpretantur, non possũt ostẽdere Ecclesiam.

quæ vna sit. Illi autem alteri ab alteris non modo pro hæreticis, verùm pro furiosis, & rursus alij ab alijs pro idololatris vicissim habentur, omnes tamen iactant Euangelium, eo insultant sibimet & nobis. Quo quidem morbo, vt antè dictum est, laborabant semper hæretici. Qui etiam morbus Arrianorum tempore, totum ferè orbem infecerat. Videre igitur licet ex hoc euidentissimo exemplo, in varijs dogmatibus non satis esse solùm ad scripturam diuinam recurrere. Quid igitur faciendum? hærendum in ambiguo? at istud non est credere, sed diffidere, idque non sine maximo malo, damnatione scilicet æterna. Quorsum igitur, aut quousque progredietur tam perplexa contentio? Catholci & Orthodoxi nullum aliud perfugium in dirimendis litibus de negotio religionis agnoscunt, quàm Ecclesiam Catholicam, quæ nobis etiam diuinam scripturam tradidit, eiusque intelligendæ lumen habet, vt Deus apertè apud Esaiam testatur: Hoc fœdus meum cum eis, dicit Dominus, spiritus meus, qui est in te, & verba mea quæ posui in ore tuo, non recedent de ore tuo, & de ore seminis tui, dicit Dominus, amodò in sempiternũ. Quomodo enim verè dici pos-

Morbus hæreticorum.

Tertull. de præs. aduer sus hæret.

Ad Ecclesiã catholicã cõfugiẽdum in dubijs.

Esaiæ. 59.

1. Tim 3.

sit

fit Ecclesia columna & firmamentum veritatis, si in controuersia, & dissensione dogmatum vacillaret, nesciens, quid esset & fugiendum aut acceptandum? Quorsum enim illis promissus fuisset Spiritussanctus? Filius item Dei dixisset, se permansurum cum ea ad cōsummationem seculi. Qua de re ante à nobis dictum est. Quæ per Deum lex aut secta leuior esset Christianorum lege, si cuiuis liceat impunè proprio illam accōmodare sensui, & quicquid sibi visum fuerit, non de Spiritussancti (qui nemini vnquam post Apostolos priuato homini promissus est) arcano thesauro, sed de proprij cordis abysso, velut oraculum proferre? Ad quid dixisset Christus? Si Ecclesiam nō audierit, sit tibi tanquam Ethnicus & Publicanus. Et Paulus: Denunciamus vobis fratres in nomine Domini nostri Iesu Christi, vt subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinatè, & non secundum traditionem quam acceperunt à nobis: & alia his similia. Cur Apostoli (vt est in Actibus Apostolicis) in vnum collecti de rebus constituēdis consultarūt. Quod si in quæstionibus religionis vnius, & non Ecclesiæ Catholicæ iudicio standum esset, hac ratione certè non improbandus

Ecclesia firmamentū veritatis.

Ioan. 14.

Matth. vlt.

Matth 18.

2. Thess. 3.

Act. 1. 6. 15. 21. 26.

Errores quorundā

Arrij dus esset error Arrij, Christũ esse creaturam asserentis, quod damnauit Concilium Nicænum: Macedonij negantis, Spiritumsanctum esse Deum, cuius dogma in Concilio primo Constantinopolitano confutatum est: Nestorij quoque hæresis affirmantis in Christo duas personas, in Concilio Ephesino damnata. At pars non est totum. Præterea illi credere, qui nemini præter se credit, quo iure tenetur orbis. Authoritatem Ecclesiæ Catholicæ in dubijs religionis Christianæ sequendam & isti fatentur, toties Concilium inclamantes. Quamuis interim sibi non constantes, constanter contra Concilia faciant. Quamobrem temporibus nostris principe quodam à doctoribus quibusdã poscête, vt de scriptis doctoris sui, (in cuius ille verba ferè iurarat) iudicium ferrent (nam ab alijs improbatum fuerat) synodiceq; constituerent, quid ea in re tenendum sit, negarunt illi se facturos, nisi priùs docti ex toto orbe Christiano conuenirent, ne eo pacto factum illorum in malũ exemplum traheretur, quò vnusquisque pro arbitrio suo dogmata in religione confingeret. Eius rei (ne scilicet ab Ecclesia catholica deficiant) admonentur Christiani templis ad formam corporis humani,

Concilium inclamantes.

De principe quodã.

Forma templorum.

mani extructis, in quibus cernere est, quasdã partes angustiores, caput: quasdã itẽ latiores, humeros, & reliquum corpus referentes. Nimirũ vt credant fideles se esse membra corporis mystici vnius, quæ est Ecclesia, hoc est cœtus fideliũ, cuius caput est Christus. Ea re igitur, vbi mortem oppetierint, in cæmiterijs ad templa corpora illorum sepeliuntur. Sed quanam ratione ille membrum corporis mystici censendus est, qui ab ea seipsum subducit? diversúmque ab ea credit? Iam cùm in symbolo profitemur nos Ecclesiam catholicam credere, an non eius authoritatem sequi velle nos, fatemur? alioqui quomodo crederetur illud, cuius authoritas negligitur? In tanta igitur assertionum varietate, ad Ecclesiã catholicam confugiendum est, quæ iudex est omnium contentionũ: hæc hæresibus cunctis processu temporũ euanescentibus, inter hæreticorũ turbines & malorum Christianorũ alluuiones permanet, & in æternũ permanebit, vtpotè aduersus quam neutra inferorum porta nec erroris, nec iniquitatis præualere potest. Qua de re Tertullianus vicinus temporibus Apostolorum ad eum modũ inter cætera scriptum reliquit in libro de præscriptionibus aduersus hæreticos.

Ephe 4.

1. Cor. 10.

Ecclesia Catholica.

Tertull.

Con-

Tertulliani verba expende.

Constat omnem doctrinam, quæ cum illis Ecclesijs apostolicis matricibus & originalibus fidei conspiret, veritati deputandam, id sine dubio tenentem, quod Ecclesiæ ab Apostolis, Apostoli à Christo, Christus à Deo suscepit, reliquam verò omnem doctrinã de mendacio præiudicandam, quæ sapiat contra veritatem Ecclesiarum & Apostolorum & Christi & Dei, hæc ille. Qui etiam ibidem affirmat, veritatem dogmatum manifestari ex origine Ecclesiarum, & ordine Episcoporum, ita per successiones decurrente, vt primus ille Episcopus aliquo modo ex Apostolis vel Apostolicis viris, qui tamen cum Apostolis perseuerauerit, habuerit authorem vel antecessorem, quod apud hæreticos non est. Huic subscribit Irenæus in loco paulò antè citato, & cap. 4. lib. 3. aduersus hæreses: Quæ autem (inquit) sunt Ecclesiæ, cum magna diligentia diligere & apprehendere veritatis traditionem. Quid enim etsi de aliqua modica quæstione disceptatio esset, nónne oporteret in antiquissimas recurrere Ecclesias, in quibus Apostoli conuersati sunt, & ab eis de præsenti quæstione sumere, quod certum & reliquidum est? Quid autem, si neque Apostoli quidem scripturas reli-

Idem li. 4. c. 43. & 63.

Nota verba Irenæi.

quis-

quiſſent nobis, nónne oportebat ordinem ſequi traditionis, quam tradiderunt ijs, quibus committebant Eccleſias? cui ordinationi aſſentiunt multæ gentes barbarorũ eorum, qui in Chriſtum credant, ſine atramento ſcriptum habentes per ſpiritum in cordibus ſuis ſalutem, & veterem traditionem diligenter cuſtodientes. Hæc ille ſcriptor vetuſtiſsimus, qui cap. 3. lib. 3. dicit, ſe Polycarpum auditorem beati Ioannis Euangeliſtæ vidiſſe. Nec diſſentit ab ijs D. Auguſtinus: Palàm (inquit) eſt, quòd in re dubia ad finem & certitudinem valeat authoritas Eccleſiæ, quæ ab ipſis fundatiſsimis Apoſtolorum ſedibus vſque in hodiernum diem durans, ſuccedentium ſibi tot Epiſcoporum ſerie, & populorum conſenſione firmatur. Huc pertinet illud ſymboli in Concilio Conſtantinopolitano, contra Macedoniũ congregato editi: Credimus Eccleſiam apoſtolicam & Catholicam, &c. Apoſtolica ſiquidem dicitur Eccleſia, quòd Spiritus ſanctus remittens peccata, nõ alibi reſidet, quàm apud Eccleſiam apoſtolicam, ab Apoſtolis per ſucceſsiones continuatas procedentem, quibus Apoſtolis dictum eſt, Accipite Spiritum ſanctũ, quorum remiſeritis peccata, remittuntur eis.

Aug. contra Man.

Symbolũ Conſtantinopolitanũ contra Macedonium.

Apoſtolica Eccleſia.

Ioan. 20.

Ca-

Catholica Ecclesia.

Catholica, id est, vniuersalis, hoc est, per omnia loca & tempora diffusa, & per Apostolos eorumque successores continuata vsque ad nos, propagataq; vsque ad fines terrae, iuxta illud: Eritis mihi testes in Hierusalē, & in omni Iudaea & Samaria, & vsque ad vltimum terrae. Hanc igitur Ecclesiā qui credit, iudicium in dubijs ab ea expetet, consilium praedictum grauissimorum & vetustissimorū virorum secutus. Quod aliquando Theodosius Caesar fecisse legitur. Cùm enim vidisset animos hominum in varias partes haereticorū dogmatibus distrahi, huic malo occurrere volens, in animū induxit, vt cum haereticis disceptatio institueretur, quod consilium Agelio Episcopo communicauit, qui etsi alioqui bonus fuerat, rationem tamē ex scripturis reddere non valebat. Itaq; Sisinnium lectorem suum per se locuturum constituerat. Is id consilij dedit, haereticos scilicet de antiquis Ecclesiae doctoribus interrogandos, vt si eos non acceptarent, anathematizare auderent, quod durum videbatur: quòd si hoc non facerent, à populo pellerentur: qua examinatione facta Theodosius haereticos expulit, solosque orthodoxos fouit. Sed de authoritate & consuetudine Ecclesię maiorum

Act. 1.

Factum Theodosij Caesaris. Lib. 9. tri. hist. cap. 18.

Agelius Episcopus. Consilium Sisinnij.

iorumque legibus recentiorum quorundam, eorumque doctissimorū sententiam proferam, vt sciatur quid in varietate sequendum sit. Ego verò (inquit Alfonsus Viruesius Episcopus Canarieñ. de varietate assertionum disserens) de his omnibus ita iudico, vt quæ ab vniuersali Ecclesia perpetuò sunt credita, & obseruata, ea tanquam oracula diuina religiosè suscipiam, & vniuersis hæreticorum dogmatibus præferam. Nihil enim aliud, quàm hæretici mihi sunt, quicunque aduersus hæc scribunt, aut docent. De consuetudine Ecclesiæ quanti illam fecerit Diuus Paulus, nos paulò antè diximus. Quæ verò (inquit idem) nouis sunt inter Christianos traditionibus exorta, ita vt nullo modo in sacris literis anteà fuerint, illa si conciliorum aut pontificum sint decreta, vt leges & placita Christiana reipublicæ perquàm vtilia venerabundus suscipiam. Quoties autem de diuinis aut humanis hisce legibus alicubi fortasis ambigitur, optima mihi legum interpres est Christiani populi generatim recepta consuetudo. Nam cæteræ omnes interpretationes, quas hæretici hactenus attulerunt, velut humana figmenta, & carnis tantùm prudentiæ innitentes marce-

Recentiorū eorūque doctissimorū consilium Alfonsus Phil. 1.

D. Paulus quāti fecerit cōsuetudinē Ecclesiæ, antè dictum est.

Cōsuetudo Populi Christiani.

Interpretationes hæreticorum.

Esa.40.

marcescunt & emoriūtur. Omnis namque caro fœnum, & quod natum est ex carne, caro est, cecidit fœnum, & quotidie cadit, quod etsi diu aliquoties durare videatur, tandem arescet. Verbum autem Domini manet in æternum. Cui verbo quantumuis illud sibi omnes hæretici arrogent, sola Ecclesia Catholica innititur. Huius rei signum est haud obscurum, quòd hæresibus cunctis processu temporum euanescentibus, sola Ecclesia Catholica inter hæreticorum turbines, et malorum Christianorum, quibus vterque ordo satis abundat, alluuiones, permanet & in æternum permanebit, vtpote aduersus quam neutra inferorum porta nec erroris nec iniquitatis præualere potest.

Sola Ecclesia Catholica verbo Dei innititur verè.

Sentẽtia de Doctoribus sine offensione fidei inter se cõtẽdentibus.

De opinionib[9] verò quę inter orthodoxos sine fidei offensione quotidie oriuntur hæc dicit: Horum omnia, in quibus doctores sibi mutuò aduersantur, priuata mihi videntur & phantastica, vtrorumque frequenter commenta, semper tamen alterorum. Quorum fortassè requiras, illorum scilicet, qui magis à veterum doctrinis & traditionibus distant. Nam (mea quidem sententia) ea tantùm ad intellectualem sapientiam pertinent, aut propiùs accedunt, in quibus neotericis inuicem & cum

cum veteribus conuenit. Hæc ille adijciens pluribus verbis antiquos sanctos variasse interdum sententijs, contendisse verò penè nunquam. Erasmus veò Roterodamus in quadam epistola, & dialogo sic loquitur: Pugnent qui volent, ego censeo leges maiorum reuerenter suscipiendas, & obseruandas religiose, velut à Deo profectas, nec esse tutum, nec esse pium de potestate publica sinistram serere aut concipere suspicionem: & si quid est tyrannidis, quod tamen non cogat ad impietatem, satius est ferre, quàm seditiose reluctari: hæc ille. Quod verò isti queruntur, traditiones humanas suscitari, cùm omnes aboleuerit gratia Christi. Respondet Alfonsus: duplici causa (inquit) CHRISTVS abstulit iugum legis, quarum neutra cogit, vt nobis auferãtur: Primò (vt prætermittam mysticas illas significationes, quæ Christo adueniente cessarunt) veteres Hebræorum ritus Deus ipse tradiderat, qui pondus quoddam diuinæ seueritatis præ se ferebant, atque adeò spiritum timoris potius quàm amoris gignebant affectum. Graue enim erat, & cui tolerando impares essent humanæ vires, illud subinde repetitum, Ego Dominus, hæc dicit Dominus, & similia.

Eras. Roter. sententia.

Solutio obiectionis de traditionibus.

Alf. phil. 14

Legis iugũ duplici causa Christus abstulit.

Ritus Christianæ Ecclesiæ.

Nostros verò ritus Christus ipse tametsi verus homo non edidit, tantùm tradidit authoritatem Ecclesiæ, vt ipsa sibi præscriberet ritus, quibus pietatem præstaret & religionem, qui ab hominibus instituti humanæ imbecillitatis rationem in primis haberēt, vt habent, essentque humana prouidentia & authoritate mutabiles. Præterea veteris legis traditiones obsitæ erant præceptis & interminationibus, terribilesque contestationes sæpius obtundebant, nisi mordicus seruarentur: nostræ verò traditiones nihil capitalis periculi afferunt transgressoribus, modò absit animus impius aut contemnens. In hac enim sententia sum, quamdiu Ecclesia non improbatur, cuius interim authores habeo grauissimos atque doctissimos: hæc ille. Qui humanas traditiones duplices esse ait: alteræ, quæ nihil nouum inducant, sed tātùm præscribunt tempus, locum & modum, quorum quædam pietatis & religionis opera à CHRISTO probata & instituta, aut si mauultis præcepta commodè & oportunè fiant. Alteræ verò, quæ nouum aliquem cultum aut ritum aliás non præscriptum inducunt. Prioris generis exempla sunt ieiunium, preces, eleëmosynæ, &cæ. Posterio-

Traditiones Ecclesiæ nō afferunt capitale periculū trāgressoribus si absit animus impius

Humanæ traditiones duplices.

ſterioris, veſtitus varietas, qua aliter clerici ſimplices, aliter epiſcopi, aliter monachi, aliter ſeculares induuntur. Item varij ritus ſacrorum, quibus aliter quadrageſimæ tempore, aliter reſurrectionis, aliter feſtis, aliter profeſtis diebus celebratur. Hæc ille, & plura de traditionibus. Quam materiam latiſſimè tractauit Martinus Pereſius Guidixienſium epiſcopus vir pius & doctus. Sed his abſolutis ſigna Eccleſiæ veręexpendamus, nam hodie vbinā ſit, à multis dubitatur. Eccleſiæ veræ ſigna in vniuerſum ſunt quatuor, vnum, doctrina ſana verbi diuini, iuxta illud Chriſti, Oues meæ vocem meam audiunt. Iudicium autem doctrinæ ſanæ, & interpretandi verbi diuini eſſe penes Eccleſiam, paulò antè oſtẽſum eſt. Alterum ſignum, rectus Sacramentorum vſus, de quibus in Scopo Biblico noſtro diſſeruimus. Prædictis duobus ſignis Eccleſia Chriſtianorũ diſtinguitur maximè à cœtibus Ethnicorum, & Iudæorum, quorũ vtrique & ſana doctrina & ſacramentis noui teſtamenti carent. Tertium ſignum, eſt vnitas quæ vinculo charitatis & pacis continetur, ac mẽbra Eccleſiæ conglutinat, vt non ſolũ quod perpetuus ſanctorũ cõſenſus ab Apoſtolis vſq; ad nos recepit, & appro-

Martinus Pereſius de traditionibus.

Signa Eccleſiæ veræ

1

Ioan. 10.

2

3

approbauit, idem ſentiant, ſed etiam
1.Cor.1. idem loquantur, monente Apoſtolo:
Obſecro vos per nomen Domini noſtri Ieſu Chriſti, vt idipſum dicatis omnes, & non ſint in vobis ſchiſmata, ſitis
Ephe.4. autem perfecti in eodē ſenſu, & in eadem ſententia. Et alibi. Vnum corpus, vnus ſpiritus, vnus Dominus, vna fides. Et charitatem Chriſtus ſuorum di-
Ioan.11. ſcipulorum ſignū eſſe dixit: In hoc cognoſcent omnes, quia diſcipuli mei eſtis, ſi charitatem habueritis inter vos.

4 Quartum ſignum Eccleſiæ veræ eſt, quod ſit Catholica, hoc eſt, vniuerſalis, quæ vniuerſalitas referenda eſt ad tempora & loca. Temporaquidem, quia ex omnibus ætatibus mundi Eccleſia congregatur. Nouerant enim Sancti ab orbe condito CHRISTVM venturum, & regnum diaboli deſtructurum. Quod verò attinet locorum vniuerſitatē, manifeſtum eſt, Eccleſiā per
Pſal.2. omnia loca diffuſam ex illo Pſalmographi, Poſtula à me, & dabo tibi hæreditatē tuā, & poſſeſsionem tuam termi-
Act.1. nos terræ: & ex illo ſuprà citato, Eritis mihi teſtes vſque ad vltimum terræ.

Hæc poſteriora duo ſigna diſtinguunt Eccleſiam Chriſtianam veram à ſchiſmaticorum & hæreticorum gregibus, qui vinculum pacis rumpunt, & à Ca-

tholica

tholica vnione seipsos in perniciem suam diuellunt, dum partem toti atq; vniuersæ Ecclesiæ anteferunt: quales inter cæteros fuere Donatistæ, de quibus antè dictum est: & alij permulti. Ineptissimum igitur est, de Ecclesia dubitare, quænam, aut vbi sit. Ea enim quæ sectis, hæresibus suborientibus, & intercedentibus ab ipso Christi tempore, et ab orbis initio vsque ad nostra, palam & in aperto perseuerat. Est enim ciuitas super montem posita. Lucerna non sub modio latitans, vt quidam fingunt, quo nō sit cuius iudicio damnentur, sed super candelabrum accensa, vt & dignosci posit ab omnibus, & ijs qui ad illam accesserunt lucere. Huius est, vt ait Paulus, captiuare omnem intellectum in obsequium CHRISTI. Qui à Christo capite orta, & in Apostolis ac martyribus propagata, per varios gradus Christianorum eandem fidem profitentium, & obedientiā pontificibus, & cæteris hierarchis præstantium, hucusque perseuerat. Ab hac non est cur quispiam propter malos se segreget, cùm in Ecclesia militante vsque ad finem seculi boni cum malis futuri. Quod CHRISTVS indicat, Ecclesiam comparans decem virginibus, quinque prudentibus, & quinque fa-

Donatistæ. Alf. Ver. Ecclesia quæ.

Matth. 5. Quare recētiores dicāt inuisibilem Ecclesiam.

1. Cor. 10.

Solutio obiectionis eorū qui propter malos ab Ecclesia se segregāt.

Matth.25. tuis. Sagenæ missæ in mare, ex omni
Matth.13. genere piscium congreganti, tritico seminato in agro, inter quod succreuerant zizania. Interest tamen. Nam boni in Ecclesia ita esse existimandi sunt, vt ipsi sint domus Dei seu viua mēbra corporis mystici, qui quidē soli Deo noti sunt, iuxta illud Pauli, Nouit Dominus, qui sunt eius. Mali verò per quandam colligationem professionis ac exterioris participationis sacramentorũ, non secùs ac palea in tritico, vel sicut quædam membra putrida languidáve in corpore humano, hi quamdiu non excommunicentur, sunt eo modo in Ecclesia: vt liquet ex Pauli epistola ad Corinth.1.cap.5. Sed de Ecclesia latiùs in Scopo nostro biblico scripsimus.

Boni et mali Christiani quomodo sunt in Ecclesia.
2.Timo.2.

Nunc ad exemplum de corpore Christi antè propositum reuertamur, illudque iuxta præcepta prædicta examinemus, catholicæ Ecclesiæ iudicium requirentes, idque paucis, neque enim hanc materiam latè tractandam nunc instituimus, solùm gratia declarandorum dictorum exempli causa protulimus. Breue enim est iter docēdi per exempla, & efficax. Ecclesia catholica diuinitus edocta religionis Christianæ materiam seu obiectum (quod est Deus operaq; eius) tale esse scit, vt null⁹ creatus

Verba Christi de sacramento corporis eius examinantur.

Materia religionis Christianæ qualis.

tus intellectus illud peruestigare poterit, cuius rei inter cæteros Diuus Paulus est testis. Qui quamuis tertij cæli mysteria cognouerat, tamen de rebus quibusdam quasi stupefactus in hæc verba prorupit: O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, quàm incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inperuestigabiles viæ eius. Quis enim cognouit sensum Domini? aut quis consiliarius eius fuit? Idemque dixit, fidem esse argumentum non apparentium, quòd scilicet in religione Christiana non requiruntur argumenta, hoc est, rationes facientes fidem rei dubiæ, sicut in rebus humanis & naturalibus, sed fides ipsa, quæ in diuinis vicem argumentorum obit, vt scilicet quemadmodum illa indubitata habentur, quæ argumentis firmis comprobantur: ita certissima existimãda sunt, quæ fide apprehenduntur. Et veluti in rebus naturalibus argumenta sequitur agnitio, ita in diuinis fidem, dicente Esaia: Nisi credideritis, non intelligetis: proinde captiuans intellectum in obsequium CHRISTI, vt Paulus docet, comprobãuit verũ Christi corpus, & sanguinem in sacramento altaris, sub speciebus panis & vini veraciter contineri, transsubstantia-

Roma. 11.

Hebræ. 11.

Cur fides nominetur argumentũ à Paulo.

1. Cor. 10.

Sentẽtia catholicæ Ecclesiæ de corpore Christi.

tiatis pane in corpus, & vino in ſanguinem, vt ſcilicet ſint accidentia tantùm panis, ſapor, albedo, &cæ. non tamen ipſe panis: idq; anno ab hinc.341. in concilio magno Laterano, cui interfuere Hieroſolymitanus & Cõſtantinopolitanus Patriarcha, Metropolitani.70. Epiſcopi.400. Græci & Romani imperij legati, Regum verò Hieruſalem, Franciæ, Hiſpaniæ, Angliæ, & Cypri oratores. Id autem factum propterea, quòd id in dubium vocabatur ab aliquibus, nõ quòd ante concilium illud, panis non trãsformaretur in corpus Chriſti & vinum in ſanguinẽ. Veluti filius ab æterno fuit homouſios, id eſt, conſubſtantialis patri, tamen cum Arrius contrarium affirmaret, filium Dei extrinſecus creatum, conciliũ Nicænum decreuit, filium Dei eſſe homouſion, id eſt, conſubſtantialem, hoc eſt, ex ipſa deitate patris, non aliundè progenitum. Pari ratione & de tranſſubſtantiatione ſentiendum eſt, quam ante conciliũ Lateranum Eccleſia credidit. Iam inde ab Apoſtolis edocta, vt liquet ex authoribus grauiſsimis, et maximè pijs. Quorum teſtimonia collecta extant in locis communibus apud Hofmeiſterum, & Martinum Peresium, ex quibus hic breuitati ſtudens,

Cõciliũ Lateranũ oecumenicum.

Sentẽtia Nicæni cõcilij

pau-

pauca proferam. Cyprianus martyr.3. Epist.lib.2. Calicem Dominus obtulit (inquit) & vinum fuisse, quod sanguinem suum dixit, vbi transsubstantiationem notat in eo, quod dicit vinum fuisse. Ambrosius de Sacramētis, quem librum esse Ambrosij Augustinus agnoscit: Panis est (inquit) vsitatus ante verba, vbi accessit consecratio, de pane fit caro Christi. Theophylactus in Matthæū, Ineffabili operatione transformatur, etiamsi nobis videtur panis. Et in Marcum, Deus infirmitati nostræ condescendens, speciem panis & vini seruat, in virtutem autem carnis & sanguinis transelementat. Neque solum veteres Christiani id crediderunt, sed etiam adorarunt exemplo Magorum, mulieris Cananeæ, cæci nati, aliorumque, quos CHRISTVS minimè vituperauit ob honorem sibi exhibitum. Qui etiam de seipso dixerat: Omnes honorificent filium, sicut honorificant patrem. De qua adoratione est illud Augustini de carne CHRISTI, dicentis: Nemo illam manducat, nisi adorauerit: cui non omninò dissimile illud Pauli: Probet autem seipsum homo, & sic de pane illo edat, & de calice bibat. Qui enim manducat & bibit indignè, iudicium sibi mandu-

Cyprian. Testimonia authorū vetustissimorum de corpore Chri.
Ambrosi9
Theophyl.
Matth. 2.
Matth. 15.
Ioan. 9.
Ioan. 5.
In Psal. 98.
1. Cor. 11.

cat & bibit, non dijudicans corpus Domini, hoc est, expositore Photio, non dijudicans corpus Domini, sed eo tanquam promiscuo & indifferente cibo vtens, atque ita ad ipsum accedens. Neque enim humanitas à diuinitate separatur, neque corpus mortuum accipitur. Cùm CHRISTVS resurgens ex mortuis, iam non moritur. Vnde & ipse CHRISTVS apud Ioannem: Qui manducat me, & ipse viuet propter me. Quòd si id tibi impossibile videtur, quòd in cælos ascenderit, vide ne omnipotentiæ Dei deroges, apud quem non erit impossibile omne verbum, dicente Angelo. Prætereà, ne in ratiocinationib⁹ tuis euanescas, quas etiam religio Christiana (vt paulò antè ostendi) respuit. Postremò, ne (vt ait Paulus) in lapidem offensionis impingas, sicut scriptum est: Ecce pono in Sion lapidē offensionis, & petram scandali, & omnis qui credit in eum, non confundetur. Impossibile videbatur, si rationem humanā spectes, vt is quem viderant Apostoli integrū, daret seipsum manducandum duodecim Apostolis, erat tamen verum (id quod ex verbis Christi credit Ecclesia catholica) Hoc est (inquit Christus, quasi digito demonstrans) corpus meum, quod pro

Roman. 6.

Ioan. 6.

Solutio obiectionis.

Lucæ. 1.

Aptadictio

Roman. 9.

Esaiæ. 28.

Solutio per instantiam

vobis tradetur. Nō dicit hic panis, neque panis pro vobis traditus: quomodo igitur & nūc etiam, quamuis in cælos aſcenderit, id facere non poteſt, alioquin niſi vt verba ſonant accipienda eſſent, Chriſtus ipſe non tacuiſſet tantum myſterium, neque Apoſtoli. Illud autem maximè mirandum in pluribus huius ſeculi hominibus, qui licet credant verum Chriſti corpus eſſe, non tamen adorant, negantes ea de re præceptum extare. Paratiores iſti volunt eſſe in cultu Dei quā hominū. Cùm enim Imperatorem aut regem, ſeu quempiam alium vident, licet in habitu diſsimulato: reuerentur tamen, neque nouo ad hoc opus habent præcepto, ſed ſatis eſt, quòd illis non prohibeatur reuerentia. David olim arcæ reuerentiam exhibendam præcepit, ex qua à Deo oracula dabātur: Adorate (inquit) ſcabellum pedū eius, quoniā ſanctum eſt. Tu verò Deum verum non adorabis? atqui ſcriptum eſt: Dominū Deum tuū adorabis. Qui autē honor debetur patri, is filio, vt ꝓximè oſtēſum eſt. Iſti ſanè, haud diſsimiles videntur ſeruo illi ridiculo, qui Dño ei⁹ in luto hærēte, ſeruumq; inclamāte, vt manu porrecta illi auxiliū ferret, ille operiri iuſsit, donec indicē inſpiceret, an, ſi fortè Dominus

Notatur quorundā ſtultitia

Pſal. 98.

Deutero. 6. Matth. 4.

Ridiculus ſeruus.

in cœnum prouolueretur, illi extrahendus esset. Ita enim inter illum & Dominum conuenerat, vt ea tantùm faceret, quæ in indice haberentur descripta. Sed hactenus ostendimus, quid Ecclesia catholica de Christi corpore sentiat, quæ quidē materia planiùs est ab alijs tractata. Cùm igitur ex præcedentibus manifestum sit, in examinandis quæstionibus religionis, ad Ecclesiam catholicam recurrendum esse: videant isti, quàm rectè faciant, qui Ecclesiæ authoritate eneruata, noua sibimet dogmata, nouas constitutiones comminiscuntur, & constituunt, præsertim ab Ecclesia catholica disidentes. Sed hactenus de his, quæ à me præposita fuerunt, dictum esto: superest, vt vos omnes pro pietate Christiana, meaque in vos animi promptitudine cohorter, non vt nescios doceam, aut quasi oscitantes excitem, sed vt vltrò currentibus calcar adderem, quò curratis alacriùs, vobisque negotijs Reipublicæ occupatis in mentem ea reuocem. Subeant vobis in mentem (obsecro per IESVM CHRISTVM) dicta, quibus apud Esaiam Dominus Iudæos alloquitur: Lauamini & mundi estote, auferte mala cogitationum vestrarum ab oculis meis, quiescite agere peruersè, discite benè

Notantur quidam.

Epilogus ad Hungaros.

Esaiæ.1.

Verba Dei quib⁹ olim allocutus est Iudæos.

bene facere, quærite iudicium, ſubuenite oppreſſo, iudicate pupillo, defendite viduam. Non eſt (inquit idem) abbreuiata manus Domini, vt ſaluare nequeat, neque aggrauata eſt auris eius, vt non exaudiat. Sed iniquitates veſtræ diuiſerunt inter vos, & Deum veſtrum, & peccata veſtra abſconderunt faciem eius à vobis ne exaudiret: Manus enim veſtræ pollutæ ſunt ſanguine, & digiti veſtri iniquitate, labia veſtra locuta ſunt mēdacium, & lingua veſtra iniquitatem fatur. Non eſt qui inuocet iuſtitiam, neque eſt qui iudicet verè, ſed confidunt in nihili, pedes eorum ad malum currunt & feſtinant, vt effundant innocentem ſanguinem, cogitationes eorum cogitationes inutiles, vaſtitas & cōtritio in vijs eorum, vias pacis neſcierunt. Propter hoc (ait Dominus) elongatum eſt iudicium à vobis, & non apprehendet vos iuſtitia, expectauimus lucem, & ecce tenebræ, ſplendorem, & in tenebris ambulauimus, palpauimus ſicut cæci parietem, & quaſi abſque oculis attrectauimus, impegimus meridie quaſi in tenebris, rugiemus quaſi vrſi omnes, & quaſi columbæ meditantes gememus. Expectauimus iudicium, & non eſt, ſalutem, & elongata eſt à nobis. Multiplicatæ

Eſaiæ. 59.

Eſaiæ. 5.

sunt enim iniquitates nostræ, vos depasti estis vineam meam, & rapina pauperis domo vestra. Quare atteritis populum meum, & facies pauperum commolitis? Væ qui prædaris, nónne & ipse prælideris? & qui spernis, nónne & ipse sperneris? Cùm consummaueris deprædationem, deprædaberis. Ostendam vobis (inquit) quid ego faciam vineæ meæ, auferam sepem eius, & erit in direptionem. Diruam maceriam eius, & erit in conculcationem, & ponam eam desertam. Væ qui iustificatis impium pro muneribus, & iustitiam iusti aufertis ab eo: propter hoc sicut deuorat stipulam lingua ignis, & calor flammæ exurit, sic radix eorum quasi fauilla erit, & germen eorum vt puluis ascendet: abiecerunt enim legem Domini exercituum & eloquium sancti blasphemarunt. ¶ His verbis vos commoti, ad honestissima quæque & vtilissima consilia animum adijciatis. Ne patiamini obsecro vos quouis vento doctrinæ circumferri, in nequitia hominum. Illud sibi maximè persuasum habentes, non vnius cuiusuis aut priuatorum paucorum: verùm Ecclesiæ, quam vos credere profitemini, iudicio standum esse. Seruate fidem senes, quã adolescentes inuenistis, quam à maiori-

Esaiæ.33.

Esaiæ.5.

Adaptatio verborum Dei.

Ephes.4.

Nõ quouis vẽto doctrinæ circumferendus homo.

ioribus vestris vnà cum professionibus accepistis, in qua quosdam etiam ex genere vestro, Deo placuisse certissima indicia extant. Quod tamen idololatris, vt isti vocant, neutiquam euenisset, cùm sine fide placere Deo impossibile sit. Et vt donetur quædam recentia veteribus esse vtiliora Ecclesiæ: certè necessaria esse non possunt, alioqui maiores nostri, qui huiusmodi dogmata nescierunt, haud habuissent Ecclesiam. Etenim Ecclesia minimè vocanda erat illa, cui aliquid tanto tempore defuit ad salutē, nec si tantillo quidem defuisset. Moueamini vel exemplo Sceuanorum populorum Africæ, quorum maiores sacris initiati fuerant, docentibus Bartholomæo Apostolo, & Philippo diacono. Apud hos enim temerè desciscentes à religione, totius concursu multitudinis, lapidibus obruuntur. Semel verò susceptæ religionis ritus, præceptaque temerè transgressos, & de Deo diuisque eius impiè loquentes, in foro viuos comburunt. Ne excidat vobis factum Francisci Regis Galliæ Christianissimi, qui, cùm secta sacramentariorum pullulare inceperat, sparsis passim libellis famosis, quibus sacrosanctæ Eucharistiæ honor, & reuerentia eleuaretur,

Hebræ. 11.
Solutio obiectionis.

Iouius l. 11. Tom. 1.
Exemplum Sceuanorū populi Africæ.

Factum Regis Galliæ memorādū

Appendix Chro. Car.

vehementer commotus, quanta maxima potuit religione, atque cæremonia, indictis solennibus supplicationibus, scelus hoc expiauit, pedes ipse aperto capite, piacularem faciem ardentem gestans, pone sequentibus regina, liberisque, & aulæ primoribus omniq; populo. Qui & concione pomeridiana omnes ad exterminandam eam hæresim nulla ratione, aut generis, aut amicitiæ habita, hortatus est: testatus etiam, se vel suum etiam brachium recisurum, si ea occasione infectum putaret, sontes deprehensos viuos exuri iussit. Agnoscite summum Ecclesiæ pastorem, quem Imperator Christianus cum Regibus cæterisque principibus Christianis agnoscunt, Christianoque more venerantur. Id quod & omnes Reges vestri hactenus fecerunt, à quo etiam corona regni, & potestate crucis, regibus vestris præferendæ honestati sunt. Terreamini exemplo Sedechiæ regis Iuda, qui cùm verbum Dei neglexisset, Ieremiæque prophetiam contempsisset, à Nabuchodonosore rege Babyloniorum captus; in conspectu suo filios trucidari vidit, ipsi autẽ eruti sunt oculi, Hierosolyma funditus euersa, templum Dei iussu erectum, destructũ est, selectissima pars Iudaici populi in

Ecclesiæ summus pastor.

Horrẽdum exemplũ Sedechiæ Regis Iuda.

in captiuitatem abducta est, quam 29. annis pertulit. Suaserat enim Ieremias ex mādato Dei Sedechiæ, vt Nabuchodonosori Dei seruo (sic enim eum appellat) se dederet, quo populus peccata sua agnoscere posit. Agnoscite igitur & vos peccata vestra, Deumque optimum maximum communibus vocibus precemini, ne patiatur ille vos deglutiri ab eo, in cuius rictu iam ferè hæretis. Date operam, vt patriam (quæ omnium charitates vna complexa est) iam ferè collapsam, consilijs sanis & auxilijs promptis iuuetis, memores illius, Malum consilium consultori pessimum: cuius rei præter cæteros plurimos (vt vestra exempla domestica proferam) testis est Vidus, testis Nicolaus Gara, qui mala consilia dum Regibus præberent, & illis, & sibi plurimùm incommodarunt, cædem denique accersiuerunt. Cogitate cum animis vestris quid in Chronicis vestris literis mandatum sit: Plurima mala, non priùs in Hungaria cessatura, donec se quisque metiri, coërcere ambitione, aliena dimittere, inuidia carere, mutuamque concordiam amare didicerit. Qua quidem concordia (ait ille) paruæ res crescunt, discordia maximæ dilabuntur. Non desunt vobis principes pietate insi-

Ierem. 28.
Ierem. 39.
Ierem. 15.

Peccata agnoscenda.

Vidus.
Nicolaus Gara.

Vaticiniū Bonfinij l. 4. dec. 3.

Concordia

Principes vestri quales.

gnes, qui ita vtilitatem omnium ve-strum tueri parati sunt, vt quicquid agunt, ad eam referunt, obliti commodorum suorum, adeò vt mortem oppetere non dubitarent, dummodò sint vobis profuturi. Proinde cùm videam sic affectos, non est quod illos in præsentiarum alloquar, præsertim cùm princeps illustrissimus præcepta salubria assiduè audiat, ijsque aures eius vndique circumsonent. In cuius ætate tenera, & flectenda, & dirigenda eundem sensum, eandem curam, cum serenissima Regina adhibeatis omnes, quo ad se atque sua per ætatem regere posSit. Nam vt arborum semina (ait quidam) dum pusilla sunt, palis indigent, quibus nitantur, ne ventis & tempestatibus incuruescant, obliquitatemque ducant crescentia: Sic puerorum ingenijs, moderatore opus est, & magistro, qui ea regat, atque contineat; ne flectere in vitia, malasque artes posSint, ad quas tenera omnis, & infirma ætas, pronos maximeq; lubricos lapsus habet. Id autem vel eo magis faciendum, quòd Dominus apud Hieremiā dicat: Si potest mutare Æthiops pellem suam, aut Pardus varietates suas, & vos poteritis benefacere, cùm didiceritis malum. Non vno supplicio dignus est, qui fon-

Princeps bene educandus.
Leo pōtifex ad Cardinalem Strigoniensem de Rege Ludouico.

Hierem. 13
Expēde Dei dictum.
Similitudo Plutarchi.

tem publicum vnde bibant omnes, ve- neno inficiat: ita nocentissimus est, qui principis animum prauis infecerit opi- nionibus, quæ mox in tot hominum perniciem redundent. Si capite plecti- tur qui principis monetã vitiarit, quan- tò dignior est eo supplició, qui princi- pem corruperit. Quòd si coronatum sa- cro diademate Regem, etiamsi bestijs comparari posset, nunquam tamen si- ne maximo scelere lædi posse, quidam generis vestri dixerat. Quod & Dauid Rex senserat, qui suadenti seruo vt Sau- lem persecutorem suum interficeret: Propitius (inquit) mihi Dominus, ne extendam manum meam in CHRI- STVM Domini. Quonam animo in principes iustos, pios, benignos, publici commodi studiosi esse debetis? Vos ve- rò sacerdotes Domini, quos Deus no- mine Angelorum exercituum Domi- ni dignatur, satagite vt labia vestra cu- stodiant scientiam, & ne de vobis il- lud dici posit, quod de sacerdotibus Iudæorum à Domino dictum est: Re- cessistis (inquit) de via, & scandaliza- stis plurimos in lege, propter quod & ego dedi vos contemptoribus, & hu- miles omnibus populis, sicut non ser- uastis vias meas, ita Dominus. Adniti- mini cõseruare vestra, quibus ab initio

ab Erasmo repetita.

In corruptores principis, si qui forte sint.

Reges honorandi.

Bonfinius lib. 2. dec. 3.

Sacerdotes

Mala. 2.

parta sunt. Imperium enim facilè his artibus retinetur, quibus ab initio partum est, vt ait Sallustius. In summa, omnes ea curate, facite, quæ vobis honori & vtilitati, Reipublicæq; emolumento essent, & (quod omniũ maximum & præcipuum est) in gloriã opificis rerum

Psalm.33. Dei cedant. Qui vt agnoscatur, & celebretur omnia creauit. Hũc timentes omni bono non minuentur.

FINIS.

VOX VSVRPATA HVIVS seculi Doctoribus.

Esaiæ. 40.

Verbum Domini manet in æternum.
Vox Ecclesiæ propria.

Psalmo. 118.

Et respondebo exprobrantibus mihi verbum, quia speraui in sermonibus tuis.

Ecclesiastes 12.

Verba sapientum, sicut stimuli, & quasi claui in altum defixi, quæ per magistrorum consilium data sunt, à pastore vno.

Chrysostomus.

Malitia etsi sæpius confundatur, conuincitur tamen nunquam.

IN

IN ALBERTI NOVICAMPIANI DE

corruptissimis huius seculi moribus, orationem, Epigramma.

OPtimus in celso cõfidens pastor Olympo,
Vidit ouile tui, Pãnonis ora, gregis
A malè nutritis inuadi dente catellis,
Vixq; suo iam iam posse manere loco:
Vidit et indoluit, flãmaq; accẽsus, et igni,
(Ignis amoris ei flãma furoris erat)
Misit eò propria callosũ ex arce Molossũ,
In cãpo natum, mœnia nostra, Nouo.
At prius à magni benè pastũ ciue Leonis
Vt benè vocalis, magnanimusq; foret
Et satur haud alijs escis inhiaret ineptis
In caula Domini sed retineret Oueis,
Quã sit nõ mutus præsens est pagina testis,
Illius huc voces inde profecta ferens,
Quæ si tã vastũ profert emortua sensum,
Ore tuo quantũ, viue Molosse, tonas?

V.G. à Sambor.

IN

IN EANDEM.

ECce nouata fides, amplũ volitando per orbem,
Cultori genuit multa nefanda suo,
Extirpauit vbiq; pios fœdißima mores,
Barbariẽ inuexit, terra venena, trucẽ.
Perturbat populos, discerpit regna, deiq;
Pessundat cult⁹ (res miserãda) sacros.
Scilicet hæc Euãgelij sunt dogmata sãcti,
Relligio fructus adferet ista bonos.
Quòd si multa forẽt rixãti Biblia turma,
Siq; adsunt varij in relligione libri.
Friuola quid mirũ, si nõ sibi cõcio cõstet?
Protea nec referat turba profana vafrum?
Ast omnes vno Christũ sermone celebrãt,
Nemo deesse sibi cãdida verba negat.
Nos penes est verbũ Domini, plebs tota frequentat:
Gratia nos Christi, paxq;, fidesq; capit.
Fortè roges, quo hæc manari discordia fonte,
Semina quæ tãti sint referẽda mali,
Quæue sit huic morbo medicina parãda fidelis:
Alberti melius scripta diserta docẽt.

S.H.

INSCOPVM BIBLICVM veteris & noui Testamenti Alberti Nouicampiani, adiectus est nunc primũ Index certissimus, optimã quamq; ac desideratissimam materiam ordine alphabetico demonstrans, Ioanne Berkelaere, à literis Geraniorum apud Antuerpianos collectore.

Prior numerus paginam, posterior paginæ versum seu regulam designat.

ABsolutio.294.23.
Absolutionis forma.295.6. vide etiam Peccatorũ remissio in dict. Peccata.
Abyssus.167.21.
Accidens in Deum non competit. 29.3.
Accedia, negligentia cum suis speciebus 102.15.163.10.199.12.
Accolytus.302.21.
Adam & Eua, quomodo peccauerunt 270.30.269.30.264.6.65.12.29.149. 27.151.17.
Adiuuare proximum, Vide Lædere.
Admonere, Arguere, Corripere proximũ quomodo, 214. 7.16.362.24.97. 29.213.26.
Adonai 22.29.
Aduentus Christi 6.10.112.7.143.5.221. 19.220.10.26.
Adulatores, Vide Detractores.

Ægritu-

Aegritudinis ceu tristitiæ species.355.8.
Affectum in quo nomine Paulus vocat & eius species à pagina .354.18. vsque ad pag.364.
Alma Hebræis quid.132.9.16.
Altitudinem scientiæ & sapientiæ Dei admiratur Paulus.314.29.25.25.
Amare Deum, Vide charitas & diligere.
Amator mundi. Vide Mundus & Diligere.
Ambitio quid est.76.6.
Amen quid est.389.24.
Anchora fidelis spes est,313.5.plura vide Spes.
Angelorum Hierarchiæ.365.20.
Angeli tutelares qui.366.4. vsque.367
Angelos quosdam perituros quomodo præuidit Deus.257.29.260.2.8.
Anima & eius origo.353.21.vsque.355
Antichristus à pagin.391.3.vsque ad paginam.393.
Antropomorphitæ.17.29.
Appetitus, Vide Affectus.
Aquæ benedictæ aspersio.196.11.
Arbitrium liberum, Vide liberum.
Arbor scientiæ boni & mali.65.4.
Arguere, Vide Admonere.
Arioli.181.25.
Arma contra hostes spirituales, Vide Resistere.

Auari-

Auaritia & eius species à pagina.86.
32.vsque ad paginam.94. Vide etiam
vsura, furtum, Rapina.

BAbyloniæ migratio.172.8.
Baptismus omnium sacramento-
rum primũ locum tenet.279.22.31
vsque ad paginam.283.& pagi.349.
5.237.15.18.
Basilidianorum error.51.17.
Bellum.205.24.
Benedictio nomine DEI ineffabilis
quomodo fiebat.23.27.
Betula Hebræis quid.132.22.
Bibliorum libros, à pagin.158. vsque ad
paginam.164.
Blasphemia.101.12.15.
Bona mundana qualia.346.3.
Bonitas est essentia Dei, Vide Deus.

CArnis concupiscentia, Vide Con-
cupiscentia.362.23.
Caro hostis spiritualis.352.30.
Ceremoniæ.196.22
Cham origo idololatriæ.152.22.
Charitas quid postulat. 213.31.372,6.
313.13. 331.32.332.3. 32.343.4. 11.24.
344.26.345.8.314. vsque.317.250,15.
4.15.219.28.347.25.
Chrisma, Vide Oleum & vnctio.
Christus promissus.4.16.
Christus Deus.36.32.
Christi natiuitas ex beata Maria virgi-
ne,

ne, à pagi.42.32.vsq; ad paginam.48
Christi natiuitas tempus.112.21.131.27.
132.3.142.22.143.5.23.
Christus cur per mortem liberauit hominem, à pagina.222. vsque ad pagi.
214.& pag.401.15.
Christi genealogia.112.1.
Ciconiæ pietas.200.25.
Circuncisio.133.28.
Ciuitas.69.22.
Cogitatio.41.28.
Cogitur nemo à Deo.257.3.335.37.
Cognitio Dei expressa nemini contingere potest.11.26.20. vsque ad.51.& pag.247.7. Vide etiam Ignorantia in idololatria.
Cognoscere peccatum.245.8.25.
Compatior, Vide Pati & misericordia.
Communicatio, Vide incõmunicatio.
Condere, vide creare.
Condẽnantur impij.256.7.205.8.257.
32. Vide Impius.
Condescensus in visione Dei quid est.
13.16.
Confessio quid & quotuplex à pag.
292. vsque ad pagi.299. Vide Pœnitentia.
Confirmatio eiusque materia & forma, Vide Oleum.
Coniugium, Vide Matrimonium.
Consensus, Consentire, Voluntas. Vide

de Liberum arbitrium. 217.13. Vide etiam Voluntas.
Contemnere malum, Vide Resistere.
Contritio, Vide Confessio & Pœnitentia.
Corpora qualia post resurrectionem. 394.28, 395.24.
Corporis humani ortus. 353.14.
Corripere proximũ, Vide Admonere.
Creatio mundi. 2.12. 19.51. vsque ad pagi. 59. & pag. 270. 2. 324. 5. 268. 16. 6.
Credere Deũ, Deo, & in Deum quomodo differunt. 323.17. plura vide in Fide.
Incredulus. 335.16. 86.24
Crinis. 85.24
Crocodilus. 76.20
Crucifixi signum. 196.12
Crudelitas, vide Ira. 98.24
Cultus veri Dei apud Iudæos. 154.8. vide Ceremoniæ & Lex.
Cupiditas, vide Concupiscentia.
Cura, vide Sollicitudo.
DAmnatio, vide Condemnare.
Decalogi expositio. 137.23. 218.26
Decipere, vide Fraudare.
Delicatus, vide Lautus.
Delectatio, vide Concupiscentia.
Dæmon, vide Diabolus.
Derisio quid est. 80.5. vide Inuidia.
Desperatio quid est. 403.11

Detentio alieni, vide Furtum.89.11.
Detractio, vide Inuidia.
Deus nomen potestatis.21.7.
Deus quando vnus & quando Trinus dicitur.33.28.
Deitas, vide Diuinitas.
Dei nomina apud Hebræos.21.14.
Dei descriptio ac declaratio, à pagina. 10. vsque ad pag.51.
Deum sedentem in solio quomodo viderit Esaias.13.4.
Dei visio qualis in vita æterna.15.18
Deus nullam formam habet.15.11.
Dei essentia.15.11.
Deus inuisibilis.15.14.
Deus nulli creaturæ similis.17.26.
Deus spiritualis essentia.25.1.
Deo bonitas est essentia.25.18.
Deo æterna sapiētia est essentia, & Deo nihil sapientius.25.21.268.14.
Deus incommutabilis.26.6.
Deus sine tempore.26.17.
Deus æternus.26.21.
Deus solus verè est.27.1.
Deus ineffabilis est et omnipotens.27. 19.23.339.24.
Deus verax & misericors.28.19.
Deus cur Trinus dicitur.33.28. vide etiam Trinitas.
Deus vnus.30.21.
Deus Hebræis Sadai.50.2.

Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus sanctus.36.23.32.37.18.
Deus incomprehensibilis inaccessibilis.14.18.
Deus nullo indiget.49.29.
Deus quæ facere non potest.339.24.27.19.23.
Deus vnicuique adest gratia vniuersali.266.29.245.20.3.
Deus ab æterno in semetipso mansit. 49.27.50.23.
Deus quomodo in promissis exequendis se gerit.340.32.341.23.
Diabolus, Cacodæmon.106.31.108.3.363.14.29.364.3.10.29.392.8.
Diligere Deum quomodo & quid.183.22.346.19.182.15. vide etiam Charitas.
Dimittere, Remittere, vide Peccata.
Diuinitas Christi.45.10.
Discordia.84.15.vide Ira, Inuidia, Odium.
Doctores Ecclesiæ.167.2.3.4.170.11.
Dolo aliquem tractare, vide Fraudare.
Dominicus dies.195.22. vide Sabbatū.
Dulia quid.177.13.
Duritia, Obstinatio, Pertinacia, Induratio, &c.84..7.104.21.103.15.19.183.8,307. 21.263.21. 350. 25.268.6.247.24.vide Inuidia.
Eccle-

Ecclesia quid est, à pagina 323. vsq; ad pagi. 333.
Ecclesiæ authoritas. 157. 11. 32. 168. 13. 169. 11. 24. 32. 308. vsque. 310.
Ecclesiæ præpositi, vide Ordines.
Egritudo, vide Aegritudo.
Eleëmosyna. 372. 29.
Elias quomodo translatus. 62. 29.
Enoch, vide Elias.
Episcopus, vide Ordinis.
Erubescentia, Pudor. 86. 10.
Essētia Dei. 15. 11. 25. 18. 21. 314. 20. 180. 9
Eua, vide Adam.
Euangelium quid, à pagina. 154. 25. vsque. 157.
Euangelistæ quo tempore scripserunt. 158. 2. 7. 16.
Eucharistia cur instituta à Christo. 284 10. 285. 4. 15. & 29. vide Sacramentum.
Exemplum dedit nobis Christus. 223. 19. vide Facere, Pati.
Exorcistæ officium. 302. 12.
Expectare perseueranter. 371. 26. plura, vide in Spes.
Fastus, vide Superbia.
Facere opus bonum ad exemplū Christi. 183. 10. 326. 26. 379. 3. 223. 20. 323. 29. 213. 17. 57. 4. 219. 30. 244. 7. &. 21. 243. 4. 196. 8. 199. 12. 102. 15. 103. 10. 73 13. 248. 21. 231. 9. & . 17. 236. 11. & . 27.

252.1.230.1.vſque ad pag.235.329.28.
229.21.228.28.255.27.398.4.vide etiã
Iuſtificatio.
FActis & vita non nomine ſolum
Criſtiani eſſe debemus.323.19.
20.405.5.
Faciens opus bonũ gratia Dei eſt.244.
7.& 21.
Opera bona quare exiguntur.230.10.1.
Ex operibus iuncta fide & gratia ſalutem
meremur.231.12.
Operatur Deus in nobis velle & perficere.244.21.
Diſcedite à me omnes operarij iniquitatis.243.4.
Opus bonum negligenter faciens maledictus
eſt.199.12.
Opera in feſto quæ excuſant.199.24.
Fides.7.18.73.16.231.17.179.32.249.9.
329.21.34.20.317.15.334.16.318.2.17.
21.312.5.319.10.335.23.337.7.348.18.
Fides à Deo datur.249.9.
Fides quatenus libera.329.21.
Fidei definitio 317.15.34.20.
Fidei cauſæ efficientes.334.16.
Fidei materia ceu obiectum.318.2.& 21.
Fides maximè requiritur in homine
Chriſtianiſsimo.312.5.
Figmentum.77.17.264.31.268.9.
Filius coëternus patri.38.21.
Filij Dei natiuitas.41.12. plura vide in
dict.

dict. Deus.
Felix, Prosper. 351.6. & 25.352.8
Fornicatio. 94.19.209.16. 246.10. vide Concupiscentia & Libido, Luxuria, Stuprum.
Fraudare, Decipere, dolo ludere, & cæ. 211. vsque ad pagi. 216. 89.15. & pagi. 92.15. vsque 94
Fructus. 213.17. vide etiam Opera in dict. Facere.
Furtum, Rapina, Detentio alieni. 91.11. & 20.89. 10.210.25.30. vide auaritia.
Genesios principium difficile & quãdo à Iudæis legebatur. 52.20
Gẽtiles quomodo ad cognitionẽ vnius peruenerunt. 56.2
Gratias agendum Deo. 247.12.
Ingratitudo. 78.4. vide etiã Honorare.
Gratiæ Dei descriptio. 242.8. vsque paginam. 249.10.
Gratiam Dei iusti amittere possunt. 272.31. plura vide Iustificatio.
Gula & eius incommoda. 98.30.100.4
Hebdomadæ significatio in sacris. 117.2.121.7
Helias, vide Elias.
Hæresis à pagina. 33. vsque ad pagi. 53. & 180.17.336.31.273.21.274.22.17.28 328.24.
Hæretici & mali Catholici discrimen. 328.24.

Hierusalem capta. 130.2
Homo ex quibus constat. 353.13.59.12.
17.23.58.30.56.16.31.314.6
Homo peccati Antichristus, vide Antichristus.
Homicidium.102.2.& à pagin.204.vsque ad pag.208
Honor Dei à pag.175.vsque ad pagin. 184.vide Gratias agere.
Honorare parentes, Obedire præpositis à pagina. 200. vsque ad paginam. 204. & à pagina. 308.vsque. 310
IRreuerentia, Inobedientia.86. 15.85. 13.65.14. vide etiam Ingratitudo.
Hostis inimicus spiritualis.352.28
Inimici diligendi. 387. 17. vide Charitas.
Hipocrysis Simultas. 83.10.212.25.vide etiam Detractio & Inuidia.
Ia quid est. 22.31
Iactantia. 82.26. vide in Superbia, & Præsumptio.
Ianitores.302.1
Idololatriæ origo.152.20
Iehoua quid.23.7
Ieiunium. 372.29
Ierusalem, vide Hierusalem.
Ignis.47.22
Ignorantia, vide Idololatria.
Immunditia quid.100.23

Impio-

Impiorum peccatorum malorum via quare prosperatur. 351. 6. & 25. 352.7
Impij quare perierunt à pagina. 246. vsque. 248. 347. 6. 405. 32. 247. 19. 256. 7. 104. 22. 183. 7. 335. 18. & 25
Impij gratiam recuperare possunt. 272. 32
Impositio manuum. 306. 6
Inaccessibilis est Deus. 14. 18
Incœstus quid. 95. 15
Incommunicatio. 98. 18
Incommutabilis, Incomprehensibilis. 26. 6. 268. 14
Incredulus, vide Credere.
Induratio, vide Duratio.
Ineffabilis Deus. 27. 19
Ingratitudo, vide Gratia.
Inimicus, vide Hostis.
Inobedientia, vide Honor.
Intellectus. 315. 7
Interpretes septuaginta. 31. 29
Inuidia, Detractio, Odium. 96. 20. 97. 14. 212. 7. vsque 214. 102. 6. 205. 7. 98. 9. vide etiam Ira, Hypocrysis, Hostis.
Inuisibilis Deus. 15. 14
Ira, Crudelitas, Vindicta, & eius species, à pag. 100. 24. vsque ad pag. 105. & pag. 98. 24. 387. 31. 361. 13
Ira Dei quomodo intelligẽda. 267. 2. 3.

Irreuerentia, Inobediētia, vide Honor, Gratia,

Isis.153.8

Iudæorum proſtratorum multitudo & clades tēpore Adriani Cæſaris. 130. 17

Iudæorum obiectio.171.23

Iudicium.9.7.à pag.80.12.vſque ad pagi.83.& pag.397.3.392.30

Iurare,Iuramentum à pag.184.vſq;.191

Iuſtitia & Iuſtificatio à pag.225. vſque ad pag.275.& pag.7.10

Laborandum quare. 385.18.199.21

Laſſati ſumus in via iniquitatis. 347.7.405.32.

Latria.177.8

Lautus,delicatus.99.11

Lauacrum regenerationis. 237. 15. vide Baptiſmus.

Lauit vos Chriſtus.226.16

Lædere, Nocere, à pag. 204. vſque ad pagin.208

Lex à Deo data fuit. 5. 10. & à pagina. 143.26.vſque ad pag.175

Lex diuina.147.18.

Per legem cognoſcimus peccatū. 144. 9.216.26.27

Lex humana,148.8

Lex mentis.151.5.353.10

Liberauit nos Chriſtus à pag.222.vſq; ad pag.225.176.11,18.

Libe-

Liberum arbitrium.253.27.10 334.18. 229.14.257.13.249.6.3.149.27.151.17 244.29.11.217.25.238.4
Libertas.238.7.254.6.258.12.259.29.
Libidinis species.357.7.361.27.355.18. plura, vide Concupiscentia, Luxuria, Voluptas.
Lignum seu arbor scientię boni & mali, vide Arbor.
Linguarum cognitio necessaria Theologo.163.29
Locus Dei ante creationē cæli & terræ.49.21.50.22
Lotus, vide Lauare.
Lucrum, vide Negotiatio.
Lumen legis naturæ quomodo obscuratum est 151.10
Lunam coluerunt gentes.153.6
Luxuria, Voluptas.94.11.355.16.356.28.343.21.plura vide Concupiscentia. Libido, Fornicatio.

MAiestas, Omnipotentia, Honor, Communia personis in Trinitate.38.31
Maledictio.101.23
Malum.389.14
Manifestatus est in carnē.276.19
Manuum impositio, vide Impositio.
Maria virgo sine peccato concepta est. 249.24.45.17.
Massa.264.5.14.268.11.

Materia prima quomodo cognoſcitur.
19.21
Matrimonium, Coniugium, à pagina.
306.vſque ad pag.310
Mel.19.31
Mendacium.214.2.4.& à pagina.211.vſque ad paginam 216
Mentis cogitatio.41.28
Mentis euagatio.103.23
Meretrix.343.21
Merita,vide Iuſtificatio & opera.
Meſsias ver⁹ Chriſtus.131.4.& 27.129.3
Metus, Timoris ſpecies.355.14.356.27.
22.290.1
Miſericordia.4.14.179.22.373.14.387.
13.108.vſque. 116. plura vide Gratia.
Charitas,diligere.
Moyſi denegat Deus faciem oſtendere
15.21.57.6
Mollicies 96.1
Plura vide Luxuria.
Mora vide expectare.
Mors.4.10.105.7.vſque 108.398.26
Mundus cur creatus.58.11
Mundus prouidentia Dei regitur.52.29
Mundus qualis futurus poſt iudicium.
401.2.3.4
Mundi ætates.330.7
De Mundi origine.51.4.11
Mundi amatores.345.29.346.3.103.29.
362.23.263.3.4.183.20

Murmuratio in Deum, vide duritia, Inuidia.
NAbugodonosor.75.27
Natiuitas Christi, vide Christus.
Natus ex Deo non peccat.250.11.
Necessitas.259.8
Negligens, vide Acedia.
Negotiatio, Vsura, Lucrum, Quæstus à pagina. 92. 1.15. vsque ad paginam. 94. vide etiam Auaritia.
Nomina mystica Dei à pagina. 21. vsque ad paginã.31.& pagin. 187.17.29
Noscere, vide Cognitio.
OBedientia, vide Honor.
Oblectatio, vide Cupiditas, & Auaritia, Concupiscentia.
Obstinatio, vide Duritia.
Occidere vide Homicidium.
Oculus.151.23
Odium, vide Inuidia.
Oleum, Chrisma, Vnctio, Confirmatio in Ecclesia à pag.310. vsque ad paginam.312.& à pagina.282. vsq;.284
Omnipotens.339.24
Opera bona ceu mala, vide facere & Fructus.
Oportet, vide Necessitas.
Orandus Deus. 369.11. 368. 16. 370. 1. 386.1.& à pagina.367. vsque ad paginam.390.
Ordinis Sacramentum à pagina.299.

vſque ad pag.306
Oſiris.153.9
PÆdagogus lex.146.1
Papa ſummus pontifex.305.7
Paradiſus à pagina. 60.vſque ad paginam.66
Parētibus quæ debemus à pagina 200. vſq;.204.vide etiam Obedientia.
Parentes primi.149.27.vide Adam.
Pater Deus nō maior filio. 40. 26.41.6
Patientia,vide Expectare & Spes.
Pati cū Chriſto debemus. 338. 32.349. 11.vide etiam Tribulatio.
Patriarcha.304.32
Peccatum. 4. 4. & à pag. 59. vſque ad paginam.73.
Peccati ſimilitudinem præ ſe ferebat, & noſtra peccata tulit Chriſtus de peccato peccatum damnauit. 252.15. 222.10
Nullus ſanctus ac Iuſtus in hoc mundo caret peccato.253.3.249.21
Peccamus per quinque ſenſus.104.4. 105 2
Peccati agnitio per legē à pagina. 144. & vſque ad pagi. 146.& pagina. 216. 26.27.245.8.25.
Peccata cur debita vocantur.386.24
Dimittimus debitoribus noſtris à pag. 386.vſque ad pag.388
Peccata Venialia.72.8

Peccata solus Deus remittit.387.4.332.
2.294.3. vide in Confessione & Absolutione.
Peccata nostra tulit Christus.222.10
Peccatum in Spiritum sanctum.104.15.
25.183.8
Peccata in decem præcepta Dei à pagina.175.vsque.219
Peccatum duplex, vide Malum.
Peccatores, vide Impij, Fornicatores, Adulteri, &c.
A Peccatis cessatio. 289.4. vide Pœnitentia.
Perditio, } vnde Condemnatio &
Perire, } Impij.
Perseuerantia, vide Patientia & Spes.
Persona in Trinitate quid à pagin. 29.
9. vsque.49
Pertinacia, vide Duritia.
Petere, vide Orare.
Philosophi gentiliũ quomodo ad cognitionem Dei peruenerunt. 18.23.
19.20.56.3
Pietas vera.342.23
Pœnitentia à pagina. 288. vsque ad paginã.299.270.25.70. 14.195. 16.246.
11.254. 24. plura vide in Confessione
& Benefacere in Facio.
Pontifex, vide Papa.
Precare, vide Orare.
Præcepta Dei veteris legis à pag. 173.2.

vsque ad pag.219
Prædestinatio quid à pag.261. vsque ad pagi.274
Præfecti, Præpositi, vide Ordines.
Presbyter, Sacerdos, vide in dict. Ordines.300.23
Præscientia Dei à pagina. 257.vsque ad paginam. 260.1. 269.29. 270.31.264.13.52.29.vide in Prædestinatione.
Præsumptio quid & Præsumptio erga Deum.77.2.104.19.183.82.26
Princeps mundi.363.31
Processiones.196.12
Promissus Christus à pagina.108.vsque ad pag.114
Promissa cur Deus differt.341.23
Prophetia Christi à pagina. 109.vsque ad paginam.120. & pagina.140.12
Prouidentia Dei, vide Præscientia.
Prothoplasto vis duplex indita. 253.31
Proximus quis.219.6.97.27
Pudor, vide Erubescentia.
Pusillanimitas.102.28
QVæstus, vide negotiatio.
Quæstiones sacræ obscuræ à pagin.64.vsque ad pagi.65
RAncor.103.15.vide Duritia, Ira, Odium.
Rapina, vide furtum.
Ratio quid.353.27.vide etiam Mens.
Rebel-

Rebellare Deum, vide Duritia.
Reconciliationis humanæ cum Deo finis.224.22.vide etiam liberare.
Reguntur omnia prouidentia.52.29
Remittere, vide peccata.
Renasci.279.28
vide Baptismus.
Reprobus, vide Impius.
Resistere malum, tentationes. 251. 10. 389. 5. & à pag. 358. vsque.368. & à pag.347.vsque.348
Resistere bonum, vide Duritia.
Restitutio, vide Fur.
Resurrectio mortuornm à pag. 393. 9. vsque ad pag.397
Reuerentia, Obedientia, vide Honor.
Reuertere, vide Pœnitere.
Rixa, vide Odium, Ira.
SAbbaoth Dei nomen.22.22.
Sabbatum à pag. 191. vsque ad paginam.200
Sacerdos vide Presbyter.300.23
Sacramentum quid à pag.275.vsque ad pag.288.vide etiam Eucharistia.
Sacra Scriptura 43.26.
Sacræ scripturæ vtilitas.367.15.27
Sacra scriptura cui similis.166.14
Sacræ scripturæ profunditas. 167. 21. 163.30
Sacra Scriptura cur Testamenti nomine appelletur.155.12.vsque.160.7

Sacri-

Sacrilegium.95.26
Sadai Dei nomen.50.2
Salomon.173.2.6
Sanctificatio quomodo fit à pagi.191.27.vſque ad pag.200
Sapientia Dei incõprehenſibilis. 268.14.vide Deus.
Satisfactio quid à pag. 295. vſq; ad pagi.299.vide Pœnitentia, Iuſtitia, Bona opera in facta.
Sciẽtia imperitiſsima quæ à pag. 79.9.vſque.83
Schiſma, vide Diſcordia.
Scortator, vide Fornicator.
Scriptura ſacra, vide Sacra.
Scurrilitas.100.15
Sedere Dominum quomodo intelligitur.13.26
Semen conteret caput tuum.109.10
Senſuum hebetudo.100.7
Per quinque ſenſus peccamus.104.4
In ſenſum reprobum tradere. 247.24.vide etiam Duritia.
Sepultura Chriſti.140.25
Similitudo indicãs quomodo in Chriſto fuit anima rationalis & diuinitas.45.10
Similitudines quibus Trinitas adumbratur.35.4
Simultas, Simulator, vide Hypocryſis & detractor.

Sodo-

Sodomia.96.7.
Solis discus, Solis radius. 35. 15. 14.17. 47.23
Solis cultus.153.6
Solicitudo nimia. 89. 31. 79. 2. 384. 21. 385.20.90.3
Speculum, Exemplum.145.11.vide Exemplum.
Spes.8.9.& à pag.311.26. vsque ad pag. 320.& à pag.371. vsque ad pag.373.
Spiritus in sacris quid.25.3.vsque ad paginam.50
Spiritus sancti dona.390.23
Stare Domino suo.81.31
Stuprum.94.26. vide in fornicatio.
Subdiaconus.303.11. vide in dict. Ordines.
Substantia Dei, vide in dict. Essentia Dei.
Superbia à pag.73.30.vsque ad pag.79. vide etiam Iactantia, Fastus.
Susurratio, vide detractatio.98.1
Sybilla de Christo.142.25
Symbolum Apostolorũ à pagina.324. 32. vsque ad paginam.336. & pagin. 41.22.
TArgum liber Iudæorum.113.30
Tenacitas.88.4. vide etiam Auaritia, Vsura, Rapina.
Tentatio Tribulatio.349.14.353.2.337. 23.363.16.364.3.368.2.388.10.vsq; ad pagi-

pagina.390. & pagina.182.14.251.6.
Vide etiam Patientia & Pati.
Arma contra tentationes.367.11.24
Testamenti nomine cur sacra scriptura appelletur à pagina.155.12 vsq;.160
Testimoniũ falsum. 213. 10. vide etiam mentiri.
Tetragrammathon Dei nomen.23.4
Timor, vide Metus.
Torpor, vide Acedia.
Tradere in reprobum sensum. 247.24.
vide Duritia.
Translationes vetustiores librorum veteris Testamenti.162.20
Trinitatis mysterium à pagi. 29. vsque 40. & pagina.367.1
Tristitia, vide Ægritudo.
Turpiloquium, vide Scurrilitas.
Vbique est Deus.50.21
Velum templi.155.25
Veniale peccatum.71.25
Vespasianus.133.1
Vestes, Vestimentum.85.24
Via ad gloriam.84.5
Victoria à pag.359. vsque.362
Virtutes Theologicæ, Fides, Spes, & Charitas à pag.311. vsque.356
Vires Prothoplastæ quot & quomodo vitiatæ.315.8
Vita æterna.9.13.11.10
Vitium.91.5.359.12.95.30

Vltor Deus iuſtus,261.5
Viſus in virtutibus ſuperis quid, & Viſio Dei,&c. à pag. 13. vſq; ad pag. 17. vide etiam Cognitio.
Viui quos Deus iudicabit qui intelligendi ſunt.399.1
Viuendi modum. 402. vſque ad paginam.407
Vnctio extrema à pagina. 310. vſque ad pagi.312
Voluntas, Conſenſus, abſque Dei gratia manca eſt. 244. vſq; ad pag. 247. & pag.315.7
Voluptas propria, vide Liberum arbitrium.
Voluptatis ſpecies, vide Luxuria, Concupiſcentia, Libido.
Votum quid.190.23
Vſura, vide Negotiatio.
ZElus.101.2
Zelotes.178.3.5

FINIS.

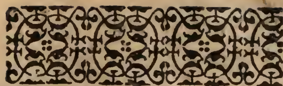

Liber hic à me perlectus, dignus est inuentus qui à Christi fidelibus legatur: eò quod Christianæ religionis fundamenta exactissimè pertractet: quod ita esse attestor,

Ioannes Gosuini ab Arschot D. Iacobi Antuerpiæ Pastor & sacræ Theologiæ Licẽtiat.

Hic liber cum oratione parænetica & vtilis & dignus est qui imprimatur & ab omnibus legatur.

Ita ego D. Henricus Dungen Canonicus Antuerpiensis S. T. D. attestor.

Ioanni Belléro Bibliopolę Antuerpiensi, Gislenus Manilius excudebat, Gandaui, ANNO,

1572.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

